

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)

ปริญญา

การบริหารการศึกษา

การศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน:
กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าก้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

Participation of Lanna Community in the Administration of the Basic Educations:

A Case Study of Ban Pakoi Community, Chiang Saen District, Chiang Rai Province

นามผู้วิจัย นายธนเสฏฐ์ สุภาภาศ

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พร้อมพิไล บัวสุวรรณ, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิสุทธิ์ วิจิตรพัชรภรณ์, ค.ศ.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์นิศา ชูโต, M.A.)

หัวหน้าภาควิชา

(อาจารย์สิทธิกร สุมาลี, ศษ.ศ.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากก้อย
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

Participation of Lanna Community in the Administration of the Basic Education Schools:
A Case Study of Ban Pakoi Community, Chiang Saen District, Chiang Rai Province

โดย

นายชนเสถียร สุภาภาส

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)

พ.ศ. 2555

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชนเสถียร สุภาภาศ 2555: การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน:
กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าก้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปรินญาศึกษาศาสตรคุษฎีบัณฑิต
(การบริหารการศึกษา) สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ภาควิชาการศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์พร้อมพิไล บัวสุวรรณ, Ph.D. 252 หน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตและกระบวนการ
มีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ในชุมชน และ
2) พัฒนาแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสม
กับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในการศึกษาปรากฏการณ์
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้านป่าก้อย
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เก็บข้อมูลโดยการสังเกตและจดบันทึก การสัมภาษณ์ระดับลึก และ
การสนทนากลุ่ม โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
และผู้ปกครองนักเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแปรความหมายข้อมูล การลดทอนข้อมูล จัดหมวดหมู่
ข้อมูล การลงรหัสข้อมูล และศึกษาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ เพื่อสร้างข้อเสนอแนวทาง
การบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า 1) วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
มีอิทธิพลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
และ 2) แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมล้านนาต้องอาศัย
ความสัมพันธ์ที่ดีของคน 3 กลุ่ม คือ ชุมชน ศาสนา และสถานศึกษา ภายใต้การพิจารณาเงื่อนไข
ด้านเศรษฐกิจ สังคม ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชน และการเมืองการปกครอง
เนื่องจากแต่ละกลุ่มแสดงบทบาทที่แตกต่างกันในการมีส่วนร่วมบริหารและจัดการสถานศึกษา
แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมจึงอยู่ที่การวิเคราะห์ และสร้าง
ความเกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ ที่เหมาะสมของ แต่ละกลุ่มในชุมชน โดยกลุ่มผู้นำชุมชนควร
เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการตัดสินใจและการวางแผน คณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู และนักเรียน
ควรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและการประสานงาน ส่วนกลุ่มประชาชน และผู้ปกครองควรมีส่วนร่วม
ในการสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Thanaset Suphakat 2012: Participation of Lanna Community in the Administration of the Basic Educations: A Case Study of Ban Pakoi Community, Chiang Saen District, Chiang Rai Province. Doctor of Education (Educational Administration), Major Field: Educational Administration, Department of Education. Thesis Advisor: Assistant Professor Prompilai Buasuwan, Ph.D. 252 pages.

The purposes of this research were to 1) study the way of life and participation process of Lanna community in the administration of basic education schools and 2) develop guidelines for community participation in basic education schools that is suitable with the way of life of Lanna community. Qualitative research methodology was employed to gain understanding of community participation. Pakoi community located in Chiangsaen district, Chiangrai province was purposively chosen as a site of this study. Observations, in-depth interviews and focus group discussions were used as methods of data collection. Key informants included community leaders, teachers, school board members, and parents in Ban Pakoi community. Data was analyzed by using data interpretation, data reduction, coding, categorizing, grouping into themes, and finding relationship to propose guidelines for community participation.

Findings of this research revealed that Lanna's ways of life affected community participation process in school administration. Relationship of community leaders, religious groups, and school members played significant roles in school-community participation. Socio-economic conditions of the community also affected the characteristics of the participation and the extent to which community members participated in school administration. This study, therefore, proposed a guideline for building Lanna Community participation in school administration based on role and function analysis of school and community members. Community leaders can play roles in school decision-making and planning. Teachers, school-board and students can play roles in making coordination and implementation. And finally family and peoples can support school activities.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาอย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พร้อมพิไล บัวสุวรรณ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิสุทธิ์ วิจิตรพัชราภรณ์ และ รองศาสตราจารย์นิตา ชูโต อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ และ ให้ข้อคิดเห็นในการวิจัยตลอดระยะเวลาการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณฑป ไชยชิต ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่กรุณาให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็น ให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาการบริหารการศึกษาศึกษา ภาควิชาการศึกษาศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ให้ความเมตตา และให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการศึกษา

ขอขอบคุณ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3 คณะผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงรายเขต 3 เพื่อนิสิตปริญญาเอก (ภาคปกติ) รุ่นที่ 3 ทุกๆ คน รวมทั้งกัลยาณมิตรทุกๆ คน ทั้งพี่ เพื่อนครู ผู้บริหาร น้องๆ นิสิต นักศึกษา ครู อาจารย์ ที่เอื้ออาทรให้ขวัญกำลังใจในการศึกษาระดับปริญญาเอกในครั้งนี้ ขอขอบคุณ คณะครู บุคลากรทางการศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านป่าก่อย ผู้ปกครองนักเรียน และนักเรียน โรงเรียนบ้านป่าก่อย รวมทั้งผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ชุมชนบ้านป่าก่อย ทุกคนที่ได้ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ทำให้การวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คุณค่าแห่งวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยขออุทิศให้แก่บิดา ผู้ล่วงลับที่ปลูกฝังค่านิยม และ มีความมุ่งหวังให้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก และขอมอบเป็นเครื่องบูชาแด่คุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณสืบไป

ธนเสฏฐ สุภาภาส

มีนาคม 2555

สารบัญ

หน้า

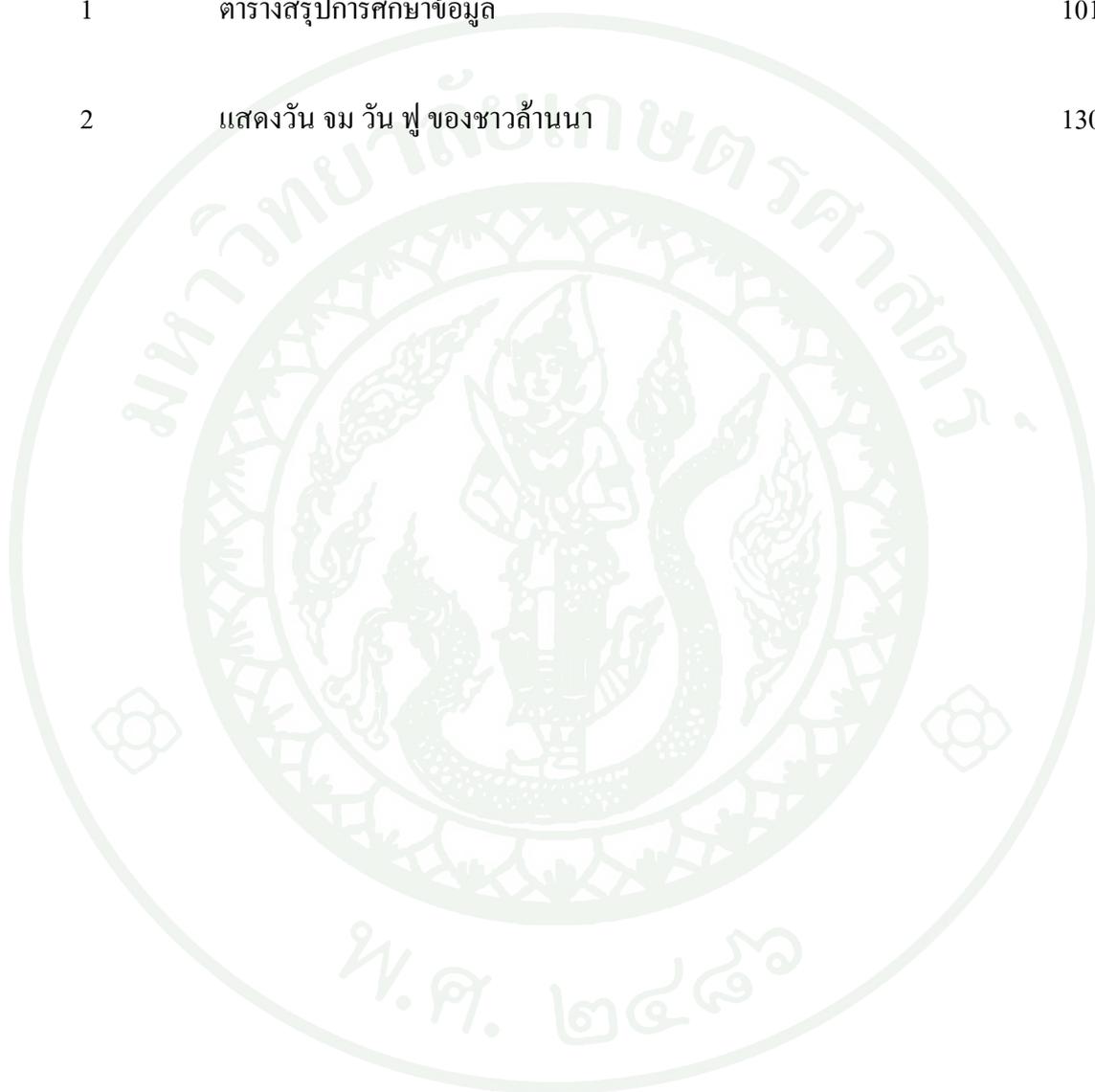
สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(4)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
คำถามวิจัย	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย	8
ขอบเขตการวิจัย	9
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	10
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	12
แนวคิด ทฤษฎีทางสังคม	13
แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน	23
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน	34
แนวคิด ทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วม	49
ความเป็นมาของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไทย	53
ภารกิจการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน	63
แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม	68
ประวัติความเป็นมาของล้านนา	76
วัฒนธรรมล้านนา	84
พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา	91
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	94
พื้นที่ที่ศึกษา	94
การเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษา	95
ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา	97

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การศึกษาข้อมูล	97
การวิเคราะห์ข้อมูล	102
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล	104
บทที่ 4 ชุมชน โรงเรียน ประเพณี วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต: ปραกฏการณ์การมีส่วนร่วม ของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน	105
ข้อมูลชุมชนบ้านป่าก่อย	106
วัฒนธรรม ประเพณี	121
การก่อตั้งสถานศึกษาของชุมชน	134
วิถีชีวิตของชุมชน	141
ปราคาฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน	148
บทที่ 5 แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนา	181
การร่วมกลุ่มของประชาชนในชุมชน	181
แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านป่าก่อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของ ชุมชนล้านนา	193
อภิปรายผลการวิจัย	221
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	227
สรุปผลการวิจัย	228
ข้อเสนอแนะ	230
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	233
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	252

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตารางสรุปการศึกษาข้อมูล	101
2	แสดงวัน จม วัน ฟุ ของชาวล้านนา	130

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของ Arnstein	40
2	แสดงภาพตัวอย่างอาชีพชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของการมีส่วนร่วมและการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม	114
3	โครงสร้างการปกครองเชียงราย-เชียงใหม่ ระยะแรก	116
4	ลักษณะการปกครองเชียงราย ระยะหลัง	117
5	ลักษณะการปกครองในเมืองเชียงราย-เชียงใหม่ ยุคปฏิรูป	119
6	แผนผังบริเวณ โรงเรียนบ้านป่าก้อย	138
7	ภาพ โรงเรียนบ้านป่าก้อย	139
8	แผนผังบริเวณ โรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา	140
9	การมอบอุปกรณ์การเรียนในอดีต	153
10	การแสดงมุทิตาจิตแก่ข้าราชการครูเกษียณอายุราชการ	160
11	การสังสรรค์ประจำปี (ปิดกล่องซอรัค)	160
12	งานสังสรรค์สร้างความสัมพันธ์ต้อนรับครูใหม่ส่งย้ายครูเก่า	161
13	แสดงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารงบประมาณในอดีต	165

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
14	การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสถานที่เพื่อการก่อสร้างโรงเรียน	171
15	การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการพัฒนาอาคารสถานที่	172
16	พัฒนาการของการพัฒนาอาคารสถานที่ในงานบริหารทั่วไป	173
17	การมีส่วนร่วมของชุมชนในพิธีกรรมทางศาสนาในการทำบุญอาคาร	174
18	แสดงวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน	178
19	แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านป่าก้อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของ ชุมชนล้านนา	195

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ทำให้สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยนัยหนึ่งสังคมโลกได้กลายเป็นชุมชนเดียวกัน (global community) ที่การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การเข้าถึง รับรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศทำได้อย่างกว้างขวาง สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น แต่อีกนัยหนึ่งการเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศที่กว้างขวางมากขึ้น ทำให้สังคมโลกมีความหลากหลายทางความคิดและเกิดกระแสเรียกร้องการดำรงรักษา วิถีชีวิตในแบบ ที่ตนเองต้องการ (localization) มากขึ้นด้วยเช่นกัน ความหลากหลายทางความคิดและการเรียกร้อง อิสรภาพในการดำเนินชีวิตที่เป็นทางเลือกที่หลากหลายและตอบสนองต่อความต้องการการพัฒนา ของตนเอง ทำให้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาประเทศได้รับความสำคัญ มากขึ้น ดังเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้ให้ ความสำคัญกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ อีกทั้งคนเป็นทุนที่มีค่า มากที่สุด คนเป็นตัวกำหนดสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การศึกษาเป็นเครื่องมือใน การพัฒนาคนให้มีความรู้ มีปัญญา ในการพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน การมีส่วนร่วม ทางการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญและได้รับการส่งเสริมในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา

การมีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการพัฒนาประเทศตามแนวทาง เศรษฐศาสตร์แนวใหม่และยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยมี เป้าหมายที่ความเสมอภาค ความสามารถในการพึ่งตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิต และศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ (Galtung, 1980 อ้างใน วิวัฒน์ชัย อัตถากร, 2530) เพราะการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ให้ประชาชนในชุมชนได้เป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยให้ทุกคนมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็น ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหา ของชุมชนด้วยตนเอง โดยรัฐไม่ต้องเข้าไปควบคุม (วัชรภรณ์ อภิวัชรางกูร, 2546) นอกจากนี้แล้ว เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544) ได้กล่าวว่าชุมชนถูกสร้างขึ้นจากการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีความเป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้น การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนจึงต้องให้

ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและพัฒนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของตนเอง

การบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความรู้ มีความสามารถที่แตกต่างกัน ถ้าหากได้มีการนำความรู้ ความสามารถของคนแต่ละคนเข้ามาทำงานร่วมกันย่อมเกิดประโยชน์ต่อองค์กรเป็นอย่างมาก ซึ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วม (participative management) มีวิวัฒนาการมาจากแนวคิดการบริหารเชิงมนุษยสัมพันธ์ (human relation approach) และการบริหารเชิงพฤติกรรม (behavioral approach) บุคคลสำคัญที่บุกเบิกแนวคิดนี้คือ Mary Parker Follet โดยได้เขียนบทความชื่อ dynamics administration โดยเขียนให้ผู้บริหารแก้ปัญหาความขัดแย้งในองค์กร โดยการสร้างมนุษยสัมพันธ์ และพยายามให้นายทุนคิดถึงคนงานบ้าง ไม่คิดเรื่องเงินเพียงอย่างเดียว แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนโดย Elton Mayo และ F.J. Roethlisberger แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ซึ่งได้ทำการทดลองหาประสิทธิภาพในการทำงานของคนในสภาพต่างๆ เรียกว่าการทดลองที่ฮอว์ธอร์น (Hawthorn Studies 1927-1932) ผลการทดลองครั้งนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของกลุ่มพนักงานกับการทำงานแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ พนักงานจะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อให้พนักงานมีส่วนร่วม (นพพงษ์ บุญจิตราดุล, 2534) และกลุ่มบุคคลสำคัญที่ได้ทำการศึกษาเพื่อสนับสนุนแนวคิดของ Follet เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ในการบริหารคือ Kurt Lewin, Ronald Lippitt, และ Ralph K. White ซึ่งได้ทำการศึกษาคณะอายุ 10 ปี 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีจำนวน 5 คน ที่มหาวิทยาลัยไอโอวา (Iowa) ในปี 1938 โดยแบ่งให้แต่ละกลุ่มทำงาน 3 แบบ คือแบบเผด็จการ แบบประชาธิปไตย และแบบตามสบาย ผลการทดลองพบว่า การทำงานโดยให้เด็กได้ร่วมแสดงความคิดเห็นตามบรรยากาศแบบประชาธิปไตยก่อให้เกิดแรงจูงใจและความพร้อมในการทำงาน มีความร่าเริงสนุกสนาน มีความมั่นใจและมีความคิดสร้างสรรค์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ (ชาอุชัย อาจินสมาจารย์, 2541) ในปีเดียวกัน Chester (1983) นักทฤษฎีเชิงมนุษยสัมพันธ์ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรว่าเกิดจากความร่วมมือของบุคคลในองค์กร โดยอาศัยความสามารถของฝ่ายบริหารให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อองค์กรนั้นๆ สามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบความร่วมมือ และการให้ผลตอบแทนที่พึงพอใจในการปฏิบัติงาน

อันที่จริงแล้วแนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของประเทศไทยเกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน เห็นได้จากในอดีตการจัดการศึกษาเกิดขึ้นโดยอาศัยการพึ่งพาการเรียนรู้จากชุมชน และการเรียนรู้จากพระที่วัดก่อนที่จะมีระบบโรงเรียน กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจะถ่ายทอด ความรู้ ค่านิยม และการดำรงชีวิตให้แก่บุตรหลาน ซึ่งเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้การเรียนรู้ในชุมชนมีการสืบทอด สะสมและพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ทำให้ครอบครัว ชุมชน วัด

มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งรัฐมีนโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ ในปี พ.ศ. 2428 โดยจัดตั้งโรงเรียนวัดมหรณพาราม เป็นโรงเรียนสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรก แต่รัฐก็ไม่สามารถที่จะจัดตั้งได้อย่างทั่วถึง ถึงแม้จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ที่เริ่มมีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นในประเทศไทยก็ตาม แต่โรงเรียนที่จัดการศึกษาของชุมชนนอกกรุงเทพมหานครเป็นโรงเรียนที่ชุมชนและรัฐร่วมกันจัดตั้งขึ้น เรียกว่าโรงเรียนประชาบาล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน จากสภาพของความเป็นชนบทไม่มีความเจริญทางด้านคมนาคมและวัตถุ การจัดการศึกษาจึงต้องอาศัยวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน ทำให้ประหยัดด้านงบประมาณและสถานที่ การจัดการศึกษาของท้องถิ่นเป็นการบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลยังไม่ใช้ระบบราชการที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงมีค่อนข้างสูง ครูส่วนใหญ่เป็นบุคคลในท้องถิ่น ได้รับการศึกษาจากวัดในชุมชน หรือแม้จะเป็นคนต่างถิ่น แต่การที่การคมนาคมไม่สะดวกครูต้องพักอาศัยในชุมชนและกลายเป็นคนของชุมชนในที่สุด การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียนจึงมีค่อนข้างมาก

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2490-2500 การขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ แนวคิดการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเพื่อความมั่นคงของชาติและอิทธิพลของแนวคิดการพัฒนาประเทศตามอย่างประเทศตะวันตก ทำให้ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ที่เน้นการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาประเทศในด้านอื่นๆ ไปพร้อมกันเป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาซึ่งเดิมเน้นกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ นั่นคือ ระบบการศึกษาเพื่อการผลิตกำลังคน ในด้านความรู้ ทักษะพื้นฐานที่จะทำงานในภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจ และภาคบริการในเมือง จากสภาวการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการศึกษาของโลก สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ระบบการศึกษาที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชน เพราะคนในชุมชนให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตในเมืองมากกว่าชนบทและมีความรู้สึกแปลกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนต้องเป็นฝ่ายพึ่งพาการจัดการศึกษาที่รัฐจัดให้เพียงฝ่ายเดียว โดยชุมชนไม่สามารถเข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษามากนัก เว้นแต่ส่วนที่ทางโรงเรียนจะขอความร่วมมือมายังชุมชน ซึ่งมักจะเป็นบทบาทด้านการสนับสนุนหรือช่วยส่งเสริมทางด้านวัสดุมากกว่าเข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจที่สำคัญ การศึกษาเล่าเรียนของคนในชุมชนจึงกลายเป็นหน้าที่ของโรงเรียนเพียงแหล่งเดียว จากความอ่อนแอของชุมชน และโรงเรียนไม่สามารถทำหน้าที่จัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง ทำให้

เกิดปัญหาด้านการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของประเทศ
(จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525)

ประเทศไทยแม้ในภาพรวมมีความเป็นหนึ่งเดียวกันทางวัฒนธรรมและระบอบการปกครอง ประเทศแต่แท้จริงแล้วสังคมไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในการดำเนินชีวิต เพราะตามประวัติศาสตร์ชาติไทยเกิดขึ้นจากการหลอมรวมอาณาจักร และแคว้นต่างๆ เข้าด้วยกัน ดังเช่น อาณาจักรล้านนา ที่ตั้งอยู่บริเวณตอนเหนือของประเทศ มีวิถีชีวิต อารยธรรมประเพณี ที่แตกต่างและเฉพาะของตนเอง เช่น ภาษาล้านนา เป็นต้น แต่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มีรัฐเป็นผู้จัดทำให้การศึกษากลายเป็นเครื่องมือในการหลอมรวมความเป็นชาติไทยที่เป็นหนึ่งเดียวกันได้ ดังเช่นปัจจุบัน แต่หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าอาณาจักรล้านนามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการจัดการศึกษาที่เฉพาะของตนเองด้วยเช่นกัน โดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2527) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาของล้านนาในยุคโบราณ (พ.ศ. 1839-2101) ว่าเป็นช่วงร่วมสมัยกับ อาณาจักรสุโขทัย การเรียนการสอนเกิดขึ้นในวัด พระสงฆ์และศรัทธาของชาวบ้านของวัดเป็นผู้อุปถัมภ์ทุกอย่าง โดยการอุปถัมภ์ในแคว้นหรือเมืองของตนตามศรัทธา ครู คือ พระสงฆ์ ไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน ศิษย์วัดเรียนวิชาการโดยความรัก เคารพ ล้านนามีภาษาพูดเป็นของตนเอง เรียกว่า คำเมือง หรือคำเมือง มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง เรียกว่า ตัวเมือง หรืออักษรเมือง มีวัฒนธรรม ประเพณี เป็นของตนเอง ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็นระบอบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นมีพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7) เป็นพระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่หลวงของล้านนาในฐานะราชอาณาจักรพระองค์สุดท้าย และพลตรีเจ้าแก้ววารัฐ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 9 และเป็นเจ้าผู้ปกครองนครองค์สุดท้าย ปัจจุบันเจ้านายฝ่ายเหนือ และเชื้อสายราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ (เจ้าเจ็ดตน) อยู่ในราชตระกูล ณ เชียงใหม่ ณ ลำพูน ณ ลำปาง และ ณ น่าน การศึกษาระบบโรงเรียนในล้านนาจึงมีอิทธิพลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากมณฑลเทศาภิบาล (โดยมีมณฑลพายัพ หรือมณฑลลาวเฉียง และมณฑลมหาสารภูรี เป็นมณฑลในอาณาจักรล้านนา) ในปี พ.ศ. 2442 ล้านนาได้ถูกปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล เป็นการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราช ผนวกดินแดนล้านนาที่อยู่ใต้การปกครองของเชียงใหม่ มาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ปัจจุบันอาณาจักรล้านนาเป็นจังหวัด ที่อยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย ประกอบไปด้วย 8 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

กรณีตัวอย่างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของล้านนาเห็นได้จากชุมชนบ้านป่าก้อย ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนบ้านป่าก้อย ซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนล้านนา หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนชนบท ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) มีความเชื่อทางศาสนา ประชาชนในชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนา ที่บ่งบอกถึงการมีส่วนร่วม เช่น ประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) ประเพณีตานข้าวใหม่ ประเพณีสืบชะตา งานปอยหลวง (งานเฉลิมฉลองของวัด) ประเพณีตานก๋วยสลาก เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นที่น่าแปลกใจที่การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อวัด ยังมั่นคงและยั่งยืน แต่สำหรับ โรงเรียนแล้วการมีส่วนร่วมกลับไม่เป็นเช่นนั้น ทั้งๆ ที่โรงเรียนบ้านป่าก้อย ก่อตั้งมาจากประชาชนซึ่งมีประวัติ คือ โรงเรียนบ้านป่าก้อยเปิดทำการสอนเมื่อ พ.ศ. 2498 โดยการนำของ นายเครื่อง แสงอุทัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย นายมูล สุวรรณ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 11 ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พร้อมด้วย นายตา ขาน นายยอด คีน้อย นายมา นันทะจักร นายปัญญา ดวงจันทร์ โดยสร้างเป็นอาคารชั่วคราว แล้วจ้างครูพิเศษมาสอน มีนักเรียนในขณะนั้น 40 คน ต่อมาปี พ.ศ. 2500 ทางราชการรับโอนมาเป็นโรงเรียนในสังกัดและแต่งตั้ง นายจันทร์ เตมีศักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านศรีบุญยืน รับผิดชอบการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านป่าก้อยในขณะนั้น (โรงเรียนบ้านป่าก้อย, 2550) จากประวัติก็จะเห็นได้ว่า การเริ่มต้นของการจัดตั้งโรงเรียนบ้านป่าก้อยมาจากชุมชน โดยผู้นำชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเห็นได้จาก คำว่า “โดยการนำของ” นั้นย่อมแสดงว่าผู้นำชุมชนมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชน และคำว่า “โดยการสร้างเป็นอาคารชั่วคราว แล้วจ้างครูพิเศษมาสอน” แสดงให้เห็นว่ามีการช่วยเหลือจากประชาชนในชุมชนหรือการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการบริจาคอุปกรณ์ การก่อสร้าง และแรงงานในการก่อสร้างอาคารเรียนชั่วคราว นอกจากนี้ ยังมีการบริจาคเงินเพื่อจ้างครูพิเศษมาสอน จากความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ รัฐบาลจึงรับโอนมาเป็นโรงเรียนของรัฐในปี พ.ศ. 2500

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอาณาจักรล้านนามีประวัติความเป็นมาของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และเอกลักษณ์ท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งชุมชนมีส่วนร่วมมาโดยตลอด แต่เมื่อการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาทำให้บทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษาลดน้อยลง ชุมชนได้เปลี่ยนบทบาทเป็นผู้สนับสนุนมากกว่าเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการ แต่ต่อมาพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมทางการศึกษาซึ่งเป็นการจัดการศึกษาในระบบทำให้บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมทางการศึกษามีความเป็นโครงสร้างและเป็นไปตามอำนาจ

หน้าที่และกรอบภารกิจการบริหารงานของสถานศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารและจัดการศึกษาของชุมชนด้านนาจึงอาจเปลี่ยนแปลงไปตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของสังคมแนวใหม่ที่เข้ามาทดแทนการมีส่วนร่วมแบบพึ่งพาตาม โครงสร้างวัฒนธรรมด้านนา

เป็นที่มาของความสนใจของผู้วิจัยที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเกิด ความเจริญงอกงามจนถึงขีดสุด เพราะการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษานั้นสอดคล้อง กับนโยบายการกระจายอำนาจทางการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ด้วย ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป เป็นการกระจายอำนาจ การตัดสินใจให้แก่ผู้บริหาร โรงเรียน ครู ผู้ปกครองและชุมชน ในรูปของคณะกรรมการสถานศึกษา โดยมีความเชื่อว่าการตัดสินใจที่ดีที่สุดเกิดจากการตัดสินใจของคณะบุคคลที่มีส่วนใกล้ชิดกับ นักเรียนมากที่สุด (Wohlstetter, Mohrman, and Pobertson, 1996) ดังนั้น การกระจายอำนาจ (decentralization) จึงเป็นการคืนอำนาจให้กับผู้มีส่วนได้เสียในการจัดการศึกษาและอยู่ใกล้ชิดกับ ผู้เรียน และสามารถจัดการศึกษาให้กับผู้เรียนและตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชน ได้ดีที่สุด การกระจายอำนาจจึงตรงกับบริหารที่เน้นพื้นที่ หรือที่รู้จักกันดีในแนวคิดการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (school-based management) ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ในพื้นที่ในการบริหารและการพัฒนา เพราะแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งจารีต ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญา สภาพภูมิศาสตร์ และการดำรงชีวิต นอกจากนี้แล้วแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การพัฒนาประเทศ และเน้นด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม ตามแต่ภูมิสังคม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนควบคู่ไปกับเทคโนโลยี มีภูมิคุ้มกัน ดังพันธกิจในพัฒนาประเทศในระยะแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ภายใต้แนวปฏิบัติ ของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) การพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาที่มุ่งเน้นกระจายอำนาจการจัดการศึกษา ไปสู่สถานศึกษาทั้งทางด้าน การบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และ การบริหารทั่วไป ให้มีการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในรูปของคณะกรรมการ สถานศึกษา และเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติงาน โรงเรียนสามารถที่จะบริหารจัดการตนเองบนฐานข้อมูลและลักษณะพื้นฐานของโรงเรียนตาม ภารกิจการบริหาร โรงเรียน การกระจายอำนาจไปสู่สถานศึกษา ที่กำหนดในพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545) เป็นไปตามแนวคิดการบริหารโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐาน (school-based Management) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษา

จากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาโดยตรง เพื่อให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีความคล่องตัวมีอิสระในการตัดสินใจในการบริหารจัดการ โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนได้เสียร่วมกันบริหารสถานศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนให้มากที่สุด (Myers and Stonehill, 1993; David, 1996; Cheng, 1996 อ้างใน อริศรา เล็กสรรเสริญ, 2549) การบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐานดังกล่าวจึงทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารทั้งหลักการ แนวคิด ภารกิจ กลยุทธ์ รูปแบบการตัดสินใจ ภาวะผู้นำ การใช้อำนาจ การใช้ทรัพยากร เทคนิคการบริหารจัดการต่างๆ เนื่องจากสถานศึกษา จะต้องบริหารจัดการด้วยตนเองมากที่สุด ซึ่งต่างจากเดิมที่ถูกควบคุมจากหน่วยงานส่วนกลาง (ประสิทธิ์ เขียวศรี, 2544; คำริ บุญชู, 2545) ดังนั้น การบริหารแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกลยุทธ์ ที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้สถานศึกษาสามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหาร โรงเรียนที่เน้น โรงเรียนเป็นฐานตามนโยบายของรัฐ ซึ่งต้องอาศัยการบริหารแบบมีส่วนร่วม แต่การบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับสภาพของชุมชนจึงเป็น โจทย์ที่ผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งเกี่ยวข้องกับบุคคล หลายฝ่าย เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ วิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อ ตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ไม่เพียงได้ประโยชน์เชิงนโยบายการจัดการศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจ การบริหารที่เน้นโรงเรียนเป็นฐานเท่านั้น ยังส่งผลทางบวกต่อผู้ปฏิบัติงาน นอกจากนี้แล้ว การศึกษาครั้งนี้ยังเป็นการเพิ่มเติมองค์ความรู้ในทางความคิดทฤษฎีด้านการบริหารแบบมีส่วนร่วม อีกด้วย ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาจากปรากฏการณ์ (phenomenology) ในชุมชน และชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบในการบริหารสถานศึกษาแบบมี ส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม ภูมิสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนล้านนา

คำถามการวิจัย

1. วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่ อย่างไร
2. แนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนา ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าก่อย จากปรากฏการณ์ในชุมชน
2. เพื่อพัฒนาแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา

ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

ประโยชน์เชิงวิชาการ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต ประวัติชาติพันธุ์วรรณา จารีต ประเพณี ของชาวล้านนา จากการศึกษาปรากฏการณ์ชุมชน
2. ได้แนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องเหมาะสม กับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา

ประโยชน์เชิงประยุกต์

1. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา และหน่วยงานทางการศึกษา ใช้เป็นข้อมูลประกอบในการวางแผน และ กำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กร ได้สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ล้านนา
2. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ กำหนดนโยบาย อย่างเหมาะสมกับความต้องการของหน่วยงาน การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน และหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีประสิทธิผลและมีประสิทธิภาพ

3. สถานศึกษาขั้นพื้นฐานใช้เป็นแนวทางในการสร้างวัฒนธรรมการบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและพื้นที่ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้ และทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข ส่งผลให้การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานประสบความสำเร็จ

4. ผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์การให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ชุมชน ส่งผลดีต่อการพัฒนาการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

ขอบเขตการวิจัย

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการบริหารโดยเน้นพื้นที่เป็นฐาน (school-based Management) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาโดยตรง เพื่อให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีความคล่องตัว มีอิสระในการตัดสินใจในการบริหารจัดการ โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษาซึ่งเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนได้เสียร่วมกันบริหารสถานศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อให้การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน เพื่อประโยชน์ในการหาแนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน

การวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาผ่านปรากฏการณ์ชุมชนเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่จะสนับสนุน สามารถนำเสนอแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่และวิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมสอดคล้องกับสถานการณ์จริง และสามารถนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียงกันในบริบทอื่นๆ ได้ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ภาคสนามแบบเจาะจง คือ ชุมชนบ้านป่าก้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เพราะชุมชนมีลักษณะเหมาะสมสำหรับการวิจัย และทำความเข้าใจในเรื่องที่ต้องการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งเพียงพอ เนื่องจากชุมชนบ้านป่าก้อย เป็นชุมชนชนบท ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ล้านนา ชุมชนดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม มีวิถีชีวิตแบบล้านนา อยู่กันเป็นกลุ่มก้อน ชุมชนมีโรงเรียนในพื้นที่ 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 1 แห่ง เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และโรงเรียนสังกัดกรมการศาสนา เป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัด เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษา

ปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และพระปริยัติธรรม ผู้วิจัยสามารถเดินทางไปเก็บข้อมูลภาคสนามได้ โดยสะดวกและไม่เป็นอันตราย เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในพื้นที่ล้านามีความเข้าใจในภาษาที่ใช้ในการสื่อสารในท้องถิ่น และไม่ไกลจากที่อาศัยของผู้วิจัย ด้วยเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็ก แต่มีความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมด้านต่างๆ ของชุมชน อาทิ ด้านประเพณี วัฒนธรรม การประกอบอาชีพ รวมทั้งการจัดการศึกษา ทำให้ได้รับคำตอบจากคำถามวิจัยที่ว่า วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อยมีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร และแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อยควรเป็นอย่างไร

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นและมีการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม นามธรรม เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี รูปธรรม เช่น บ้านเรือน การแต่งกาย เป็นต้น วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตมนุษย์ ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีสาระ รูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งอย่างที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนหรือบุคคลทุกคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณแห่งหนึ่งแห่งใด มีลักษณะเป็นสังคมขนาดเล็ก โดยชุมชนนั้นๆ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชน และองค์กรในชุมชนเข้าร่วมรับรู้ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา ร่วมกำหนดความต้องการ ร่วมวางแผนดำเนินงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมตรวจสอบ ร่วมแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง รวมทั้งร่วมรับผิดชอบในงานบริหารของสถานศึกษา

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง โรงเรียนของรัฐ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในที่หมายถึง โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านป่าก้อย คือ โรงเรียนบ้านป่าก้อยและโรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง การบริหารโรงเรียน ใน 4 งานบริหารได้แก่ การบริหารวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ และการบริหารทั่วไป ให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด ในที่นี้คือ การบริหารโรงเรียนบ้านป่าก้อย และโรงเรียนวัดไชยสถาน ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ล้านนา หมายถึง พื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศ ประกอบไปด้วย 8 จังหวัดได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ พระยาแพร์ น่าน ลำพูน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน ในที่นี้หมายถึง ชุมชนบ้านป่าก้อย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง ข้อเสนอแนวทางการบริหารจัดการศึกษา เกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ภายใต้รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ในยุคของการบริหารจัดการศึกษาไทย ในปัจจุบัน ท่ามกลางกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) การปรับเปลี่ยนบริบท และโครงสร้างการบริหาร ของการบริหารจัดการศึกษาภายใต้สาระแห่งบทบัญญัติของกฎหมาย การศึกษา ที่เรียกว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นการจัดโครงสร้างการบริหาร การศึกษา โดยยึดหลักของการมีเอกภาพเชิงนโยบาย หลากหลายในการปฏิบัติ ได้เน้นระบบ การกระจายอำนาจ และการยึดหลักการมีส่วนร่วม ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงศึกษา เอกสารตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพื่อประโยชน์ในการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีทางสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. แนวคิด ทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วม
5. ความเป็นมาของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไทย
6. ภารกิจการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
7. แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม
8. ประวัติความเป็นมาของล้านนา
9. วัฒนธรรมล้านนา
10. พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิด ทฤษฎีทางสังคม

สถานศึกษาเป็นหน่วยของสังคมหน่วยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาถึงปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้าหน้าในการบริหารสถานศึกษา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาแนวคิด ทฤษฎีทางสังคม เพื่อที่จะสามารถทำความเข้าใจ และอธิบาย ปรากฏการณ์ทางสังคมจากสนามวิจัยได้ ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิด ทฤษฎีทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ งานวิจัย ตามลำดับดังนี้

ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (structural-functional theory)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ชมรมพัฒนาสังคม (2534) ได้กล่าวถึงสังคมนั้นเป็นระบบ (system) และในระบบนั้นๆ จะประกอบไปด้วยระบบย่อยๆ (subsystem) และระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่ (function) ในตัวของมันเองแต่ถ้าระบบย่อยทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์ (dysfunction) การเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นทางบวกหรือทางลบภายในระบบย่อยส่วนใดส่วนหนึ่งก็ย่อมกระทบกระเทือน ส่วนอื่นๆ สุดท้ายทุกระบบจะต้องมีการปรับตัว (adaptation) เข้าหากัน ผลของการมีปฏิสัมพันธ์กัน และการปรับตัวเข้าหากันในกลไกของระบบทำให้เข้าสู่ภาวะสมดุล นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) ยังกล่าวอีกว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นั้นเน้นอิทธิพลของกลุ่มหรือโครงสร้างหน่วยงานที่มี ต่อการปรับปรุง วิธีการปฏิบัติงานของกลุ่มหรือหน่วยงาน หากกฎระเบียบที่เหมาะสมทำให้สมาชิก ในหน่วยงานสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อหน่วยงาน และ ในขณะเดียวกันสมาชิกในหน่วยงานต้องปฏิบัติตามสถานภาพ และบทบาท ตลอดจนบรรทัดฐาน ค่านิยมของหน่วยงานนั้นๆ อย่างเคร่งครัด

ในทำนองเดียวกัน Parson (1951) ได้กล่าวว่า ระบบสังคม คือระบบที่ประกอบไปด้วย ผู้กระทำที่หลากหลายที่มีการปฏิบัติในสภาพแวดล้อมอย่างหนึ่ง ผู้กระทำเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะ ตอบสนองความต้องการของเขาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และความสัมพันธ์ที่เขามีต่อกันนั้น ถูกตีกรอบ โดยระบบของบรรทัดฐานที่เขามีร่วมกันหรือถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมโดยเขาได้นำเอา แนวคิด การกระทำทางสังคม (social action) มาวิเคราะห์การกระทำระหว่างกันขององค์ประกอบ ย่อยของระบบสังคม สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครงการ (2546) เห็นว่าการมองสังคมว่า เป็นระบบการกระทำประเภทหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยใหญ่ๆ 6 ระบบ คือ ระบบครอบครัว และเครือญาติ ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง

ระบบความเชื่อและศาสนานั้น เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์สังคมที่นิยมใช้ในการศึกษาสังคม หรือชุมชน เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมรวม (holistic) หรือเพื่อมุ่งพัฒนาสังคมหรือชุมชนให้ดีกว่าเดิม และเมื่อใช้แนวความคิดนี้ในการวิเคราะห์สังคม ผู้วิเคราะห์ก็ต้องยึดหลักหรือแนวความคิดเรื่อง โครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ต่อเนื่องหรือผูกพันใกล้ชิดกับแนวความคิดเรื่องระบบทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ เป็นกรอบแนวคิดทางสังคมวิทยาที่มีข้อสมมติฐานว่าสังคมเป็นระบบที่ซับซ้อนระบบหนึ่งที่มีองค์ประกอบต่างๆ หลายส่วนทำงานร่วมกันจนเกิดความมีเสถียรภาพ ทฤษฎี โครงสร้างหน้าที่มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 โครงสร้างสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบอันเกิดจากความสัมพันธ์อันเกิดจากพฤติกรรมทางสังคม และส่วนที่ 2 คือ หน้าที่ทางสังคม เป็นส่วนที่ทำหน้าที่เชื่อมโครงสร้างสังคมแต่ละส่วนเข้าด้วยกัน ทำให้สังคมทั้งสังคมเกิดการประสานงานและทำงานร่วมกัน ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าสังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงจากการมีโครงสร้างง่ายๆ ไปสู่โครงสร้างที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งก็สอดคล้องกับ Macionis (1993) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ 2 ส่วน คือ 1) โครงสร้างสังคม (social structure) ซึ่งเป็นรูปแบบอันถาวรที่เกิดจากความสัมพันธ์ของพฤติกรรมทางสังคม เช่น วิถีชีวิตภายในครอบครัวและระบบเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมประเภทหนึ่ง ที่เกิดจากพฤติกรรมทางสังคมโดยความร่วมมือระหว่างกันในครอบครัวจนเกิดเป็นระบบการผลิต การบริโภค การจำแนกแจกจ่าย และการบริการที่มีขนาดใหญ่ มีความเกี่ยวพันระหว่างกันทั่วทั้งสังคม และ 2) หน้าที่ทางสังคม (social functions) เป็นส่วนที่ทำหน้าที่เชื่อมโครงสร้างสังคมแต่ละส่วนเข้าด้วยกัน ทำให้สังคมทั้งระบบเกิดการประสานงานและทำงานร่วมกัน

Parson (1951) ยังกล่าวอีกว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มีอยู่ 6 แนวความคิด คือ

1. แนวความคิดเกี่ยวกับองค์การทางสังคม แนวความคิดนี้อธิบายได้ว่ามนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคมและรวมกันเป็นองค์การด้วยความสมัครใจ การตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลนั้นจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ (actor) เป้าหมาย (goal) วิธีการที่เลือกใช้ (means) สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง (condition) และตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน คือ บรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และความคิดต่างๆ ที่ผู้กระทำนำมาใช้เพื่อเลือกวิธีการที่จะให้บรรลุเป้าหมาย

2. แนวความคิดเรื่องระบบการกระทำ ระบบการกระทำเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ สถานภาพและบทบาทนี้ จะประสานความสัมพันธ์กันในรูปแบบของระบบต่างๆ อันเป็นการกระทำระหว่างกัน (system of interaction) ภายใต้ กฎ ระเบียบหรือบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ความคิดต่างๆ และจะต้องนำสภาพการณ์ต่างๆ เข้ามาพิจารณาด้วย

3. แนวความคิดเรื่องความจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคม ระบบการกระทำทางสังคม มีความต้องการจำเป็นพื้นฐาน 4 ประการ คือ การบรรลุเป้าหมาย (goal attainment) การปรับตัว (adaptation) การบูรณาการหรือการผสมผสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน (integration) และหน้าที่แฝง (latency) ซึ่งหน้าที่ของระบบสังคมตามแนวความคิดนี้ สามารถจะศึกษาวิเคราะห์ในระดับต่างๆ กัน ตั้งแต่ระดับของกลุ่มคน องค์กร สถาบัน ชุมชนและประเทศ สำหรับหน้าที่แฝง (latency) สัทญญา สัทญญาวิวัฒน์ (2545) อธิบายว่า “Latency” แปลว่า ความแฝง การแปลเช่นนั้นทำให้เข้าใจยาก จึงขอใช้คำว่า “กฎระเบียบ” แทน ในการอธิบายถึงระบบการกระทำทางสังคมเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานนั้น หน้าที่แฝงดังกล่าวจะเป็นหน้าที่ที่ไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นเด่นชัดได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องทำความเข้าใจว่าหน้าที่แฝงมีความแตกต่างจากการบูรณาการ (integration) ซึ่งมีลักษณะหน้าที่และคำอธิบายแตกต่างกันออกไป

4. แนวความคิดเรื่องลำดับขั้นของข่าวสารในการควบคุมระบบสังคม เนื่องจากระบบย่อยของสังคม มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน จึงต้องมีลำดับขั้นของการควบคุมข่าวสารเพื่อให้ความสัมพันธ์ประสานกลมกลืนกัน โดยระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม ระบบสังคมจะควบคุมข่าวสารของระบบบุคคล และระบบบุคคลจะควบคุมข่าวสารของระบบธรรมชาติของร่างกายตามลำดับ ซึ่ง Parsons ให้ชื่อว่า The Cybernetic Hierarchy (สัทญญา สัทญญาวิวัฒน์, 2545)

5. แนวความคิดเรื่องสื่อกลางการแลกเปลี่ยน (generalized symbolic media of change) แนวคิดนี้อธิบายได้ว่า ระบบย่อยของระบบสังคมจะมีความสัมพันธ์กับทั้งภายในระบบและระหว่างระบบ โดยมีข่าวสารเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน แนวความคิดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะใช้คำว่า แนวความคิดการใช้สัญลักษณ์ทั่วไปเป็นสื่อกลางในการเปลี่ยนแปลง เพื่อเน้นย้ำว่าการสื่อสารระหว่างระบบต่างๆ มีข่าวสาร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ระบบต่างๆ เข้าใจร่วมกันและใช้ในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ต้องการ

6. แนวความคิดเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม อธิบายได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดจากกระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสาร พลังภายในระบบ และพลังระหว่างระบบต่างๆ ถ้าหากมีข่าวสารและพลังมากเกินไป จะทำให้มีข่าวสารหรือพลัง เป็นผลผลิตของระบบออกมามากเกินไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น

จากแนวทั้ง 6 แนวความคิดของ Parsons อาจสรุปได้ว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ใน แนวความคิดของ Parsons นั้น เป็นการอธิบายถึง โครงสร้างและการทำหน้าที่ที่สัมพันธ์กันอย่าง สมดุลหรือผสมกลมกลืนกันขององค์การทางสังคม ระบบการกระทำ ความจำเป็นพื้นฐานของ ระบบสังคม การมีลำดับขั้นของข่าวสารในการควบคุมระบบสังคม และสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทางสังคมประกอบกัน เพื่อให้สามารถมองเห็นภาพของสังคมในเชิงระบบและมองเห็นการทำ หน้าที่ของโครงสร้างต่างๆ ของสังคมนั้นเอง และอาจอธิบายได้ว่า ระบบค่านิยมของวัฒนธรรม เป็น โครงสร้างที่เป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติหรือการกระทำต่างๆ ในระบบสังคมนั้นเอง

นอกจากนี้ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory) มองสังคมเป็นระบบ อันหนึ่ง ระบบนี้จำเป็นจะต้องดำรงอยู่ต่อไป แม้ว่าตัวบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ เนื่องจากกฎ ธรรมชาติของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้ สังคมจะต้องมีโครงสร้างเพื่อทำหน้าที่ สำคัญต่างๆ ในสังคม เหมือนกับว่าร่างกายมนุษย์จะมีชีวิตอยู่ได้ ก็จะต้องมีอวัยวะทำหน้าที่ต่างๆ ที่จำเป็นแก่การมีชีวิตอยู่ หน้าที่หรือความต้องการของสังคม เช่น จะต้องมีการผลิตอาหารและ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ จะต้องมีการให้กำเนิดและอบรมสมาชิกใหม่ ที่จะมาทดแทนสมาชิกเก่า จะต้องมีการมอบอำนาจการปกครองให้บางคนเป็นผู้ใช้ จะต้องมีการควบคุมพฤติกรรมบุคคลไม่ให้ เป็นอันตรายต่อความสุขส่วนรวม จะต้องมีการแบ่งปันทรัพย์สินในสังคมนั้นระหว่างคนที่มั่งคั่งและ ฐานะต่างๆ กัน หน้าที่เหล่านี้ เป็นความจำเป็นของสังคมซึ่งจะต้องสร้างสถาบัน ระเบียบ กฎเกณฑ์ และกำหนดสิทธิ หน้าที่และแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ เช่น ระบบการผลิต (ได้แก่ การแบ่งงาน การใช้เทคโนโลยี ฯลฯ) ระบบครอบครัว การเมือง การรักษาความสงบเรียบร้อย ความยุติธรรม ศาสนา เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง สังคมได้สร้างสถาบันต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้ชีวิตของ สังคม ดำรงอยู่ต่อไปได้ สถาบัน (ในความหมายกว้าง ซึ่งรวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และระเบียบปฏิบัติในเรื่องต่างๆ) จึงทำหน้าที่สำคัญ (functional) ในสังคม ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เสมือนกลไกที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคมและบุคคล ที่อยู่ร่วมกันในสังคม (สุนทรี พรหมเมศ, 2544)

สนธยา พลศรี (2546) ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ไว้เช่นกันว่า สังคมประกอบไปด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบย่อยๆ หลายระบบ แต่ละระบบจะมีหน้าที่ของตนเอง แตกต่างกันไป แต่ละระบบย่อยเหล่านี้จะบูรณาการปรับตัว เข้าหากัน ตามระบบค่านิยมของสังคม ซึ่งสมาชิกยอมรับร่วมกัน สังคมทุกสังคมมีลักษณะเป็นพลวัต คือมีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในสังคม และทำให้สังคมเกิดดุลยภาพ

จะเห็นได้ว่า ในส่วนของแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่โดยรวมแล้ว สนใจศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมใน 3 ด้าน คือ โครงสร้างสังคม (social structure) หน้าที่ทางสังคม (social function) และกระบวนการทางสังคม (social process) และในส่วนแนวคิดเกี่ยวกับระบบการกระทำนั้น ค่านิยมเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาเพื่อช่วยให้ตัวเองปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม เอาตัวรอดได้ ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและธรรมชาติ ค่านิยมทำหน้าที่หลักในการธำรงรักษาแบบแผนพฤติกรรมเดิมของระบบหรือขจัดลดความตึงเครียด โดยที่มีหลักสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือ ค่านิยมหลักๆ ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการควบคุมกำหนดโทษต่อการละเมิดค่านิยม หรือปทัสถานต่างๆ ของสังคม อาศัยกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม นอกจากนี้ ค่านิยมมีหน้าที่หลักอย่างกว้างๆ คือ 1) ค่านิยมเป็นมาตรฐานที่ใช้นำพฤติกรรม 2) ระบบค่านิยมช่วยขจัดความขัดแย้งและช่วยในการตัดสินใจ และ 3) ค่านิยมเป็นการแสดงออกของมนุษย์ในรูปของแรงจูงใจและความต้องการ (ประจิดร มหาหิง, 2544; สุนทรื โคมิน และ สนิท สมักรการ, 2522; Rokeach, 1973)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม จะไม่หยุดนิ่ง จะเคลื่อนที่ไปอย่างมีดุลยภาพ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้น ณ จุดใดๆ ของโครงสร้างก็ได้ สามารถนำมาอธิบายงานพัฒนาชุมชนในแต่ละชุมชนได้ว่าจะมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นได้ เมื่อมีความสอดคล้องใกล้เคียงกับ วัฒนธรรม ค่านิยมของชุมชนที่มีอยู่เดิม นวัตกรรมที่มีความขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิมที่ชุมชนมีอยู่อาจได้รับการปฏิเสธหรือเมินเฉย การเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกจุดของโครงสร้างชุมชน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ส่วนประกอบต่างๆ ของโครงสร้างชุมชนจะมีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้นการพัฒนาซึ่งประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ที่สำคัญ อาทิ คนในชุมชน ทรัพยากรในชุมชน คนภายนอกชุมชน ทรัพยากรภายนอกชุมชน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในและภายนอกชุมชน กล่าวคือ 1) ภาวะภายในชุมชน ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยคนในชุมชนและ

การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของชุมชนเอง ชุมชนดำรงอยู่ได้โดยคนในชุมชน มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องสมดุลระหว่างกัน ตลอดทั้งระหว่างคนและทรัพยากรในชุมชนด้วย 2) ภาวะภายนอกชุมชน อันได้แก่ คนภายนอกชุมชน รวมทั้งทรัพยากรนอกชุมชน เป็นแรงผลักดันจากภายนอกที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในชุมชน แรกผลักดันนั้นจะต้องมากพอควร จึงจะสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตลอดจนค่านิยมของชุมชน หากนักพัฒนาสามารถค้นพบได้ว่าอะไรคือปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และทราบค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างไร การทำงานของนักพัฒนาที่จะเกิดพลังผลักดันมากและมีโอกาสประสบความสำเร็จมากไปด้วย นอกจากนี้จะต้องดำเนินการด้วยวิธีการที่เหมาะสม คือ วิธีการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ ตลอดจนค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ของชุมชน ด้วยซึ่งจะก่อให้เกิดแรงผลักดันและมีพลังมากส่งผลกระทบต่อความสำเร็จมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าประสิทธิภาพที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเรียกว่าแรงผลักดัน จะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ของชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ ในการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดต่อชุมชนจะต้องมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเสมอหรือที่เรียกว่าการรักษาบูรณาภาพหรือการรักษาความสมดุล ดังนั้น การจะเปลี่ยนแปลงการบริหาร โรงเรียน โดยให้พื้นที่เป็นฐานจะต้องสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ และค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน แรงต่อต้านที่มีอยู่ภายในชุมชนก็จะน้อยลงและเป็นการส่งเสริมให้แรงผลักดันจากภายนอกมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology)

ปรากฏการณ์นิยมทางปรัชญามีต้นความคิดมาจากนักปรัชญาชื่อ Edmund Husserl โดยมีนักปรัชญาอีกคนหนึ่ง คือ Alfred Schütz เป็นผู้ถ่ายทอดมาอีกต่อหนึ่ง หากใครคุ้นเคยกับความคิดของ Max Weber และทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์แล้ว จะเห็นว่าปรากฏการณ์นิยมมีความคล้ายคลึงกับแนวความคิดทั้งสอง

ตามแนวความคิดของพวกปรากฏการณ์นิยมนั้น มนุษย์จะเป็นผู้สร้างบริบทหรือสภาวะการณ์ขึ้น โดยที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะการณ์หรือระเบียบสังคม เมื่อเป็นดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้สร้างสังคมขึ้น แล้วกำหนดความหมายสิ่งต่างๆ ในสังคมนั้นตามที่ตนเห็นสมควร (social order) นักปรากฏการณ์นิยมเน้นการศึกษากระบวนการเหล่านี้ ภายหลังในสังคมหรือจากความรู้สึนึกคิดของสมาชิกสังคมที่เขาศึกษานั้น ส่วนใหญ่มักจะอาศัยเทคนิคการให้สมาชิกได้หยุดดำเนินชีวิตตามปกติชั่วคราว แล้วให้คิดว่าความจริงนี้ควรเป็นอย่างไร เช่น กำลังรับประทานอาหารอยู่

มีคนแปลกหน้ามาหยิบแก้วน้ำของท่านไปดื่มหน้าตาเฉย กรณีเช่นนี้จะทำให้ผู้ที่กำลังรับประทานอาหารอยู่ถูกคิดขึ้นมาว่าความเป็นจริงระเบียบการกินอาหารนี้เป็นอย่างไร ควรหรือถูกต้องหรือไม่ ที่คนไม่รู้จักกันจะมาหยิบแก้วน้ำดื่มเฉยๆ ดังนี้ก็จะทำให้ได้ความจริงเกี่ยวกับระเบียบนั้นขึ้น

สาระสำคัญของปรากฏการณ์นิยม ที่เน้นเฉพาะการที่มนุษย์แต่ละคนและกลุ่มสร้างหรือแสดงพฤติกรรมประจำวัน โดยวิธีให้การหยุดชะงักการดำเนินชีวิตสังคมไปชั่วคราว เรียกว่า ethno methodology (มานุษยวิธี) เพื่อให้ทราบเนื้อหาสาระของทฤษฎีนี้ พิจารณาหัวข้อต่อไปนี้เป็นปรากฏการณ์นิยม ได้กล่าวไว้อย่างไร คือ ธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของสังคม หน้าที่ของสังคมวิทยา และระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษาของผู้วิจัยเกี่ยวกับสังคมวิทยาที่ควรนำมาใช้ ดังนี้

ธรรมชาติของมนุษย์

ปัญหาที่ว่า มนุษย์มีลักษณะสำคัญอย่างไร นักปรากฏการณ์นิยมตอบว่า มนุษย์เป็นนักสร้างสรรค์หรือเป็นผู้สร้าง คือ เป็นผู้มีความคิดความอ่าน เป็นผู้กระทำการสร้างสรรค์งานต่างๆ ขึ้นมา แล้วจึงใช้สิ่งต่างๆ เหล่านี้ร่วมกัน ในหนังสือ the social construction ผู้เขียน คือ Berger และ Luckman ได้ยืนยันว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างความจริง (reality) ขึ้นขณะที่เขาดำเนินชีวิตประจำวัน อยู่นั่นเอง เช่น บางบ้านจะมีกฎไว้ว่า ถ้ามีถ้วยแก้วและหม้อไหใช้แล้วอยู่ด้วยกัน จะต้องล้างถ้วยแก้วก่อนแล้วจึงเป็นหม้อไห ที่เกิดกฎนั้นขึ้นมา อาจจะเป็นเพราะว่าถ้าล้างหม้อก่อนแล้วน้ำจะสกปรก ล้างแก้วไม่สะอาดก็เป็นได้ จากความจริงเช่นนี้กฎเกณฑ์ต่างๆ ก็จะเกิดขึ้นจากเรื่องเล็กๆ ไปถึงเรื่องใหญ่ รวมกันเข้าเป็นความแท้จริงทางสังคม คนรุ่นหลังก็ทำตามกฎของตนรุ่นก่อน โดยไม่ได้สงสัยว่าทำไมต้องเป็นเช่นนี้

ธรรมชาติของสังคม

สังคมมนุษย์เกิดขึ้นอย่างไร และทำไมจึงดำรงอยู่ได้ ปัญหานี้ที่นักปรากฏการณ์นิยมตอบว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างสังคมขึ้น โดยการที่มนุษย์มีการกระทำระหว่างกันในชีวิตประจำวัน สังคมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์คิดหรือจินตนาการว่า มีสังคมให้คำจำกัดความหรือความหมายต่างๆ แก่สิ่งๆ ที่ประกอบกันเป็นสังคมมนุษย์ ทุกคนยอมรับและเข้าใจความหมายเหล่านี้ร่วมกันแล้วให้ความหมายร่วมกัน สังคมก็เกิดขึ้น กล่าวอีกนัย คือ การกระทำปกติประจำวันจะค่อยๆ กลายเป็นความเคยชินแล้ว

กลายเป็นสถาบันในที่สุด เมื่อมาถึงคนชั่วอายุต่อไป ดังนั้น ในแง่หนึ่ง (ปรากฏการณ์นิยม) สังคมมนุษย์ก็คือกลุ่มสถาบันที่มนุษย์ที่มีการกระทำระหว่างกันให้ความหมายและสร้างสรรค์ขึ้น

หน้าที่ของสังคมวิทยา

ปัญหาในแง่ของปรากฏการณ์นิยม สังคมวิทยาคือวิชาที่ศึกษาอะไร หรือมีเนื้อหาเกี่ยวกับอะไร ในเรื่องนี้นักปรากฏการณ์นิยมแจ้งว่า วัตถุประสงค์ของสังคมวิทยา คือ การศึกษาว่ามนุษย์เขาสร้างสังคมอันเป็นระเบียบและบำรุงสังคมนั้นไว้ได้อย่างไร เป้าหมายของการวิจัย คือ การตรวจสอบสถานการณ์การกระทำระหว่างกันของมนุษย์เพื่อที่จะทราบว่า มนุษย์เขาสร้างระเบียบสังคมหรือระเบียบชีวิตของเขาอย่างไร แนวการศึกษาเช่นนี้เป็นแนวการศึกษาทำนองเดียวกับของ Max Weber คือ ต้องการทราบความหมายภายใน คือ ความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำนั้นเองว่าเขารู้สึกอย่างไร จึงได้ทำลงไป พุดไป เช่นนั้น

ระเบียบวิธีวิจัย

ตามความคิดของนักปรากฏการณ์นิยม สังคมวิทยาควรใช้วิธีการค้นคว้าที่ เรียกว่า มานุษยวิธี (ethno methodology) ซึ่งเป็นวิธีใหม่ทางสังคมวิทยา เทคนิคพื้นฐานที่ใช้ในวิธีนี้ คือ การก่อให้เกิดการหยุดชะงักขึ้นในการดำเนินชีวิตปกติของกลุ่มหรือชุมชนที่ศึกษา แล้วเปรียบเทียบเรื่องราวของชีวิตก่อนหน้านั้นกับหลังเหตุการณ์ สิ่งที่คาดหวังจะได้จากการกระทำเช่นนี้ คือ เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการชะงักงันในการดำเนินชีวิตจะเป็นเหตุให้ผู้อยู่ในเหตุการณ์ ต้องหยุดแล้วคิดพิจารณาทบทวน เหตุการณ์ต่างๆ ของสังคมที่ควบคุมชีวิตอยู่ ผลของการศึกษาจะทำให้ได้ทราบความเป็นจริงของชีวิตที่ว่าที่แท้จริงเป็นอย่างไร ทำไมเขาจึงดำเนินชีวิตไปเช่นนั้น ประการแรก มานุษยวิธี ใช้การศึกษาโดยมีส่วนร่วม (participant observation) ที่นักมานุษยวิทยาใช้กันอยู่โดยทั่วไป ประการที่สอง วิธีการศึกษา แบบนี้ไม่ได้อาศัยกรอบทฤษฎีอย่างหนึ่งอย่างใดนำทางเหมือนกับการศึกษาด้วยวิธีอื่นของสังคมวิทยาโดยทั่วไป การวิจัยวิธีนี้นักวิจัยเข้าสู่สนามด้วยมือเปล่า ไม่ต้องมีกรอบความคิดอะไรอยู่ในหัว วิธีนี้มีข้อดีจะได้ศึกษาอย่างกว้างขวางไม่ถูกจำกัดโดยทฤษฎี แต่มีข้อเสียที่อาจทำให้นักวิจัยหลงเข้าไปตามหลัก หรือหากไม่มีความชำนาญเพียงพอ ข้อดีดังกล่าวมานี้ทำให้วิธีการศึกษาแบบมานุษยวิธี รวมทั้งตัวทฤษฎีปรากฏการณ์นิยมน่าสนใจเลื่อมใสอย่างน้อยก็มีอะไรต่างไปจากทฤษฎีอื่น

เรื่องราวของปรากฏการณ์ มีนักการศึกษาและนักวิจัยได้อธิบายความหมายและการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา อาทิ Husserl (1970) กล่าวว่า ปรากฏการณ์วิทยานั้นเป็นการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต คือ สิ่งที่เราคิด สิ่งที่เราจำแนกหรือผลสะท้อนต่อสิ่งนั้นๆ คำว่าประสบการณ์ชีวิตคือเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้คนได้ประสบมาด้วยตนเอง ซึ่งทำให้เกิดประสบการณ์ ประสบการณ์เหล่านั้นย่อมมีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้ประสบ ดังที่ Kvale (1996) ได้อธิบายว่า ปรากฏการณ์วิทยาเป็นศาสตร์ที่ให้ความสนใจในการอธิบายให้ชัดเจนทั้งสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่อยู่ภายในของสิ่งที่ปรากฏนั้น คำว่าให้ชัดเจนทั้งสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่อยู่ภายในของสิ่งที่ปรากฏ หมายถึง การศึกษาเพื่อให้รู้ถึงประสบการณ์และความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังของประสบการณ์นั่นเอง นอกจากนี้ Merriam (1998) ยังได้อธิบายเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและแนวคิดเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาว่า การวิจัยเชิงคุณภาพมีพัฒนาการมาจากปรัชญาทางปรากฏการณ์วิทยา กล่าวคือ เป็นการเน้นและตีความหมายของประสบการณ์ และยังได้ให้ความหมายของปรากฏการณ์วิทยาเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ปรากฏการณ์วิทยา เป็นการอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นของประสบการณ์จริง และ 2) เป็นการอธิบายความหมายของความรู้สึกที่มีต่อประสบการณ์จริง

นอกจากนี้ ชาย โพธิ์สีดา (2552) และ นิสา ชูโต (2548) ยังกล่าวอีกว่า การศึกษาแนวปรากฏการณ์วิทยา มุ่งเน้นความเข้าใจบุคคลหรือกลุ่มคนที่สร้างประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของเขาเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร และประสบการณ์เหล่านั้นมีความหมายอย่างไร กล่าวได้ว่า ผู้ศึกษาตามแนวปรากฏการณ์วิทยานี้มีความสนใจว่าทำไมคนจึงทำสิ่งนี้ ทำสิ่งนั้น หรือทำไมคนจึงทำอะไรอย่างที่เขาทำกันอยู่ ซึ่งก่อนที่จะเข้าใจ ผู้ศึกษาต้องเข้าใจถึงความหมายของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้นเสียก่อน ความหมายจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของการวิจัย การวิเคราะห์แบบปรากฏการณ์วิทยา คือ การตีความ เพื่อค้นหาความหมายหรือหาคำตอบของสิ่งที่ถูกศึกษาจากทัศนะของผู้กระทำ ดังนั้นสรุปได้ว่า ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา คือ การศึกษาเรื่องราวต่างๆ จากประสบการณ์ของคนหรือกลุ่มคน โดยที่ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจความหมายซึ่งสะท้อนจากประสบการณ์ของคนหรือกลุ่มคนซึ่งได้ประสบกับประสบการณ์เหล่านั้นด้วยตนเอง

สังคมวิทยากับการศึกษา (sociology of education)

สังคมวิทยาการศึกษา เริ่มขึ้นในสังคมตะวันตก Robert and Ann (1987) สรุปความเป็นมาของสังคมวิทยาการศึกษาในสหรัฐอเมริกาว่า การศึกษาในแง่ของสังคมวิทยาเริ่มเป็นที่สนใจของนักสังคมวิทยาและนักการศึกษาเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดปรัชญาพัฒนาการนิยม (progressivism) ที่เห็นว่าสติปัญญาสามารถทำให้

สังคมมีความเจริญก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายที่มีคุณค่า ผู้นำทางสังคมวิทยาในช่วงนี้ได้แก่ Lester Ward และ Albion Small ส่วนผู้นำทางการศึกษาได้แก่ William James และ John Dewey เป็นต้น เชื่อว่าโรงเรียนสามารถช่วยทำให้เกิดความสมบูรณ์แบบได้โดยการพัฒนาสติปัญญา และการกระตุ้นให้นักเรียนเสียสละ อุทิศตนเพื่อปฏิรูปสังคม ในระยะต่อมาความร่วมมือระหว่างนักสังคมวิทยากับนักการศึกษาเริ่มน้อยลง เนื่องจากได้รับอิทธิพลการเน้นรูปแบบเป้าหมายของนักวิชาการว่าอยู่ที่การทุ่มเทให้กับทฤษฎีและการวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical Research) จากมหาวิทยาลัยเยอรมัน

สังคมวิทยาการศึกษาเกี่ยวข้องกับตัวบุคคลและสังคม คือ เป็นการศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและสภาวะแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยบุคคลต่างๆ กลุ่มสังคม และรูปแบบพฤติกรรม เพราะมนุษย์จะมีสภาพแห่งการเป็นมนุษย์ได้ต้องได้รับการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งเกิดจากการกระทำต่อกันและกันระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมทางสังคม ศาสตร์ทางสังคมวิทยาการศึกษา เป็นศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งที่อธิบายเกี่ยวกับสถาบัน กลุ่มคน และกระบวนการทางสังคม นั่นคือความสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง ซึ่งจะได้รับมาโดยผ่านประสบการณ์ของแต่ละบุคคล การศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษา โดยเฉพาะวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในด้านหน้าที่-ประโยชน์ (structural-functional theory) (Francis, 1965) Francis ได้ให้ความหมายว่าสังคมวิทยาการศึกษา หมายถึง การศึกษาเรื่องของการกระทำระหว่างปัจเจกชนกับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ บุคคลอื่นๆ กลุ่มสังคมต่างๆ และแบบแผนพฤติกรรมในสังคม สังคมวิทยาการศึกษาเป็นการประมวลเอาทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมวิทยาและการศึกษาเข้ามาด้วยกันเป็นวิชาใหม่ โดยนำหลักการทางสังคมวิทยาไปปรับใช้กับกระบวนการทุกอย่างของการศึกษา เช่น จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรม ระเบียบ วิธีการเรียน การสอน และการวัดผล ประเมินผล

นักสังคมวิทยาการศึกษาต้องเข้าใจเกี่ยวกับตัวบุคคล สภาพแวดล้อมทางสังคมควบคู่กันไป ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งปฏิภริยาทางสังคม ซึ่งเป็นการประยุกต์ความรู้ทางสังคมวิทยามาใช้กับกระบวนการทางการศึกษา เช่น เนื้อหาวิชาและกิจกรรม วิธีการ การจัดการบริหารโรงเรียน และการวัดผล เป็นต้น นอกจากนี้ สังคมวิทยาการศึกษายังครอบคลุมศึกษาถึงหน่วยงานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น สถาบันครอบครัว กลุ่มเพื่อน ศาสนา วิธีการในการติดต่อคมนาคม และรูปแบบแห่งวัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น วิถีชีวิต (folkways) และจารีตประเพณี (mores) ซึ่งที่กล่าวมานี้มีบทบาทต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของคน เช่น การศึกษาถึงปฏิภริยาตอบได้ของบุคคลในครอบครัว บทบาทของครอบครัวต่อโรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน (Francis, 1965) ซึ่งก็สอดคล้องกับ ประทีป สยามชัย (2526) ที่ได้กล่าวว่า สังคมวิทยาการศึกษา เป็นการศึกษาเรื่องของการกระทำระหว่างกันของปัจเจกบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมได้แก่ บุคคลอื่นๆ

กลุ่มสังคมต่างๆ และแบบกระสวนแห่งพฤติกรรมในสังคม เป็นการประยุกต์สังคมวิทยามาใช้ เข้ากับกระบวนการศึกษา ได้แก่ เนื้อหาวิชา กิจกรรม ระเบียบวิธีการเรียนการสอน การจัดระเบียบ องค์การของโรงเรียน การวัดผลการเรียนการสอน ระบบโรงเรียน ศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ที่ได้รับจากครอบครัว ชุมชน กลุ่มเพื่อน วัด หรือสถาบันทางศาสนา สื่อมวลชน นอกจากนี้ ประทีป สยามชัย (2526) ยังกล่าวอีกว่าสังคมวิทยาการศึกษาเป็นการวิจัยเกี่ยวกับ สัมพันธภาพทางหน้าที่ระหว่างการศึกษาที่กระเปียบสถาบันใหญ่ๆ ทางสังคม คือ สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว ชุมชน รวมถึงหน่วยงานทางศิลปะ การพักผ่อนหย่อนใจ สังคมวิทยาการศึกษายังทำหน้าที่วิเคราะห์สถาบันและองค์การทางสังคมของการศึกษา โดยยึดเอาวิธีการและหลักการทางสังคมวิทยาเป็นบรรทัดฐาน โดยมองกระบวนการของการศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม 3 กระบวนการ คือ 1) รักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม 2) เผยแพร่ให้กว้างขึ้น และ 3) คิดค้นสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่

จากความหมายและทัศนะดังกล่าวที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า สังคมวิทยาการศึกษาเป็นศาสตร์ ที่ศึกษาถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกิดขึ้นในสถานบัน กลุ่มคน เป็นกระบวนการทาง สังคมที่ทำให้บุคคลได้รับและสร้างประสบการณ์และกระสวนพฤติกรรมทางสังคมขึ้นมา สังคม วิทยาการศึกษาเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในระบบการศึกษา และระหว่าง การศึกษากับสิ่งแวดล้อมทางสังคม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า สังคมวิทยาการศึกษาเป็นการวิเคราะห์ การศึกษาในเชิงสังคมวิทยาที่ให้ความสนใจความสัมพันธทางสังคม 3 ลักษณะ คือ 1) ความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับส่วนอื่นๆ ของสังคม 2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน ในองค์การการศึกษา และ 3) ผลกระทบที่ระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อโรงเรียนและการเรียนรู้ (ดารา ทีปะปาล, 2538)

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

ความเป็นชุมชนของชุมชนบ้านป่าก้อยจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า มีประวัติศาสตร์ก่อตั้ง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 พัฒนาการมาจากการสร้างบ้านแปลงเมืองของล้านนาเชียงใหม่ยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ไม่ให้เมืองเชียงใหม่ร้างเช่นเดิม เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ของความเป็นชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ดังนี้

ความหมายของชุมชน

ชุมชน ตามความเข้าใจโดยทั่วไป จะเห็นได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มของคนเป็นสังคม อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน ประกอบกิจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ดังที่ ราชบัณฑิตยสถาน (2539) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า ชุมชน คือ หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้แล้วยังมีผู้ให้ความหมายของชุมชนไว้หลากหลาย ดังนี้ จีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2525 อ้างใน ขบวน พลตรี, 2529) ได้ให้ความหมายของ ชุมชน ว่ามาจาก community หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้ายๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือพฤติกรรมอย่างหนึ่ง คือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งก็คล้ายกับ สนธยา พลศรี (2545) ได้ให้ความหมายของชุมชน นั้นหมายถึงกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาเขตเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความ เกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพา อาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ชุมชนยังมีความหมายระดับเดียวกันกับ สังคมหมู่บ้าน คือ เป็นหน่วยของสังคมหรือหน่วยทางการปกครองขนาดเล็กในระดับพื้นฐานที่มีการรวมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัย ทรัพยากรธรรมชาติ ในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์การ หรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ ชุมชนหมายถึง สังคมขนาดเล็ก ในชนบทที่ยังไม่พัฒนา หรือสังคมหมู่บ้าน ที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังรักษาแบบแผน การดำรงชีวิตบางส่วนได้ (ชยันต์ วรรณะภูติ, 2536)

ในด้าน ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้กล่าวว่า การนำคำว่า ชุมชน มาใช้ในประเทศไทย เป็นอิทธิพลทาง ความคิด การพัฒนาของประเทศตะวันตกที่เผยแพร่ แนวคิดการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามแนวคิดการพัฒนาดังกล่าว มิได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน รัฐ ระบบทุน และโครงสร้างอำนาจ ตลอดจนผลประโยชน์ในชุมชน นำไปสู่ปัญหาความอ่อนแอของชุมชนที่มีเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีการดำเนินงานพัฒนาชนบท โดยองค์การพัฒนาเอกชนเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีแนวทางสำคัญในการปฏิบัติงานที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ทำให้ชุมชน ได้รับการตีความหมายใหม่มีนัยของ พลังสร้างสรรค์และทุนทางสังคมอยู่ด้วย ชุมชน เป็นคำใหม่

ในสังคมไทย แต่สาระของความเป็นชุมชน ดำรงอยู่กับสังคมไทยมานาน โดยความหมายของคำว่า บ้าน ซึ่งหมายถึงหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่มีมาโดยธรรมชาติอยู่แล้วในการตั้งบ้านเรือนรวมกันในหมู่ เครือญาติและมิตรสหาย ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การจัดการต่อปัญหาและ ความต้องการร่วมกัน

ชุมชนเป็นคำที่มีหลายความหมายและถูกนำมาใช้ในหลายลักษณะ ในที่นี้จะแบ่งความเป็น ชุมชนออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) ชุมชนหมู่บ้าน 2) ชุมชนในฐานะขบวนการประชาชน 3) ชุมชนแนวนนุษยนิยม หรือชุมชนอุดมคติ 4) ชุมชนในรูปแบบใหม่ หรือ ชุมชนเสมือนจริง นอกจากนี้แล้วนิยามเกี่ยวกับ ชุมชน คือ กลุ่มคนพวกหนึ่งที่มาอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่ง โดยคน คนเหล่านี้ถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณแห่งนั้น มีความยึดเหนี่ยวกันเป็น ปึกแผ่นมั่นคง มีการกระทำกิจกรรมต่างๆ หลายด้านด้วยกลุ่มต่างๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ครอบครัวหลายๆ ครอบครัว โรงเรียน วัด ร้านค้า โรงงาน ฯลฯ รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นเมือง แต่กระนั้นก็ตามแม้ว่าชุมชนจะมีกิจกรรมต่างๆ หลายด้าน และสามารถตอบสนองความจำเป็น พื้นฐานของการดำรงชีวิตของสมาชิกได้ แต่ชุมชนก็ยังเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่ต้องขึ้นอยู่กับ อำนาจรัฐ (จางง อติวัฒน์สิทธิ์, 2545)

ส่วนนักวิชาการในต่างประเทศได้ให้ความหมายของ ชุมชน ไว้ดังนี้ Williams (1993) ได้กล่าวว่า ชุมชน (community) มากจากภาษาละตินและถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษ ประกอบด้วย คุณสมบัติหลัก 5 ประการ ดังนี้ 1) กลุ่มบุคคลสามัญที่ไม่มีการนับชั้นหรือยศถาบรรดาศักดิ์ 2) สังคมขนาดเล็กที่มีการจัดระเบียบ 3) กลุ่มชนของท้องถิ่น 4) มีสิ่งที่เหมือนกัน เช่น ความเชื่อ งาน สินค้า เป็นต้น และ 5) มีคุณสมบัติ ลักษณะ นิยาม ความเป็นตัวตน ร่วมกัน มีความใกล้ชิดและเป็นท้องถิ่นต่อสมาชิกมากกว่าสังคม หลังจากศตวรรษที่ 19 คำว่า community ได้ถูกตีความตาม ภาษาฝรั่งเศส (commune) และ เยอรมัน (gemeinde หรือ gemeinschaft) ให้เห็นความแตกต่าง จากคำว่า สังคม ดังนี้

ชุมชน	สังคม
ตรงไปตรงมา	เป็นระเบียบ มีวิธีการ
มีความหมายรวม	เป็นนามธรรม
มีความหมายสำคัญ	เป็นเครื่องมือ

John (n.d. อ้างใน Lewis, 1937) กล่าวว่า คนรวมตัวกันในชุมชน (cities and common wealth's) โดยความซื่อสัตย์และเพื่อประโยชน์ใช้สอย และสองสิ่งนี้ คือ คุณสมบัติหลักของชุมชน การติดต่อสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้คนเปลี่ยนจากความป่าเถื่อนสู่ความนุ่มนวล มีมารยาท มนุษยธรรม และความยุติธรรม มีความประพฤติน่าชื่นชม อยู่ในการสอดส่องดูแลของสมาชิกช่วย อบรมสมาชิกและปกป้องสมาชิกจากอันตราย ชุมชนหรือเมือง (city) คือ การรวมกลุ่มกันของกลุ่ม คนหลัก (ครอบครัวหรือเพื่อนบ้าน) หรือสมาคมที่มีจุดประสงค์ร่วม กลุ่มเหล่านี้ก็อยู่กันทาง เศรษฐกิจ สังคม และการปกครองในเขตแดนจำกัดของกลุ่ม ลักษณะทางกายภาพที่จำเป็นต่อ การคงอยู่ของชุมชน คือ ต้องมีสถานที่ ตั้งมั่น ที่อยู่อาศัย กองทุน และที่รวมตัวแลกเปลี่ยน กำเก็บ ถาวร ลักษณะทางสังคมที่จำเป็นต่อการคงอยู่ของชุมชน คือ มีการแบ่งฝ่ายงาน ที่ทำหน้าที่ทั้งด้าน เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ชุมชนในความหมายสมบูรณ์ต้องมีระบบเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์ องค์การ ทางเศรษฐกิจ การปฏิบัติแบบระบบสถาบัน สถานที่สำหรับกิจกรรมสังคม และสัญลักษณ์ความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนจะต้องให้ความสนใจต่อการปฏิบัติการและพัฒนา จุดประสงค์หลักของ ชุมชน ผ่านความขัดแย้งและความร่วมมือ กรณีและกลุ่มต่างๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายสูงสุด นอกจากนี้ แล้ว Aristotle กล่าวว่า รัฐ คือ ชุมชนที่ผูกพันกันด้วยการติดต่อสัมพันธ์ (communication) ของ ความคิดเห็นและมุมมองที่หลากหลาย การติดต่อ สัมพันธ์ คือ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวชุมชนให้อยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นการที่จะเป็นชุมชนจะต้องสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้ Aristotle ยังได้กล่าวอีกว่า สมาชิกของชุมชน ควรจะรู้จักหน้าตากัน (Edgar and Sedgwick, 1999)

ดังนั้น พอสรุปได้ว่าชุมชนนั้น โดยทั่วไปมีความหมาย คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ในพื้นที่อาณาเขตแห่งหนึ่งแห่งใด มีลักษณะเป็นสังคม โดยบุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ ประกอบกิจ การทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีระเบียบเป็นของตนเอง รวมทั้งประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

แนวคิดชุมชนทางสังคมวิทยา

แนวคิดชุมชนทางสังคมวิทยา ไพรต์นั เดชะรินทร์ (2524) กล่าวถึงรูปแบบขององค์ประกอบ ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในระบบต่างๆ อยู่ 4 ประการ คือ 1) คน 2) ความสนใจของคนที่มีเรื่อง เดียวกัน 3) การปฏิบัติต่อกัน 4) ความสัมพันธ์ของสมาชิก แต่ ปารีชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้ให้ ความหมายของชุมชน นั่นคือ หน่วยหนึ่งทางสังคม ชุมชนจะประกอบไปด้วย 1) อาณาบริเวณทาง ภูมิศาสตร์ 2) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3) มีความผูกพัน อย่างไรก็ตามชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม สันธยา พลศรี (2545) ได้แบ่งชุมชนออกเป็นลักษณะต่างๆ ดังนี้ 1) แบ่งตามจำนวนพลเมือง เช่น

หมู่บ้าน เมือง นคร 2) แบ่งตามพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนการปกครอง 3) แบ่งตามความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เช่น ศูนย์อพยพ 4) แบ่งตามลักษณะพิเศษของประชาชน เช่น ไชน่าทาวน์ 5) แบ่งตามลักษณะทางด้านนิเวศวิทยา เช่น ย่านการค้า เหมืองแร่ 5) แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม เช่น ศูนย์ขนส่ง 6) แบ่งตามหน่วยการปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และ 7) แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง

ส่วน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) แบ่งชุมชนออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะชุมชนที่แบ่งตามการบริหารการปกครอง โดยพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทยได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนเขตสุขาภิบาล ชุมชนเขตเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร และกรุงเทพมหานคร เป็นต้น 2) ลักษณะของชุมชน แบ่งตามกิจกรรมทางสังคมได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชน ศูนย์การค้า ศูนย์การขนส่ง เขตอุตสาหกรรม ชุมชนศูนย์กลางของการบริการ 3) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมได้แก่ ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง

ในทางต่างประเทศ Popplin (1979) ได้กล่าวถึงชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ 1) ชุมชนในฐานะหน่วยขององค์การทางสังคม 2) ชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์ 3) ชุมชนในฐานะจิตวิทยาวัฒนธรรม และนิยามลักษณะของชุมชนต้องประกอบไปด้วย 1) กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หรือบริเวณหนึ่ง 2) สมาชิกที่มีการติดต่อระหว่างกันทางสังคม 3) สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม 4) มีความผูกพันทางจิตใจต่อระบบนิเวศ 5) มีกิจกรรมร่วมกันเพื่อใช้ประโยชน์

จากลักษณะชุมชนดังกล่าวแล้ว สามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ได้ทั้งแนวนอน (horizontal) และแนวตั้ง (vertical) แนวนอนนั้นรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล หรือระหว่างกลุ่มในระดับท้องถิ่น ส่วนในแนวตั้งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มผลประโยชน์ หรือกับกลุ่มผลประโยชน์ในระดับต่างๆ ที่สูงขึ้นไปจนถึงองค์การระดับชาติ หรือระหว่างชาติ นอกจากนี้ยังมีวิธีการอื่นอีกในการวิเคราะห์เครือข่ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนว่า ปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่มมีกระบวนการทางสังคมที่ประกอบด้วยความร่วมมือ การแข่งขัน และความขัดแย้ง ซึ่งมิติการวิเคราะห์เหล่านี้ให้คุณค่าที่มีนัยสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของชุมชน

แนวคิดชุมชนทางมานุษยวิทยา

แนวคิดชุมชนทางมานุษยวิทยา (humanistic perspective) ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) กล่าวว่า เป็นแนวคิดของกลุ่ม Utopia นักสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อ 2 แนวคิดนี้ 2 คน คือ Robert Nisbet และ Baker Brownell โดยมีแนวคิดที่ ชุมชนต้องก่อเกิดมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและผูกพันของชุมชน (sense of community) ในข้อเขียนของ Nisbet เรื่อง the quest for community นั้น เกิดจากเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ที่ไม่สามารถตอบสนองให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นคง ความเห็นของเขาเห็นว่า ลักษณะรัฐการเมืองสมัยใหม่ รัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของคนได้ เพราะโดยธรรมชาติองค์การเหล่านั้นเป็นองค์การขนาดใหญ่ ซับซ้อน เป็นทางการ รัฐอาจจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในนามรัฐได้ เช่น สงคราม แต่ในการตอบสนองอย่างปกติต่อความต้องการของคนในเชิงยอมรับมิตรภาพ ความมั่นคง ความเป็นสมาชิก รัฐจะทำได้สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ทางเลือกที่นักคิดในแนวนี้เสนอ ก็คือ การเรียกร้องให้ชุมชนมีขนาดเล็ก และมีโครงสร้างที่เหนียวแน่น เพราะในชุมชนขนาดเล็กเท่านั้นจะช่วยฟื้นฟูสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมให้ดีขึ้น เพราะจะรับผิดชอบต่อหน่วยเล็กที่สุด และกล่าวถึงชุมชนขนาดเล็กที่เน้นการกระทำที่เต็มไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่ตนรู้จักเป็นอย่างดี อย่างไม่ใกล้ชิดสนิทสนม แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ การขยายตัวของเมือง ประชากร ฯลฯ ที่ก่อให้เกิดความสภาวะความแปลกแยก ความวิตกกังวล ความโดดเดี่ยว ไม่สนใจใยดีหรือรู้สึกต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่นที่อยู่รอบข้างไม่รู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบตัดสินใจหรือรับผลประโยชน์นั้นๆ

ส่วน อริยา เสวตามร์ (2542) ได้กล่าวถึงชุมชนว่าเป็นการแสดงออกถึงอำนาจและเป็นวาทกรรมของกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงมีทั้งความหมายที่หลากหลายและความหมายที่ขัดแย้ง ไม่ได้มีเพียงความหมายเดียวหรือความหมายที่เป็นกลาง และไม่ยึดติดกับพื้นที่ นัยของการนิยามหมู่บ้านให้ติดกับพื้นที่เกิดจากการที่รัฐพยายามรวมศูนย์อำนาจด้วยการทำให้พื้นที่แตกออกเป็นหน่วยเล็กๆ เพื่อง่ายต่อการปกครอง สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนและตลาด

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทางมานุษยวิทยามีลักษณะ คือ 1) ไม่ได้ให้ความสนใจหรือความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ หรือพื้นที่ 2) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ 3) เป็นลักษณะความรู้เชิงอัตวิสัยของความเป็นชุมชนหรือแบบแผนในอุดมคติ กล่าวคือ นำเสนอลักษณะชุมชนที่ควรจะเป็นชุมชนหรือชุมชนในอุดมคติ จากทัศนะที่หลากหลายเกี่ยวกับชุมชน เราสามารถหาจุดร่วมได้ 2 ประการ คือ 1) เป็นการกล่าวถึงวิวัฒนาการของการสมาคมของมนุษย์ (human association) 2) มีการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของความเกาะเกี่ยวในสังคมเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ลักษณะหนึ่งของการสมาคมของมนุษย์จะหายไปและจะมีลักษณะใหม่มาแทนที่

นอกจากนี้ ชุมชนในอนาคตรูปแบบใหม่จะอยู่บนพื้นฐานรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เปลี่ยนแปลงชุมชนไปในลักษณะของการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีกับรากเหง้าแห่งวัฒนธรรม เครื่องข่ายทางคอมพิวเตอร์จะเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ด้านการเทคนิค การประสานงาน การค้า การปกครอง รวมถึงความมั่นคง ส่วนรากเหง้าแห่งวัฒนธรรม ภูมิปัญญา พิธีกรรม ในแต่ละท้องถิ่นจะเป็นเกาะป้องกัน คุ้มภัย ให้กับประชาชน เนื่องจากการแข่งขันสูงในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การที่จะอยู่ได้ในสังคมคอมพิวเตอร์หรือ สังคมเสมือนจริง คือ การผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตความเป็นตัวตนของชุมชนผนวกกับความเป็นชุมชนเสมือนจริง โดยนำเอาพิธีกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ของแต่ละถิ่น แต่ละท้องถิ่นมาเป็นจุดยึดเหนี่ยว สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นเพื่อความยั่งยืนและอยู่รอดของสังคมและชุมชน

ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชนมีความแตกต่างกันไป ไพร์ตัน เดเซอร์รินทร์ (2524) และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) ได้แบ่งชุมชนของไทยเป็นลักษณะใหญ่ๆ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) แบ่งตามลักษณะการปกครอง 2) แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม 3) แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะการปกครอง (administrative unit) สามารถแบ่งชุมชนได้ 6 ชุมชน โดยพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทย ตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2475 คือ

1.1 ชุมชนหมู่บ้าน หมายถึง หมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยบ้านหลายบ้านในท้องที่เดียวกัน โดยจัดอยู่ในความปกครองอันเดียวกันเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ถ้าหากว่าคนที่อยู่รวมกันมาก แต่จำนวนบ้านน้อยให้ถือเอาจำนวนคนเป็นสำคัญ คือ ประมาณ 200 คน ก็จัดตั้งเป็นหมู่บ้านได้ แต่ถ้าเป็นคนที่ตั้งบ้านเรือนห่างไกลแต่คนจำนวนน้อย อย่างน้อยการตั้งหมู่บ้านก็ควรมีไม่ต่ำกว่า 5 บ้าน โดยปกติแล้วชุมชนหมู่บ้านมักจะเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

1.2 ชุมชนเขตสุขาภิบาล หมายถึง ชุมชนใดที่มีความเหมาะสมที่จะตั้งเป็นเขตสุขาภิบาล โดยคำนึงถึงเนื้อที่ของเขตมีขนาดประมาณ 1-4 ตารางกิโลเมตร ควรมีร้านค้าประมาณอย่างน้อย 10 ห้อง ประชาชนในเขตอย่างน้อยประมาณ 1,500 คน ก็สามารถตั้งเป็นสุขาภิบาลปกครองได้ อนึ่ง ชุมชนเขตสุขาภิบาลมักจะอยู่ในเขตตำบลและเขตอำเภอ สำหรับตำบลนั้นหมายถึงหลายหมู่บ้านรวมกัน 20 หมู่บ้าน ก็สามารถจัดตั้งเป็นตำบล หรือมีพลเมืองประมาณ 2,000 คนขึ้นไป และอำเภอ หมายถึง ท้องที่หลายๆ ตำบล อันสมควรจัดปกครองอันเดียวได้ หรือมีพลเมือง 10,000 คนขึ้นไป อนึ่ง ชุมชนเขตสุขาภิบาลมักเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในอำเภอ และเป็นศูนย์บริการการค้า การปกครอง และการเกษตรด้วย

1.3 ชุมชนเทศบาลตำบล หมายถึง ชุมชนเขตสุขาภิบาลที่มีความเจริญและมีความหนาแน่น ยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล โดยการจัดสาธารณูปโภคมากขึ้นและการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น ลักษณะของชุมชนเขตเทศบาลตำบลเป็นชุมชนที่ใหญ่และมักอยู่ในเขตอำเภอ

1.4 ชุมชนเขตเทศบาลเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีราษฎรในท้องที่ตั้งตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป โดยคิดเฉลี่ยความหนาแน่นของราษฎรไม่ต่ำกว่า 3,000 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร โดยมากชุมชนเขตเทศบาลเมืองมักจะตั้งในเขตของตัวจังหวัด และเป็นศูนย์กลางของการบริหารส่วนราชการ

1.5 ชุมชนเขตเทศบาลนคร หมายถึง ชุมชนจากเทศบาลเมือง สามารถยกฐานะเป็นเทศบาลนครได้ โดยท้องที่นั้นมีราษฎรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป และคิดเฉลี่ยราษฎรอยู่หนาแน่นไม่ต่ำกว่า 3,000 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ชุมชนในเขตเทศบาลนครนี้เป็นเมืองขนาดใหญ่และเป็นศูนย์กลางของ การบินพานิช และอื่นๆ เช่น เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ อนึ่ง ชุมชนบางแห่งมีลักษณะที่พิเศษและมีการบริหารส่วนท้องถิ่นเองได้แก่ ชุมชนเมืองพัทยา ซึ่งจัดเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ

1.6 ชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร หมายถึง ชุมชนที่ประชาชนอยู่อย่างหนาแน่นมาก และเป็นเอกนคร (primate city) ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่โตกว่าเมืองขนาดรองลงไปอย่างมาก ชุมชนกรุงเทพมหานครเป็นชุมชนที่มีการปกครองตนเอง มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการ กรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ประชาชนในชุมชนนี้อยู่กันอย่างหนาแน่น

2. แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม (social activities) สามารถแบ่งลักษณะชุมชนได้ 5 ชุมชน คือ

2.1 ชุมชนเกษตรกรรม หมายถึง ชุมชนที่ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ที่ประชาชนส่วนใหญ่ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หรือบางแห่งทำการประมง ลักษณะการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน และพึ่งพาธรรมชาติมาก

2.2 ชุมชนศูนย์กลางการค้า หมายถึง ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของการค้า เช่น ตามหัวเมือง อาจจะเป็นตัวอำเภอ หรือตัวตำบลที่เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาล มักจะมีร้านค้าจำหน่ายของใช้ประจำวัน และตลาดสดจำหน่ายอาหารพืชผักสดในตอนเช้า ชาวบ้านจะนำผลผลิตมาขายในเมือง และซื้อสินค้าจำเป็นในด้านการเกษตรกลับไปหมู่บ้าน ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนศูนย์กลางการค้าจะมีอยู่ทั่วไปในเขตเมือง และเขตชุมชนหนาแน่นตามตำบล

2.3 ชุมชนศูนย์กลางขนส่ง หมายถึง ชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางขนส่งทางรถยนต์ ทางเรือ หรือทางอากาศ ชุมชนที่มักเห็นเป็นชุมชนตามทางแยก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการเดินทาง เช่น ชุมชนตามทางแยกมักจะมีร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านข้าวแกง บริการผู้โดยสาร เป็นต้น

2.4 ชุมชนเขตอุตสาหกรรม หมายถึง ชุมชนที่อยู่ในเขตอุตสาหกรรมซึ่งจะมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ และบ้านคนงานจะอยู่ในเขตของชุมชนอุตสาหกรรม

2.5 ชุมชนศูนย์กลางของการบริหาร หมายถึง ชุมชนที่ตั้งเป็นศูนย์กลางของการบริการ เช่น ชุมชนในเขตตัวเมืองขนาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ที่เป็นชุมชนศูนย์กลางของการท่องเที่ยว และการซื้อสินค้า ส่วนชุมชนในตัวเมืองจังหวัดสงขลา จะเป็นศูนย์กลางของทางราชการ เป็นต้น

3. แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (social relation) เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นการมองในทัศนะของนักสังคมวิทยาที่มองลักษณะของชุมชนในด้านความสัมพันธ์ต่างๆ ด้าน ไม่เพียงแต่เฉพาะการเมือง การปกครอง หรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น แต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสถาบันต่างๆ ตลอดจนลักษณะทางนิเวศวิทยาอีกด้วย ลักษณะของชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ชุมชน ดังนี้

3.1 ชุมชนชนบท เป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติเพราะประชาชนต้องอาศัยน้ำฝนในการทำเกษตรกรรม แต่ปัจจุบันประชาชนบางส่วนได้รับน้ำจากการชลประทานในการทำเกษตร แต่ประชาชนก็ยังต้องพึ่งพาความไม่แน่นอนของธรรมชาติ และชุมชนบางแห่งอยู่ห่างไกลความเจริญอีกด้วย ในประเทศไทยลักษณะชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนชนบทประมาณร้อยละ 80 ความสัมพันธ์ของคนในชนบท ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวเป็นอันดับแรก สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำงานหารายได้มาใช้ร่วมกัน กล่าวคือ การทำนา ทำไร่ ครอบครัวยังเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค และภายในชุมชนก็จะมีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฐานะทางเศรษฐกิจภายในชุมชนไม่แตกต่างกันมากนัก นอกจากนี้ชุมชนชนบทยังอาศัยวัฒนธรรม ชนบทรณนิยมประเพณีคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ในชุมชนอย่างสงบสุขและไม่ค่อยมีปัญหาทางสังคม

3.2 ชุมชนเมือง เป็นชุมชนที่มีความแตกต่างจากชุมชนชนบทประชาชนในเขตเมืองจะมีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพและอยู่กันอย่างหนาแน่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอาจจะมีไม่มากเท่ากับชุมชนชนบท ทั้งนี้ เนื่องจากว่าสมาชิกต้องออกทำงานนอกบ้านหลายคน โอกาสที่จะพบปะพูดคุยมีน้อย ความสัมพันธ์ในงานหรือการประกอบอาชีพก็จะผูกพันกับตำแหน่งและหน้าที่การงานหรือตามสายบังคับบัญชา เพื่อนบ้านในละแวกบ้านจะไม่รู้จักกันต่างคนต่างอยู่ การติดต่ออาจจะมีบ้างในหมู่อาชีพเดียวกัน แต่เป็นไปในลักษณะเป็นทางการไม่ค่อยจะสนิทสนมหรือมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด

จากที่กล่าวมาก็เป็นไปตามแนวคิดทางสังคมวิทยาที่แบ่งชุมชนออกเป็น 2 แบบ คือ ชุมชนชนบท (rural) และเมือง (urban) ซึ่ง ราชบัณฑิตยสถาน (2524) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชนบท และเมืองไว้อย่างชัดเจนดังนี้ 1) ชนบท หมายถึง ส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหรือเขตเทศบาล มีประชากรที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน หรือกระจัดกระจายตามลักษณะภูมิประเทศ หรือตามประเพณีนิยม 2) เมือง เป็นชุมชนแบบหนึ่ง เช่น ในสหรัฐอเมริกา ชุมชนเมือง ก่อน พ.ศ. 2453

หมายถึงเขตที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 8,000 คนขึ้นไป แต่หลังจากปี พ.ศ. 2453 หมายถึง เขตที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป ส่วนในประเทศไทยกำหนดให้เขตเทศบาล ที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป เป็นเขตเมือง

เนื่องจากชนบทและเมืองมีความแตกต่างกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และสิ่งแวดล้อม Sorokin and Zimmerman (1929) นักสังคมวิทยาจึงได้อธิบายความแตกต่างระหว่างชุมชนชนบทและเมืองในด้านต่างๆ ไว้ดังนี้ 1) ด้านอาชีพ (occupation) คือ ชุมชนชนบท เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยประชากรและครอบครัวที่ประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนอาชีพอื่นๆ มีน้อยกว่าอาชีพเกษตรกรรม ส่วนชุมชนเมือง ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกี่ยวกับเครื่องจักรกล อุตสาหกรรมการค้าพาณิชยกรรม นักวิชาการ การปกครอง และอาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรรม 2) ด้านสิ่งแวดล้อม (environment) ชุมชนชนบท เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดตามธรรมชาติและมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยตรง ส่วนชุมชนเมือง สิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ประชาชนห่างไกลจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ 3) ด้านขนาดของชุมชน (size of community) ชุมชนชนบท เป็นชุมชนของเกษตรกรขนาดเล็กๆ แต่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการประกอบอาชีพ ส่วนชุมชนเมือง เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ขนาดของชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง 4) ด้านความหนาแน่นของประชากร (density of population) ชุมชนชนบท ความหนาแน่นของประชากรในชนบทจะต่ำกว่าในเมือง ส่วนชุมชนเมือง ความหนาแน่นของประชากรสูงกว่าชนบท และมีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง 5) ด้านความต่างแบบกันหรือความเป็นแบบเดียวกันของประชากร (heterogeneity and homogeneity of population) ชุมชนชนบท ประชากรมีความเป็นแบบเดียวกันในลักษณะของเชื้อชาติและความรู้สึกทางสังคม ส่วนชุมชนเมือง ประชากรมีความต่างแบบกันมาก และความเป็นเมืองจะมีความสัมพันธ์กับความต่างแบบของประชากร 6) ด้านความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคม (social differentiation and stratification) ชุมชนชนบท มีความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมน้อย ส่วนชุมชนเมือง มีความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมมาก 7) ด้านการเคลื่อนที่ทางสังคม (social mobility) ชุมชนชนบท การเปลี่ยนแปลงในด้านที่อยู่อาศัย อาชีพ และอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงน้อย ส่วนการย้ายถิ่นจะเป็นในลักษณะจากชนบทไปสู่เมือง ส่วนชุมชนเมือง มีการเคลื่อนที่ทางสังคมมากกว่าชนบท การเคลื่อนที่ทางสังคมจะมีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง โดยปกติจะมีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้ามาอยู่ในเมือง แต่ถ้าเกิดเหตุการณ์วิกฤต คนในเมืองจะมีการอพยพจากเมืองไปสู่ชนบท 8) ด้านระบบของการกระทำระหว่างกัน (system of interaction) ชุมชนชนบท มีการติดต่อ

และสื่อสารกันน้อยกว่าคนในเมือง มีการติดต่อและมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (primary relation) ความสัมพันธ์จะเป็นแบบส่วนตัวง่าย ๆ แต่จริงใจ ส่วนชุมชนเมือง มีการติดต่อและสื่อสารกันมาก อาณาเขตของการกระทำระหว่างกันกว้างมากกว่าในชนบท มีการติดต่อและมีความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (secondary relation) ไม่มีความเป็นกันเอง ความสัมพันธ์คงอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ รูปแบบความสัมพันธ์มีความซับซ้อน ยุ่งยาก ผิดเพี้ยน และมีแบบแผน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (top-down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (bottom-up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Oakley (1984) ที่ได้กล่าวว่า แนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้เกี่ยวข้องกับอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมาย ปัจจัย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้เท่าที่จำเป็นและสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย เช่น นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการใดๆ (contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่ม รวมทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมในรูปของสมการ ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{การมีส่วนร่วม} &= \text{ความร่วมมือร่วมใจ} + \text{การประสานงาน} + \text{ความรับผิดชอบ} \\ \text{participation} &= \text{cooperation} + \text{coordination} + \text{responsibility} \end{aligned}$$

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

การประสานงาน หมายถึง ห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการ กระทำกิจกรรมหรือการงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

นอกจากนี้ ในภรณ์ หะวานนท์ (2549) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม มีความหมายค่อนข้างหลากหลาย อาจรวมถึงการกระจายอำนาจ การช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชน เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานของโครงการตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ รวมไปถึงกระบวนการที่มนุษย์สามารถจะกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตน (Nyerere n.d. อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ, 2528) White (n.d. อ้างใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2529) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย มิติ 3 มิติ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่า อะไรควรทำ ทำอย่างไร 2) การมีส่วนร่วมในการการเสียดละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ และ 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมีอีกมิติหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับ Cohen and Uphoff (1977) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในทัศนะของการพัฒนาชนบทว่า การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบไปด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของประชาชน 4 ประการได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร วิธีการใด 2) มีส่วนร่วมในการดำเนินการโครงการ ตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุน โครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจการเฉพาะ 3) มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ 4) มีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ ส่วน Douglass (1970) ได้กล่าวว่าความหมายของการมีส่วนร่วมเป็นคำกว้างๆ และใช้ในบริบทที่ต่างกัน และนักวิชาการใช้คำนี้ในการอ้างถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือ โครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา นักรัฐศาสตร์ ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การไปออกเสียงเลือกตั้ง ส่วนในความหมายของนักสังคมวิทยา คือ การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ใช้ความหมายนี้ในกระบวนการตัดสินใจ

ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของ Whang (1981) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงานหรือทรัพยากรต่อสถาบัน ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา ซึ่งก็คล้ายกับ UNICEF (1982) ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมว่าเป็นความเชื่อในตนเอง ความมีอิสระในตนเองและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการและใช้ประโยชน์จากโครงการนั้นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกไปแล้วโครงการนั้นๆ ยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ รวมไปถึงการสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนได้รับผลประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน (United Nations, 1981) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าโดยปกติทั่วไปนั้นจะเป็นที่เข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมว่าการเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่าง แต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและลึกซึ้งไปกว่าการมีส่วนรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมได้เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบของแต่ละบุคคลหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม การมีส่วนร่วมดังกล่าวอาจจะสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจในกิจการหนึ่งกิจการใด รวมทั้งการเข้ามามีส่วนในการดำเนินการ การปฏิบัติ การประเมินผล ร่วมรับผิดชอบรวมถึงรับผลประโยชน์ร่วม ในกิจกรรมหรือโครงการ สถาบัน ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชน

ประเภทของการมีส่วนร่วม

การจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วม Dusseldorp (1981) ได้รวบรวมแนวคิดในการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วม (types of participation) ของนักวิชาการและใช้คุณลักษณะ (characteristics) 9 ประการ มาจำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 9 กลุ่ม การจำแนกแบบนี้เป็นประโยชน์ต่อการวัดระดับการมีส่วนร่วม เพราะจะทำให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลายมิติ และถ้าพิจารณาคุณลักษณะทุกมิติเข้าด้วยกันแล้ว ก็จะช่วยให้เห็นลักษณะพฤติกรรมการมีส่วนร่วมได้อย่างชัดเจน ดังนี้ 1) การจำแนกตามระดับความสมัครใจ (degree of voluntaries) 2) วิธีของการมีส่วนร่วม (way of involvement) 3) ความเข้มของการมีส่วนร่วม (intensities of activities) 4) ความถี่ของการมีส่วนร่วม (frequency of activities) 5) ระดับของประสิทธิภาพ (degree of effectiveness) 6) พิสัยของกิจกรรม (range of activities) 7) ระดับขององค์การ (organizational level) 8) ผู้เข้าร่วม (participants) 9) ลักษณะของการวางแผน (style of planning)

จะเห็นว่าเมื่อพิจารณาในส่วนรายละเอียดของการมีส่วนร่วมจะเห็นว่าทั้ง 9 ลักษณะนั้นมีได้เป็นอิสระต่อกันเพราะลักษณะภายในของการแบ่งแต่ละวิธีมีความซ้ำซ้อนกัน แต่อย่างไรก็ตามวิธีการแบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของ Dusseldorp ก็สามารถทำให้เห็นมิติของการมีส่วนร่วมได้หลายมิติ นอกจากนี้แล้ว Cohen and Uphoff (1980) มองการมีส่วนร่วมว่ามี 3 มิติได้แก่ 1) มีส่วนร่วมเรื่องอะไร 2) ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม 3) มีส่วนร่วมด้วยวิธีการอย่างไร ทางด้านนักวิชาการของไทย บัญชร แก้วส่อง (2531) ได้สังเคราะห์แนวคิดของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจากแนวคิดของ Dusseldorp เพิ่มขึ้นอีก 1 ลักษณะได้แก่ การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามขั้นตอนในการมีส่วนร่วม ดังนั้น ลักษณะของการมีส่วนร่วมของ บัญชร แก้วส่อง ที่รวบรวมไว้จึงมี 10 ลักษณะ สามารถอธิบายในแต่ละลักษณะได้ดังนี้

1. การจำแนกตามระดับความสมัครใจ (degree of voluntaries) คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับระดับของความสมัครใจการเข้าไปมีส่วนร่วม ไพร์ตัน เชนะรินทร์ (2527) ได้กล่าวว่า การเข้าร่วมการพัฒนาอาจทำได้โดยการ บังคับ โดยสมัครใจ หรือโดยความจำเป็น ส่วน นิรันทร์ จงวุฒิเสสค์ (2527) เห็นว่าการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ หรือ การสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความเกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือ มีเกียรติ มียศ มีตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ยังไม่มีความศรัทธาหรือเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ขอแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น หรืออาจจะเกิดจากอำนาจ บังคับจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกิจกรรม เป็นต้น Whang (1981) จำแนกระดับของความสมัครใจไว้อย่างน่าสนใจอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนา แซมาอีล อุน ดอง ในประเทศเกาหลี คือ 1) การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ (voluntary participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการริเริ่มของประชาชนเอง 2) การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักชวน (induced participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ได้รับการกระตุ้นจากรัฐหรือชนชั้นนำ โดยการไ้ระบบสิ่งล่อใจ (incentive system) ซึ่งอาจเป็นสิ่งล่อใจที่เป็นวัตถุหรือทางจิตใจ และ 3) การมีส่วนร่วมโดยการถูกบีบบังคับ (forced participation) หรือการระดมประชาชนโดยรัฐ (total mobilization by the government) โดยรัฐบาลจัดตั้งเป็นสังคมนี่มีสายการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น (hierarchically organized society) และอำนาจผ่านลงมาตามสายงานที่ตั้งไว้

จากแนวคิดดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่าระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการคิดริเริ่มของประชาชน ซึ่งอาจเกิดจากความสนใจร่วมกันหรือความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกันต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ทำให้เกิดแรงผลักดันให้มีกลุ่มวางแผนและลงมือปฏิบัติร่วมกัน หรืออาจจะเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชน แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจ กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มี ความสมัครใจหรือศรัทธาอย่างเต็มที่ในการเข้าไปร่วมในกิจกรรมนั้นๆ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากผู้มีอำนาจใช้อำนาจที่เหนือกว่าบังคับหรือระดมคนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

2. การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม (way of involvement) การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม อาจจำแนกได้ 2 ประเภท คือ 1) การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาคด้วยตนเอง เช่น การเข้าประชุมการร่วมอภิปราย การใช้แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น 2) การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการที่ประชาชนเข้าไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง แต่อาจจะมีส่วนร่วมผ่านตัวแทน เป็นต้น (Dusseldorp, 1981) ส่วน นีรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงในองค์การจัดตั้งของประชาชน (inclusive organization) เช่น การรวมกลุ่มของเยาวชน ชมรม สมาคม เป็นต้น 2) การมีส่วนร่วมทางอ้อมเป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์การหรือผู้แทนของประชาชน (representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งอาจเป็นกรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น และ 3) การมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาส (open participation) เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์การที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน (non representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

3. การจำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม (intensities of activities) การมีส่วนร่วม นั้นไม่ได้มีความแปรเปลี่ยนเฉพาะชนิด (kinds) และปริมาณของกิจกรรมที่กระทำเท่านั้น แต่ยังมี ความแปรเปลี่ยนในระดับความเข้ม (degree) ในการเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการริเริ่มและ วางแผนกิจกรรมด้วย พิสัยของการมีส่วนร่วมจึงอาจจะมีตั้งแต่ระดับการยอมรับบริการที่จัดไว้ให้ แล้ว ไปจนถึงการร่วมกลุ่มเพื่อตัดสินใจและริเริ่มโครงการพัฒนาเอง ซึ่งระดับความเข้มของการมี ส่วนร่วมหรือระดับการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขของอเมริกันนั้น อาจจำแนก ได้ 3 ระดับ คือ 1) ระดับการตัดสินใจ (decision-making) ในระดับนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วม ในการวางแผนและจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้นจึงถือว่าการมีส่วนร่วม ระดับนี้เป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง (level of responsibility by themselves) 2) ระดับ การร่วมมือ (cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่ม โดยหน่วยงาน ภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสถียรจากประชาชน ในด้านเวลาทรัพย์สินและแรงงาน เพื่อช่วยให้ โครงการประสบผลสำเร็จการมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้ (acceptable level of participation) 3) ระดับการใช้ประโยชน์ (utilization) ในระดับนี้ประชาชน จะยอมรับและใช้ประโยชน์จากบริการที่วางไว้ให้เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการ เท่านั้น เช่น การเข้าร่วมในโครงการทำหมัน เป็นต้น ซึ่งโครงการมีความพึงพอใจแก่ให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้เท่านั้น (American Public Health Association, 1983) ส่วนความคิดของ Arnstein (1969) นั้นเห็นว่า การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันได บันไดการมีส่วนร่วม (participation ladder) มี 8 ขั้น ดังภาพที่ 1

ตามภาพอธิบายได้ว่าขั้นต่ำของบันได คือ ขั้นถูกจัดกระทำ และขั้นที่สอง คือ ขั้นบำบัด รักษา นั้น เรียกว่า การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วม ที่แท้จริงในการตัดสินใจในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่อยู่ในอำนาจเท่านั้น ทำหน้าที่ตัดสินใจ โดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหา วิธีการของการตัดสินใจหรือตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ใน อำนาจหน้าที่นั้น ขั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมา เพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง วัตถุประสงค์ ที่แท้จริงของสองขั้นนี้ไม่ใช่เป็นการทำให้ประชาชนเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือ ควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้กุมอำนาจอยู่ดำเนินการให้การศึกษา (educate) หรือการทำ การรักษา (cure) ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

8	ขั้นควบคุมโดยประชาชน (citizen control)	การมีส่วนร่วมระดับ อำนาจเป็นของประชาชน (degree of citizen power)
7	ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (delegated power)	
6	ขั้นเป็นหุ้นส่วน (partnership)	
5	ขั้นปลอบใจ (placation)	การมีส่วนร่วมระดับ พิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วม บางส่วน (degree of tokenism or partial participation)
4	ขั้นปรึกษา (consultation)	
3	ขั้นรับฟังข่าวสาร (informing)	
2	ขั้นบำบัดรักษา (therapy)	การมีส่วนร่วมเทียมหรือ ไม่มีส่วนร่วม (pseudo-participation or non-participation)
1	ขั้นถูกจัดกระทำ (manipulation)	

ภาพที่ 1 บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของ Arnstein
ที่มา: Arnstein (1969: 216)

บันไดขั้นที่ 3 ถึง 5 ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 ขั้นรับฟังข่าวสาร และขั้นที่ 4 ขั้นปรึกษานั้น ความเห็นหรือข้อคิดของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจมากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่า ความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนในขั้นที่ 5 ขั้นปลอบใจ เป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วมบางส่วนที่ยอมให้คนจน (have-nots) ให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชน ซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขึ้นเป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย (trade-offs) กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขึ้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่ 8 ขึ้นควบคุมโดยประชาชน เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Arnstein นี้ จะมองความเข้มของการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีพิสัยของความเข้มตั้งแต่การไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเต็มที่

การวัดการมีส่วนร่วมที่จำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วมหรืออาจเรียกอีกอย่างว่าเป็นการวัดในมิติเชิงคุณภาพนี้สามารถจำแนกออกเป็นหลายแบบ โดยแบบที่ละเอียดมากๆ คือแบบของ Arnstein ที่แบ่งออกเป็น 8 ขั้น การแบ่งเช่นนี้ทำให้สามารถวัดได้อย่างละเอียดและครอบคลุม แต่ก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเนื่องจากการมีส่วนร่วมในแต่ละระดับมีความคาบเกี่ยวกัน อย่างไรก็ตาม Arnstein เองได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้นของตนให้เป็น 3 ขั้นใหญ่ๆ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำคู่ขนานไว้ในบันได 8 ขั้นของ Arnstein ดังที่เสนอไว้ในภาพที่ 1 โดยเนื้อหาของ การแบ่งเป็น 3 ขั้นใหญ่ๆ ดังกล่าว พอสรุปได้ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo-participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (passive participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (partial participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

4. การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม (frequency of activities) การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วมนี้เป็นการวัดการมีส่วนร่วมในเชิงปริมาณ โดยพิจารณาว่ามีส่วนร่วมมากหรือน้อยจากจำนวนครั้งและจำนวนของผู้เข้ามามีส่วนร่วม

5. การจำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม (degree of effectiveness) การวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยใช้ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมเป็นตัววัดนี้ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพตามแนวคิดของ Douglass (1970) เพราะเป็นการวัดจากลักษณะของการกระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคล หรือของกลุ่ม อย่างไรก็ตามการวัดลักษณะการกระทำที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการพัฒนานั้น ไม่สามารถวัดออกมาเป็นปริมาณความพยายามที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการได้ การวัดประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติอาจวัดจากการรับรู้ของบุคคลอื่นๆ ในลักษณะของสังคมมิติ (sociometry) ว่าการดำเนินโครงการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนนั้นมีบุคคลใดบ้างที่ทุ่มเทความพยายามจนการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอนนั้นประสบความสำเร็จ

ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วมนั้น Dusseldorp (1981) ได้เสนอว่าการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจน ทุกข้อหรือเกือบทุกข้อ ส่วนการมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการน้อยมาก หรือมีความเข้าใจเพียงบางส่วน สำหรับเรื่อง การมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น วัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาเพื่อให้โครงการพัฒนาประสบความสำเร็จ การพิจารณาประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงพิจารณาจากความพยายาม (efforts) ที่บุคคลทุ่มเทให้แก่การทำงานในโครงการพัฒนาจนโครงการนั้นประสบความสำเร็จ ยิ่งบุคคลทุ่มเทความพยายามในการกระทำกิจกรรมในโครงการพัฒนานั้นๆ มากเท่าใด ก็ถือว่าบุคคลนั้นเข้าร่วมโครงการอย่างมีประสิทธิภาพมากเท่านั้น

6. การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม (range of activities) การวัดปริมาณการมีส่วนร่วมโดยวัดเฉพาะปริมาณความถี่ที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมเพียงอย่างเดียว อาจให้ภาพการมีส่วนร่วมที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงได้ การใช้พิสัยในการมีส่วนร่วมนี้มาพิจารณาด้วยจะช่วยให้ภาพที่ถูกต้องเป็นจริงยิ่งขึ้น ดังที่ Cohen and Uphoff (1980) ได้จัดไว้ในมิติที่ว่า ด้วยวิธีการมีส่วนร่วม (how is participation occurring) ในส่วนของขอบเขตในการมีส่วนร่วม (extent of participation)

โดยพิจารณาว่า ในช่วงที่มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมนั้น ผู้มีส่วนร่วมเข้าร่วมเป็นช่วงๆ หรือว่าเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องตลอดกิจกรรมการมีส่วนร่วม

7. จำแนกตามระดับขององค์การ (organizational level) การจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การ จำแนกได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมในระดับล่างขององค์การ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องหรือการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตนเอง ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์การ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับสูงขึ้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นตัวแทน และระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์การ การมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายขององค์การ ซึ่งมักจะดำเนินการโดยคณะกรรมการการบริหารขององค์การ ดังที่ Wall and Lischeron (1977) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมระดับล่าง (local participation) เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับล่างสุดของสายงานองค์การ (organizational hierarchy) การมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการดำเนินงานประจำวัน ซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคลนั้น หรือเกี่ยวข้องหรือกระทบต่อบุคคลไม่กี่คน ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมระดับกลาง (medium participation) การมีส่วนร่วมลักษณะนี้มักจะเป็นความรับผิดชอบของระดับผู้จัดการในองค์การ ผลของการตัดสินใจในระดับนี้จะกระทบต่อบุคคลจำนวนมาก ซึ่งอาจจะเป็นระดับกรม ฝ่าย หรืองาน และระดับที่สาม การมีส่วนร่วมระดับห่างไกล (distant participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับสูงสุดขององค์การ เช่น ผู้จัดการใหญ่ขององค์การ เป็นต้น

การจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่ง คือ การจำแนกของ Hebden and Shaw (1977) ซึ่งจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การเป็น 3 ระดับเหมือนกัน คือ ระดับแรกการมีส่วนร่วมในระดับคณะกรรมการ (participation at board level) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คนงานจะมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจก็คือคณะกรรมการขององค์การ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลาง (middle range participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบเป็นตัวแทน (representational participation) ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะกรรมการกับคนงาน และระดับสุดท้าย การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับงาน (task related participation) หรือการมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) ของคนงาน ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมระดับนี้จะเกี่ยวข้องกับงานหรือกิจกรรมโดยตรง

8. จำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม (participants) ในการดำเนินการมีส่วนร่วมตามประเภทของผู้เข้าร่วมนั้น จำแนกผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น (local residents) ผู้นำท้องถิ่น (local leaders) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (government personnel) และคนต่างชาติ (foreign personnel) ซึ่งการพิจารณาผู้เข้าร่วมดังกล่าวนี้ จะต้องพิจารณาถึงคุณลักษณะส่วนตัวต่างๆ เช่น เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา ระดับชนชั้นทางสังคม ระดับรายได้ ระยะเวลาอยู่อาศัย และสถานภาพการถือครองที่ดินด้วย (Cohen and Uphoff, 1980)

9. การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน (style of planning) การดำเนินการมีส่วนร่วมวิธีนี้อาศัยหลักที่ว่าโครงการพัฒนามีวิธีการวางแผนที่แตกต่างกัน ถ้าหากว่าการวางแผนเป็นแบบบนลงล่าง (top-down planning) การมีส่วนร่วมจะน้อย อำนาจจากการตัดสินใจจะอยู่ที่ชนชั้นนำระดับสูง แต่ถ้าเป็นการวางแผนแบบล่างขึ้นบน (bottom-up planning) การมีส่วนร่วมจะมาก เพราะอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ระดับล่าง จะเห็นได้ว่าการจำแนกประเภทการมีส่วนร่วมวิธีนี้มีความสัมพันธ์กับการจำแนกลักษณะผู้มีส่วนร่วมและระดับขององค์การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม

10. การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามขั้นตอนในการมีส่วนร่วม วิธีการจำแนกประเภทนี้อาศัยหลักการที่ว่ากิจกรรมที่มนุษย์ทำขึ้นเป็นกระบวนการที่แบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนและการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญแตกต่างกัน ตามลักษณะกิจกรรมแต่ละขั้นตอนนั้นลักษณะการแบ่งตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนี้มีผู้แบ่งไว้หลายแบบ เช่น ดิเรก ฤกษ์หรั่ง (2527) ซึ่งให้เห็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 6 แบบ คือ การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ให้บรรลุผลในการแก้ปัญหาหรือบรรลุเป้าหมาย การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม ทนงศักดิ์ คุ้มใจน้ำ (2534) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีส่วนร่วมครบทุกขั้นตอน คือ นับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การศึกษาปัญหาและความต้องการ การวางแผนและจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการ จนถึงการติดตามและประเมินผลโครงการ

นอกจากนี้ อकिन รพีพัฒน์ (2527) และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้ให้ข้อเสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยชนบทว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นจะมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ของปัญหาของชาวชนบท ขั้นตอนนี้ เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวชนบทยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหา ด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์เพราะชาวชนบทจะขาดความเข้าใจและ มองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวชนบทเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของ ตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อมีคนมาช่วยเขาวิเคราะห์ถึงปัญหา และสาเหตุของปัญหานั้นเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนานี้เองที่ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกระจกเงาผู้คอย สะท้อนภาพหรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยชักให้ชาวชนบทมองเห็นภาพของปัญหา และวิเคราะห์ปัญหา ด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็น ขั้นตอนที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุ ให้เสร็จสิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนงานได้ด้วยตัวเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่จะ ผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นแต่เพียงเพื่อนของชาวชนบทในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวชนบทโดยทั่วไปมีการศึกษาน้อย แต่ถ้าเราไม่ทำให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ชาวชนบทจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนดำเนินงานก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำใจให้ได้ว่าการศึกษาใดก็ตามต้องเริ่มความยากง่าย เร็วช้า จากระดับ ของผู้จะรับการศึกษามีใช่จากระดับความรู้ความสามารถของผู้ให้การศึกษา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะยากจนและ ขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและ ปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชนบทอย่างน้อยชาวชนบทก็มีแรงงานของ ตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลายๆ แห่งชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนใน กิจกรรมหลายๆ ประเภทได้แก่ การร่วมลงทุนและการปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุน ให้กับตนเองในการดำเนินงานและจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้น เพราะเขามีความรู้สึกร่วม เป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอกจะมี อะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนักและการบำรุงรักษาที่จะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหนมัน นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองทำให้ ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิด นั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่งเช่นกัน เพราะถ้าหากการติดตามและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ทำนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ การดำเนินการในโอกาสต่อไปจึงอาจประสบความยากลำบาก เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเอง ถึงแม้จะมีผู้ได้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุด น่าจะเป็นบุคคลภายนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ แต่ถ้าคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่จะมุ่งพัฒนาคน การคำนึงถึงความเที่ยงธรรมในความคิดของบุคคลภายนอกย่อมไม่มีประโยชน์ การผสมผสานคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นชาวชนบทในหมู่บ้านอื่นๆ มาร่วมประเมินด้วยก็จะก่อประโยชน์อย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

จากแนวคิดการจำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจะเห็นได้ว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมสามารถจำแนกได้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ 2) ขั้นการมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) ขั้นการมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ และ 4) ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมในที่นี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญไปที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเป็นความรู้ เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาชยาวนานในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น วัด เป็นต้น จะเห็นได้ว่าธรรมชาติของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ที่สอดคล้องกับการพัฒนาคือ ความมั่นคงและยั่งยืน ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งก็สอดคล้องกับ ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2541) ที่ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านว่ามี 3 วิธี ดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

1.1 การบอกเล่าโดยตรง เช่น การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

1.2 การบอกเล่าผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น พิธีสู่ขวัญ เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้จะมีคำสอนแทรกอยู่ ซึ่งจะเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

1.3 การบอกเล่าผ่านการบันเทิง เช่น ลิเก ลำตัด มโนราห์ หนังตะลุง หมอลำ ละครขอ เป็นต้น จะเป็นเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ซึ่งจะมีทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติ คำสอนทางศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีจารึกอักษรไว้บนใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวบ้านเรียก บุคดำ บุคขาว หรือก็จารึกไว้บนแผ่นหินหรือหลักศิลา

3. การถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปของสิ่งตีพิมพ์ทุกประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อโทรคมนาคม

ความสำคัญของการศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพชุมชน โดยเน้นไปที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ต่อๆ กันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม (เสรี พงศ์พิศ, 2542) นอกจากนี้แล้ว จารูวรรณ ธรรมวัตร (2539) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมด้วยวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การแสดงมหรสพ ซึ่งทุกวิธีจะมีการแอบอิงอยู่กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับประเพณีของทางภาคเหนือที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านพิธีกรรมต่างๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณี

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามทัศนะของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) มีอยู่ 3 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยด้านบุคคล 2) ปัจจัยด้านการบริหาร 3) ปัจจัยด้าน โครงสร้างชุมชน รายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยด้านบุคคล คือ ความพร้อมของบุคคลที่จะเข้าไปทำงานและให้ประชาชนมีส่วนร่วม เป็นการยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชน การมีความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน การให้โอกาสแสดงความคิดเห็น รวมถึงการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
2. ปัจจัยด้านการบริหาร เป็นการนำระเบียบราชการหรือองค์การพัฒนาชุมชนควรมีความยืดหยุ่นในการนำมาปฏิบัติ
3. ปัจจัยด้าน โครงสร้างชุมชน ประกอบด้วย 1) ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน ถ้าเป็นชุมชนที่มีลักษณะปฐมภูมิจะมีการมีส่วนร่วมดีกว่าชุมชนที่มาจากหลายแห่งหรือที่มีความสัมพันธ์กับแบบทุติยภูมิ 2) โครงสร้างประชากรชุมชน 3) วัฒนธรรมชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม 4) ค่านิยมของชุมชน 5) คุณภาพของประชากร เช่น ฐานะ รายได้ การศึกษา เป็นต้น 7) โครงสร้างของอำนาจ คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้มีฐานะดี ผู้มีการศึกษาสูง และผู้มีประสบการณ์สูง เป็นต้น 8) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน คือ ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มจะมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่กระจัดกระจาย 9) ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ชุมชนที่มีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ดีจะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและความต้องการของชุมชนได้ดีกว่าชุมชนที่ขาดทรัพยากรและมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

แนวคิด ทฤษฎี การบริหารแบบมีส่วนร่วม

จากที่กล่าวมาในหัวข้อ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก่อนที่จะมาถึงส่วนนี้ จะเห็นแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การเป็นอยู่ การดำเนินกิจกรรมชุมชนร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ลำดับขั้นของการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแบ่งลำดับขั้นใหญ่ได้ 3 ลำดับขั้น คือ 1) ขั้นการมีส่วนร่วมเทียม 2) ขั้นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน และ 3) ขั้นสูง คือ ขั้นการมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็นของประชาชน อย่างไรก็ตามในทางการบริหารการศึกษามีแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม เพื่อประโยชน์ต่อการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎี การบริหารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

Soonhee (2002) ได้เสนอแนวคิดการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (participative management) ว่ามีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมเป็นวัฒนธรรมของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารในการที่จะทำงานร่วมกัน 2) การใช้ระบบให้คำตอบแทนจากผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพดีหรือเลว 3) การฝึกอบรมให้ความรู้กับพนักงาน เพื่อให้เข้าใจบทบาทที่สำคัญของตน และเข้าใจในภารกิจขององค์กรอันเป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างคนให้มีความสามารถในการคิด และระมัดระวังเพิ่มขึ้น เหมือนกับตนเองนั้นเป็นเจ้าของ Kanter (1994) มีความเชื่อว่า องค์กรที่มีการบริหารแบบมีส่วนร่วมในระดับสูง กลุ่มงานมีการร่วมกันกำหนดทิศทางขององค์กร ผู้บริหารจะต้องค้นหาปัจจัยต่างๆ จากทีมบริหารระดับบนและผู้ปฏิบัติจากระดับล่าง มีการขับเคลื่อนภาระงาน การศึกษากลุ่มงาน และเทคนิคอื่นๆ ที่จะนำไปใช้ในการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพขององค์กรที่มีส่วนร่วมสูง ซึ่ง Fantini (1975 อ้างใน Jansen, 1989) ได้กำหนดการมีส่วนร่วมไว้ 6 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมในงานสาธารณะ 2) การมีส่วนร่วมทางวิชาการและการสนับสนุนด้านหลักสูตร 3) การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่สำคัญๆ 4) การมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียน เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ และร่วมรับผิดชอบ 5) การนำทรัพยากรมาใช้ในการแก้ปัญหาทางการศึกษา และ 6) การมีส่วนร่วมในฐานะประชาชนผู้รับบริการทางการศึกษา นอกจากนี้แล้วในผลงานของ Pelz เกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่า อำนาจของผู้บริหารมีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา หากผู้บังคับบัญชามีการแบ่งอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับงาน และปัญหาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีของผู้ใต้บังคับบัญชา การสนับสนุนเครื่องมือ การดูแลรักษาความปลอดภัยในการทำงาน การจ่ายค่าตอบแทน และการยกย่อง สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการร่วมมือในการดำเนินกิจการขององค์กรให้ประสบผลสำเร็จ (Pelz, 1951 อ้างใน Likert, 1997)

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (participative management) มีแนวคิดหลัก คือ การให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ เป็นนวัตกรรมที่สนับสนุนให้กลุ่มงานมีส่วนร่วมและเป็นศูนย์กลางของการดำเนินการ โดยมีการพัฒนาติดต่อสื่อสาร (developing communication) การฝึกอบรม (training) และการใช้พลังอำนาจทางภาวะผู้นำ การจูงใจ และร่วมมือกัน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2542) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การให้บุคคลมีส่วนร่วมนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง (involvement) ในการดำเนินการ หรือปฏิบัติการกิจต่างๆ การที่บุคคลมีส่วนร่วมจึงเป็นการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าช่วยเหลือกัน สนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ อาจจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือในกระบวนการบริหาร ซึ่งก็คือ มีส่วนร่วมในการ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ช่วยเหลือ สนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ ดังทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ ทฤษฎีตารางการบริหาร (managerial grid) ของ Blake และ Mouton ทฤษฎี X และ Y ของ MaGregor และ ทฤษฎีการบริหาร 4 ระบบ ของ Likert

สำหรับคำนิยามของการบริหารแบบมีส่วนร่วม นั้น มีนักบริหารและนักวิชาการได้ให้คำนิยามได้หลายท่าน อาทิ สมยศ นาวิการ (2525) ให้ความหมายว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ การบริหารแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับบุคคล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญของบุคคลในการแก้ปัญหาของการบริหาร และที่สำคัญ คือ การบริหารแบบมีส่วนร่วมอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการแบ่งอำนาจหน้าที่การบริหารให้ผู้ได้บังคับบัญชา อีกประการหนึ่ง คือ การบริหารแบบมีส่วนร่วมต้องการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจที่สำคัญขององค์การ นอกจากนี้แล้ว คุณวุฒิ คนฉลาด (2540) ได้เพิ่มเติมว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นเทคนิคที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง โดยหลักการ คือ มุ่งให้สมาชิกในองค์การมีโอกาสทำงานร่วมกันเป็นทีมหรือเป็นกลุ่มให้ทุกคนมีส่วนร่วมงานจึงจะประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ สมหวัง วิทยาปัญญาานนท์ (2542) เสนอความคิดเห็นว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมเน้นการจัดการที่ผู้เกี่ยวข้องหรือควบคุมปัญหาได้มาช่วยแก้ไขปัญหาแบบเป็นทีม ซึ่งจะได้ยอมรับในปัญหาและช่วยกันแก้ไขปัญหาคิดยิ่งขึ้น และได้ผลทางจิตวิทยา สร้างขวัญ กำลังใจในการทำงานของทุกๆ คน ซึ่งก็สอดคล้องกับ Lawler (1997) ที่กล่าวว่า ข้อปฏิบัติของการบริหารแบบมีส่วนร่วมก่อให้เกิดความพึงพอใจอย่างสูง และสามารถจูงใจได้มากกว่าการบริหารแบบเผด็จการ ส่วน Anthony (1981) กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมผู้บริหารจะปรึกษาหารือกับเพื่อนร่วมงานให้เขาได้รับรู้ปัญหาและร่วมตัดสินใจและให้ผู้ร่วมงานเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการ เกี่ยวกับเรื่องนี้ Keith (1981) เสนอแนวคิดว่า ผู้บริหารจะไม่ใช้ระบบอัตราขั้นไปเลย และไม่ปล่อยตามสบายจนเกินขอบเขต

การบริหารแบบมีส่วนร่วมจะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมเรียนรู้ และรับผิดชอบ ทั้งผู้ปฏิบัติงาน และผู้บริหาร ผลที่ได้คือ พนักงานเกิดการรับรู้เป้าหมายของกลุ่มและเกิดความร่วมมือร่วมใจกับกลุ่ม ซึ่ง Keith เน้นการมีส่วนร่วมทางจิตใจ (emotional involvement) มากกว่าเพียงการร่วมกิจกรรม (mere muscular activity)

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ การกระจายอำนาจและความรับผิดชอบของผู้บริหาร ไปยังผู้ได้บังคับบัญชา กลุ่มงาน ชุมชน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้กลุ่ม หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และพันธกิจ รวมทั้งยุทธศาสตร์ขององค์กร พร้อมทั้งร่วมดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างเต็มที่ และเกิดความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

การบริหารแบบมีส่วนร่วม ในอดีตเราต้องยอมรับปรัชญาที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความรู้ มีความสามารถที่แตกต่างกัน ถ้าหากได้มีการนำความรู้ ความสามารถของแต่ละคนเข้ามาทำงาน ร่วมกันย่อมเกิดประโยชน์ต่อองค์กรเป็นอย่างมาก นักทฤษฎีทางการบริหาร ได้พยายามพัฒนา แนวคิดและวิธีการบริหารมาใช้ในการบริหารการศึกษา เช่น Campbell (1987 อ้างใน Hoy and Miskel, 1996) ได้พยายามพัฒนาแนวคิดทางการบริหารการศึกษาโดยการศึกษาการบริหารการศึกษา เปรียบเทียบกับการบริหารยุควิทยาศาสตร์ของ Taylor (1911 อ้างใน Hoy and Miskel, 1996) ซึ่งมีแนวคิดว่าเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ แรงจูงใจให้มนุษย์ทำงาน การศึกษาทางการบริหารเริ่มเป็นที่สนใจของนักบริหาร Bobbit (1913 อ้างใน Hoy and Miskel, 1996) ได้ให้ความสนใจพฤติกรรมองค์กร โดยการวิเคราะห์งาน สังเกตการณ์ทำงานของผู้บริหาร วิธีการทำงาน ที่ประสบผลสำเร็จและได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางให้องค์กรมีประสิทธิภาพสูงสุด ต่อมา ในปี 1962 Callahan's ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ประสิทธิภาพของโรงเรียนที่เชื่อถือ ศรัทธาของคนทั่วไป พบว่า การใช้ระบบประชาธิปไตย ทั้งด้านการบริหาร การนิเทศ การตัดสินใจ และการสอน เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ Callahan ยังให้ความสำคัญกับมนุษยสัมพันธ์ของคนในองค์กรในการทำงานร่วมกัน

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (participative management) มีวิวัฒนาการมาจากแนวคิด การบริหารเชิงมนุษยสัมพันธ์ (human relation approach) และการบริหารเชิงพฤติกรรม (behavioral approach) บุคคลสำคัญที่บุกเบิกแนวคิดนี้ คือ Mary Parker Follet โดยเขียนบทความชื่อ Dynamics Administration โดยเขียนให้ผู้บริหารแก้ปัญหาความขัดแย้งในองค์กร โดยการสร้างมนุษยสัมพันธ์ และพยายามให้นายทุนคิดถึงคนงานบ้าง ไม่คิดเรื่องเงินเพียงอย่างเดียว แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุน

โดย Elton Mayo และ F.J. Roethlisberger แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ซึ่งได้ทำการทดลองหาประสิทธิภาพในการทำงานของคนในสภาพต่างๆ เรียกว่าการทดลองที่ฮอว์ธอร์น (Hawthor Studies 1927-1932) ผลการทดลองครั้งนั้นชี้ให้เห็นความสำคัญของกลุ่มพนักงานกับการทำงานแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ พนักงานจะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อให้พนักงานมีส่วนร่วม (นพพงษ์ บุญจิตราดุล, 2534) นอกจากนี้ ชาญชัย อาจินสมาจาร (2541) ได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญที่ได้รับการศึกษาเพื่อสนับสนุนแนวคิดของ Follet เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ในการบริหาร คือ Kurt Lewin, Ronald Lippit และ Ralph K. White ซึ่งได้ทำการศึกษาศึกษาเด็กอายุ 10 ปี 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีจำนวน 5 คน ที่มหาวิทยาลัยไอโอวา (Iowa) ในปี 1938 โดยแบ่งให้แต่ละกลุ่มทำงาน 3 แบบ คือ แบบเผด็จการ แบบประชาธิปไตย และแบบตามสบาย ผลการทดลองพบว่า การทำงานโดยให้เด็กได้ร่วมแสดงความคิดเห็นตามบรรยากาศประชาธิปไตยก่อให้เกิดแรงจูงใจ และมีความพร้อมในการทำงาน มีความร่าเริงสนุกสนาน มีความมั่นใจและมีความคิดสร้างสรรค์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในปีเดียวกัน Chester (1983) นักทฤษฎีเชิงมนุษยสัมพันธ์ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การว่าจะเกิดจากความร่วมมือของบุคคลในองค์การ โดยอาศัยความสามารถของฝ่ายบริหารให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งจะเกิดได้เมื่อองค์การนั้นๆ สามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบความร่วมมือและการให้ผลตอบแทนที่พึงพอใจในการปฏิบัติงาน

จะเห็นได้ว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วมนั้นต้องอาศัยบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ อาศัยมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในองค์การ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ทีมงานมีแรงจูงใจและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเขามีความคิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์การไม่ใช่เพียงแรงงาน และงานต่างๆ ที่ผ่านความคิดเห็นและเขาได้ตัดสินใจร่วมกันทำให้เขามีความรับผิดชอบต่องานเพราะเขามีส่วนร่วมตั้งแต่การเริ่มคิด เริ่มวางแผน ร่วมในการตัดสินใจ และก็จะมุ่งมั่นกระทำกิจกรรมนั้นจนเสร็จสิ้นบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ความเป็นมาของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไทย

การศึกษาของไทยเกิดขึ้นตั้งแต่การเป็นชาติไทยตั้งแต่ต้น เพราะถ้าคนไม่ได้รับการศึกษา เรียนรู้ย่อมจะอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นเป็นชาติไม่ได้ แต่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนต่างก็เป็น ที่ทราบกันดีว่าเริ่มในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 การก่อตั้งหรือก่อสร้างใดๆ ก็ตามผู้วิจัยเชื่อว่าต้องอาศัย การมีส่วนร่วมจึงจะสำเร็จ โดยเฉพาะการสร้างบ้านแปลงเมืองต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคน หมู่มากทั้งนั้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยมาจากแนวคิดเรื่อง การพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม ซึ่งเริ่มต้นจากการพัฒนาประเทศที่เน้น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการเข้าถึงหรือการผนึกเข้าไป เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ยอมรับประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตและ ผู้บริโภคตามแนวทางที่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกำหนดไว้ให้เป็นเพียงแรงงานราคาถูกและผู้รอคอย ผลผลิตของผู้ผลิตในชนบท ทำให้ต้องพัฒนาให้ประชาชนเป็นผู้ที่มีความทันสมัย มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกลไกการพัฒนาประเทศ จนมาถึงแนวคิดที่ว่าการพัฒนาประเทศจะได้ผลต้องให้ สถาบันภายนอกเข้ามากระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จะเห็นว่าเป็นการพัฒนาที่รัฐ มีบทบาทเป็นผู้ชี้้นำการพัฒนาและยังใช้อำนาจรัฐในการควบคุมประชาชนต่างๆ ที่โดยความเป็นจริง แล้วการมีส่วนร่วม คือ การตัดสินใจใดๆ ก็ตามที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลใดบุคคลนั้นควรเป็นผู้มี ส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยหลักการนี้การมีส่วนร่วมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าบุคคล แต่ละคนย่อมทราบดีว่าตนนั้นต้องการอะไร เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ใดก็ตามจะส่งผลกระทบต่อบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมทราบดีว่าเขาต้องการอะไรหรือไม่ต้องการอะไร และอะไรบ้างที่จะเกิดขึ้นกับตัวเขา ดังนั้น เพื่อความยุติธรรมบุคคลนั้นจะต้องมีสิทธิ์ในการกำหนดให้เหตุการณ์นั้นๆ เป็นไปอย่างที่เขา ต้องการ เพื่อให้ผลที่ตามมาเป็นไปตามที่เขาต้องการและกำหนดไว้ การที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วม อย่างจริงจังนั้นเกี่ยวข้องกับการได้รับอำนาจที่จะให้เขาเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่อง ต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเขา เพราะเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือ การทำให้คนที่ถูกละเลยหรือถูกกีดกันอยู่วงนอกของการพัฒนา ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนา หรือการให้คนนอก ของการพัฒนาเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในวงเพื่อกระจายผลการพัฒนาให้ครอบคลุม ให้ทุกคนมีสิทธิ์ ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริโภคผลผลิตทางสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นกิจกรรม โครงการ หรือ การดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งกิจกรรม โครงการ และการดำเนินชีวิตของประชาชนหรือชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ร่วมกันดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรีและมีสภาพเท่าเทียมกัน และเน้นที่การตัดสินใจ ในการเริ่มดำเนินการ การร่วมดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ และ

การร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการพัฒนา เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ ของแนวคิดประชาธิปไตย ดังนั้นการตัดสินใจใดๆ ก็ตามที่จะส่งผลกระทบต่อบุคคลใดบุคคลนั้น ควรมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมีสิทธิในการกำหนดเหตุการณ์ให้เป็นไปตามที่ เขาต้องการและกำหนดไว้ นั่นก็แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน ย่อมมี สิทธิและอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดสถานการณ์ให้เป็นไปตามแนวทาง ที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดจะยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ รวมทั้งเป็นการลดการพึ่งพาจากรัฐในเรื่องของ การบริการขั้นพื้นฐานต่างๆ และเน้นการพัฒนาที่เริ่มจากระดับล่างขึ้นไปสู่ระดับบน

แนวคิดในการพัฒนาประเทศเป็นกรอบใหญ่ที่ชี้และกำหนดความหมายและแนวทางของ การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม จากความล้มเหลวของของการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้าง ความทันสมัย การพัฒนาอุตสาหกรรมและเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่แม้จะเป็นการเจริญ เติบโตทางเศรษฐกิจที่ควบคู่ไปกับความเสมอภาค แต่ผลของการพัฒนาก็ยังไม่สามารถทำให้คนยาก คนจนและประชาชนในชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับผลของการพัฒนาให้มีความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ทำให้ต้องหันมาพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจแนวใหม่ที่เน้นยุทธศาสตร์ การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (self-reliant strategy for development) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของ การพัฒนา เน้นความเสมอภาค ความสามารถในการพึ่งตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ ซึ่งการพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การพัฒนาประเทศมีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนต้องมีอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมใน การดำเนินการในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตน

ดังนั้น อุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศจึงมีเป้าหมายที่รัฐจะต้องกระจาย อำนาจไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้นและเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องใดๆ ได้มีโอกาส เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดแนวทางการดำเนินงานและการรับผลประโยชน์จาก การดำเนินการร่วมกัน เพราะเป้าหมายของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม คือ การมีทัศนคติเบื้องต้น ที่ว่าทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ จึงควรมีสักดิ์ศรีและมีโอกาสจัดการในสิ่งที่เกี่ยวข้อง กับชีวิตของตนให้ดีที่สุด

สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ เมื่อก้าวถึงการศึกษาของชาวบ้านทั้งหลายแต่เดิมเป็น ความสัมพันธ์เกี่ยวกันระหว่างบ้านกับวัด เช่นกัน สำหรับวังจะเป็นการศึกษาสำหรับคนชั้นสูง ชาวบ้านโดยทั่วไปเมื่อเลี้ยงบุตรเติบโตพอควรแล้วก็จะให้บุตรนั้นบวชเรียน พระก็จะสอนให้เขียน อ่านหนังสือ พร้อมกับศึกษาพระธรรมวินัย กับการช่วยงานของวัด ดิฉันสงสัยห้อยตามไปกับ

พระอาจารย์ บางคนถึงขั้นชำนาญการสักออกมามีวิชาชีพติดตัวประกอบอาชีพได้ (ยุทธชัย-อุทัยวรรณ เถลิ้มชัย และกลุ่มบ้านเรียนปัญญากร, 2543) การเรียนสมัยนั้น ไม่มีแบบแผน แต่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต และการเอาไปใช้ประโยชน์ในชีวิตได้ จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนและชุมชนยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ข้าหลวงประจำเมืองต่างๆ เป็นผู้มีบทบาทในการจัดตั้งโรงเรียนและได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน โดยเฉพาะเจ้านายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างมาก

การศึกษาเป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น แนวคิดของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมีวิวัฒนาการตั้งแต่การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบดั้งเดิมในชุมชนก่อนจะมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบจนถึงการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎร ในความเป็นมาของการมีส่วนร่วมของการจัดการศึกษาของประชาชน การศึกษาสมัยโบราณในยุคล้านนา พ.ศ. 1839-2101 (ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัย) อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2527) ได้ศึกษาข้อมูลประเภทเอกสาร คัมภีร์โบราณ เช่น ตำรานาน วรรณกรรม สารประวัติของพระภิกษุสำคัญในอดีต และการสัมภาษณ์บุคคลที่ผ่านการศึกษาจากวัดในล้านนา พบว่า การเรียนการสอนเกิดขึ้นในวัด พระสงฆ์และศรัทธาของชาวบ้านของวัดเป็นผู้อุปถัมภ์ รัฐอาจจะช่วยสนับสนุนทางอ้อม โดยการอุปถัมภ์ในแคว้นหรือเมืองของตนตามศรัทธา ครู คือ พระสงฆ์ ไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน ศิษย์ คือ เด็กวัด มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างครูกับลูกศิษย์ แบบสังคmlล้านนา ซึ่งเป็นสังคmlชาวพุทธ

จากระบบการปกครองของอาณาจักรล้านนาที่ตกอยู่ภายใต้อาณาจักรสยาม เป็นประเทศราชของสยามประเทศ ทำให้การศึกษาของล้านนาที่ศึกษาตามแนววิถีของศาสนาพุทธ เรียนอักษรและภาษาของตนมาเป็นภาษาไทยกลางในยุคการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล การศึกษาของล้านนาจึงเริ่มเป็นแบบไทย (สมัยรัชกาลที่ 5) โดยเป็นการศึกษาแบบใหม่ตามประเทศตะวันตก เพื่อการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ โดยตั้งโรงเรียนแห่งแรกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง (โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ) มีรูปแบบอย่างที่เป็นโรงเรียน คือ มีสถานที่ มีมรรชาสเป็นครู ทำการสอนตามเวลา มีการกำหนดแบบเรียน มีการสอบไล่ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างคนให้มีความรู้เพื่อเข้ารับราชการ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427 ที่โรงเรียนวัดมหรธรรพาราม ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาครั้งใหญ่ของไทยเป็นครั้งแรก กล่าวคือ เปลี่ยนจากรูปแบบการศึกษาที่ศึกษาอยู่กับบ้าน วัด และวัง มาเป็นการศึกษารวมศูนย์อยู่ที่โรงเรียน (ไพฑูริย์ สนิลรัตน์, 2543) ด้วยทรงเห็น

ความสำคัญของการศึกษา และประโยชน์ของการประสานสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานราชการด้วยกันและระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. 2430 ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ และทรงตระหนักดีว่าการศึกษามีได้เป็นการเฉพาะบุคคล หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่จะทำการได้สำเร็จต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานราชการและบุคคลหลายฝ่าย อีกทั้งรัฐยังมีงบประมาณและบุคลากรน้อย จะทำการฝ่ายเดียวคงสำเร็จได้ช้า การขอความร่วมมือจากเอกชนและราษฎร การจัดการศึกษาจะสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดีและเห็นประโยชน์เร็วขึ้น (สุมน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สิ้นลาร์ตัน, 2543) จึงนับได้ว่า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้นำการศึกษาและการปกครองในยุคหนึ่ง ต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 ได้มีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้น และพระยาภาสกรวงศ์ เป็นเสนาบดีคนแรก (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2545)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการจัดการศึกษาไม่ควรเป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการแต่ฝ่ายเดียว พลเมืองทุกคนต้องมีส่วนอุดหนุนการศึกษา เพื่อพัฒนาสติปัญญาแก่เยาวชนผู้ที่จะเป็นกำลังของบ้านเมืองสืบไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ประกาศใช้ร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น คือโรงเรียนที่ประชาชนในหมู่บ้านหนึ่ง หรือตำบลหนึ่ง มีความสมัครใจออกเงินจัดตั้งขึ้นในความอำนวยการของเจ้าหน้าที่ หรือโรงเรียนที่เจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ใช้เงินเรียไ้จากประชาชนหรือเงินที่เก็บได้จากประชาชนในท้องที่สำหรับจัดตั้งโรงเรียนในท้องที่นั้น เรียกว่า “เงินศึกษาพลี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) กำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ 18-60 ปี ต้องจ่ายเงินบำรุงการศึกษาปีละไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาท ซึ่งการเก็บเงินศึกษาพลีนี้ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน การศึกษาของบุตรหลานเป็นหน้าที่ของประชาชนต้องทะนุบำรุง ควบคุม ในปี พ.ศ. 2473 ได้มีการยกเลิกการเรียกเก็บเงินการศึกษาพลี นอกจากการเก็บเงินการศึกษาพลีแล้วพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงชักชวนให้ประชาชนสนับสนุนการศึกษาด้วยการสร้างโรงเรียน ซึ่งการเก็บเงินนี้ เพื่อให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นของเขา เขามีหน้าที่เสียสละ และทะนุบำรุงต่อไป เพื่อบุตรหลานของเขา และความเจริญของท้องถิ่น

การจัดการศึกษาประชาบาล เป็นความพยายามของรัฐในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณและการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งโรงเรียนในช่วงนี้ต้องพึ่งพาชุมชนแทบทุกด้าน ภายได้หลัก “ประชาชนเป็นผู้อภิบาลการศึกษา” โรงเรียนและชุมชนจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประวัติดและการก่อตั้งโรงเรียน พัฒนาโรงเรียนจึงบ่งชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาประชาบาล ยังเป็นการจัดการศึกษาที่ผูกไว้กับการบริหาร

ราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ส่งผลให้การบริหารจัดการศึกษาถูกทำให้เป็นระบบราชการมากขึ้น จนกระทั่งปี 2509 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย การโอนย้ายสังกัดของโรงเรียนประถมศึกษาครั้งนั้นแฝงวัตถุประสงค์ไว้อย่างหนึ่ง คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ภายใต้รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการได้พยายามผลักดันให้แนวคิดนี้เกิดผลในการปฏิบัติ ดังเช่น การปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้เป็นโรงเรียนชุมชน เพื่อให้การบริการและตอบสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ โครงการปรับปรุงโรงเรียนดังกล่าวได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) (จำนง แรกพินิจ, 2541 อ้างใน มงคล ศรีไพรวรรณ, 2515) ต่อมา พ.ศ. 2523 ได้โอนย้ายสังกัดโรงเรียนประถมศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดไปขึ้นกับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) มีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 และความเห็นชอบของคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในครั้งประชุมที่ 14/2524 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 ได้มีการตรา “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา พุทธศักราช 2525” ขึ้น มีสาระสำคัญ คือ กำหนดให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) ทุกแห่ง (ในขณะนั้นจำนวน 31,232 โรงเรียน) มีคณะกรรมการการศึกษาแห่งละ 5-15 คน เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและแสวงหาความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ให้กับโรงเรียน กล่าวคือ 1) ให้คำปรึกษาแนะนำโรงเรียนในการกำหนดแนวทางพัฒนาและกิจกรรมนักเรียน การเรียนของโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น 2) แสวงหาความช่วยเหลือและความร่วมมือจากประชาชน หน่วยงาน และส่วนราชการ เพื่อพัฒนาโรงเรียน 3) เสนอและประสานงานระหว่างโรงเรียนและชุมชน หน่วยงาน และส่วนราชการ เพื่อให้โรงเรียนได้มีส่วนร่วมในการบริหารชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่น 4) แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษามอบหมาย (ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา พุทธศักราช 2525) (ประกอบ คุณารักษ์, 2531)

ต่อมาในการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และได้มีการปรับปรุง พ.ศ. 2533 ก็ยังเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ด้วยเหตุผลที่จะนำ

การศึกษาไปแก้ปัญหาชนบทและการดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเช่นเดียวกัน (จันทน์ แรกพินิจ, 2541) ซึ่งปัจจุบันการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาได้บูรรวมกันเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2543) ได้กล่าวว่า ถึงแม้รัฐบาลจะมีนโยบายส่งเสริมให้ท้องถิ่นและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและมีการกำหนดไว้ในแผนต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ในทางปฏิบัติที่ผ่านมา พบว่า นโยบายดังกล่าวยังไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้ การบริหารจัดการศึกษาที่ผ่านมารัฐยังคงผูกขาด การบริหารจัดการเป็นแบบศูนย์รวมอำนาจ รวมทั้งกฎระเบียบและขั้นตอนต่างๆ ของราชการ ยังมีได้เปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสถานศึกษา ขาดอำนาจในการตัดสินใจ ชุมชนและท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง การจัดการศึกษาให้ท้องถิ่นของตน ประชาชนไม่ตระหนักในสิทธิของตนในการรับการศึกษา ทำให้ การศึกษาขาดประสิทธิภาพ และมาตรฐานการศึกษา ซึ่งก็สอดคล้องกับผลวิจัยของ ศิริกานต์ โกสุม (2542) ที่พบว่า สภาพการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ซึ่งเป็นการปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม ยังไม่สอดคล้องกับนโยบายและอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม ความเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นการร่วมมือซึ่งกันและกัน โดยโรงเรียนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการเพียงเพื่อร่วมกิจกรรมเฉพาะกิจเฉพาะส่วนของการช่วยเหลือโรงเรียน เช่น การบริจาคเงิน การอำนวยความสะดวกในการทำงานของครู

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ของไทยนั้นเริ่มต้นมาช้านานแบบค่อยเป็นค่อยไป ปัญหาที่พบ คือ ปัญหาด้านการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาที่มีการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง สถานศึกษาขาดความเป็นอิสระในการตัดสินใจ กฎระเบียบ และขั้นตอนตามระบบราชการ เป็นเหตุให้การดำเนินงานล่าช้า ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม การจัดการศึกษายังขาดมาตรฐานคุณภาพที่จะตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ ในส่วนภาคประชาชนแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนยังไม่แพร่หลายไปถึงประชาชน ประชาชนมักคิดว่าการจัดการศึกษาเป็นเรื่องของโรงเรียน ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมก็เพียงการช่วยเหลือ สนับสนุน และการอำนวยความสะดวกจากการร้องขอของโรงเรียนเรียน การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการนั้นมีน้อย

การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในปัจจุบันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การศึกษาระดับประถมศึกษา กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2542 ตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเป็นผลมาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ได้บัญญัติในเรื่องสิทธิการได้รับการศึกษาของประชาชนชาวไทยนั้นย่อมมีสิทธิ์เสมอกัน คือ ได้รับการศึกษาอบรมขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศให้ การศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยุบสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) และกรมสามัญศึกษาเข้าด้วยกันเป็นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นผลให้กอง และหน่วยงานในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติยุบตามไปด้วยได้แก่ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด (สพจ.) และสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ (สปอ.) รวมทั้งสามัญศึกษาจังหวัดของกรมสามัญศึกษายุบตามไปด้วย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และมีการตั้งสำนักงานใหม่ขึ้นมาแทนหน่วยงานเดิมที่หลอมรวมกัน ภายใต้อำนาจสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) โดยแบ่งเป็นแบ่งเป็นเขตพื้นที่การศึกษาทั้งหมดเป็น 185 เขต สำหรับจังหวัดเชียงราย แบ่งเป็น 4 เขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนบ้านป่าก้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 3 นอกจากนี้โครงสร้างใหม่ที่เกิดขึ้นแล้วตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และพัฒนาสู่การใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ขึ้น ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ความมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา 6) ในมาตรา 8 (2) ได้กำหนดหลักการจัดการศึกษาให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและวางหลักการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาไว้ในมาตร 9 คือ 1) มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ 2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบการประกันคุณภาพทุกระดับและประเภทการศึกษา 4) มีการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง 5) มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา และ 6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน

องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของ Likert (1997) ด้านกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วม ที่ได้กำหนดมาตรฐานและการฝึกอบรม

สำหรับแนวการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มาตรา 29 กำหนดให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่า การปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้เป็นการคืนการศึกษาให้กับประชาชน เป็นระบบที่มุ่งเปิดโอกาสให้ประชาชน องค์การต่างๆ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมส่งเสริมในการดำเนินการทางการศึกษาอย่างเต็มที่ โดยถือว่าการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่สำหรับทุกคนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการศึกษา ตามมาตรา 39 ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ได้บัญญัติให้กระจายอำนาจการบริหารจัดการทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่โดยตรง (สรรค์ วรอินทร์ และ ทิพวัลย์ คำคง, 2545) ซึ่ง ปัญญา แก้วกิติย และ สุภัทร พันธุ์พัฒนกุล (2545) ได้ให้ความเห็นว่าการกระจายอำนาจนี้สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งยูเนสโก ว่าการกระจายอำนาจทางการศึกษาเป็นการตอบสนองความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งเป็นรากฐานการส่งเสริมประชาธิปไตย ช่วยลดช่องว่างระหว่างท้องถิ่น และเป็นการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อันจะนำไปสู่อุดมการณ์ของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบโครงสร้างการพัฒนาที่ใกล้ชิดประชาชนมากกว่า โปร่งใสกว่า และมีโอกาสตรวจสอบได้มากกว่าระบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง เพราะเป็นรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาโดยตรง

นอกจากเรื่องของกระจายอำนาจที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมแล้วพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยังได้บัญญัติถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาชัดเจนขึ้นไปอีก คือ การบัญญัติให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาและสถานศึกษาต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษาเพื่อทำหน้าที่สนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบไปด้วย

1) ผู้แทนผู้ปกครอง 2) ผู้แทนครู 3) ผู้แทนองค์กรชุมชน 4) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 5) ผู้แทนศิษย์เก่า 6) ผู้ทรงคุณวุฒิ และ 7) กำหนดให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและ
 เลขานุการ เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว กระศึกษาธิการจึงได้ประกาศระเบียบว่าด้วย
 คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2543 ลงวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 ขึ้น ซึ่งกำหนด
 คุณสมบัติของคณะกรรมการและบทบาทหน้าที่ไว้ดังนี้ คือ ให้มีคณะกรรมการอย่างน้อย
 สถานศึกษาละ 7 คน แต่ไม่เกิน 15 คน ประกอบไปด้วย 1) ผู้แทนผู้ปกครอง ได้แก่ ผู้แทนของ
 ผู้มีรายชื่อเป็นผู้ปกครองตามทะเบียนนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษา จำนวนไม่เกิน 2 คน
 2) ผู้แทนครู ได้แก่ ผู้แทนข้าราชการครูผู้ปฏิบัติงานสอน และผู้ช่วยผู้บริหารสถานศึกษานั้น จำนวน
 ไม่เกิน 2 คน 3) ผู้แทนองค์กรชุมชน ได้แก่ ผู้แทนชุมชน สมาคม มูลนิธิ องค์กรเอกชน หรือกลุ่ม
 บุคคลอื่นบุคคลใดที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะ และมีที่ตั้งอยู่ในเขตบริหารของ
 สถานศึกษานั้น จำนวนไม่เกิน 2 คน 4) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ผู้แทนของเทศบาล
 องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา หรือองค์กร
 ปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่น จำนวนไม่เกิน 2 คน 5) ผู้แทนศิษย์เก่า ได้แก่ ผู้แทนของสมาคม
 ศิษย์เก่า ชมรมศิษย์เก่า หรือบุคคลที่เคยศึกษาจากสถานศึกษานั้น จำนวนไม่เกิน 2 คน 6) ผู้ทรงคุณวุฒิ
 ได้แก่ ผู้นำศาสนา ผู้ทรงภูมิปัญญาไทยในท้องถิ่น ข้าราชการบำนาญ ข้าราชการอื่นนอกสังกัด
 สถานศึกษา พนักงานรัฐวิสาหกิจ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานอื่นของรัฐ เจ้าของหรือผู้บริหารสถาน
 ประกอบการ ทั้งในและนอกเขตบริการของสถานศึกษา จำนวนไม่เกิน 2 คน ให้ผู้บริหารสถานศึกษา
 นั้นๆ เป็นกรรมการและเลขานุการ และให้คณะกรรมการเลือกกรรมการคนหนึ่ง ที่ไม่ใช่ผู้บริหาร
 สถานศึกษาเป็นประธาน และอีกคนหนึ่งเป็นรองประธาน นอกจากนี้แล้วประกาศดังกล่าวยังกำหนด
 จำนวนและสัดส่วนของคณะกรรมการ เพื่อให้ได้มาซึ่งคณะกรรมการสถานศึกษาโดยคำนึงถึง
 จำนวนและสัดส่วนของคณะกรรมการที่เป็นสตรี จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของคณะกรรมการ
 ทั้งหมด

ด้านบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษานั้นมีหน้าที่ดังนี้ 1) กำหนดนโยบาย
 และแผนพัฒนาของสถานศึกษา 2) ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา
 3) ให้ความเห็นชอบในการจัดทำสาระหลักสูตร ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
 4) กำกับ และติดตามการดำเนินงานตามแผนของสถานศึกษา 5) ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กทุกคน
 ในเขตบริการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง มีคุณภาพและได้มาตรฐาน 6) ส่งเสริมให้มี
 การพิทักษ์สิทธิเด็ก ดูแลเด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส และเด็กที่มีความสามารถพิเศษ ให้ได้รับการพัฒนา
 เต็มตามศักยภาพ 7) เสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ
 ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไปของสถานศึกษา 8) ส่งเสริมให้มีการระดม

ทรัพยากรเพื่อการศึกษา ตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน รวมทั้งสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ

9) เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ตลอดจนประสานงานกับองค์การทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งวิทยาการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น 10) ให้ความเห็นชอบรายงานผลการดำเนินงานประจำปีของสถานศึกษาก่อนเสนอต่อประชาชน 11) แต่งตั้งที่ปรึกษาและหรือคณะกรรมการ เพื่อการดำเนินงานตามระเบียบนี้ตามสมควร และ 12) ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษานั้น

สรุปได้ว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการกำหนดนโยบาย ทิศทางและเป้าหมายของโรงเรียน ร่วมกันจัดทำแผน กลยุทธ์ ให้ความเห็นชอบเกี่ยวกับแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน ให้ความเห็นชอบการจัดทำหลักสูตรของโรงเรียนและรายงานผลการดำเนินงานประจำปี ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพ ส่งเสริมการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารงานบุคคล และงานบริหารทั่วไป และกำกับติดตามแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา นอกจากนี้แล้วยังสามารถสรุปได้ถึงการปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้ได้ว่าการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปนี้เป็นการคืนการจัดการศึกษาให้กับประชาชน ให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ กำหนดทิศทาง เป้าหมาย เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น ในรูปของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของทุกคน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และทุกๆ ส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมดำเนินการ ร่วมสนับสนุนส่งเสริมทรัพยากรทางการศึกษา ทั้งทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรด้านทรัพย์สิน วัสดุ อุปกรณ์ และร่วมกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงาน ผู้บริหารและครูได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีมาตรฐานการปฏิบัติงานสูง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษารุ่นนี้จะทำให้เกิดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นและประเทศ

ภารกิจการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ภารกิจของการบริหารสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ที่ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการกระจายอำนาจให้กับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไปนั้น สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้ทำการวิจัยเชิงนโยบาย รูปแบบของการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และแนวคิดของ อุทัย บุญประเสริฐ (2543) และงานวิจัยของ กมล สูดประเสริฐ (2544) เรื่อง รูปแบบการบริหารและการจัดการศึกษาแบบกระจายอำนาจ พบว่าภารกิจการบริหารสถานศึกษา มีดังนี้

การบริหารวิชาการ

งานวิชาการเป็นงานหลัก หรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติไว้ ที่มุ่งเน้นให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการ ไปให้สถานศึกษามากที่สุด โดยมีเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สถานศึกษาเข้มแข็งในการบริหารจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ รวมถึงการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ตลอดจนการวัดปัจจัยเกื้อหนุน การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพ การบริหารงานวิชาการมีขอบข่ายภารกิจ ดังนี้ 1) พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) พัฒนาระบบการเรียนรู้ 3) การวัด ประเมินผลการเรียนรู้และการเทียบโอนผลการเรียน 4) การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 6) การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ 7) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา 8) การส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ 9) การนิเทศการศึกษา 10) การแนะแนวการศึกษา 11) การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถาบันการศึกษาอื่น และ 12) การส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

การบริหารงบประมาณ

การบริหารงบประมาณของสถานศึกษามุ่งเน้นความเป็นอิสระในการบริหารจัดการให้มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และการบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน โดยให้มีการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา รวมทั้งจัดหารายได้จากการบริการมาใช้ในการบริหารจัดการเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา มีขอบข่ายภารกิจการบริหาร ดังนี้ 1) จัดตั้งงบประมาณ 2) การจัดสรรงบประมาณ ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณในสถานศึกษา การเบิกจ่ายและอนุมัติงบประมาณ การโอนและการเปลี่ยนแปลงงบประมาณ และการรายงานผล 3) การตรวจสอบ ติดตาม และประเมินประสิทธิภาพการใช้จ่ายงบประมาณ ได้แก่ การตรวจสอบติดตามการใช้งบประมาณ และการประเมินผลการใช้งบประมาณ 4) การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ได้แก่ การระดมทรัพยากร กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา การจัดการทรัพยากร การจัดหารายได้และผลประโยชน์ในรูปแบบที่หลากหลาย 5) การบริการการเงิน ได้แก่ การเบิกเงินจากคลัง การรับเงิน การเก็บรักษาเงิน การจ่ายเงิน การนำส่งเงิน การกันเงินไว้เหลือมปี 6) การบริหารบัญชี ได้แก่ การจัดทำบัญชีการเงิน การจัดทำทะเบียนทางการเงิน การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน และการจัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน และรายงาน 7) การบริหารพัสดุและสินทรัพย์ ได้แก่ การจัดหาพัสดุ การกำหนดแบบรูปรายการ หรือคุณลักษณะเฉพาะ และการจัดซื้อจัดจ้าง การจัดทำระบบฐานข้อมูลสินทรัพย์ของสถานศึกษา การจัดการพัสดุ การควบคุมดูแล บำรุงรักษา และจำหน่ายพัสดุ และการจัดหาผลประโยชน์สินทรัพย์

การบริหารงานบุคคล

การบริหารงานบุคคลเป็นภารกิจที่มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถปฏิบัติงานเพื่อสนองภารกิจของสถานศึกษา เพื่อดำเนินการดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิดความคล่องตัว อิสระ ภายใต้กฎหมาย ระเบียบ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญและกำลังใจ ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ การบริหารงานบุคคลมีขอบข่ายภารกิจ ดังนี้ 1) วางแผนอัตรา กำลัง 2) กำหนดตำแหน่งและวิทยฐานะข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 3) เกณฑ์อัตรากำลัง ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 4) การสรรหาและบรรจุแต่งตั้ง และการทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการและการเตรียมความพร้อมการพัฒนาอย่างเข้มแข็ง 5) การย้ายข้าราชการครูและบุคลากร

ทางการศึกษาได้แก่ การย้ายข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาภายในเขตพื้นที่การศึกษาและต่างเขตพื้นที่การศึกษา 6) การเปลี่ยนแปลงสถานภาพวิชาชีพ 7) เงินเดือนและค่าตอบแทน 8) การเลื่อนขั้นเงินเดือน 9) การพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 10) การลาศึกษาต่อ 11) การประเมินผลการปฏิบัติงาน 12) การส่งเสริมและการยกย่องเชิดชูเกียรติ 13) มาตรฐานและจรรยาบรรณวิชาชีพ 14) การส่งเสริมวินัยข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 15) การดำเนินการทางวินัยและการลงโทษข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาได้แก่ การดำเนินการทางวินัยข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาผู้กระทำผิดวินัยไม่ร้ายแรง และผู้กระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง 16) การสั่งพักราชการ การสั่งให้ออกจากราชการ 17) การรายงานการดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ 18) การอุทธรณ์ 19) การร้องทุกข์ 20) การออกจากราชการ 21) การขอรับใบอนุญาตและการขอต่อใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ 22) งานทะเบียนประวัติข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 23) งานยกเว้นคุณสมบัติ เช่น การยกเว้นการเกณฑ์ทหาร และ 24) งานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

การบริหารทั่วไป

การบริหารทั่วไปเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบการบริหารองค์การ และการบริการการบริหารงานอื่นๆ ให้บรรลุตามมาตรฐาน คุณภาพ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ มุ่งพัฒนาสถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาตามหลักการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก เน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีขอบข่ายภารกิจ ดังนี้ 1) การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ 2) การประสานงานและการพัฒนาเครือข่ายการศึกษา 3) การวางแผนการศึกษาได้แก่ แผนพัฒนาการศึกษาหรือแผนกลยุทธ์ แผนพัฒนาการศึกษาประจำปี และแผนปฏิบัติการประจำปี 4) งานวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายและแผน 5) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์การ 6) การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน 7) งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 8) การดำเนินงานธุรการ การเงิน การคลัง และพัสดุ 9) การอำนวยความสะดวกด้านบุคลากร 10) การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม 11) การจัดทำสำมะโนผู้เรียน 12) การรับนักเรียน 13) การจัดตั้ง ขุม รวม หรือเลิกสถานศึกษา 14) การอำนวยความสะดวกและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย 15) การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 16) การทัศนศึกษา 17) การส่งเสริมกิจการ

นักเรียน 18) การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา 19) การส่งเสริม สนับสนุน และประสานงาน การจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา 20) งานประสานราชการกับส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น 21) งานกำกับดูแลสถานศึกษา (ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงาน) และ 22) การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน

จากทั้ง 4 งานซึ่งเป็นภารกิจของการบริหารสถานศึกษา การที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการบริหารจัดการ ดังที่เข้าใจตรงกันแล้วว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมตั้งแต่ คิดเริ่มโครงการ กิจกรรม เริ่มค้นหาปัญหาสาเหตุ วางแผน ตัดสินใจดำเนินการ ระดมทรัพยากร กำหนดเป้าหมาย ติดตามประเมินผล รับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ความเป็นธรรม (สัมพันธ์ เศรษฐกิจ และคณะ, 2547) ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงเป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับสถานศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่ายนับแต่แสดงความคิดเห็น การวางแผน การดำเนินการ และแก้ปัญหา ตลอดจนควบคุม กำกับ ติดตามและประเมินผล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษา ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด หลักการของหลักสูตรไว้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อปวงชนที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่าง เสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ลักษณะของการมี ส่วนร่วมของชุมชน รุ่ง แก้วแดง (2543) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนนั้น มีความสำคัญมากถือว่าจุดเริ่มต้นที่ครอบครัวเป็นศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุด ครอบครัวมีบทบาทและมีความสำคัญทุกด้าน โดยเฉพาะการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตน ครูคนแรกของเด็ก คือ พ่อและแม่ ปู่ย่าตายายมีส่วนร่วมในการเป็นครูของเด็กด้วย ดังนั้น ครอบครัว และชุมชนจึงเป็นองค์กรที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งกล่อมเกลาคณะธรรม จริยธรรม เป็นการให้เด็กเรียนรู้จากแบบอย่างมาตรฐานและพฤติกรรมของบุคคลในชุมชน ตลอดจน อาชีพที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง นอกจากนี้ เกษม วัฒนชัย (2542) ได้กล่าวถึงลักษณะ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาว่า การจัดการศึกษาทำได้รูปแบบ ทั้งชุมชน สังคม และครอบครัว มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและเป็นเครื่องมือของผู้บริหารและกรรมการ โรงเรียน ที่จะดูแลการเรียนการสอนและพัฒนาตนเองของครู

จากลักษณะของการมีส่วนร่วมข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่ง สำคัญมากในการจัดการศึกษา การแก้ไขปัญหา การวางแผนการดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินการ รวมทั้งการร่วมประเมินผลงาน ของกิจกรรม โครงการต่างๆ ของสถานศึกษา รวมทั้งการจัดการเรียนรู้

ให้มีประสิทธิภาพได้นั้น ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ทุกฝ่าย จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งทราบ บทบาท ภารกิจ หน้าที่ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการจัดการเรียนรู้อ การดำเนินกิจกรรม โครงการ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด โดยมีบทบาทหน้าที่ตามที่กรมวิชาการ (2545) ได้ระบุดังนี้

1. บทบาทผู้ปกครอง ได้แก่ การกำหนดแผนการเรียนรู้ของผู้ปกครองร่วมกับครูและ ผู้เรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระของหลักสูตร และกำหนดแผนพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ จัดบรรยากาศในบ้าน ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ อบรมเลี้ยงดูเอาใจใส่ ให้ความรัก ความอบอุ่น ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการ ด้านต่างๆ ของผู้เรียน สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น ร่วมมือ กับครูและผู้เกี่ยวข้อง ประสานงาน ป้องกันและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือ ไม่พึงประสงค์ของผู้เรียน ปฏิบัติตนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี นำไปสู่การพัฒนาให้เป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการประเมินผล การเรียนรู้ของผู้เรียน และในการประเมินการจัดการศึกษาของสถานศึกษา และจัดให้บุตร ธิดา หรือ บุคคลที่อยู่ในความดูแล ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี

2. บทบาทของประชาชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการกำหนดสาระของหลักสูตร แผนพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา สนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษาในด้านการจัดการเรียนรู้และ ทรัพยากรต่างๆ เพื่อการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น มีส่วนร่วมในการประเมินผล การเรียนรู้ของผู้เรียนและมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เพื่อให้ สถานศึกษาเป็นสถานศึกษาของชุมชนอย่างแท้จริง

3. บทบาทของชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระหลักสูตรของสถานศึกษา โดยคำนึงถึงความต้องการของสังคมและ ชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์จริง ให้การสนับสนุน การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา มีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผลการจัด การศึกษาของสถานศึกษา และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

4. บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ให้ความเห็นชอบในการจัดทำ หลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น สนับสนุนให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ตลอดจนสรรหาวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชาวบ้าน) เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของ

ผู้เรียนทุกด้าน รวมทั้งสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ตลอดจนประสานงานกับองค์กรอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งวิทยาการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม

ในอดีตจะเห็นได้ว่าการบริหารและการจัดการศึกษาของประเทศเริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมของประชาชนมาพอควร กล่าวคือ ผู้เรียนศึกษาเล่าเรียนที่วัด มีพระเป็นครูผู้สอน ชาวบ้านประชาชนเป็นผู้สนับสนุนตามความศรัทธา ในด้านการศึกษาด้านงานเรือนก็จะศึกษาจากที่บ้าน เจ้านายชั้นสูงศึกษาที่วัง เป็นต้น ปรากฏการณ์การปฏิรูปการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศให้เท่าเทียมกับนานาประเทศ รัฐจึงจัดการศึกษาในระบบขึ้น ตั้งเป็นสถานศึกษา จัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคนเข้าสู่ระบบราชการ ตอนแรกประชาชนมีส่วนร่วมบ้างแต่ก็อยู่ภายใต้กฎระเบียบที่วางไว้ เช่น เรื่อง การเก็บเงินการศึกษาพลี การใช้ครูจากส่วนกลาง แยกโรงเรียนออกจากชุมชน จนกระทั่งการจัดการศึกษาเป็นเรื่องของรัฐที่จะต้องจัดให้กับประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐต้องการที่จะเร่งการจัดการศึกษาและเอาการบริหารจัดการมาอยู่ในอำนาจรัฐมากขึ้น การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างของรัฐ ทำให้ไม่มีการบริหารจัดการศึกษาโดยนักการศึกษาวิชาชีพ และประชาชน ผู้มีภูมิปัญญาโดยตรง สังเกตได้จาก การโอนการศึกษาประชาบาลให้กับเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในปี พ.ศ. 2509 การบริหารจัดการศึกษาไม่ได้อยู่ในรูปของคณะกรรมการศึกษาที่มาจากผู้ทรงคุณวุฒิ และประชาชนผู้มีภูมิปัญญา นับเป็นการเสียโอกาสในการบริหารจัดการศึกษาที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา เมื่อโอนการศึกษาประชาบาลกลับไปสู่ภายใต้การบริหารและจัดการของกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ได้มีรูปของคณะกรรมการต่างๆ ในแต่ละระดับขึ้น แต่ก็พบว่า การบริหารจัดการศึกษาทุกระดับยังขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง จนทำให้ยากต่อการพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน (กมล สูดประเสริฐ, 2544)

การศึกษาไทยกว่าจะเริ่มเป็นรูปเป็นร่างอย่างจริงจังและกว้างขวางก็ใช้เวลานานพอสมควร และได้มีการปรับปรุงแก้ไข พัฒนา ปฏิรูป กันมาโดยตลอด แต่ก็ยังมีอุปสรรคในการจัดการศึกษา และการบริหารหลายประการ ดังที่ ชีระ รุญเจริญ (2545) ได้กล่าวไว้คือ 1) คุณภาพการศึกษา ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ ไม่สามารถแข่งขันกับเวทีโลกได้ 2) การบริหารจัดการยังรวมศูนย์อำนาจไว้ส่วนกลางขาดเอกภาพด้านนโยบายและมาตรฐาน 3) ของประสิทธิภาพของการประกันคุณภาพ

การศึกษา 4) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน 5) ขาดการพัฒนา นโยบายอย่างต่อเนื่อง 6) ขาดการเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน จากปัญหาดังกล่าวแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 3 ประการคือ 1) การศึกษาเป็นการศึกษาตลอดชีวิต 2) เน้นการมีส่วนร่วม และ 3) ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ปรัชญา เวสารัชช์ (2545) ยังกล่าวอีกว่าประเด็นการมีส่วนร่วมของสังคมในการจัดการศึกษา แสดงออกได้หลายลักษณะ เช่น ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ร่วมสนับสนุนทรัพยากร ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมแก้ไขปัญหาอุปสรรค และช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาไปตามเป้าหมายที่กำหนด

สำหรับประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในอนาคต ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ใน 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารบุคลากร และด้านการบริหารทั่วไป เช่น 1) การบริหารวิชาการ ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนมาเป็นวิทยากร ในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมจัดทำหลักสูตรกำหนดขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับวิชาชีพในท้องถิ่น จัดให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ร่วมวางแผนเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ส่งเสริมเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น นำความรู้ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาร่วมจัดทำหลักสูตรประสานกับวิทยาการสมัยใหม่ 2) ด้านการบริหารงบประมาณ ควรให้ชุมชนหรือองค์กรชุมชนช่วยเหลือในงบประมาณ ร่วมจัดกิจกรรมการหารายได้ ร่วมแสดงความคิดเห็นและเสนอโครงการในการพัฒนาโรงเรียน ร่วมติดตามการใช้งบประมาณ ศิษย์เก่าควรเข้ามาประสานกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับองค์กรชุมชน ระดมทรัพยากร และสนับสนุนงบประมาณ เป็นต้น 3) ด้านการบริหารงานบุคคล ควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานของครูและบุคลากรของโรงเรียน สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาบุคลากร สนับสนุนให้ขวัญกำลังใจครู เป็นต้น และ 4) การบริหารงานทั่วไป ควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน ร่วมกิจกรรมในการพัฒนา ปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ร่วมบริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการ ร่วมประชุมวางแผน กำหนดนโยบาย ตลอดจนข้อคิดเห็นในการดำเนินงานต่างๆ ของโรงเรียน รวมทั้งร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการดำเนินกิจการของโรงเรียน นอกจากนี้ ชีระ รุณเจริญ (2545) ได้เสนอเพิ่มเติมในรายงานวิจัยว่า การจัดการศึกษาต้องให้ทุกคน มีส่วนรับผิดชอบการบริหารจัดการศึกษาให้กว้าง เช่น ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน สมาคม หรือหน่วยงานอื่นๆ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ โรงเรียน โดยเฉพาะผู้มีส่วนได้เสียจะต้องเข้ามาบริหารจัดการศึกษา ความสลับซับซ้อนจะมีมากขึ้นผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ โรงเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษา

พ.ศ. 2542 ซึ่ง กรมสามัญศึกษา (2543) ได้เสนอเกี่ยวกับประเด็นการมีส่วนร่วมตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ว่า สถานศึกษาจะต้องเข้าร่วมกับชุมชน เพื่อกระตุ้น ส่งเสริม ชักจูง ผลักดัน และบริการชุมชน ควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง นโยบาย และเป้าหมายของการจัดการศึกษา ตลอดจนเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมตรวจสอบประเมินผลภายในโรงเรียน แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการศึกษาก็มีอุปสรรค ดังผลการศึกษาของ ชูชาติ พ่วงสมจิต (2540) ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ คือ ความยากจนของประชาชน ด้านการเมือง เช่น การเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ส่งผลก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชน และระบบการบรรจุแต่งตั้งข้าราชการครูไม่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้มีปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน คือ ความศรัทธา ความไม่ผูกพันกับชุมชน การไม่มีเวลาว่างของประชาชนในชุมชน การขาดความสัมพันธ์อันดีกับโรงเรียน รวมทั้งความขัดสนส่วนบุคคล ปัจจัยด้านโรงเรียน ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ขาดความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน การประพฤติตัวไม่เหมาะสมของครู เป็นต้น ซึ่งก็สอดคล้องกับ ศิริกานต์ โกสุม (2542) ที่พบว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่กำหนด กระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชน เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน และเงื่อนไขทางด้าน โรงเรียน และที่สำคัญคือ การกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนตรงกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหาร โรงเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู และผู้ปกครองนักเรียน จารุมาศ บุญอินทร์ (2545) พบว่างานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้แก่ การเข้าไปร่วมกิจกรรมกับชุมชน ไม่แยกโรงเรียนออกจากชุมชน การให้นักเรียนเข้าไปศึกษาเรียนรู้ในวิทยาการชุมชน ให้นักเรียนช่วยงานเกษตร งานบ้าน การเยี่ยมบ้านนักเรียน เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

นอกจากนี้แล้ว มัยรัชช วรรณ (2519) ได้กล่าวถึงทัศนะของชาวบ้าน ชุมชน ถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในรูปแบบของการเป็นกรรมการ โรงเรียน ผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนเห็นว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมในรูปแบบของการเป็นกรรมการโรงเรียน คือ การเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการวางแผนจัดการศึกษาร่วมกับเทศบาล สถานศึกษา มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา เป็นทรัพยากรบุคคลในการเป็นวิทยากร สนับสนุนทรัพยากรการเงิน อุปกรณ์ เป็นต้น การมีส่วนร่วมที่โรงเรียนเรียนริเริ่มคือ โรงเรียนมีนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และชาวบ้านมีอิสระมากขึ้นในการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน ได้แก่ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อ

การจัดการศึกษาในโรงเรียน การให้การยอมรับและให้เกียรติชุมชนและการใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน จากทัศนะของชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการโรงเรียนเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ คือเป็นรูปแบบที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมโดยมีระเบียบและข้อตกลงร่วมกัน บทบาทในการประสานงานชุมชน คือ แจ้งข่าวให้ชุมชนทราบกิจกรรมของโรงเรียน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมกับโรงเรียน ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันกำกับติดตามการดำเนินงานของโรงเรียน เป็นตัวแทนชาวบ้านในการเสนอแนะการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน เช่น การปรับปรุงการเรียนการสอน การปรับปรุงความประพฤติของครู ศึกษาดูงานร่วมกับทางโรงเรียน ร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้ประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน องค์กรทั้งภายในภายนอกชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น คือ โรงเรียนไม่สนับสนุนให้นักเรียนร่วมหรือช่วยกิจกรรมของชุมชน โรงเรียนไม่สนับสนุนให้ชุมชนยืมวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียน หรือโรงเรียนไปยืมของชุมชน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดังผลงานวิจัยของ จารุมาศ บุญอินทร์ (2545) ที่ค้นพบในเรื่องนี้ นอกจากนี้แล้วผู้ปกครองที่มีฐานะยากจนกลัวครูบังคับให้นักเรียนซื้อวัสดุอุปกรณ์การเรียน จะไม่กล้าเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน และงานวิจัยของ มัยรัชช์ วรหาญ (2519) ยังระบุอีกว่า การเชิญชุมชนเข้าร่วมประชุมไม่ควรระบุกำหนดการที่ชัดเจน และค้นพบอีกว่า ชาวบ้านไม่กล้าที่จะยื่นมือหรือเสนอช่วยเหลือโรงเรียนก่อน แต่ทุกคนพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม

ด้านบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ราไพ โกมุก (2545) พบว่า บทบาทของผู้นำชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาเขตจอมทอง สังกัดกรุงเทพมหานคร ในด้านการกำหนดนโยบายและการวางแผนการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา ด้านการบริหารบุคคล ด้านบริหารวิชาการ และด้านการตรวจสอบการบริหารจัดการ อยู่ในระดับน้อย ผู้นำชุมชนที่มีอายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไม่ต่างกัน แต่ผู้นำที่มีอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาต่างกัน ผู้นำชุมชนแออัด ผู้นำชุมชนเมือง ผู้นำชุมชนบ้านจัดสรร มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไม่ต่างกัน ในด้านการมีส่วนร่วมทางวิชาการ กรมวิชาการ (2546) ได้ศึกษาความพร้อมใช้ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ปีการศึกษา 2546 พบว่า ผู้บริหาร และครูผู้สอนมีความคิดเห็นว่าชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา มีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน สนับสนุนอุปกรณ์การเรียนการสอน ช่วยติดตามตรวจสอบและสอดส่องความประพฤติของนักเรียน จัดหาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และสรรหาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน ร่วมตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ร่วมในการบริหารจัดการ โรงเรียน

ผลการติดตามการประเมินผลการจัดทำหลักสูตรของ กรมวิชาการ (2546ข) ไม่แตกต่างจากศึกษาความพร้อมใช้ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ของ กรมวิชาการ (2546ก) กล่าวคือ ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คือ ช่วยติดตาม ตรวจสอบ เห็นชอบในการจัดทำหลักสูตร สอดส่องดูแลความประพฤตินักเรียน ร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน จัดหาเงิน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ร่วมตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จัดหาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สรรหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามข้อเสนอแนะของชุมชนได้แก่ การสร้างความโปร่งใสในการดำเนินงานทางการเงิน การสร้างความเข้าใจในการมีส่วนร่วมของชุมชน และการให้ข้อมูลกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ กรมวิชาการ (2546ข) ในด้านของ ฌรัฐพล อภิวงศ์วาร (2546) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา โรงเรียนชุมชนบ้านวังดิน จังหวัดลำพูน พบว่า ประชาชนนั้นเข้ามามีส่วนร่วมในด้านผลประโยชน์มากที่สุด โดยมีส่วนร่วมสูงคือการจัดกิจกรรมนันทนาการและการกีฬา เมื่อศึกษารอบแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา พบว่า ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การพัฒนาหลักสูตร และการจัดทำหลักสูตรของสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมของโรงเรียน การจัดทำสื่อการเรียนการสอน ด้านอาคารสถานที่ ด้านกิจการนักเรียน ด้านธุรการ ด้านการเงิน ด้านการติดตามและการประเมินผลการทำงาน ด้านการพัฒนาบุคลากร ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทุกเรื่องทุกงานของสถานศึกษาจากงานวิจัยนี้ ซึ่งจะต้องศึกษาต่อไปว่าวิธีการใดที่จะสอดคล้อง และเหมาะสมกับวิถีชีวิตของประชาชนและชุมชน เพราะการสอบถามถึงความต้องการเมื่อเป็นสิ่งที่ตั้งคำถามตอบที่ได้เป็นไปตามผลการวิจัยนี้ ซึ่งจะต้องศึกษาต่อไปถึงความสอดคล้องและเหมาะสมในการเข้ามามีส่วนร่วมให้เข้ากับวิถีชีวิตชุมชน นอกจากนี้ ผลงานวิจัยของ ฌรัฐพล อภิวงศ์วาร (2546) จากการสังเกตพฤติกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า กิจกรรมที่ชุมชนให้ความสนใจมากที่สุด คือ กิจกรรมสนทนาศิษย์-ลูก และกิจกรรมนาฏศิลป์สู่ชุมชน ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ได้อภิปรายว่าเพราะเหตุใด ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะกิจกรรมเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและความสำเร็จก้าวหน้าของบุตรก็เป็นได้ซึ่งเป็นเรื่องของประโยชน์ที่ได้รับของชุมชนและผู้ปกครอง ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วว่าผู้ปกครองและชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ที่จะได้รับ ข้อค้นพบของ ประชาชน ศรีเท้า (2546) พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของ โรงเรียนประถมศึกษาศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์ เข้ามามีส่วนร่วมในบางโอกาส เช่น โอกาสเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการให้บริการชุมชน การประชุมเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นความสำคัญของโรงเรียน การประชุมเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน ศาสนา งานประเพณีต่างๆ การพัฒนาท้องถิ่น

และการส่งเสริมการศึกษา การเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเกี่ยวกับการวางแผนการสรรหาบุคคล เพื่อแต่งตั้งเป็นกรรมการ โรงเรียน ร่วมประชุมหารือเกี่ยวกับการเชิญวิทยากร การวางแผนและ กำหนดเป้าหมายและวิธีการดำเนินการ สำหรับเหตุผลที่ร่วมหรือไม่ร่วมในการปฏิบัติงาน คือ ไม่มีความพร้อมเกี่ยวกับการให้บริการด้านความรู้และวิชาการแก่ชุมชน ไม่มีความพร้อมเกี่ยวกับการติดต่อกับหน่วยงานเจ้าหน้าที่เพื่อทำธุรกรรม งานวิจัยนี้เสนอแนะว่า โรงเรียนควรจัดทำรายงาน ของโรงเรียน และแต่งตั้งบุคลากรทำหน้าที่ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนที่จังหวัดน่าน อรุณ เมธีวัฒน์ (2546) ได้ศึกษาสภาพและความต้องการของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน พบว่า ชุมชนมีความคิดเห็น เกี่ยวกับสภาพการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนในสภาพปัจจุบันในระดับปานกลาง ทุกด้าน เรียงตามลำดับ คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านการประกันคุณภาพ การศึกษา ด้านหลักสูตร ด้านครูและบุคลากรทางการศึกษา สำหรับความต้องการ การเข้ามามีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการศึกษาก็ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมระดับปานกลางเช่นกัน คือ ด้านการบริหาร จัดการ ด้านการประกันคุณภาพการศึกษา ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านหลักสูตร ด้านครูและบุคลากร ทางการศึกษา จังหวัดแพร่ อรวรรณ หอมขจร (2546) ได้ศึกษาสภาพการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของโรงเรียนแกนนำ สังกัดกรมสามัญศึกษา พบว่า มีการเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาหลักสูตร ร่วมคิดและจัดทำหลักสูตร ให้เหมาะสมกับความจำเป็นของท้องถิ่น สำหรับปัญหาที่พบคือ การจัดให้มีเครือข่าย แหล่งเรียนรู้ นอกสถานที่ และการมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่ได้ข้อค้นพบที่ ไม่ต่างกัน อย่างเช่น งานวิจัยของ เจียมพดล ไชยาลักษณ์ (2542); อานาจ บุญทวี (2546); พวงทอง ลักษณ์ภริรักษ์ (2546) ต่างก็เสนอแนะว่าชุมชนหรือผู้ประกอบการเข้ามามีส่วนร่วมใน การพัฒนาหลักสูตร การเชิญวิทยากร เป็นภูมิปัญญาให้ความรู้แก่นักเรียน ร่วมวัดและประเมินผล งานนักเรียน เป็นต้น ซึ่งเป็นด้านการบริหารวิชาการ ส่วนด้านการบริหารงานบุคคล เห็นว่าชุมชน ควรจะไปศึกษาดูงานร่วมกับครู มีส่วนร่วมในการให้ขวัญกำลังใจครู มีส่วนร่วมในการประเมินผล งานครู เป็นต้น ด้านการบริหารงบประมาณ ต่างก็เห็นตรงกันว่าควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการระดม ทรัพยากร มีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้เงิน เป็นต้น ด้านการบริหารทั่วไปเช่น มีส่วนร่วม ในการจัดกิจกรรมวันสำคัญของโรงเรียน มีส่วนร่วมในการพัฒนาอาคารสถานที่ มีส่วนร่วมใน การวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา เป็นต้น

นอกจากนี้ อภิลิทธิ์ บุญญา (2553) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก พบว่า ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมชุมชน คือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ประกอบด้วย การสร้างความไว้วางใจ และการแก้ปัญหาในชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน และการสร้างทางเลือกการตัดสินใจร่วมกัน การจัดการในชุมชน ประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ร่วมกัน การเลือกสรรและกำหนดบทบาทหน้าที่ และการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน การประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วย การประชุม การใช้หอกระจายข่าว การพบปะพูดคุย และการรายงานสาธารณะ และการเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การจัดการกรรมการเรียนรู้ชุมชน และการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี และพบว่าเงื่อนไขการที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนเชิงบริบท ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครองและสภาวะการมีจิตสำนึกร่วมกัน ส่วนเงื่อนไขเชิงสอคแทรก ประกอบด้วย โรงเรียนเป็นที่ศรัทธาของชุมชนแนวคิดการพัฒนา โรงเรียนสู่ความเป็นเลิศ และการใส่ใจให้บริการแก่ชุมชน

ในต่างประเทศ Marie (2009) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนชนบทในการศึกษาของโรงเรียน 3 หมู่บ้าน คือ Khisha, Triab และ Shinkah Khisha ในเอธิโอเปีย เป็นการปรับปรุงพัฒนาการศึกษาสำหรับชาวเอธิโอเปีย โดยองค์การเอกชน NGO (Improvement for Ethiopian Education and Development (IEED)) ได้เสนอแนวคิดแบบบูรณาการมีส่วนร่วมของชุมชนในภารกิจของพวกเขา ซึ่งส่งผลให้เกิดในชุมชนในการกำกับลำดับความสำคัญของโครงการและเป้าหมายของโรงเรียน องค์การพัฒนาเอกชนมีการสร้างความสัมพันธ์ที่เชื่อถือกับชุมชนและมีอิทธิพลในเชิงบวกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในหมู่บ้าน ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นอีกว่าภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ชุมชนมีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนได้รับอิทธิพลจากการปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่าง IEED และรัฐบาลอย่างเป็นทางการผลการวิจัยเหล่านี้ คือ ความเข้าใจการรับรู้ของผู้มีส่วนได้เสีย การขยายการเจรจาระดับท้องถิ่นและแจ้งให้ทราบเป้าหมายของนโยบายที่มีขนาดใหญ่เช่นการเข้าถึงการศึกษาที่เพิ่มขึ้น ส่วน Thomas (2008) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนชนบทและชุมชน: วิถีโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลต่อโรงเรียนในชนบทและความร่วมมือของชุมชน ผลงานวิจัยแนะนำวิธีการที่โรงเรียนในชนบทและชุมชนอาจทำงานร่วมกันในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในชนบทและโรงเรียนระบบต้องตระหนักถึงบทบาทใหม่ของพวกเขาในชุมชน พวกเขาให้บริการที่สำคัญกับการทำงานของการเชื่อมโยงสองโลก และหนึ่งที่หายไป คือ โครงสร้างทางสังคมที่มีเสถียรภาพและที่มีการชูง่าจะแทรกแซงโรงเรียนในชนบทและชุมชน (ของเหลว, ความไม่แน่นอนอนทางโครงสร้างสังคม) วิธีการหนึ่งที่สามารถทำได้โดยโรงเรียนในชนบทมีความแข็งค่าของสถานที่ โดยการนำหลักสูตร (สถานที่-based) ที่ทำทาย

ในชนบทให้นักเรียนใช้เรียนรู้ถึงปัญหาที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชนของตน ในความเป็นจริงในชนบทสามารถให้บริการการศึกษาเป็น “คู่” ระหว่างสมาชิกของสังคมเล็กๆ เชื่อมต่อกับ “สถานที่” และบรรดาสมาชิกในชุมชนที่ขนาดใหญ่มากขึ้นเป็น “สถานที่ที่ถูกผูกไว้” สามารถให้บริการวัตถุประสงค์เดียวกันของเชื่อมช่องว่างระหว่างโลกของโครงสร้างทางสังคมที่มั่นคงและที่เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคง

ในประเทศเอธิโอเปีย Hüseyin (2011) ได้ศึกษาการกระจายอำนาจการศึกษาและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารโรงเรียนในเอธิโอเปีย โดยศึกษาศึกษากลุ่มตัวอย่าง 15 โรงเรียน ผลงานวิจัยชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ปัญหาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารโรงเรียนแตกต่างกันขึ้นอยู่กับระดับทางเศรษฐกิจและสังคม ผลที่ออกมาของผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนเกี่ยวกับการตัดสินใจขึ้นอยู่กับระดับทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ที่โรงเรียนตั้งอยู่ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์โดยผู้บริหารโรงเรียนและผู้ปกครองในกระบวนการของการมีส่วนร่วมในโรงเรียนที่แตกต่างกันกับระดับทางเศรษฐกิจและสังคมของโรงเรียน นอกจากนี้ Melinda, Fiona, and Neil (2010) ได้ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัย คุณลักษณะ ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนในโรงเรียนแกนนำส่งเสริมสุขภาพ ใน 5 โรงเรียนมัธยม โครงการ “The Logan Healthy Schools Project” in Logan, South-East Queensland, Australia ข้อค้นพบที่ได้คือ ปัจจัย คุณลักษณะของความร่วมมือโรงเรียนในชุมชนที่มีประสิทธิภาพที่รองรับความยั่งยืนของโครงการสุขภาพในโรงเรียนได้แก่ การมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและหุ้นส่วนในชุมชน ประกอบกับความสามารถของบุคลากรในโรงเรียนและผู้ให้บริการและเป้าหมายความร่วมมือทั้งสองฝ่าย ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปฏิบัติระดับการดำเนินงาน และ โปรแกรมยุทธศาสตร์ การประสานงานของโครงการ

จากการศึกษาแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมตามบริบทของสถานศึกษาจากนักการศึกษาและผลงานวิจัย ชี้ให้เห็นว่าการใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้กระบวนการจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และจากผลงานวิจัยเช่นกันที่พบว่า บทบาทของชุมชนส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา สภาพปัญหาและอุปสรรคที่พบต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษา คือ มีสาเหตุมาจากชุมชนและสถานศึกษาเอง นอกจากนี้ พบว่า สถานศึกษาต่างๆ ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหลายแนวทางได้แก่ การวางแผนการดำเนินการ การพัฒนาการเรียนรู้ การสนับสนุนทรัพยากร การประชาสัมพันธ์ และกิจกรรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สรุปได้ว่าแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม คือ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร

จัดการศึกษา เพราะมีความจำเป็นและมีประโยชน์ต่อผู้เรียนและชุมชนโดยตรง ชุมชนแต่ละพื้นที่ มีความแตกต่างกัน ความต้องการย่อมแตกต่างกัน ดังเช่น ชุมชนล้านนาที่มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมที่ต่างไปจากภาคกลาง มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน วิธีการดำเนินชีวิตต่างกัน ดังชุมชนบ้าน ป่าก้อยที่เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษานี้ ประชาชน ผู้ปกครองนักเรียน ในชุมชนบ้าน ป่าก้อยเท่านั้นที่จะบอกได้ว่า เขาต้องการอะไร เขามีอะไรที่เป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่มีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ชุมชนมีกำลังแค่ไหนในการช่วยเหลือและสนับสนุนสถานศึกษา ไม่ใช่เบียดเบียน ชาวบ้าน โดยการร้องขอจากทางโรงเรียน โดยชุมชนไม่สามารถปฏิเสธได้ จากงานวิจัยความพยายาม ที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการนั้น ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จมากนัก อาจเป็น เพราะเข้าใจความหมายการมีส่วนร่วมในการบริหารที่ต่างกัน ไม่เข้าใจบทบาทที่แท้จริงของตนเอง การหวังผลประโยชน์จากทางโรงเรียน ขาดความพร้อม ทั้งทางด้านความรู้ ประสบการณ์ เงิน ใจ เวลา การไม่เห็นความสำคัญ ไม่สนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และที่สำคัญ คือ บริบททางสังคมและ วัฒนธรรม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้าใจและสร้างความร่วมมือที่ศิระหว่างชุมชน อย่างต่อเนื่อง สร้างความมั่นใจ ศรัทธา และความเชื่อถือให้กับชุมชน หาข้อสรุปถึงความสอดคล้อง เหมาะสมของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาที่ไม่กระทบกระเทือนต่อ การดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนในแต่ละท้องที่ ซึ่งเป็นเหตุผลหลักในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อการพัฒนากระบวนการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมให้สัมฤทธิ์ผลต่อไป

ประวัติความเป็นมาของล้านนา

อาณาจักรล้านนาในปัจจุบันคือดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยที่อุดมไปด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ความงามแห่งวัฒนธรรม ประเพณีที่มีความอ่อนช้อยเป็นเอกลักษณ์ ประกอบ ไปด้วย 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน จากการศึกษาค้นคว้า เอกสารเก่า ๆ นั้นหมายถึง ดินแดนที่มีที่น่านับล้าน มีเรื่องเล่ากล่าวขานเป็น เอกสารกันว่า ในสมัยพญามังราย คือ ดินแดนในแถบที่ลุ่มแม่น้ำกก คือ เมืองเชียงราย-เชียงแสน มีชื่อเรียกว่า “แคว้นโยน (โยนก) หรือ โยนรฎฐ์” ส่วนดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง คือ เมืองลำพูน-เชียงใหม่ เรียกว่า “แคว้นพิงค์” เมื่อพญามังรายรวมสองแคว้นเข้าด้วยกันเกิดเป็นรัฐใหญ่ที่มีอาณาจักร กว้างขวางขึ้น ซึ่งในช่วงสมัยดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานว่า พญามังรายทรงใช้คำว่า “ล้านนา” เรียกอาณาจักรที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นหรือไม่ คำว่า “ล้านนา” ปรากฏขึ้นในสมัยพญาเกือนา (พ.ศ. 1898-1928) เนื่องจากความหมายของพระนาม “เกือนา” หมายถึง “ร้อยนาล้าน” (ถือ หมายถึง

ร้อยล้าน) ต่อมากำว่าล้านนาใช้เรียกษัตริย์ผู้ครองดินแดนล้านนาโดยใช้ “ท้าวล้านนา” หรือ “ท้าวพญาล้านนา” และเรียกประชาชนของรัฐว่า “ชาวล้านนา” ลักษณะคำดังกล่าวใช้กันแพร่หลายในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมการใช้คำ “ล้านนา” นำหน้าชื่อเมือง ซึ่งพบหลักฐานในสมัยพญาสามพระยาฝั่งแกน (พ.ศ. 1945-1984) เช่น ล้านนาเชียงแสน ล้านนาเชียงใหม่ โดยเน้นว่าเมืองนั้นอยู่ในอาณาจักรล้านนา (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2546)

ดินแดนล้านนาอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ประกอบไปด้วยเมืองต่างๆ แบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มเมืองล้านนาตะวันตก ซึ่งเป็นส่วนสำคัญประกอบไปด้วยเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา เนื่องจากถูกผนวกเข้าด้วยกัน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายตอนต้น จึงมีประวัติความเป็นมาร่วมกัน และกลุ่มล้านนาตะวันออก ประกอบไปด้วย เมืองแพร่ และน่าน ทั้งสองเมืองตั้งอยู่บนที่ราบขนาดเล็ก ในสมัยแรกต่างมีฐานะเป็นรัฐอิสระ มีราชวงศ์ของตน ซึ่งมีความใกล้ชิดกับอาณาจักรสุโขทัย ดินแดนถูกผนวกในสมัยพระเจ้าติโลกราช มีศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมล้านนา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

อาณาจักรล้านนาเกิดจากการรวบรวมแคว้นต่างๆ ในดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยองค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย คือ พญามังราย ใน พ.ศ. 1839 และได้มีพัฒนาการของสังคม วิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องจนถึง พ.ศ. 2476 อาณาจักรล้านนาได้ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรสยาม โดยสมบูรณ์ ระยะเวลาของประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาได้ถึง 637 ปีระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ล้านนา มีช่วงของพัฒนาการที่ยาวนาน รวมทั้งผ่านระบบการปกครองที่หลากหลาย ทั้งการเป็นอาณาจักรที่เป็นอิสระปกครองโดยราชวงศ์มังราย มีความเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมลงตลอดจนการตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและสยาม แต่อย่างไรก็ตามอาณาจักรล้านนาก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชน ภายใต้ระบบความเชื่อแบบผสมผสานทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และนับถือผี สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นได้จากมรดกทางวัฒนธรรม อาทิ ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ เอกสาร โบราณต่างๆ เช่น คัมภีร์ใบลานพิบสา สมุดไทยและจารึกล้านนาเป็นจำนวนมาก มีการจารึกบนวัสดุต่างๆ เช่น ศิลาจารึก แผ่นไม้กระดาน พระพุทธรูป ระฆัง ฯลฯ จากการสำรวจและศึกษาจารึกล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจารึกไว้ในคลังข้อมูลจารึกล้านนา เป็นจำนวน 1,778 หลัก (กรรณิการ์ วิมลเกษม, 2549)

ประวัติศาสตร์ล้านนาในระยะเวลาก่อนการสร้างอาณาจักรล้านนานั้น กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้รวมตัวกันก่อตั้งแคว้นอิสระขึ้น 5 แคว้น คือ 1) แคว้นโยนก (โยน) เป็นแคว้นเก่าแก่แคว้นหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง มีเมืองหลวงชื่อ หิรัญนครเงินยาง หรือเชียงแสน 2) แคว้นพะเยาตั้งอยู่ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำกก และแม่น้ำโขง มีเมืองพะเยาเป็นเมืองหลวง ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์นี้ คือ ขุนจอมธรรม ผู้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ลาวจักรราช เช่นเดียวกับกษัตริย์ผู้ครองแคว้น โยนก กษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่งของพะเยา คือ พญาเงี้ยวเมืองผู้ทรงเป็นทั้งพระญาติและพระสหายสนิทของพญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา 3) แคว้นหริภุญไชย ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของแคว้นพะเยา ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกวัง แม่น้ำปิง ตอนบน และแม่น้ำวัง มีเมืองหริภุญไชย หรือลำพูนในปัจจุบันเป็นเมืองหลวง พระนางจามเทวีธิดาแห่งกษัตริย์มอญกรุงละโว้ เป็นผู้ก่อตั้งแคว้นหริภุญไชยขึ้น ใน พ.ศ. 1204 แคว้นหริภุญไชยจึงได้รับวัฒนธรรมส่วนใหญ่มาจากกรุงละโว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนานิกายเถรวาทลังกาวงศ์ แบบมอญ และความรู้ด้านอักษรศาสตร์ 4) แคว้นน่าน เป็นแคว้นเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน เดิมมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองวรรณคร หรือเมืองบัวในปัจจุบัน ต่อมาย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่อำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน 5) แคว้นแพะ เป็นแคว้นเล็กๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำยมตอนบนในเวลาต่อมา พญามังรายทรงรวบรวมแคว้นอิสระเหล่านี้ขึ้นเป็นรัฐแบบอาณาจักรรัฐที่พยายามสถาปนาศูนย์อำนาจไว้ที่ราชธานี คือเมืองเชียงใหม่ การแผ่อิทธิพลไปยังแคว้นต่างๆ มีวิธีการมากมาย เช่น การสร้างเครือข่ายทางเครือญาติ สร้างความเชื่อในพระพุทธศาสนาาร่วมกัน เป็นต้น (รจเรจ กลอวุฒิวัฒน์, 2548)

การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาตามพัฒนาการด้านการเมืองการปกครอง แบ่งออกเป็น 4 ช่วง ตั้งแต่ พ.ศ. 1839 จนถึง พ.ศ. 2476 ดังนี้ 1) สมัยราชวงศ์มังรายปกครองอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. 1839-2101) 2) สมัยอาณาจักรล้านนาถูกพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) 3) สมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) 4) สมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2476) ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะสมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อาณาจักรล้านนารวมเข้ากับอาณาจักรสยามโดยสมบูรณ์ ดังนี้

สมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงที่เกิดในล้านนาคือ การรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง เพราะทำให้จารีตท้องถิ่นล้านนาในทุกๆ ด้าน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ปฏิบัติ สืบต่อกันมาหลายร้อยปีสิ้นสลายลง การปฏิรูปการปกครองล้านนาเป็นการแทรกอำนาจจากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว อำนาจของพระองค์เพิ่มพูนมากขึ้นตามลำดับ ขณะที่อำนาจท้องถิ่นค่อยๆ ถดถอยลง และสิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิง ผลของการปฏิรูปการปกครองทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีอำนาจอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก

ต่อมาการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นกระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราช ล้านนาเข้ากับส่วนกลาง รัฐบาลกลางวางเป้าหมายของการปฏิรูปการปกครอง เพื่อสถาปนารัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยสร้างเอกภาพของรัฐให้องค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจเพียงแห่งเดียว ในการดำเนินการจะต้องกระทำสิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราช ที่เป็นมาแต่เดิม โดยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน ระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล คือ การปกครองที่รวมเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันและมีลักษณะร่วมกันทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม แล้วจัดตั้งเป็นหน่วยการปกครองที่เรียกว่า “มณฑล” ดินแดนล้านนาจึงจัดตั้งเป็นมณฑลพายัพ โดยกระทรวงมหาดไทยส่งข้าราชการจากส่วนกลางมาปกครอง ซึ่งกำหนดให้ข้าราชการที่มีอำนาจสูงในมณฑล คือ ข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง มีหน้าที่บังคับบัญชาทั่วไปในมณฑล และดูแลเมืองต่างๆ เป็นข้าหลวงประจำเมือง มีหน้าที่ควบคุมดูแลภายในเมืองทั้งหมด 2) การผสมกลมกลืน “คนเมือง” และชาติพันธุ์อื่นๆ ในล้านนาที่มีอยู่อย่างหลากหลาย (เช่น ลัวะ กะเหรี่ยง ลื้อ ไทยใหญ่ ฯลฯ) ให้มีสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองไทยร่วมกัน สถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นกำลังก่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งต้องการอำนาจที่รวมศูนย์ ดังนั้น จึงเกิดความคิดที่จะนำพลเมืองทั้งหมดในรัฐ มาแปรสำนึกให้เป็นคนไทย และอยู่ใต้พระบรมเดชานุภาพเช่นเดียวกัน

รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้วิธีการปฏิรูปการศึกษาในล้านนา โดยจัดระบบโรงเรียนเรียนหนังสือไทย ซึ่งเป็นระบบการศึกษาแบบใหม่เข้าแทนที่การเรียนในวัด และกำหนดให้เรียนภาษาไทยกลาง หรือภาษาไทยมาตรฐานแทนภาษาไทยยวน มณฑลพายัพจึงค่อยๆ ปรับปรุงการปกครองอย่างต่อเนื่องและยาวนาน จึงแบ่งเป็น 2 สมัย คือ 1) สมัยก่อนจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2427-2442) และ 2) สมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2476) ดังนี้

สมัยก่อนจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล

สมัยก่อนจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2427-2442) การปรับปรุงครั้งแรก คือ 1) การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาวเฉียง (พ.ศ. 2427-2435) การปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียง เป็นการเข้าควบคุมเมืองเชียงใหม่อย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก การปฏิรูปครั้งนี้เป็นการวางรากฐานของการขยายอำนาจ ซึ่งจะมีผลให้เจ้านายเมืองเหนือรู้สึกเสียดายอำนาจและผลประโยชน์มากมาย ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระบรมราโชบาย แบบค่อยเป็นค่อยไป และระมัดระวังเป็นพิเศษ นโยบายการปกครองหัวเมืองลาวเฉียงนั้นถือเป็น “เขตพิเศษ” ที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นสูง การปฏิรูปการปกครองจึงอนุโลมให้เหมาะสมกับท้องถิ่น ดังเช่น ตำแหน่งเจ้าการหรือเจ้าชั้นห้าใบ และเจ้าสนามหลวงซึ่งมีมาแต่เดิมก็คงมีอยู่แต่ถูกลดความสำคัญลง โดยอาศัยการแต่งตั้งตำแหน่งใหม่เข้าแทนที่ การเก็บภาษีอากรนโยบายของรัฐบาลกลางถือว่า ค่าใช้จ่ายในการปฏิรูปการปกครองต้องเก็บภาษีจากท้องถิ่นให้เพียงพอกับการใช้จ่าย โดยที่รัฐบาลกลางไม่ต้องส่งเงินมาช่วยและเมื่อมีเงินเหลือจ่ายตามงบประมาณในแต่ละปีกำหนดว่าต้องนำส่งรัฐบาลกลาง ดังนั้น จึงมุ่งหมายจะดึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในด้านนามาเป็นของรัฐบาลกลาง

2) การปรับปรุงสมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลลาวเฉียง (พ.ศ. 2436-2442) ความจำเป็นต้องปรับปรุงการปกครองมณฑลลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพในเวลาต่อมาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่รัฐบาลไทยต้องยอมยกหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยง ซึ่งมีปัญหาว่านวยเสมอมาให้แก่รัฐบาลอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2435 และในปี พ.ศ. 2436 ไทยก็เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแก่ฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้เขตแดนด้านตะวันออกของมณฑลลาวเฉียงต้องเผชิญกับการรุกรานของฝรั่งเศส ในที่สุดไทยต้องเสียหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขง ซึ่งขึ้นกับเมืองน่านแก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2446 การดำเนินงานครั้งนี้พระยาทรงสุรเดช (อิน บุนนาค) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียงเป็นเวลา 6 ปี (พ.ศ. 2436-2442) และได้ขยายเขตการปฏิรูปออกไปจากเดิมถึงเมืองแพร่ และเมืองน่านด้วย พระยาทรงสุรเดชจัดการปฏิรูปหลายด้าน จนสามารถรวมอำนาจเข้าสู่รัฐบาลกลางสำเร็จอีกครั้งหนึ่งของการปกครอง พระยาทรงสุรเดช ริเริ่มจัดตั้งกองมณฑลลาวเฉียง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สำคัญ กองมณฑลมีพระยาทรงสุรเดชข้าหลวงใหญ่ เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด และมีข้าหลวงรองในตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงป่าไม้ และมีข้าราชการระดับเสมียน พนักงานประจำอยู่ในกองมณฑล ส่วนการปกครองในระดับเมือง พระยาทรงสุรเดชพยายามรวบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากยิ่งขึ้น การศาล ก่อนการปฏิรูปการปกครอง เรื่องการศาล และการออกกฎหมายเป็นอำนาจและหน้าที่ของเจ้านายในท้องถิ่น เมื่อกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ทรงปฏิรูปการปกครองได้ตั้งกรมยุติธรรมทำหน้าที่พิจารณาคดี แต่ในทางปฏิบัติเสนา 6 ตำแหน่งในกรมต่างๆ ต่างก็พิจารณาคดีด้วย พระยาทรงสุรเดช จึงจัดการให้รวมศาลที่กระจายอยู่

ตามกรมต่างๆ มาไว้ที่กรมยุติธรรมเพียงแห่งเดียว โดยมีเจ้าบุรีรัตน์เป็นเสนาบดีธรรมในนครเชียงใหม่ ศาสนนี้มีฐานะเป็นศาลเมือง ด้านวิธีการพิจารณาจะใช้ตามจารีตเดิม การคลังและภาษีอากร พระยาทรงสุรเดช รวบการคลังเมืองเชียงใหม่เข้ากับคลังมณฑลให้ข้าหลวงใหญ่มีอำนาจสิทธิขาด ในการสั่งจ่ายเงินและเก็บภาษีอากร เจ้านายเมืองเชียงใหม่จึงไม่ได้จับจ่ายใช้สอยเงินแผ่นดินอย่างอิสระดังเดิม ทั้งยังจัดการทำงบประมาณรายรับรายจ่ายของเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ขึ้น โดยเฉพาะรายจ่ายในส่วนผลประโยชน์เจ้านายคือเงินประจำตำแหน่ง (ไม่รวมค่าตอบแทนและรายได้พิเศษอื่น ๆ)

สมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล

สมัยจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2476) มณฑลพายัพจัดระบบเทศาภิบาลระหว่าง พ.ศ. 2442-2476 และยกเลิกหลังการปฏิวัติสยาม 2475 เพียงเล็กน้อย อาจถือเป็นเวลาคาบเกี่ยวกันในช่วงเวลาราว 34 ปีนั้น อาจวิเคราะห์แนวนโยบายได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้ ช่วงการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาล ช่วงสร้างสำนักรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และช่วงการยกเลิกเขตพิเศษมณฑลพายัพ

ช่วงการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาล: การสลายระบบเมืองประเทศราช (พ.ศ. 2442-2445) การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลนั้นเริ่มจากหัวเมืองชั้นในก่อนแล้วขยายไปยังหัวเมืองประเทศราช เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2437 จนถึง พ.ศ. 2449 จึงทั่ว การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้ขยายไปทั่วพระราชอาณาจักรรวม 18 มณฑล มณฑลพายัพจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาล ปลายปี พ.ศ. 2442 อย่างไรก็ตามดินแดนส่วนนี้ได้รับการปฏิรูปรมาตั้งแต่ก่อนหน้าเป็นมณฑลเทศาภิบาลแล้ว (คือ พ.ศ. 2427-2442) การจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเป็นการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชล้านนา มาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งในพระราชอาณาจักรอย่างแท้จริง ดังนั้น เจ้าเมืองประเทศราชจะไม่มีฐานะเป็นหัวหน้ารัฐบาลท้องถิ่นอีกต่อไป “ระบบเจ้า” ระบบเจ้าถูกกลืนรอนอำนาจยิ่งขึ้น จนในที่สุดก็สลายลงโดยปริยาย ลักษณะเด่นของการจัดการปกครองในสมัยเทศาภิบาล คือ การสถาปนาระบบข้าราชการ อันเป็นกลไกของรัฐไทยสมัยใหม่ ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจระบบราชการที่จัดตั้งขึ้น มีข้าราชการทำหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ อย่างครอบคลุม และมีสายบังคับบัญชามาจากส่วนกลางทั้งสิ้น ระบบราชการแบบใหม่ที่มีกฎเกณฑ์มากมาย ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนอำนาจรัฐ ซึ่งเข้ามาแทนที่ “ระบบเจ้า” ด้านการคลังและภาษีอากร ลักษณะเด่นของการจัดการในสมัยนี้คือ การรวบอำนาจมากขึ้นและดึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่ส่วนกลาง พระยาศรีสทเทพข้าหลวงพิเศษได้ใช้อำนาจบังคับไม่ให้เจ้าผู้ครองนครทำหน้าที่จัดเก็บ

รักษาเงินของบ้านเมือง เพราะจากการตรวจสอบ เฉพาะเมืองเชียงใหม่เท่านั้นที่คลังเมืองถูกรวบไว้ที่คลังมณฑล โดยมีข้าหลวงไทยดูแลรักษาเงิน ส่วนเมืองอื่นๆ นั้นยังไม่เป็นระเบียบ เจ้าผู้ครองนครทำหน้าที่เก็บรักษาเงินไว้

ช่วงการสร้างสำนักรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ “เอกภาพแห่งชาติ” (พ.ศ. 2445-2458) การสร้างสำนักให้เกิดขึ้นแก่คนในชาติเดียวกัน ซึ่งในขณะนั้นเพิ่งก่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นคนเมืองค่อยๆ ได้รับการปรับเปลี่ยนความคิดและจิตใจให้รู้สึกเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนส่วนใหญ่ของสยาม โดยผ่านระบบโรงเรียน รัฐบาลได้จัดการปฏิรูปการศึกษา ศาสนา และทำนุบำรุงบ้านเมือง ทั้งการคมนาคม และสาธารณสุข ตลอดจนนำพาวัฒนธรรมกรุงเทพฯ สู่ภาคเหนือ การปกครองเน้นการปกครองระดับแขวง เพราะเป็นระดับการปกครองที่อยู่ใกล้ชิดกับราษฎร โดยปรับปรุงให้แขวงแต่ละแห่งมีพื้นที่เหมาะสมไม่เล็กหรือกว้างขวางเกินไป จึงใช้วิธียุบรวมแขวงต่างๆ และจัดตั้งแขวงขึ้นใหม่ตามความเหมาะสม และได้ปรับปรุงอาคารสถานที่ราชการให้อยู่ในสภาพดี ด้านการคลังได้ปรับปรุงโดยเน้นการตรวจตราเงินแผ่นดินไม่ให้ผลประโยชน์ของรัฐบาลรั่วไหล กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้แต่งตั้งตำแหน่งข้าหลวง ตรวจการคลังมณฑลพายัพ มีหน้าที่จัดทำบัญชีรับจ่ายมณฑลพายัพ และเร่งรัดจัดเก็บภาษีให้รัดกุม การทำนุบำรุงท้องถิ่นรัฐบาลมุ่งขยายเส้นทางคมนาคมเพื่อให้สะดวกในการติดต่อกับภาคเหนือให้สะดวกรวดเร็วขึ้น นอกจากนั้นได้จัดตั้งสุศาลาเพื่อรักษาพยาบาล และป้องกันโรคระบาด จัดให้มีแพทย์ประจำมณฑล ประจำเมือง และประจำตำบล ด้านการปฏิรูปการศึกษาในล้านนา มีเป้าหมายเพื่อสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แบ่งแยกเป็นลาว เป็นไทย การศึกษาในระบบโรงเรียนแผนใหม่ จึงต้องอบรมให้เยาวชนในล้านนามีสำนึกในฐานะพลเมืองของสยามประเทศ ผู้ผ่านระบบโรงเรียนจึงสามารถเข้าสู่ระบบราชการแบบใหม่ ซึ่งกำลังขาดแคลนกำลังคนและยังเป็นผู้ที่ได้รับการกล่อมเกลามาให้มีสำนึกความเป็นไทย

ช่วงการยกเลิกเขตพิเศษมณฑลพายัพ พ.ศ. 2476 การปกครองเมืองเชียงใหม่ช่วง พ.ศ. 2468-2476 เป็นการปรับปรุงช่วงสุดท้ายก่อนยกเลิกระบบเทศาภิบาล ได้เริ่มเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ขึ้นครองราชย์ ทรงยกเลิกระเบียบแบบแผนต่างๆ ที่จัดขึ้นในช่วง พ.ศ.2458-2468 ทรงยุบเลิกตำแหน่ง และหน่วยงานที่ไม่เหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ เช่น ยุบมณฑลมหาราชภัฏเข้ากับมณฑลพายัพ ยุบเลิกตำแหน่งเสนาทั้ง 6 ซึ่งว่างมานานแล้ว และทรงดำเนินนโยบายยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองโดยเด็ดขาด ซึ่งกำหนดว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นไป หากตำแหน่งเจ้าเมืองใดว่างลงจะไม่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นอีก ส่วนเจ้าเมืองที่มีชีวิตอยู่ก็ได้เงินเดือนจนถึงอสัญกรรม ซึ่ง พลตรี เจ้าแก้วนรรัฐ เป็นเจ้าเมืองประเทศราชเชียงใหม่องค์สุดท้าย

และหลังจากคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล ลงใน พ.ศ. 2476 มณฑลพายัพจึงสลายตัว ส่วนเมืองเชียงใหม่ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ล้านนาในอดีต มีฐานะเป็นเพียงจังหวัดเช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ สืบมาจนปัจจุบัน

สรุปได้ว่า อาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยมีองค์ปฐมกษัตริย์ แห่งราชวงศ์มังราย คือ พญามังราย ใน พ.ศ. 1839 และได้มีพัฒนาการของสังคม วิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง มาจนถึง พ.ศ. 2476 อาณาจักรล้านนาได้ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรสยามโดยสมบูรณ์ รวมระยะเวลา ของประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาได้ถึง 637 ปี ระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ล้านนามีช่วงของ การพัฒนาที่ยาวนาน รวมทั้งผ่านการปกครองที่หลากหลาย ทั้งการเป็นอาณาจักรที่เป็นอิสระ ปกครองโดยราชวงศ์มังราย มีความเจริญและเสื่อมลง ตลอดจนตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และอาณาจักรสยาม อย่างไรก็ตามอาณาจักรล้านนาก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีเอกลักษณ์เฉพาะ กลุ่มชน ภายใต้ระบบความเชื่อแบบผสมผสานทั้ง ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นได้จากมรดกทางวัฒนธรรม อาทิ ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ เอกสาร โบราณต่างๆ เช่น ศิลาจารึก แผ่นไม้กระดาน พระพุทธรูป ระฆัง เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วจะเห็นได้ว่าด้านการศึกษาของล้านนาในอดีต เป็นการศึกษาตามแบบแผน จาริต ประเพณี จากรุ่นสู่รุ่น ทางด้านวิชาการ จะศึกษาจากวัด โดยเฉพาะภาษา พระจะเป็นครูผู้สอน ภาษาล้านนา ซึ่งอาณาจักรล้านนามีภาษาเป็นของตนเองทั้งตัวอักษรที่เรียกว่า “ตัวเมือง” และภาษาพูด ที่เรียกว่า “คำเมือง” เมื่อผู้เรียนมีทักษะการอ่านได้แล้วก็จะเรียนรู้วิชาการจาก “พิบสา” หรือ “ปี่ปสา” ซึ่งเป็นแผ่นจารึกองค์ความรู้ของชาวล้านนาเอาไว้ทั้ง ดำนาน คาคา ซาดก ต่างๆ ให้ศึกษา เล่าเรียน จะเห็นได้ในปัจจุบันว่าผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่เป็นชายจะมีความรู้ด้านภาษา อ่าน และเขียนภาษา ล้านนาได้ ยังเป็น “หนาน” (พระภิกษุที่ลาสิกขาบท) จะมีความเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา คาคา ซาดก จากคัมภีร์ต่างๆ ที่ได้เรียนมาจากการบวชเรียน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาล สยามได้ปฏิรูปการศึกษาในล้านนา การปฏิรูปการศึกษาในล้านนามีเป้าหมายเพื่อสร้างรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แบ่งแยกเป็นไทยเป็นลาว การศึกษา ในระบบโรงเรียนแผนใหม่ จึงต้องอบรมให้เยาวชนในล้านนามีสำนึกในฐานะพลเมืองของ สยามประเทศ ผู้ผ่านระบบโรงเรียนจึงสามารถเข้าสู่ระบบราชการของสยามได้ ซึ่งขณะนั้น ขาดแคลนกำลังพล และยังเป็นผู้ที่ได้รับการกล่อมเกลามาให้มีจิตสำนึกของความเป็นไทยด้วย ปัจจุบันอาณาจักรล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ประกอบไปด้วย 8 จังหวัด ทางภาคเหนือ คือ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน

วัฒนธรรมล้านนา

จากการศึกษาประวัติและความเป็นมาของล้านนา จะเห็นได้ว่าล้านนามีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและแตกต่างไปจากอาณาจักรสยาม แม้ปัจจุบันอาณาจักรล้านนาจะเป็นหนึ่งเดียวกับสยาม แต่ความมีเสน่ห์และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังเป็นที่สนใจของชาวไทยทั่วประเทศ จากแนวคิดและนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ยึดหลักการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมในการบริหาร หรือผู้บริหารจะทราบกันโดยทั่วไปในหลักการการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น (school-based management: SBM) ผู้วิจัยตระหนักถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม สภาพพื้นที่ที่ต่างกัน ดังนั้นการจะให้บรรลุถึงการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น ผู้บริหารจะต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ วัฒนธรรมของชุมชน วิถีชีวิตของชุมชน เราจึงจะหาหนทางเข้าถึงประชาชนเสาะแสวงหาการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องเหมาะสมวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนจึงจะเห็นหนทางไปสู่ความสำเร็จของการบริหารในแนวทางการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานได้ ซึ่งต่อไปนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวัฒนธรรมล้านนาจากการศึกษาเอกสาร โดยสังเขป ดังนี้

ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ระหว่างชาวล้านนาและสยาม เป็นที่มาของความสนใจในการศึกษาเชิงปรากฏการณ์และชาติพันธุ์ของผู้วิจัย เราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นจุดเปลี่ยนของชาวล้านนาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ทรงเห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรม แล้วค่อยๆ เปลี่ยนแปลงการปกครองจนประสบความสำเร็จ รวบรวมดินแดนได้โดยใช้พระราโชบายที่แยบยล นุ่มนวล ให้เกียรติเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยให้ปกครองตนเองเป็นรัฐอิสระ และค่อยๆ ดำเนินพระราโชบายรวบรวมมณฑล เป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ระบบการศึกษาเป็นพระราโชบายหนึ่งที่พระองค์ทรงปฏิรูปการศึกษาของล้านนาและสยามให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ จัดตั้งเป็นระบบ โรงเรียนขึ้น ประชาชนล้านนาจากเดิมที่เรียนอักษรล้านนาก็เปลี่ยนมาเป็นอักษรไทย การศึกษาเป็นไปเพื่อพัฒนาคนเข้าสู่ระบบราชการ และใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกล้าให้ประชาชนมีสำนึกความเป็นไทยอีกด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ (2539) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่าเป็นลักษณะของการแสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ สำหรับนักวิชาการ เช่น อมรา พงศาพิชญ์ (2538) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นและมีการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม

นามธรรม เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี รูปธรรม เช่น บ้านเรือน เครื่องแต่งกาย เป็นต้น วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีสาระรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทาง สังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ, 2539)

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (2538) ยังให้ความหมายของวัฒนธรรม อีกว่าวัฒนธรรมนั้น เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ใน สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้หรือสั่งสมมา ซึ่งก็สอดคล้องกับ พจนานุกรม อธิคมบัณฑิต (2543) ที่อธิบาย ความหมายและลักษณะของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในสังคม มีส่วนร่วม จะคิดเห็นอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงปรากฏให้เห็นในรูป ภาษา ประเพณี กิจการ งาน การละเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่สังคมมีส่วนสร้างขึ้น เช่น สิ่งอัน จำเป็นแก่วิถีชีวิตและการครองชีพ ได้แก่ ปัจจัยสี่ เครื่องมือ เครื่องใช้ ความคิดความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งซึ่งสะสมเป็นความรู้ในความทรงจำ บันทึกไว้ในหนังสือหรือสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้ให้แก่อันเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน มีการเพิ่มเติม เสริมสร้างสิ่งใหม่และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้ และมีความเจริญก้าวหน้า โดยวัฒนธรรม จะมีลักษณะต่างๆ ดังนี้ 1) เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การเรียนรู้ไม่ได้ ถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรม การเรียนรู้เกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคม ซึ่งต่างจาก สัตว์ที่ใช้สัญชาตญาณ 2) เป็นสิ่งสืบทอดจากบรรพบุรุษ เป็นมรดกทางสังคม สืบทอดกันมาหลาย ชั่วอายุคน ซึ่งคนรุ่นต่อมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหาย แต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษา การแต่งกาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นจะเกิดขึ้นกับภาวะสังคมในขณะนั้นๆ 3) วัฒนธรรมเป็นของส่วนรวมในสังคม ไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใด ช่วยกันคิดสร้างสรรค์ ร่วมกันปฏิบัติ ให้คงอยู่ยืดยาว วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนจำนวนมากหรือของสังคมทั้งหมด

จากความหมายของวัฒนธรรมจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมนั้นหมายถึง ความคิด ความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติจนกลายเป็นแบบแผนชีวิต ทำให้การดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ร่วมกันใน สังคมเป็นไปอย่างปกติสุข ซึ่งอาจแสดงให้เห็นในลักษณะ เช่น พิธีกรรม การแสดงออก การแต่งกาย ภาษา ที่ประชาชนในสังคมนั้นๆ ต่างปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม ที่บ่งบอกถึงความเจริญ งดงาม และมีการพัฒนาสืบทอดต่อกันไปจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม นิพจน์ เทียนวิหาร (อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนไว้อีก 2 ประการ คือ

1) ชุมชนมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง วัฒนธรรมนี้จะให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืนกัน (harmony) 2) วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด จะใช้ประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกของชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตนเอง นิพจน์ เทียนวิหาร ยังชี้ให้เห็นอีกว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว นั่นคือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมได้มาจากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชน เป็นวิถีชีวิตและทิศทางในการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา จากคำกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าการพัฒนาสถานศึกษาให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดนั้น จะต้องอาศัยวัฒนธรรมของชุมชน เพราะวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนา ดังนั้น การบริหารสถานศึกษาโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจำเป็นจะต้องเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนให้ชุมชนมีความหวงแหนสถานศึกษา และให้เขาเข้าใจว่าเป็นสมบัติของชุมชน แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชนทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกันหรือหากย้อนกลับไปในอดีตสมาชิกเหล่านั้นก็มีบรรพบุรุษร่วมกัน ยศ สันตสมบัติ (2540) มีความเห็นเพิ่มเติมว่าวัฒนธรรมชุมชนนั้นหมายรวมถึงวิธีการจัดการผลิต การถือครองที่ดิน การแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ด้วย จะเน้นความสำคัญกับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ความยั่งยืนของส่วนรวม การมีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล และการประสานประโยชน์ว่าเป็นสิ่งที่มีความหมายมีคุณค่า ที่จะต้องสืบทอดมากกว่าประโยชน์สูงสุดของผลผลิตต่อหน่วย ระบบการผลิตหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของระบบคุณค่าและวิถีคิดที่ชุมชนพัฒนาขึ้นและสืบทอดต่อกันมา ยกตัวอย่างเช่น การทำนา การทำนาไม่ใช่เพื่อสร้างผลผลิตให้มากที่สุดเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม การสังเวทสังคีตสังคีต เช่น พระแม่โพสพ หรือผี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้เน้นการสืบทอดการดำรงอยู่ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยกัน การปกป้องความเป็นชุมชน และแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดที่เป็นของตนและชุมชน นอกจากนี้ วิจิต นันทสุวรรณ (2536) ยังได้ให้ข้อสรุปว่า จากพื้นฐานความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นการกระจายผลผลิตส่วนเกินให้กับสังคมหรือสะสมร่วมกันเป็นการผลิตเพื่อบริโภคส่วนที่เหลือนำไปทำบุญร่วมกันและแบ่งปันผู้เดือดร้อน ส่วนที่เหลือก็จะเก็บไว้เป็นหลักประกันในปีต่อไป ซึ่งต่างจากวัฒนธรรมทุนนิยมที่เน้นการสะสมส่วนเกิน หรือความมั่งคั่งส่วนบุคคลอันนำไปสู่การดูดซับผลประโยชน์ไปสู่มือของคนกลุ่มน้อย

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาที่สะสมกันมาและถือปฏิบัติในชุมชนนั้นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่เป็นวิถีชีวิต สำหรับวัฒนธรรมล้านนาก็เช่นกันที่เด่นชัดคือเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยและเป็นศาสนาที่ชาวล้านน่านับถือด้วย สำหรับความเป็นมาของศาสนาพุทธในล้านนานั้น คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ

จดหมายเหตุ (2544) ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนาในสมัยนางเจ้าจากประวัติความเป็นมาระบุว่า พ่อขุนพล พระราชนัดดาของพระมหากษัตริย์ล้านนา ได้นำคนไทยอพยพลงมาทางใต้ มาสร้างบ้านแปลงเมืองลุ่มแม่น้ำยม เมื่อตั้งมั่นแล้วก็ได้ประกาศให้ชาวเมืองมาร่วมกันสร้างวัด เมื่อปี พ.ศ. 1373 หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองและมั่นคงเรื่อยมา เจ้าผู้ครองนครล้านนาตลอดชาวเมืองล้านนาส่วนใหญ่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เห็นได้จากการสร้างศาสนสถาน ศาสนสมบัติ ไว้ประกอบพิธีทางศาสนาจำนวนมาก ตลอดจนยึดถือปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ชาวล้านนาจึงนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาตั้งแต่บรรพกาล การรักษาศิล ภาวนา ในทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นหัวใจหลักของการปฏิบัติตามความเชื่อและหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นการกล่อมเกลาจิตใจให้อยู่สงบร่วมเย็น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มุ่งดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข โดยอาศัยหลักศีลธรรมในการปฏิบัติ ดังเช่น วรรณกรรมเรื่อง เจ้าสุวณฺณนางบัวคำ ได้กล่าวถึง พระนางจันทิมา (จันทเทวี) เป็นมเหสีของพญาอาทิตย์แห่งเมืองพาราณสี ได้มาสมทวนรักษาศิลภาวนาเพื่อให้กุศลส่งผลให้ได้บุตรชายตามที่ตนปรารถนาไว้เพื่อสืบราชสมบัติ และปกครองไพร่ฟ้าว่า

...จ้อมกัศว์เจื่องเจ้าราจะ ต้นปราบต้าวธานี จึงบังคับนางมเหสีจันทิมาอ้อมม้อยหน้า
 อื้อสะมาตานศีลแปดห้า ส่วนเดวีต้นบุญแก่กล้ารับอาชญาต่านต้าว สาธุกันจนบานจันทิมา
 มาแรกสร้างบุญ ออกแสมแปดคำ บ่ออื้อหมองเสร์้า ขอบุญจูเหลือมก้า แผลกุศลโอกาส
 หยาดน้ำ ผาชนะน้ำอื้อ ได้ป้อจายต้นอันบุญนักสมปานมีหมาย สายสืบเมืองปกครองไพร่ฟ้า...

(มีความหมายว่า พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ที่ปราบกษัตริย์ทั่วธานี บังคับพระมเหสี (จันทิมา-เทวี) ให้สมทวนศีลห้า ศีลแปด (รักษาศิลห้า ศีลแปด) พระมเหสีรับพระบัญชา สาธุด้วยใจชื่นบาน หันมาเริ่มสร้างทางบุญ วันแรมแปดคำ ก็ไม่หมองเสร์้า หมั่นบำเพ็ญเพียรรักษาศิลภาวนาขอให้บุญชูค่าจนแผลกุศล หยาดน้ำ ขอให้ได้ลูกชายที่มีบุญญาริการ สืบราชสมบัติปกครองไพร่ฟ้า ประชาชน)

ชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงนับถือศาสนาพุทธ วัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน วัฒนธรรมล้านนาจึงเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ไม่เพียงแต่ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ด้านการประกอบอาชีพก็เช่นกัน การทำนา ชาวล้านนามีการ “เอามื้อ” (ลงแขก) เป็นการขจัดปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงาน ประหยัดค่าใช้จ่าย ในปัจจุบันอาจจะขาดหายไปบ้างในบางพื้นที่เนื่องจากมีเทคโนโลยีเข้ามาทดแทน แต่บางท้องที่ยังรักษาและอนุรักษ์เอาไว้ การเอามื้อเป็นการลงทุนแรงงานช่วยเพื่อนบ้าน เมื่อถึงคราวเราเขาก็จะมา “ส่ายมื้อ” คือ การไปใช้หนี้แรงงานคั้นนั่นเอง (มานิต สุทธิจิตต์,

2540) การเอามือ ส่ายมือนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านวัฒนธรรม ล้านนา นอกจากนี้ มณี พยอมยงค์ (2524) ยังชี้ให้เห็นชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชี้ให้เห็นว่าชาวล้านนาเมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวกับข้าว ชาวบ้านก็จะไปช่วยกัน และมีการร้องรำทำเพลงกันด้วยความสนุกสนาน หรือบางครั้งก็จะเปิดวิทยุเพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความเพลิดเพลิน ดังนั้น ชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงเป็นสังคมที่สงบและชอบความสนุกสนาน เป็นสังคมแห่งการผ่อนคลาย หลังจากเสร็จกิจในการทำซึ่งเป็นอาชีพหลักแล้ว ชาวล้านนาก็จะมีกิจกรรมของครัวเรือนเพื่อความเป็นอยู่ของครอบครัว เช่น การปลูกผักตามฤดูกาล การรับจ้างเล็กๆ น้อยๆ และอาชีพถักสามล้อ (ปัจจุบัน เชียงใหม่ เชียงราย ยังมีให้เห็น) อ้อยใจ นามวงศ์ (2545) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสามล้อถีบว่า ชาวต่างชาติเห็นสามล้อถีบเป็นของแปลก แต่คนไทยกลับคิดว่าต่ำต้อย สามล้อถีบอยู่คู่กับชาวล้านนามานาน ผู้ประดิษฐ์คิดค้น คือนายเลื่อน พงษ์โสภณ คิดค้นตั้งแต่ พ.ศ. 2476 และเป็นพาหนะคู่บ้านคู่เมืองของชาวล้านนามาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ช่วงปี พ.ศ. 2495-2499 ซึ่งก็น่าเสียดาย ถ้าสามล้อถีบที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานจะสูญหายไปกับกาลเวลาโดยไม่มีใครเห็นความสำคัญ ทั้งๆ ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวล้านนาโดยแท้ จากวัฒนธรรมด้านการประกอบอาชีพ

ทางด้านอาหารการกิน วัฒนธรรมที่รู้จักกันดี คือ การรับประทานอาหารแบบ “ขันโตก” ขันโตก คือ ภาชนะสำหรับจัดวางสำหรับอาหาร และก๋วยเตี๋ยว (ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ คล้ายกระติ๊บข้าวเหนียวของภาคอีสาน รูปลักษณ์ต่างกันเล็กน้อย) ซึ่งปัจจุบันประเพณี “กินข้าวขันโตก” จะจัดขึ้นในงานประเพณีต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง โรงแรมบางแห่งในล้านนาที่มีชื่อเสียงก็ใช้ประเพณีกินข้าวขันโตกนี้เป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยว ซึ่งเดิมที่เป็นวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่แม่บ้านจะนำอาหารใส่ถ้วยวางบนขันโตกแล้วยกขันโตกไปที่ “เต็น” (เต็น คือ ห้องโถงของบ้าน เป็นห้องโล่งๆ ใช้ประโยชน์ได้อย่างเอนกประสงค์ ทั้งรับแขก รับประทานอาหาร เป็นที่พักนอนตอนกลาง คือ สำหรับแขกผู้มาเยือนก็ได้) จากนั้นแม่บ้านก็จะเรียกสมาชิกของครอบครัวมารับประทานอาหารอย่างพร้อมหน้ากัน โดยนั่งล้อมวงรอบขันโตก (ขันโตกมีลักษณะเป็นวงกลม) ในการรับประทานอาหารนี้เอง พ่อ แม่ อู๋ย (อู๋ย หมายถึงผู้สูงอายุที่เคารพนับถือ ใช้เรียกทั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด ก็เรียก อู๋ย) ก็จะถือโอกาสนี้อบรมสั่งสอนลูกหลานไปด้วย ซึ่งก็จะเห็นได้ชัดเจนในเรื่องของการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของครัวเรือน อาหารสำหรับครอบครัวอาจจะไม่ใช่อาหารชั้นเลิศของชาวล้านนา แต่ถ้าเป็นการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ผู้หลักผู้ใหญ่ จัดงานเฉลิมฉลอง หรือ โอกาสพิเศษ ก็จะเป็นอาหารชั้นเลิศของชาวล้านนา เช่น ลาบ แกงอ่อม ยำจิ้นไก่ ไส้อั่ว แกงฮังเล น้ำพริกอ่อน เหล่านี้เป็นต้น ส่วนข้าวก็จะกินข้าวเหนียวนึ่ง ถ้าเป็นงานเฉลิมฉลอง หรือต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองแล้วจะมีขบวนแห่ขันโตกด้วย พร้อมด้วยการเล่นรำ แสดงนาฏศิลป์ของชาวล้านนาที่อ่อนช้อยน่าชม

ระหว่างรับประทานอาหารแบบขันโตกนี้ด้วย ซึ่งโรงแรมที่มีชื่อเสียงในภาคเหนือก็จัดกิจกรรม ส่วนนี้ไว้ดึงดูดลูกค้าเช่นกัน (มณี พยอมยงค์, 2524) นอกจากอาหารแบบขันโตกแล้ว บัณฑิต ไชยวงศ์ (2544) ยังได้กล่าวถึง “เมี่ยง” ว่า เมี่ยง นั้นคือ อาหารการกินของชาวล้านนา อีกอย่างหนึ่ง เป็นของขบเคี้ยวที่สืบทอดกันมานาน ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนรู้จัก และไม่นิยมบริโภค ยกเว้นคนรุ่นเก่า เมี่ยงจะทำมาจากใบชา และยอดชา นิยมนำมาเป็นของว่างในงานบุญต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานปอยหลวง หรือมีแขกมาเยือนเรือนชาน ผู้เฒ่าผู้แก่นิยม “เอาเมี่ยงมาสู” หรือ แม้แต่งานศพก็ตาม ถ้าเป็นงานประเพณีที่มีแขกมาเยี่ยมเยียนแบบเป็นทางการ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานบวชลูกแก้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ เจ้าของงาน จะห่อเมี่ยงขนาดพอคำด้วยใบตองอย่างประณีตสวยงาม นำมาวางใส่จานพร้อมๆ กับของว่างอื่นๆ เช่น ข้าวแต่น ข้าวเกรียบ เมล็ดทานตะวัน เป็นต้น นอกจากนี้ ในการทำงานของชาวล้านนาไม่ว่าจะไปทำนา ทำสวน ปลูกสร้างบ้านก็นิยมนำเมี่ยงติดตัว ไปไว้เพื่อรับประทานด้วย การรับประทานเมี่ยงหาใช่การรับประทานแบบอาหารอย่างอื่น โดยปกติ จะอมและค่อยๆ เคี้ยวเพื่อให้รสชาติของเมี่ยง และเพื่อการผลิตเพลินด้วย

ดังที่ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมการประกอบอาชีพ และวัฒนธรรมด้านอาหารการกินแล้ว ชาวล้านนายังมีวัฒนธรรมด้านการแต่งกายที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน แสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวล้านนา ชาวล้านนาจะมีระเบียบในการแต่งกายตามฐานะของบุคคล ตามกาลเทศะ และสามารถประดิษฐ์ทักทอผ้าใช้เองได้ การทอผ้าของชาวล้านนานั้นจะนำเอาดอกฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้ายแล้วทำการถักทอให้มีลวดลายสวยงาม ใช้นุ่งห่มอยู่บ้านหรือไปที่วัดตามเทศกาลต่าง นอกจากนี้ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2544) ยังกล่าวถึงเครื่องนุ่งห่มของชาวล้านนาว่า ชาวล้านนาจะมีแบบแผนของการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์และมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากการแต่งกายของคนกลุ่มอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลมาจากรูปแบบของผ้าและวัฒนธรรมการทอผ้าที่มีอยู่ ชาวล้านนาทอผ้าจากเส้นใยธรรมชาตินำมาถักทอจนเป็นผืน และใช้เป็นเครื่องแต่งกาย มีทั้งลักษณะที่เรียบง่ายที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่มีลวดลายละเอียดลวดลายสวยงามพิถีพิถันในการทอเพื่อใช้ในโอกาสสำคัญ เช่น ผ้าขึ้นดินจกแบบเจ้านาย ในคุ้มดินจกแบบสันป่าตอง จอมทอง ฮอด คอยเต่า แม่แจ่ม ที่เชียงใหม่ ดินจกแบบลำปาง ดินจกแบบน่าน เป็นต้น และรู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ คือ “หม้อห้อม” เป็นผ้าที่นิยมใช้เป็นเครื่องแต่งกายอีกชนิดหนึ่ง หม้อห้อม เป็นภาษา ล้านนา มาจากคำว่า หม้อ กับคำว่า ห้อม หม้อ คือภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับบรรจุน้ำ และ ห้อม เป็นพืชล้มลุกชนิดหนึ่งตระกูลคราม ซึ่งชาวล้านนาเอาส่วนของลำต้นและใบมาหมักในหม้อที่บรรจุน้ำตามกรรมวิธีที่สืบทอดกันมา ทำให้ได้น้ำสีกรมท่า จากนั้นสกัดเป็นสีย้อมผ้า นำมาย้อมผ้าขาวให้เป็นสีกรมท่าเรียกว่า “ผ้าหม้อห้อม” ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ทั้งหญิงและชาย ผ้าหม้อห้อมเป็น

เป็นผ้าฝ้ายล้อมพื้นเมืองสีกรมท่าที่สร้างชื่อเสียงให้กับชาวล้านนาและปัจจุบันมีความนิยมสูง เนื่องจากมีการรณรงค์ให้คนทางเหนือแต่งกายแบบล้านนา

ในด้านประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ของชาวล้านนาที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้าน ขอกกล่าวโดยสรุปเนื่องจากเป็นที่ทราบโดยทั่วไปอยู่แล้ว ที่เห็นได้เด่นชัด คือ วัฒนธรรมด้านภาษา ล้านนามีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง การแต่งกาย พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อต่างๆ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น ประเพณีตานตุงในวันขันทรายเข้าวัด (วันเนาวันในเทศกาลปีใหม่เมือง 14 เมษายน) มีความเชื่อว่าการตานตุง (การถวายทงเป็นทาน) นั้นนอกจากจะเป็นพุทธบูชาแล้วยังเป็นไปเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ ชายตุงสามารถนำพาผู้ตกรก ให้ผู้ตกรกเกาะชายตุงให้ขึ้นพ้นจากขุมมรณะได้ เป็นต้น ประเพณีใส่บาตรเป็งปูด (วันพุธ เดือนเพ็ญ) เป็นประเพณีที่มีเฉพาะในภาคเหนือตอนบนของไทยเท่านั้นที่ถือปฏิบัติ ประเพณีดังกล่าวเป็นการใส่บาตรในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ ที่ตรงกับวันพุธ ในเดือนใดๆ ก็ตามโดยชาวบ้านเชื่อว่าในวันพุธเดือนเพ็ญนี้พระอุปกุจะแปลงกายมาเป็นพระน้อยมาโปรดสัตว์โลก ซึ่งจะปะปนมากับพระสงฆ์และสามเณรรูปอื่นๆ และหากผู้ใดได้ใส่บาตรแด่พระอุปกุแล้วจะเกิดสิริมงคลและร่ำรวยขึ้นอย่างรวดเร็วและได้อานิสงส์ ผลบุญมาก ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปกุนี้ได้ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาหลายฉบับโดยกล่าวว่า พระอุปกุเป็นพระเถระที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถปราบพระยามารและจะคอยคุ้มครองงานหรือเทศกาลสำคัญของพระพุทธศาสนา ตลอดจนปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆ อีกด้วย ประเพณีพิธีกรรมของชาวล้านนายังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่แสะย่าแสะ พิธีกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการสักการบูชาผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง การสืบชะตาของชาวทางเหนือเป็นประเพณีที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการสะเดาะเคราะห์ เป็นการต่ออายุคน อายุบ้านอายุเมือง เพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ และขจัดภัยอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นให้แก่ลี้ลลาดปลอดภัยจากบาปเคราะห์และสิ่งชั่วร้ายทั้งมวลและเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้คนในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้แล้วยังมีประเพณีส่งนพเคราะห์ ประเพณีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบูชานพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง ให้รอดพ้นจากเคราะห์ร้ายที่จะเกิดขึ้นและอันตรายทั้งปวง พิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4 พิธีกรรมนี้ชาวล้านนาจัดขึ้นเพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 เพื่อขอความคุ้มครองและรักษาให้ปลอดภัยจากอันตรายและอุปสรรคต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล เกิดความสุขความเจริญ บรรลุเป้าหมายอย่างราบรื่นของกิจกรรมที่จะดำเนินการ

ประเพณีที่เป็นวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายยังมีอีกมาก เช่น ประเพณีขี้เป็ง ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีรดน้ำคำหัว ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีบวชลูกแก้ว ปอยหลวง และยังมีพิธีกรรมอื่นๆ เช่น การช้องขวัญ (เรียกขวัญ) การเลี้ยงผี เลี้ยงเจ้าที่ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาต่อไปในภาคสนามว่าประชาชนชาวล้านนา โดยเฉพาะชุมชนบ้านป่าก้อย ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายที่ผู้วิจัยเลือกเป็นสนามวิจัยที่จะเข้าไปศึกษา ว่าประชาชนหรือชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างไร อะไรเป็นสิ่งที่สนใจให้คนในชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรม ร่วมทำกิจกรรม เป็นไปในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในเมื่อทางวัฒนธรรม ทางศาสนา ประเพณีความเชื่อแล้วประชาชนในชุมชนไม่ปฏิเสธที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม แล้วทางการศึกษาจะทำอย่างไรจึงให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นสนามวิจัยเพื่อใช้ในการศึกษารั้งนี้ ชุมชนบ้านป่าก้อยแยกออกเป็น 2 หมู่การปกครอง คือ 1) บ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และ 2) บ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แต่เดิมนั้นเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ขึ้นตรงกับ ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และต่อมาจึงแยกออกเป็นหมู่บ้านหนึ่ง คือ หมู่ที่ 7 ตำบลสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งปัจจุบันคือ หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยใช้ถนนหมู่บ้านเป็นเส้นแบ่งเขตแดน กล่าวคือ บ้านเรือนในหมู่บ้านป่าก้อย จะปลูกขนานไปตามแนวถนนทั้งสองข้าง ทางถนนหลักของหมู่บ้าน มีซอยแยกไปตามฟากฝั่งของหมู่บ้านบ้างแต่ก็จะแยกได้ชัดเจนว่า ฟากทางทิศตะวันตกนั้น เป็นหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ส่วนทางทิศตะวันออกเป็นหมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย อย่างไรก็ตามทั้งสองหมู่บ้านของชุมชนบ้านป่าก้อย มีศาสนสถาน (วัด) ที่ใช้ร่วมกันทำบุญหรือกิจทางศาสนา 1 วัด และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านป่าก้อย เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และโรงเรียนในสังกัดกรมการศาสนา 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดไชยสถาน (โรงเรียนวัดบ้านป่าก้อย) เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และพระปริยัติธรรม

บ้านป่าก้อยนั้นแต่เดิมชุมชนเรียกว่า “ปางก้อย” คำว่า “ปาง” หมายถึงที่พักชั่วคราว และ คำว่า “ก้อย” คือ หัวกลอย ในภาคกลาง จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทราบว่าแต่เดิมนั้นชาวบ้านต่างเดินทางมาเอาหัวกลอยที่บ้านสันตันธง (ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือแยกไปทางทิศตะวันออกของบ้านป่าก้อยในปัจจุบัน) ซึ่งในอดีตนั้นเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ได้ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร ชาวบ้านใช้หัวกลอยรับประทานแทนข้าว เมื่อชาวบ้านเดินทางไปเอาหัวกลอยที่บ้านสันตันธงซึ่งมีอยู่จำนวนมากต่างก็เดินทางกลับและมาพักที่ “ปาง” (บ้านป่าก้อยในปัจจุบัน) นำก้อย หรือกลอย มาปรุงอาหารที่ปาง ก่อนจะกลายมาเป็นบ้านปางก้อย และเพี้ยนมาเป็น “บ้านป่าก้อย” มาจนถึงปัจจุบัน ความเป็นชุมชนของบ้านป่าก้อยจึงเริ่มตั้งแต่นั้นมาจากการหาอาหารรวมกลุ่มก่อนจนกระทั่งก่อตั้งจดทะเบียนเป็นหมู่บ้าน ซึ่งความเป็นชุมชนหรือแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อถัดไป ในส่วนนี้จะกล่าวให้เห็นถึงภาพของชุมชนบ้านป่าก้อยก่อนดังนี้

ชุมชนบ้านป่าก้อย มีแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ 2 สายหลัก คือ แม่น้ำคำ และแม่น้ำมะ ที่ชาวบ้านใช้ในการทำการเกษตร และหาสัตว์น้ำไว้เลี้ยงชีพ จากคำบอกเล่าจากชาวบ้านแต่เดิมนั้นมีประชาชนอาศัยเพียง 3 ครัวเรือน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้บันทึกไว้ คือ 1) ครอบครัวนายทา นางหนู บัวคลี 2) ครอบครัวนายหนู นางปิ่น จันทราธรรม และ 3) ครอบครัวนางสิงห์คำ นางแก้ว จันทขาว เข้ามาตั้งครัวเรือน ที่ป่าก้อย หรือปางก้อย เมื่อปี พ.ศ. 2477 ต่อมาปี พ.ศ. 2478-พ.ศ. 2479 มีประชาชนมาอาศัยเพิ่มเป็น 30 ครัวเรือน ส่วนใหญ่อพยพมาจาก จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ซึ่งก็สอดคล้องกับการสร้างบ้านแปลงเมืองสมัยพระเจ้ากาวิละ ที่อพยพคนจาก จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มาอาศัยอยู่เชียงแสนที่รกร้างมานาน ที่เรียกกันว่ายุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” (สมคิด อินทะจักร, 2551)

ชุมชนบ้านป่าก้อย มีระยะทางห่างจากตัวจังหวัดเชียงราย ประมาณ 60 กิโลเมตร โดยตัวจังหวัดเชียงรายอยู่ทางทิศใต้ของชุมชนบ้านป่าก้อย ชุมชนบ้านป่าก้อยห่างจากตัวอำเภอแม่สาย ประมาณ 15 กิโลเมตร โดยอำเภอแม่สายอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชนบ้านป่าก้อย และห่างจากตัวอำเภอเชียงแสนประมาณ 20 กิโลเมตร โดยอำเภอเชียงแสนอยู่ทางทิศออกเฉียงเหนือของชุมชนบ้านป่าก้อย อาณาเขตของชุมชนบ้านป่าก้อย ทิศเหนือ ติดกับ บ้านท่าศาลา ตำบลศรีเมืองชุม อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดกับ บ้านสันตลี ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านสันตันธง ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และทิศตะวันตก ติดกับ บ้านสันปูเลย ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย การคมนาคมเป็นถนนของกรมทางหลวงชนบท (ลาดยาง) ไม่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่าน ประชาชนจะต้องใช้รถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์ส่วนตัวสำหรับการเดินทาง สำหรับผู้ไม่ยานพาหนะเมื่อมีเหตุจำเป็น

จะต้องเดินทางไปตัวเมืองจะต้องร้องขอให้ผู้มียานพาหนะช่วยเหลือหรือจ้างเหมาในการเดินทาง การติดต่อสื่อสารชุมชนบ้านป่าก้อยสามารถติดต่อสื่อสารได้หลายทาง โดยมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่รัฐจัดให้ คือ โทรศัพท์สาธารณะ การติดต่อสื่อสารทางไปรษณีย์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และการสื่อสารทาง internet ด้านสาธารณูปโภค ชุมชนบ้านป่าก้อยได้พัฒนาให้มีความเจริญมาตามลำดับ ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าก้อยได้สร้าง ระบบ น้ำประปา มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน ประชาชนใส่ใจเรื่องสุขภาวะ โดยมีส่วนร่วมใช้ทุกครัวเรือน กระจายตามบ้านประชาชน และสาธารณสุขสถาน

ชุมชนบ้านป่าก้อย ถึงแม้จะมีความเจริญทางวัตถุ แต่ความเป็นคนล้านนายังอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน กล่าวคือยังมีความเชื่ออาถรรพ์ มีวิถีชีวิตผูกพันกับพระพุทธศาสนา ดำรงไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมของล้านนา ประชาชนส่วนใหญ่ยังผูกพันกับสายน้ำ พุงนา หาดู หาดปลา รับประทานถั่วที่ถั่วอ้าย ใสใจในงานบุญ งานส่วนรวมของชุมชนและประโยชน์สาธารณะ เชื่อมมั่นในผู้นำเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ ข้อเด่นที่ผู้วิจัยเลือกชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นสนามวิจัยคือ ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนล้านนา ซึ่งล้านนาเป็นกลุ่มชนที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาตั้งแต่เริ่มแรก ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนบทไม่ห่างจากตัวอำเภอ เป็นชุมชนที่สังกัดเขตการปกครองถึงสองอำเภอ มีผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) 2 คน คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน 2 ชุด มีสถานศึกษาที่อยู่ในชุมชนถึง 2 สถาน สังกัด 2 หน่วยงาน คือ โรงเรียนบ้านป่าก้อย เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนวัดไชยสถานเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 สังกัดกรมการศาสนา ดังนั้น จะเห็นว่าการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีพร้อมอยู่ที่ชุมชนบ้านป่าก้อย ซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชานเมืองเชียงใหม่และแม่สาย แต่ต่างสังกัดกัน ชุมชนผู้นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง เข้ามีความคิดอย่างไรมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เราจะบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมภายใต้แนวคิด school-based management อย่างไรจึงจะสอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อให้สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนนั้นมีคุณภาพสามารถแข่งขันกับโรงเรียนอื่นได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าก้อย จากปรากฏการณ์ในชุมชน 2) พัฒนาแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา มีคำถามวิจัย คือ 1) วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร 2) แนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย ควรเป็นอย่างไร โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) เป็นวิธีการศึกษา เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นกระบวนการทางสังคม (social process) มีรายละเอียดเกี่ยวกับข้อจำกัดทัศนคติในการมองโลก ค่านิยม และฐานคิดของชุมชนที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน รวมไปถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในชุมชน และเป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน (ethnography) ซึ่งจะเป็ภาพถ่ายของสิ่งที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องเก็บข้อมูลในชุมชนอย่างละเอียด กว้างขวางและลึกซึ้ง เพียงพอที่จะนำข้อมูล คือ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน สภาพการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบวิเคราะห์หาคำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นกรณีศึกษาโดยมีรายละเอียดของการดำเนินการวิจัยดังนี้

พื้นที่ที่ศึกษา

พื้นที่ที่ศึกษาคือ ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และ ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน โดยชุมชนและโรงเรียนที่เลือกเป็นการเลือกแบบเจาะจง ตามลักษณะโครงสร้างชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา และชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ภาคเหนือที่เรียกว่าล้านนา โดยลักษณะความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนที่เลือกศึกษา

มีลักษณะความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนค่อนข้างใกล้ชิด มีความสัมพันธ์กันแบบปฐมนิเทศ การตั้งถิ่นฐานในชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่ม โดยมีโรงเรียนและวัดตั้งอยู่กลางชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนค่อนข้างมาก นอกจากนี้ การที่ชุมชนตั้งอยู่เป็นกลุ่มทำให้ประชาชนรู้จักกันทั้งชุมชนและสะดวกในการทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาว หรือตั้งแบบกระจัดกระจาย ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีลักษณะที่ดี คือ มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรตลอดปี (แม่น้ำมะ และแม่น้ำคำ และการชลประทาน) ประชาชนมีรายได้จากการทำนาและประชากรส่วนใหญ่ยังยากจน ประชาชนมีความสนใจในการสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลาน โดยขอบเขตของชุมชนจะกำหนดตามเขตบริการของโรงเรียนที่มีต่อชุมชน (ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 และ ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ซึ่งเกณฑ์การเลือกเป็นการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) มีหลักการที่สำคัญคือพื้นที่ที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะ โครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพื้นที่ที่สอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัยและกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย สำหรับพื้นที่ที่ศึกษาครั้งนี้ คือ ชุมชนบ้านป่าก้อย ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่ามีลักษณะประชากรและบริบทครอบคลุมประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตลอดจนหลักการมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนไว้แล้วในบทที่ 2

การเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษา

หลังจากเลือกพื้นที่ที่ศึกษาแล้ว คือ ชุมชนบ้านป่าก้อย ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ในภาคเหนือตอนบนที่เรียกว่า อาณาจักรล้านนา แล้ว ผู้วิจัยจึงสร้างแนวคำถาม (guideline) ที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในพื้นที่ โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นจะใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) การสังเกต และจดบันทึกภาคสนาม (observation and field-note) โดยหลังจากเข้าสู่สนามผู้วิจัยจึงจะเริ่มดำเนินการขั้นต่อไป คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวคำถามด้วยวิธีการเก็บข้อมูลข้างต้น และประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

เพื่อให้ได้แนวคำถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้เหมาะสม ผู้วิจัยสร้างแนวคำถามปลายเปิด โดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัย คำถามวิจัย เป็นแนวกำหนดประเด็นคำถาม เพื่อให้ครอบคลุมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมใน

การบริหารจัดการศึกษา ส่วนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตและจดบันทึก แนวคำถามดังกล่าวจะทำให้ได้มาซึ่งแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษา ที่เหมาะสมกับชุมชนเชิงทฤษฎีรากฐาน โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นผู้วิจัยจะนำไปประกอบการศึกษา ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา และการสังเกตชุมชนชนตามหลักการวิจัย เชิงคุณภาพ สำหรับผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือวิจัยในการเก็บรวบรวม ข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะเลือกใช้คำถามจากแนวคำถามที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับ สถานการณ์และความต่อเนื่องในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้แนวคำถามมีความชัดเจนและ เหมาะสมกับสถานการณ์ที่จะนำไปใช้ในพื้นที่ที่จะศึกษาผู้วิจัยจึงนำแนวคำถามที่สร้างขึ้นโดยร่าง แนวคำถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ และคำถามวิจัย แล้วนำไปทดลองใช้กับผู้ให้ข้อมูลหลัก นอกพื้นที่ที่จะศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการทดลองมาขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อพิจารณาความ เหมาะสมของแนวคำถามแล้วว่าเห็นควรปรับปรุงหรือไม่อย่างไรเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็น ชัดเจนในการสื่อความ ผู้วิจัยก็จะนำมาปรับปรุงแก้ไขแนวคำถามและภาษาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ระดับลึก การสนทนากลุ่มให้มีความเหมาะสมมากที่สุด แล้วจึงนำไปใช้ในพื้นที่ที่ศึกษา

เพื่อให้การเข้าสู่สนามวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและช่วยใช้ข้อมูลที่ดีที่สุด ผู้วิจัยขอความร่วมมือไปยังผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และคณะครู โดยเป็นการแจ้งเป็นหนังสือ ขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแสดงตนเป็นผู้สนใจในการศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนและ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเข้าไปรวมกิจกรรมต่างๆ ของ ชุมชนและโรงเรียน เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจก่อนที่จะสัมภาษณ์ระหว่างผู้วิจัยและ ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งในชุมชนและ โรงเรียน

สำหรับวิธีการสร้างความสัมพันธ์ (rapport) ผู้วิจัยสร้าง โดยการทักทาย ทำความรู้จักผูกมิตร กับชุมชน และคณะครู โดยการทำงานช่วงแรกเป็นการศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ผู้วิจัยจะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนทั้งได้รับเชิญและขอเข้าร่วม สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สอบถามถึงพิธีกรรมความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ของงานนั้นๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้านหนึ่งด้วยวิธี snow ball sampling technique อีกประการหนึ่ง คือ ถามไปเรื่อยๆ จนทราบตัวบุคคลที่กล่าวอ้างถึงมากที่สุด ใน ความเป็นผู้รู้เฉพาะด้านนั้นๆ เช่น หมอทำพิธีเรียกขวัญ ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสของผู้วิจัยที่จะศึกษาถึงโครงสร้างทางสังคม สภาพลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น การคมนาคม สถานที่สำคัญของชุมชน แหล่งทรัพยากร ที่มาและความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความรู้ถึงผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเป็นผู้สนใจในเหตุการณ์ชุมชน และพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือบอกข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับชุมชนรวมทั้งให้ความร่วมมือและไว้วางใจในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนากลุ่มในลำดับต่อไป

ระยะเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยได้เข้าสู่พื้นที่การศึกษาในปีพุทธศักราช 2550 และออกจากพื้นที่การศึกษาในปลายปีพุทธศักราช 2553 รวมระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา 4 ปี

การศึกษาข้อมูล

วิธีการศึกษาข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ และคำถามการวิจัย ในการศึกษามีส่วนร่วมของชุมชนด้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้วิจัยมีวิธีการในการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธี คือ 1) การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note) 2) การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) และ 3) การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) มีรายละเอียดของการดำเนินการศึกษาข้อมูลดังนี้

การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note)

ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตและจดบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนและโรงเรียน เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เพื่อตอบคำถามวิจัยข้อที่ 1 วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านปากอ้อย มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ของคนอย่างรอบคอบ แต่เนื่องจากปฏิสัมพันธ์ของคนมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา การสังเกตจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยใช้การสังเกตอยู่ 2 แบบ คือ 1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรก เพื่อสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชนและโรงเรียน เนื่องจากเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างความคุ้นเคย และสร้างความสัมพันธ์ (rapport) กับชุมชนและโรงเรียน รวมทั้งใช้วิธีนี้กับการสังเกตวิถีชีวิตของประชาชนและการมีส่วนร่วมใน

การบริหารจัดการศึกษาของชุมชน พฤติกรรมความสัมพันธ์ของครูที่มีต่อชุมชนและการจัดการเรียนการสอน 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือการเข้าไปศึกษาถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในรูปของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น งานบุญของวัด งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีล้านนาที่ชุมชนจัดขึ้น รวมทั้งการประชุมประจำเดือนของชุมชน การประชุมคณะกรรมการต่างๆ ของชุมชน เช่น กรรมการแม่บ้าน กรรมการผู้สูงอายุ คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมของสถานศึกษา เช่น การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา การจัดกิจกรรมงานสำคัญของโรงเรียน อาทิ งานวันเด็กแห่งชาติ การแข่งขันกีฬานักเรียน เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Woods (1983) ซึ่งกล่าวว่าการสังเกตจะเกี่ยวข้องกับ การสังเกตบริบท บรรทัดฐานทางสังคม กลไกการอยู่ร่วมกัน วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคน ตลอดจนแบบแผนการดำเนินชีวิต ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยจะจดบันทึกไว้เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ การสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งเป็นแนวคำถามเพื่อเติมในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการสนทนากลุ่มด้วย

การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview)

เป็นการศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเด็นที่เกี่ยวกับทักษะ ฐานคิด และกระบวนการมีส่วนร่วม โดยผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นผู้ให้ข้อมูลรายบุคคล โดยจะสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจากข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึกและแนวคำถามที่สร้างขึ้น รวมทั้งข้อสงสัยของผู้วิจัยเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม แต่จุดประสงค์หลักอยู่ที่ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักว่าคิดหรือรู้สึกต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร และพฤติกรรมที่เคยปฏิบัตินั้นเป็นอย่างไร และชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาอย่างไร อีกวัตถุประสงค์หนึ่งที่สำคัญ คือ การที่ค้นหาสิ่งที่อยู่ในใจผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้แก่สิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลหลักคิดหรือรู้สึกต่อการมีส่วนร่วมและพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยทราบได้โดยการสัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถามที่ถามถึงภูมิหลัง ความรู้ ความคิดเห็น เจตคติ ความเชื่อ ประสบการณ์ และความรู้ลึกของผู้ที่ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจจะขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดเพิ่ม เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการ

อย่างลึกซึ้งและตรวจสอบความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะๆ พร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักไปพร้อมๆ กันเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) เป็นผู้แทนที่มาจากชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนในชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน ประธานกลุ่มเยาวชน ประธานผู้สูงอายุ ตัวแทนศิษย์เก่า อดีตข้าราชการครูและผู้บริหาร ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้รับการยกย่องเคารพนับถือของชุมชน เจ้าอาวาสวัดไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) คณะครู โรงเรียนบ้านป่าก้อย คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำนักเรียน ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักได้ดังนี้ โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) (Strauss and Corbin, 1990) กล่าวคือ วิธีการนี้ จะไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้สัมภาษณ์ล่วงหน้า เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์รายแรกแล้ว ผู้วิจัยจะต้องวิเคราะห์ข้อมูลทันทีเพื่อสร้างมโนทัศน์ และจัดหมวดหมู่ให้แก่มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงไปสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์รายต่อไป เป็นผู้ให้ข้อมูลที่เชื่อว่าจะได้ข้อมูลที่ต่างไปจากเดิม ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์รายต่อไปได้คำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่างๆ ด้วยการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์เช่นนี้ดำเนินไป จนกระทั่งการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วผู้วิจัยมั่นใจว่าแบบแผนต่างๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้จะสัมภาษณ์คนอื่นๆ ต่อไปก็จะไม่ได้ข้อมูลใหม่เพิ่มเติมขึ้นอีก ผู้วิจัยจึงหยุดเก็บข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เตรียมตัวพร้อมและวางตัวอย่างเหมาะสม โดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนและชุมชนอย่างผสมกลมกลืนที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงไม่สามารถระบุจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์อย่างแน่นอนล่วงหน้าได้ ในการดำเนินการจริงผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งสิ้น 30 คน

การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

การจัดสนทนากลุ่มเป็นการสนทนาที่มุ่งหาข้อสรุปของกลุ่มทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง ทัศนคติฐานคิดของผู้ให้ข้อมูลหลัก การเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วม บทบาทของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม หลักการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในฐานะการมีส่วนร่วมของชุมชนและ โรงเรียนเป็นกระบวนการทางสังคม (social process) การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion)

เป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยคุณภาพที่พลวัตของกลุ่ม (group dynamic) จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยความคิดเห็นของใครคนหนึ่งในกลุ่มอาจจะไปกระตุ้นให้คนอื่นๆ ในกลุ่มพูดและแสดงความคิดเห็นของตนออกมา โดยใช้หลักการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (group interaction) เป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเป็นกลุ่มตัวแทนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มที่ใช้วิธีสัมภาษณ์ระดับลึก และมีความสมัครใจยินดีเข้าร่วมสนทนากลุ่ม มีจำนวนทั้งสิ้น 30 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน ซึ่งผู้วิจัยจะจงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) อยู่ในกลุ่มเดียวกัน กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้นำชุมชน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าเขตหมู่บ้าน ประธานแม่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้นำชุมชน กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่า กลุ่มที่ 3 กลุ่มคณะกรรมการสถานศึกษาและคณะครู ซึ่งจะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความรู้สึกสบายใจที่จะแสดงทัศนะของตนในกลุ่ม ในการจัดสนทนากลุ่มมีผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาและกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุยกันในหัวข้อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยที่ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามที่ใช้ในการดำเนินการจัดสนทนากลุ่มในลักษณะของแนวคำถามที่ถามถึงความรู้สึก ฐานคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ หรือ สถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนความประทับใจในขณะที่สนทนากัน เพื่อหาแนวทางการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตารางที่ 1 ตารางสรุปการศึกษาข้อมูล

วัตถุประสงค์ การวิจัย	คำถามวิจัย	ข้อมูลที่ต้องการ	แหล่งข้อมูล	วิธีการเก็บ ข้อมูล	หมายเหตุ
1. ศึกษาวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และกระบวนการ มีส่วนร่วมของ ชุมชนล้านนา ในการบริหาร สถานศึกษาขั้น พื้นฐานของชุมชน บ้านป่าก้อย จากปรากฏการณ์ ในชุมชน	1. วัฒนธรรม และการดำเนิน ชีวิตของชุมชน บ้านป่าก้อย มีผลต่อ กระบวนการ มีส่วนร่วม ของชุมชน ในการบริหาร สถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน หรือไม่ อย่างไร	1. วัฒนธรรม ล้านนา/ชุมชน 2. ประวัติล้านนา/ ชุมชน 3. ประเพณีล้านนา/ ชุมชน 4. วิถีชีวิตชุมชน 5. กระบวนการ มีส่วนร่วมของ ชุมชน	1. เอกสาร 2. ผู้ให้ข้อมูล หลัก 3. วัฒนธรรม ประเพณี ชุมชน 4. กระบวนการ มีส่วนร่วม ของชุมชน 5. กระบวนการ มีส่วนร่วม ของชุมชน ในการบริหาร สถานศึกษา	1. ศึกษาเอกสาร 2. สัมภาษณ์ผู้ให้ ข้อมูลหลัก 3. สังเกตและจด บันทึก 4. 5.	ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่ม แม่บ้าน ประธานกลุ่ม เยาวชน ประธาน ผู้สูงอายุ ตัวแทนศิษย์เก่า อดีตข้าราชการ ครูและผู้บริหาร ผู้เฒ่าผู้แก่ เจ้าอาวาสวัด)
2. หาแนวทางใน การการบริหาร สถานศึกษา ขั้นพื้นฐานแบบมี ส่วนร่วมของ ชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับ วัฒนธรรม ดำเนินชีวิตของ ชุมชนล้านนา	2. แนวทางใน การบริหาร สถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน แบบมีส่วนร่วม ของชุมชน ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับ วัฒนธรรม ดำเนินชีวิต ของชุมชน บ้านป่าก้อย ควรเป็น อย่างไร	1. แนวทางใน การบริหารศึกษา แบบมีส่วนร่วม ของชุมชน ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับ วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ของชุมชน	1. ผู้ให้ข้อมูล หลัก 2. ผู้แทนชุมชน/ โรงเรียน	1. สัมภาษณ์ผู้ให้ ข้อมูลหลัก 2. สนทนากลุ่ม (ผู้แทนชุมชน ผู้นำชุมชน ครู และ คณะกรรมการ สถานศึกษา)	คณะครู คณะกรรมการ สถานศึกษา ผู้ปกครอง นักเรียน ผู้นำนักเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขณะที่ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล (Lofland, 1971; Delamont, 1992 อ้างใน นิศา ชูโต, 2548) จากการสังเกต และจดบันทึกการสัมภาษณ์ ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา โดยการวิเคราะห์จากข้อมูลที่บันทึกได้ จากการฟังเทปบันทึกเสียง (ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงจากผู้ให้ข้อมูลแล้ว) ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการที่จะปรับปรุงหรือศึกษาข้อมูลเพิ่มในการสังเกต การสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนาในครั้งต่อไปจนสามารถได้ข้อมูลที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ และคำถามการวิจัยที่ต้องการ จึงยุติการการศึกษาข้อมูล หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น มีวิธีการดำเนินการดังนี้

1.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ที่ศึกษาจากการสัมภาษณ์ ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาถอดข้อความ (transcribe) จากเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ (verbatim) เป็นภาษาเขียนด้วยตนเองหลังจากการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง

1.2 ตรวจสอบความถูกต้อง ชัดเจน ครบถ้วนของข้อมูลและทำการจำแนกและจัดหมวดหมู่ของข้อความที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน เพื่อช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษา เป็นการค้นหาความหลากหลายของปรากฏการณ์ และสรุปประเด็นที่ข้อมูลไม่ชัดเจน หรือไม่ครอบคลุมหรือประเด็นที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติม

1.3 ทำการปรับข้อความก่อนการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป เพื่อช่วยให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนขึ้น

1.4 ทำการวิเคราะห์และสรุปประเด็นเบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย

2. การจัดระบบเอกสารข้อมูล เป็นการนำข้อมูลดิบที่ได้จากการศึกษาภาคสนามทั้ง การสังเกตและจดบันทึก การสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา โดยสร้างระบบเป็นหมวดหมู่ (filed) เพื่อสะดวกต่อการสืบค้น โดยทำสำเนาไว้หลายชุด และรักษาต้นฉบับไว้

(เพื่อป้องกันการเสียหายหรือสูญหาย สำเนาการจัดเก็บประกอบไปด้วย เอกสารที่ได้จากการจดบันทึก การถอดเทป และการจัดพิมพ์ที่เก็บไว้ในรูปของการบันทึกข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ สำรองข้อมูลไว้ในจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) นอกจากนี้เพิ่มเติมฉบับแล้วผู้วิจัยยังจัดทำเพิ่มสำคัญอื่นๆ ดังนี้

2.1 หมวดเรื่องทั่วไป เป็นเพิ่มเอกสารที่จัดเก็บเรื่องราวต่างๆ โดยแยกเป็นเพิ่มย่อยๆ คือ เพิ่มบุคคล สถานที่ องค์กร เอกสาร เพื่อให้ทราบว่าจะอะไรเกิดขึ้นกับใคร เมื่อไร อย่างไร

2.2 หมวดข้อมูลภาคสนาม เป็นเพิ่มข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยแยกเป็นเพิ่มย่อยๆ คือ เพิ่มจากการสังเกตและจดบันทึก เพิ่มการสัมภาษณ์ระดับลึก และเพิ่มการจัดสนทนากลุ่ม

2.3 หมวดการวิเคราะห์ เป็นเพิ่มที่เกิดจากการที่ผู้วิจัยเริ่มมีแนวคิด หัวเรื่อง หัวข้อที่เกิดจากการเก็บข้อมูล และเริ่มวิเคราะห์ โดยทำเป็นเพิ่มเรื่องราวต่างๆ แยกเก็บเหตุการณ์ และบันทึกความคิดเห็นในการวิเคราะห์

3. กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบไปด้วย การลดทอนขนาดข้อมูลและปริมาณข้อมูล (data reduction) การเลือกเพื่อแสดงหลักฐานข้อมูล (data display) และการสร้างและทดสอบยืนยันผลสรุป (conclusion and verification) ซึ่งทั้ง 3 กิจกรรมมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีรายละเอียดของกิจกรรม ดังนี้

3.1 การลดทอนข้อมูล เป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยทำอยู่ตลอดเวลาควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม คือ การรวมกลุ่มข้อมูล แยกแยะแบ่งส่วนข้อมูล เขียนข้อสรุปชั่วคราว และแปลงข้อมูลอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งเขียนรายงานการศึกษาเสร็จ การลดทอนข้อมูลนี้เพื่อให้เกิดความชัดเจน เป็นพวก เป็นประเภท เป็นรูปแบบ หาจุดที่น่าสนใจ และปรับ ลด เพิ่ม หาข้อมูลใหม่ จนกระทั่งได้ข้อสรุป และพิสูจน์บทสรุปจนเป็นที่น่าพอใจ

3.2 การแสดงข้อมูล คือ กระบวนการวิเคราะห์ การจัดเลือกเพิ่มสรรหาตัวอย่างข้อมูล หรือสารสนเทศ ทั้งจากการสรุปรายงานจากการสังเกต คำพูดจากการสัมภาษณ์ และการจัดกลุ่มสัมมนา แสดงประกอบเป็นหลักฐานของข้อสรุปชั่วคราว เพื่อแสดงตัวอย่างให้เห็นชัด และก่อให้เกิดความเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้นก่อนหลังอย่างไร ทำไม อันจะโยงไปสู่การวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

3.3 การสร้างข้อสรุปและยืนยันผล เป็นการสังเคราะห์ ประดิษฐ์ข้อสรุปย่อยๆ ในช่วงแรกๆ เข้าด้วยกันเป็นบทสรุป และตรวจสอบยืนยันเป็นผลสรุปการวิจัยช่วงสุดท้าย คือ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลมาในช่วงแรกๆ และเริ่มการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจะเห็นความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่าง ความอาจจะเป็นไปได้และรูปแบบต่างๆ ชั่วคราว ซึ่งผู้วิจัยจะสรุปไปพรางก่อน แล้วจึงเก็บข้อมูลต่อเนื่อง ทดสอบแนวคิดข้อสรุปชั่วคราวนั้นๆ ไปเรื่อยๆ อีก จนกว่าจะพิสูจน์ ยืนยันได้ชัดเจน เป็นการพัฒนาข้อสรุปย่อยๆ ไปสู่ข้อสรุปใหญ่ๆ เรื่อยขึ้นไป ซึ่งก็จะก้าวไปสู่ การพัฒนาทฤษฎีจากสภาพเฉพาะ ไปสู่ข้อสรุปทั่วไป (generalized) คือกระบวนการประมวล ความคิดอันเกิดจากข้อมูลรูปธรรมไปสู่รูปแบบที่เป็นนามธรรมจนเป็นแนวคิดทฤษฎี (grounded theory) (นิศา ชูโต, 2548)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพสามารถประเมินได้จากวิธีการเก็บ รวบรวมข้อมูล แนวคำถามที่ทำการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา ตัวผู้วิจัยเป็นผู้เก็บ รวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ผู้ให้ข้อมูลเป็นประชาชนในท้องถิ่นและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาเป็นเวลา 5 ปี ซึ่งสามารถตรวจสอบได้โดยเทคนิค ตรวจสอบสามเส้า (triangulation techniques) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เป็นการตรวจสอบถึงความถูกต้องของข้อมูล โดยพิจารณาจาก แหล่งเวลา เช่น การสังเกตในเวลาที่แตกต่างกัน แหล่งสถานที่ คือ ต่างสถานที่ แต่พิธีกรรมประเภทเดียวกัน แหล่งบุคคล คือ การสังเกต สัมภาษณ์ บุคคลที่หลากหลายในประเด็นเดียวกัน ว่าข้อมูลสอดคล้องหรือต่างกันหรือไม่อย่างไร

2. การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการ (methodological triangulation) เป็นการตรวจสอบ การเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม เพื่อยืนยันข้อมูลในภาพรวมของกลุ่มไปพร้อมกัน รวมทั้งการตรวจสอบข้อมูลกับ เอกสารที่ผู้ศึกษาในประเด็นเดียวกันมาก่อน

บทที่ 4

ชุมชน โรงเรียน ประเพณี วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต: ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในลักษณะของกรณีศึกษา โดยเลือกสนามวิจัยเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยมีหลักการสำคัญ คือ เป็นพื้นที่สอดคล้องกับลักษณะ โครงสร้างสังคมชุมชนชนบทล้านนา ที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและมีปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้วิจัย และเต็มใจที่จะให้ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ กับผู้วิจัย ในประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนโดยเข้าไปใช้ชีวิตในชุมชนจนเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกชุมชน ร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนตามสถานการณ์อย่างเป็นธรรมชาติเป็นเวลา 5 ปีในการเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยจะใช้ชื่อบุคคลที่ให้ข้อมูลหลักตามตำแหน่งในการทำงาน ตามบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และโรงเรียน ส่วนชุมชนพื้นที่ที่ใช้ศึกษา วัด และโรงเรียน ผู้วิจัยใช้ชื่อ บ้านป่าก้อย โรงเรียนบ้านป่าก้อยและวัดบ้านป่าก้อย ตามลำดับ ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียน ที่นำมาวิเคราะห์ เป็นข้อมูลจริงที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ระดับลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกตและการจดบันทึก เพื่อให้ได้รายละเอียดข้อมูลของชุมชน โรงเรียน ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าก้อย โดยมีคำถามวิจัย คือ วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร และตอบจากปรากฏการณ์ในชุมชน นำเสนอข้อมูลพร้อมอภิปรายตามลำดับดังนี้

ข้อมูลชุมชนบ้านป่าก้อย

ข้อมูลชุมชนบ้านป่าก้อย ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่พรรณนาถึงลักษณะชุมชนในแง่มุมต่างๆ ทั้งที่เป็นเรื่องราวในอดีตและปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

การก่อกำเนิดชุมชน

ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงราย ประมาณละติจูดที่ 20 องศา 15 ลิปดา 45 ฟลิปดาเหนือ ถึงละติจูดที่ 20 องศา 17 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 100 องศา 04 ลิปดา 50 ฟลิปดา ถึงลองจิจูด ที่ 100 องศา 05 ลิปดา 42 ฟลิปดา ตะวันออก (กรมแผนที่ทหาร, ม.ป.ป.) ประวัติความเป็นมาของเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานจะเริ่มกล่าวถึงตั้งแต่สมัยพุทธกาลว่า พระเจ้าสิหนวัตินุมาร อพยพมาจากนครไทยเทศลงมาตามลำน้ำโขง และตั้งบ้านแปลงเมืองโดยมีพญานาค (พญานาคช่วยสร้างเมือง เป็นเรื่องที่น่าขมก้นมากในบรรดาเมืองสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งอาจหมายถึง กลุ่มชนดั้งเดิมที่อพยพย้ายลงมาตามแม่น้ำโขง หรืออาจจะเป็นลัทธิที่บูชาเกี่ยวกับนาคก็ได้ ช่วยขุดคูปราการเมือง ปราบภูชื่อเมืองว่า “นาคพันธุสิงหนวัตินคร” โดยรวบรวมเอาชาวมลิกขุ (มลิกขุ แปลว่า พวกป่าเถื่อน และการปราบพวกขอมให้อยู่ภายใต้อำนาจ หลังจากนั้นเมืองโยนกนาคพันธุ ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาหลายพระองค์ ในที่นี้จะขอกกล่าวตั้งแต่สมัยพญามังรายเป็นต้นไป

สมัยพญามังราย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่อย่างแท้จริง เพราะพญามังรายเป็นกษัตริย์ที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ ในพงศาวดารโยนกและชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวตรงกันว่า เมืองเชียงใหม่ปัจจุบันสร้างโดยพระเจ้าแสนภู ณ บริเวณรอยเก้าริมฝั่งแม่น้ำโขง ราว พ.ศ. 1871 (แต่ในตำนานเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า สร้างเมื่อ พ.ศ. 1831) (พระรัตนเถระปัญญา, 2510) อาณาเขตของเมืองเชียงใหม่เมืองแรกตั้ง ทิศเหนือติดแดนเมืองเชียงตุงที่เมืองก่ายตัดไปหาบ้านท่าสามท้าว ทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดเมืองเชียงตุงที่คอยหลวงเมืองภูคา ทิศตะวันออกติดแดนหลวงพระบางที่คอยเชียงคิ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับเขตแดนเมืองเชียงของ ทิศใต้ติดกับเมืองเชียงรายบริเวณน้ำแม่ตม ทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดแดนเมืองฝางที่คอยแก้วคอกหมา ทิศตะวันตกติดกับเมืองสาตบริเวณคอยผาตาแหลว และทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับเมืองเชียงตุงบริเวณคอยผาซ้าง (พระยาประชาภิจักรจักร, 2516)

หลังจากพระเจ้าสร้างเมืองแล้วพระเจ้าแสนภูทรงประทับอยู่เมืองเชียงแสนจนสวรรคตราว พ.ศ. 1877 และเมืองเชียงแสนก็ยังคงมีความสำคัญ เพราะกษัตริย์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าคำฟู ทรงย้ายจากเชียงใหม่มาประทับที่เชียงแสนตลอดรัชกาล แต่หลังจากสมัยพระคำฟูแล้วเชียงแสนลดฐานะลงกลายเป็นเมืองลูกหลวง เพราะพระเจ้าคำฟูโปรดให้พระเจ้ากือนาราชอาสา มาปกครองเชียงแสนแทนตั้งแต่รัชกาลพระเจ้ากือนาเป็นต้นมา เมืองเชียงแสนถูกลดบทบาทลงไปอีก เพราะพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อๆ มาโปรดแต่งตั้งเพียงพระราชวงศ์หรือขุนนางที่มีความดีความชอบมาปกครองเมืองเชียงแสนในฐานะเจ้าเมืองแทน ทำให้เมืองเชียงแสนในฐานะหัวเมืองหนึ่งเท่านั้น ราว พ.ศ. 2100 เมืองเชียงแสน ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าพร้อมกับเมืองเชียงใหม่และอีกหลายๆ เมืองในล้านนา (พระยาประชาภิจักรจักร, 2516) ต่อมาราว พ.ศ. 2143 ในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ่อเมืองเชียงใหม่ ขอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยา (แต่ตำนานทางเหนือไม่ได้ระบุถึงการขอมสวามิภักดิ์) (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ, 2505) พระนเรศวรทรงโปรดฯ ให้จัดการปกครองเชียงใหม่และให้ ออกญารามเดโช ไปครองเมืองเชียงแสน เมืองเชียงแสนอยู่ภายใต้ขอบขัณฑสีมาของกรุงศรีอยุธยาได้ไม่นาน ก็ต้องขอมอ่อนน้อมต่อพม่าอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นพม่าก็แต่งตั้งขุนนางมาปกครองโดยตลอด บางครั้งก็ก็มีกระแสนการพยายามจะปลดแอกอำนาจของพม่าของชาวพื้นเมือง เช่น กรณีของเทพสิงห์และน้อยวิสุทธิ์ แห่งลำพูน ซึ่งสามารถตีเมืองเชียงแสนคืนได้ในราว พ.ศ. 2300 (สงวน โชติสุขรัตน์, 2521) แต่ไม่นานพม่าก็กลับมาปกครองได้อีก จนกระทั่งราว พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ และเจ้าพระยาอมราช ยกทัพขึ้นไปสมทบกับทัพจากเวียงจันทน์ น่าน ลำปาง และเชียงใหม่ รวมกำลังขับไล่พม่าออกจากเชียงแสนเป็นผลสำเร็จ และด้อนผู้คนลงไปไว้ตามเมืองทั้ง 5 (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ, 2505 และคำขอเชียงแสน) การศึกครั้งนี้เป็นผลให้เมืองเชียงแสนถูกเผาทำลายจนหมดความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราว พ.ศ. 2413 มีชาวพม่า ลื้อ จีน จากเมืองเชียงตุง และชาวไทยใหญ่ จากเมืองหมอกใหม่ ได้อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ในเมืองเชียงแสน เจ้าอุปราชราชวงศ์เมืองเชียงใหม่ จึงมีหนังสือแจ้งไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้อุปราชเมืองเชียงใหม่ไปแจ้งคนเหล่านั้น อยู่ภายใต้ การปกครองของเชียงใหม่ถ้าต้องการอาศัยอยู่ต่อไป แต่ไม่มีผู้ใดปฏิบัติตาม ดังนั้น ราว พ.ศ. 2417 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิชยานนท์ เมืองเชียงใหม่ พร้อมทัพจากเมืองลำปาง และลำพูน ยกทัพไปขับไล่ผู้อพยพเหล่านั้นออกจากเมืองเชียงแสน และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินท๊ะ นำราษฎรจากลำพูน ลำปาง และเชียงใหม่ ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานที่เชียงแสนแทน แล้วยกเจ้าอินท๊ะให้เป็น

พระยาราชเดชมหาราช เจ้าเมืองเชียงแสน ปี พ.ศ. 2438 เมืองเชียงแสนถูกรวบรวมเข้ากับเมืองเชียงราย และเมืองอื่นๆ เป็นจังหวัดพายัพภาคเหนือ และถูกยุบลงเป็นกิ่งอำเภอเชียงแสนหลวง ในปี พ.ศ. 2472 ต่อมายกฐานะกลับไปเป็นอำเภอเชียงแสนภายใต้การปกครองของจังหวัดเชียงรายอีกครั้ง เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2500 มาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนบ้านป่าก้อย จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า “ประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจาก ลำพูน ลำปางและเชียงใหม่” ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารตำนานที่กล่าวถึงการฟื้นฟูเมืองต่างๆ ในดินแดนล้านนา นับตั้งแต่ที่พระยาจำบ้าน และพระยาภาวโลหะ ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี และต้องพึ่งพิงกองทัพจากกรุงธนบุรีในการสู้รบกับพม่า เท่ากับว่าส่วนหนึ่งของดินแดนล้านนาโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ และเมืองนครลำปาง มีฐานะเป็นเมืองขึ้นอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงธนบุรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ในแผ่นดินสยามแล้ว จึงพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาวโลหะ เจ้าเมืองลำปางเป็นพระยาวิชิตปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ แทนพระยาจำบ้านที่เสียชีวิต เมื่อพระยาภาวโลหะได้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็ได้ฟื้นฟูเวียงป่าซางในเขตจังหวัดลำพูน โดยนำไพร่พลจากเมืองนครลำปางไปตั้งมั่นถิ่นฐานก่อนเป็นเวลา 14 ปี เพราะในขณะนั้นมีไพร่พลจำนวนน้อยจึงไม่สามารถที่จะฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2339 จึงสามารถเข้าไปตั้งมั่นในเมืองเชียงใหม่ได้ ระยะเวลาแรกกำลังพลยังไม่เพียงพอที่จะช่วยบูรณะบ้านเมืองได้ ดังนั้น พระยาภาวโลหะจึงนำกองทัพเมืองเชียงใหม่ และเมืองอื่นๆ ในล้านนา ยกไปตีและกวาดต้อนผู้คน พลเมืองต่างๆ ในดินแดนตอนเหนือ และบริเวณสองฟากแม่น้ำสาละวิน ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มชนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์ เช่น ไตใหญ่ ไตลื้อ ไตยอง ไตเงิน ข่า ลัวะ ยาง และอื่นๆ เข้ามาเป็นพลเมืองในล้านนา ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงได้ชื่อว่าเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

ในพ.ศ. 2348 พระยาภาวโลหะ เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้โปรดให้เจ้าราชรัตนราชวังหลัง เชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน ไปฟื้นฟูเมืองหริภุญไชย (ลำพูน ในปัจจุบัน) โดยนำไพร่พลจากเชียงใหม่ และนครลำปาง พร้อมผู้คนพลเมืองที่กวาดต้อนมาจากเมืองยอง (ปัจจุบัน เมืองยอง ตั้งอยู่ในประเทศพม่า ไม่ไกลจาก อำเภอแม่สายนัก) ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดลำพูน ต่อจากนั้นเมื่อบ้านเมืองสงบดีแล้ว ในพ.ศ. 2386 พระยานครลำปางน้อยอินทร์ กับพระอุปราชมหาวงศ์เมืองเชียงใหม่ได้กราบบังคมทูลขอพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งเมืองเชียงราย เป็นเมืองขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ และขอตั้งเมืองงาว เมืองพะเยา เป็นเมืองขึ้นนครลำปาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งนายธรรมลังกาเป็นพระยารัตนาเขตเจ้าเมืองเชียงราย แล้วให้นำไพร่พล

อันประกอบไปด้วยชาวไทใหญ่ และไตเงิน ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเชียงตุง เมืองพยาก เมืองเลย และเมืองสาด จำนวนพันครอบครัวเศษให้มาตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองเชียงรายซึ่งร้างไปเป็นเวลา รวม 40 ปี (สุรพล คำวิหัท, 2545) ต่อจากนั้นก็จะมีการฟื้นฟูเมืองพะเยา เมืองน่าน เมืองแพร่ ซึ่งจะไม่ขอกกล่าวถึงในที่นี้ แต่จะขอกกล่าวเฉพาะเมืองเชียงแสนดังนี้

เมืองเชียงแสน หลังจากที่ถูกกองทัพเมืองเชียงใหม่ และกองทัพกรุงเทพฯ ตีแตกใน พ.ศ. 2347 แล้ว เมืองเชียงแสนก็ได้ถูกเผาเมืองเพื่อมิให้เป็นที่มั่นของข้าศึกต่อไป และได้กวาดต้อน พลเมืองเชียงแสนประมาณ 22,000 ครอบครัว จัดแบ่งให้ไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่างๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง น่าน เวียงจันทร์ และกรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้โปรดให้ตั้ง บ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรี และที่ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี นับแต่นั้นมาเมืองเชียงแสน ก็ได้เป็นเมืองร้าง จนกระทั่งถึงรัชกาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิไชยบุตรเจ้าบุญมา เจ้าผู้ครองนครเมืองลำพูน นำราษฎรเมืองลำพูน และเชียงใหม่ ประมาณ 1,500 คน ขึ้นไปตั้งถิ่นฐาน และฟื้นฟูเมืองเชียงแสน และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ เจ้าอินทวิไชย เป็นพระยาราชเดชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน เมืองเชียงแสน จึงได้รับการฟื้นฟู ตั้งแต่นั้นมา (สุรพล คำวิหัท, 2545) การฟื้นฟูเมืองเชียงแสนในการอพยพผู้คนจากเชียงใหม่ และ ลำพูน จึงสอดคล้องกับคำบอกเล่าจากชุมชนบ้านป่าก้อยที่ว่า ได้อพยพมาจาก เชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง มาตั้งถิ่นฐาน ณ ที่นี้ จากนั้นการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง ก็จะเป็นการย้ายมาตามญาติพี่น้อง แต่จุดเริ่มต้นก็คือ การฟื้นฟูเมืองเชียงแสนสมัยเจ้าอินทวิไชยบุตร เจ้าบุญมา ที่ได้พระกรุณาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ฟื้นฟูเมืองเชียงแสน นั้นเอง

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าประชาชนชุมชนบ้านป่าก้อย ส่วนใหญ่อพยพมาจาก จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ซึ่งก็เป็นผลมาจากการฟื้นฟูเมืองเชียงแสนและเชียงรายนั้น จากการสัมภาษณ์ ชุมชน และบันทึกประวัติของชุมชน (ถวิล ใหม่ทอง, 2550) มีข้อมูลตรงกัน คือ ชุมชนเริ่มก่อตั้ง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2477 โดยในปีนี้มีประชาชนมาตั้งอาศัยเพียง 3 ครัวเรือนได้แก่ ครอบครัว นายสิงห์คำ นางแก้ว จันทร์ขาว ครอบครัว นายหนู นางปิ่น จันทราธรรม และครอบครัว นายทานางหนู บัวคลี ต่อมาในปี พ.ศ. 2478-2479 ประชากรได้อพยพอาศัยเพิ่มเป็น 30 ครัวเรือน ชุมชนบ้านป่าก้อย เดิมมีชื่อว่า “ปางก้อย” ก้อยในที่นี้หมายถึงหัวกลอย ปาง หมายถึง ที่พักชั่วคราว จากคำบอกเล่าของชาวบ้านต่างกล่าวตรงกันว่า แต่เดิมนั้นมีหัวกลอยอยู่มากที่ชุมชนบ้านสันตันธง (ชุมชนบ้านสันตันธงอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนที่อยู่ติดกัน)

ชาวบ้านนำหัวกลอยจากชุมชนบ้านสันตน์ธมมารับประทานเป็นอาหาร โดยนำมาประกอบอาหาร กันที่ปาง (ชุมชนบ้านป่าก้อยในปัจจุบัน) ในปี 2477 นั้น ชุมชนบ้านป่าก้อย ขึ้นอยู่กับชุมชนบ้าน ศรีบุญยืน หมู่ที่ 10 ตำบลป่าสักน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ต่อมาปี พ.ศ. 2482 มีผู้คนอพยพมาอยู่มากขึ้นทางราชการจึงแยกหมู่บ้านออกจากการปกครองของบ้านศรีบุญยืน มาเป็น หมู่ที่ 11 ตำบลป่าสักน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และแต่งตั้งนายปัญญา ทวีสมบัติ เป็นผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 ทางราชการได้แบ่งเขตการปกครองบ้านป่าก้อยออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านป่าก้อย ฝั่งตะวันออกให้ขึ้นอยู่กับ ตำบลป่าสักน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เหมือนเดิม ส่วนบ้านป่าก้อยทางทิศตะวันตกให้ขึ้นอยู่กับ ตำบลห้วยไคร้ เป็นหมู่ที่ 7 ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดย นายเครื่อง แสงอุทัย ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นคนแรก ปี พ.ศ. 2530 หมู่บ้านทางฝั่งตะวันตก 8 หมู่บ้าน ได้ขอแบ่งเขตตำบลใหม่ เป็นตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย บ้านป่าก้อยฝั่งตะวันตกจึงเป็นหมู่ที่ 8 ในเขตตำบลใหม่ คือ ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มาจนถึงปัจจุบัน และมี นายสมาน แก้วรากมูข เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ส่วนหมู่ที่ 11 ตำบลป่าสักน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ปัจจุบันเป็นหมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มี นายสมคิด อินทรจักร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน (ข้อมูลปัจจุบัน ณ เดือน ตุลาคม 2553)

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าก้อย แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน หมู่หนึ่ง คือ หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ส่วนอีกหมู่หนึ่งคือ หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองชุมชนทั้งสองหมู่ของชุมชนบ้านป่าก้อย ทั้งสองหมู่บริหารชุมชนเป็นอิสระต่อกัน แต่วิถีชีวิตของชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจาก มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนแห่งเดียวกัน คือ วัดไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) และประวัติ การก่อตั้งชุมชนมีจุดเริ่มต้นเดียวกัน

ขนาดและที่ตั้ง

เชียงแสนเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด เชียงแสน มีระยะทางจากตัวจังหวัดเชียงราย ประมาณ 61 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอแม่สายไปทาง ทิศตะวันออก ประมาณ 27 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอแม่จันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ประมาณ 31 กิโลเมตร อาณาเขตทิศตะวันออก ติดแม่น้ำโขง (ตรงข้าม คือ ประเทศลาว) ทิศเหนือ ติดแม่น้ำสาย (ตรงข้าม คือ ประเทศ พม่า) ทิศตะวันตก ติดเขตอำเภอแม่สาย และทิศใต้ ติดเขต อำเภอแม่จัน

เชียงใหม่เป็นเมืองโบราณมีเนื้อที่ราว 2 ตารางกิโลเมตร เป็นเมืองที่วางตัวตามแนวเหนือใต้ ตัวเมืองมีกำแพงเมืองชั้นเดียว และมีคูน้ำล้อมรอบ ปัจจุบันกำแพงเมืองปรากฏอยู่เพียง 3 ด้าน คือ ด้านทิศตะวันตกที่ยาวขนานไปกับลำน้ำโขง มีความยาวประมาณ 2,480 เมตร กำแพงด้านทิศเหนือ ยาว 1,150 เมตร และด้านทิศใต้ ยาว 900 เมตร ส่วนด้านทิศตะวันออกนั้นเป็นลำน้ำโขง ปัจจุบันพบประตูเมืองอยู่ 5 ประตู คือ ประตูยางเทิง ประตูหนองมุด ประตูเชียงใหม่ ประตูท่ามาน และประตูคินขอ

ชุมชนบ้านป่าก้อย ตั้งอยู่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของเมืองโบราณเชียงใหม่ มีระยะทางจากเชียงใหม่ สู่ชุมชนบ้านป่าก้อย ประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอแม่สายประมาณ 20 กิโลเมตร ชุมชนบ้านป่าก้อย แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตั้งอยู่ในเขตตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย อีกหมู่หนึ่ง คือ หมู่ที่ 8 ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยใช้ถนนหมู่บ้านเป็นเขตกั้นระหว่างสองหมู่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนขนานไปกับถนน มีวัด และ โรงเรียนอยู่กลางชุมชน โดยมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดที่นาทำกินของชุมชนและบ้านสันต้นธง ถนนชุมชนทางทิศเหนือทะลุถนนสายแม่สาย-เชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดที่นาทำกินของชุมชน และชุมชนบ้านสันต้นธง ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย

ทิศตะวันตก ติดที่นาทำกินของชุมชน

ทิศใต้ ติดกับชุมชนบ้านสันสลี ฝั่งตะวันออกของถนน ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ฝั่งตะวันตกของถนน ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ลักษณะทางกายภาพ

เมืองเชียงแสนเป็นที่ราบลุ่ม เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงราย มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย ลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม มีแม่น้ำแม่สาย แม่น้ำคำ แม่น้ำแม่จัน เป็นลำน้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงประชากรที่อาศัยที่ราบแห่งนี้ แม่น้ำทั้งสามสาย ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญสายใหญ่ของทวีปเอเชีย โดยแม่น้ำโขงมีต้นน้ำอยู่บนที่ราบสูงทิเบต ไหลผ่านดินแดนประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เข้าสู่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศสหภาพเมียนมาร์ จากนั้นไหลเข้าสู่ประเทศไทยที่บ้านสบรวก ซึ่งเป็นจุดแม่น้ำรวก ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ซึ่งรู้จักกันในนามสามเหลี่ยมทองคำ ระยะทางที่แม่น้ำโขงไหลผ่านจังหวัดเชียงราย มีความยาวประมาณ 100 กิโลเมตร แม่น้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่ราบลุ่มแห่งนี้พบเมืองโบราณหลายเมือง เช่น เวียงพางคำ เชียงลาว ในเขตอำเภอแม่สาย เวียงหวาย เวียงโยนกนาคพันธ์ เวียงมโนราห์ ในเขตอำเภอแม่จัน และ เมืองสุวรรณ โคมคำ เมืองเชียงแสน เวียงปรีक्षा เวียงแก้ว (เวียงสี่ตวง) ในเขตอำเภอเชียงแสน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของเชียงรายและคนไทยในสุวรรณภูมินั้นเริ่มต้นขึ้นบริเวณที่ราบแห่งนี้

ชุมชนบ้านปากก้อย มีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบอยู่ระหว่างอำเภอแม่สาย และอำเภอเชียงแสน มีแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนคือ แม่น้ำมะ พื้นที่เหมาะแก่การทำนา มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเชียงแสน ประมาณ 20 กิโลเมตร และมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอแม่สายประมาณ 20 กิโลเมตร ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนจะแบบแนวยาวนานไปกับถนนของหมู่บ้าน มีวัดและโรงเรียนอยู่กลางชุมชน การเดินทางจะใช้รถจักรยานยนต์หรือรถยนต์ส่วนตัวเท่านั้น เนื่องจากถนนไม่ใช่ถนนสายหลักจึงไม่มีรถโดยสารวิ่งผ่าน การเดินทางโดยรถโดยสารจะใช้ได้เฉพาะถนนสายพหลโยธินสายเชียงราย-แม่สาย และถนนสายพหลโยธินสายเชียงราย-เชียงแสน เท่านั้น การจะเข้ามายังชุมชนจะต้องมีการนัดหมายให้ออกไปปรับยังปากซอยทางเข้าชุมชนถนนพหลโยธิน หรือนัดหมายให้ไปปรับยังตัวเมืองแม่สาย หรือเชียงแสน

อาชีพของชุมชน

ชุมชนบ้านปากก้อย มีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบ มีแม่น้ำมะ เป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ จึงประกอบอาชีพทำนา ชาวบ้านจะทำนาปีละ 2 ครั้ง คือ นาปี และนาปรัง นาปีจะทำในช่วงฤดูฝน และนาปรังจะทำในช่วงฤดูแล้ง การทำนาปี จะอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และนาปรัง

จะอาศัยน้ำจากแม่น้ำมะ โดยการแบ่งปันน้ำของชุมชนจะมีคณะกรรมการที่เรียกกันว่า “กรรมการเหมืองฝาย” และมี “แก่ฝาย” เป็นหัวหน้าในการบริหารแบ่งปันน้ำใช้ในการทำนาอย่างเท่าเทียมกัน รายละเอียดจะกล่าวต่อไปในวิถีชีวิตชุมชน นอกจากนี้ ประชากรชุมชนบ้านป่าก่อ ยังประกอบอาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ คือ มีตลาดสดหมู่บ้านมีทั้งตลาดเช้าและตลาดเย็น มีแม่ค้าทั้งในชุมชนและต่างชุมชนมาขายผัก ปลา อาหารสด อาหารแห้ง ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และมีร้านขายของชำตั้งอยู่เป็นระยะๆ ของหมู่บ้าน และมีปั๊มน้ำมันเล็กๆ อยู่กลางชุมชน ที่จำหน่ายให้กับผู้สัญจรไปมา และขายน้ำมันให้กับบรรดาชาวบ้านที่ใช้รถในการไถนา นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา เช่น เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด และไก่ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ครูที่อยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานกว่า 20 ปี ถึงรายได้ประชากรเฉลี่ยต่อครอบครัวอยู่ที่ประมาณ 30,000-50,000 ต่อปี มีประชากรตามบัญชีผู้มีสิทธิเลือกตั้ง จำนวน 764 คน ประชากรวัยเรียน (นับแต่แรกเกิด ถึง อายุ 17 ปี) มีจำนวน 134 คน (ข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2553)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้บันทึกภาพอาชีพชุมชนที่น่าสนใจที่เป็นเอกลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มของชุมชนแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมและการอยู่ร่วมกันของชุมชน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงภาพตัวอย่างอาชีพชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของการมีส่วนร่วมและการอยู่ร่วมกัน
เป็นกลุ่มของชุมชน
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

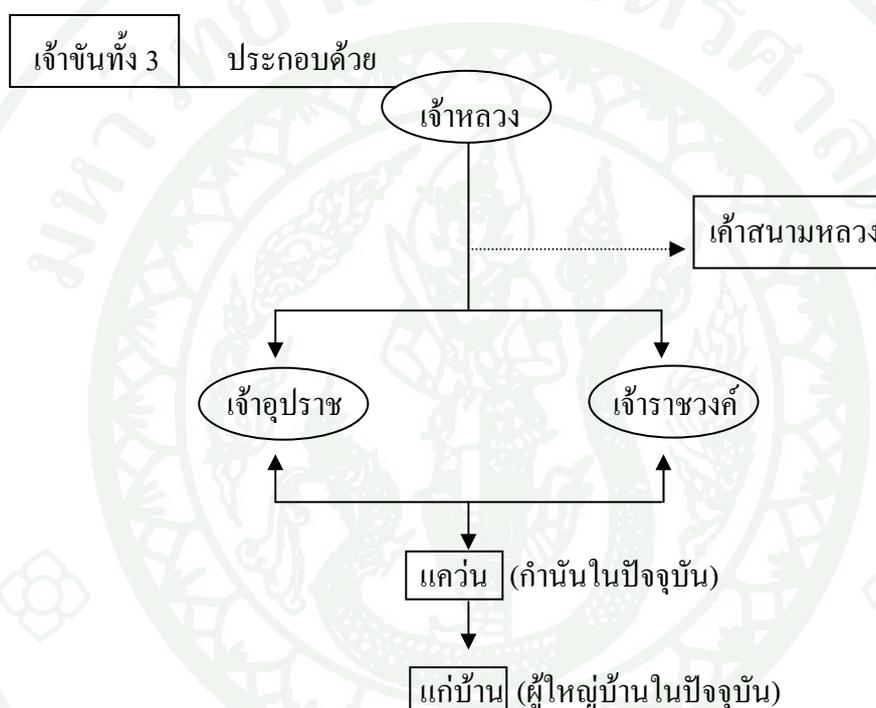
ผู้นำชุมชน การปกครองและการบริหารงานของชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมาเป็นที่ทราบกันว่าพม่ากับไทยมีการรบ ทำสงครามต่อกันมาโดยตลอด และดินแดนล้านนาก็เป็นรัฐกัณฑ์ที่ตั้งระหว่างพม่ากับไทย ดังนั้น ล้านนาจึงตกเป็นเป้าหมายสำคัญที่ทั้งสองประเทศที่พยายามเข้ามามีอำนาจเพื่อความได้เปรียบอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำให้ล้านนาไม่อาจเป็นรัฐอิสระได้ ถูกคุกคามโดยพม่าตั้งแต่ พ.ศ. 2101 เป็นต้นมา การที่ล้านนาถูกรบงำโดยพม่าพระเจ้ากาวิละ (ขณะนั้นเป็นเจ้าเมืองลำปาง และพระยาจำบ้าน เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่) เลือกว่าจะขอกำลังสนับสนุนจากสยาม ซึ่งก็สามารถเข้ายึดเมืองเชียงแสนจากพม่าได้อย่างเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2347 บริเวณที่ราบเชียงราย-เชียงแสน ก็ลดความสำคัญลง เนื่องจากประชาชนได้อพยพไปอยู่ในเขตล้านนาตอนใต้ ประชาชนที่เหลืออยู่ก็อยู่กันอย่างกระจัดกระจายตามหุบเขาและที่ห่างไกล ส่วนตัวเวียงก็รกร้างไป ประชาชนที่อยู่อย่างกระจัดกระจายก็ทำได้เพียงจัดตั้งผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้ปกครอง ถึงแม้ในยุคนี้จะไม่มีการปกครองดินแดน แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า เมืองเชียงราย พะเยา และเชียงแสน เป็นอาณาเขตการปกครองของเชียงใหม่ (บดินทร์ กินาวงศ์, 2546)

เมื่อชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเชียงราย-เชียงแสนหนาแน่นขึ้น ในปี พ.ศ. 2386 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้ามโหตรประเทศ เจ้าหลวงองค์ที่ 5 ของเชียงใหม่ ได้ประชุมคณะเจ้าชั้น 5 ไบ ซึ่งเป็นองค์การปกครองสูงสุดของล้านนา เพื่อพิจารณาสถานภาพของหัวเมืองล้านนาฝ่ายเหนือ ได้แก่ เชียงราย เชียงแสน พะเยา และงาว ได้มีมติจัดตั้งองค์การปกครองขึ้น และได้พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตั้งเมืองขึ้นพร้อมกัน คือ เมืองเชียงราย เมืองพะเยา และเมืองงาว ซึ่งเชียงแสนจัดอยู่ในเมืองเชียงราย (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2544) และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งเจ้านายบุตรหลายเชื้อสายเจ้าเจ็ดตนมาไพร่พลจากเมืองเชียงใหม่ไปฟื้นฟูบูรณะเมืองเชียงราย-เชียงแสน ปี พ.ศ. 2386 เจ้าเมืองเชียงใหม่ (พระเจ้ามโหตรประเทศ) ได้ส่งเจ้าธรรมลังกา มาปกครองเมืองเชียงราย-เชียงแสน

ลักษณะการปกครองของเชียงราย-เชียงแสน พ.ศ. 2386-2439 รูปแบบการปกครองคล้ายเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงราย-เชียงแสนมีฐานะเป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่ คือ 1) มีเจ้าชั้น 3 ไบ เป็นองค์คณะปกครองสูงสุด (เชียงใหม่ บริหารโดยคณะเจ้าชั้น 5 ไบ เป็นองค์การปกครองสูงสุด ได้แก่ เจ้าเมือง และผู้ช่วยอีก 4 ตำแหน่ง คือ พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร และพระยาบุรีรัตน์ซึ่งจะได้รับการแต่งตั้งถอดถอนจากรัฐบาลกลาง โดยเจ้านายฝ่ายชั้นสูงในล้านนาเป็นผู้เสนอชื่อ นอกจากเจ้าชั้น 5 ไบแล้วยังมี เจ้าสนามหลวง เป็นกรรมการบริหารบ้านเมือง

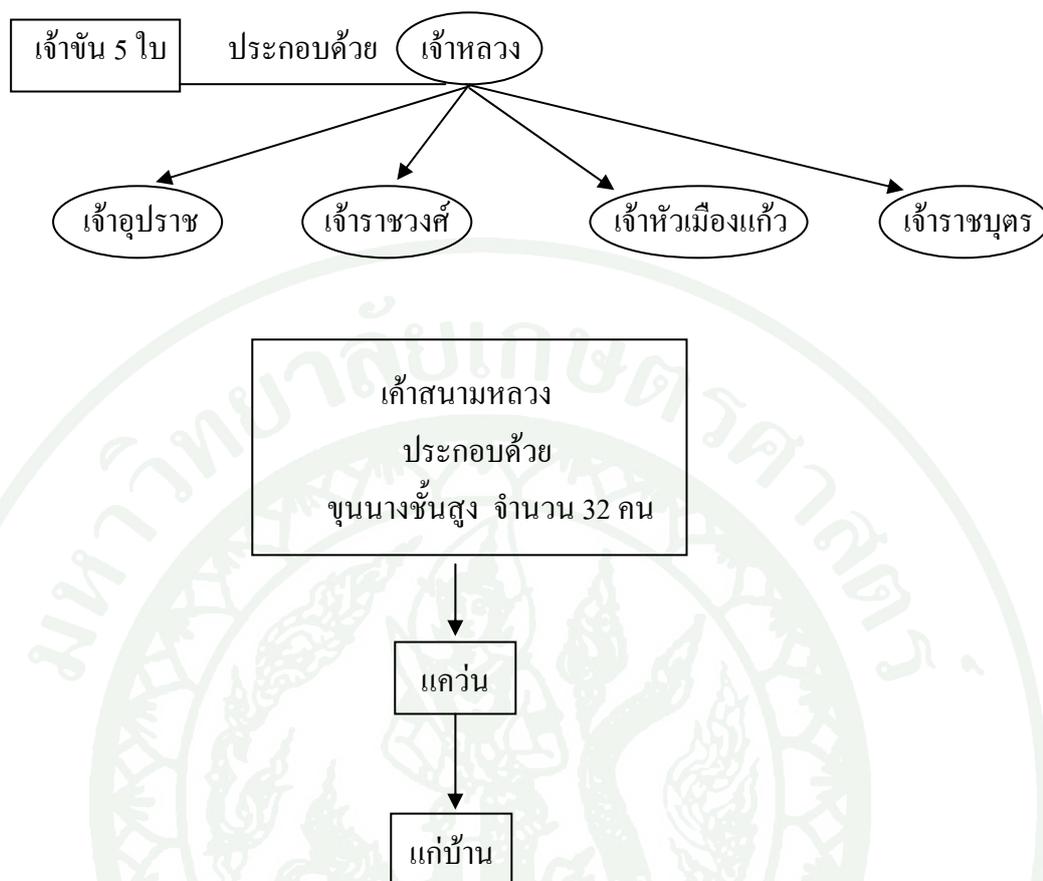
(เสถียร พันธรังสี และ อัมพร ทีชะระ, 2529) เนื่องจากเชียงรายในระยะแรกๆ เป็นเมืองขนาดเล็ก จึงมี 3 ตำแหน่ง คือ 1) เจ้าหลวง เจ้าอุปราช และเจ้าราชวงศ์ 2) ตำแหน่งเจ้าสนามหลวง มีลักษณะเหมือนกับรัฐสภา หากแต่ประกอบไปด้วยผู้นำหลายระดับ จำนวน 32 คน เจ้าสนามหลวงมีมาตั้งแต่สมัยเชียงแสน มีหน้าที่ตัดสินใจเรื่องนโยบายต่างๆ รวมทั้งข้อเสนอแนะแก่เจ้าหลวง และ 3) แคว้น เป็นองค์ปกครองระดับท้องถิ่น (กำนัน ในปัจจุบัน) แบ่งการปกครองเป็นตำบล และหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ปกครองแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งสามารถแสดงได้ดัง ภาพที่ 3

ภาพที่ 3 โครงสร้างการปกครองเชียงราย-เชียงแสน ระยะแรก

ที่มา: บดินทร์ กินาวงศ์ (2546: 213)

ในการแต่งตั้งคณะผู้ปกครองรัชกาลที่ 3 ให้สิทธิแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่สามารถกล่าว ตักเตือน ลงโทษเจ้าเมือง และเจ้านายบุตรหลานเมืองอื่นๆ ได้ และยังมีสิทธิ์เสนอชื่อเจ้าเมือง คนใหม่ได้ด้วย พ.ศ. 2419 เมืองเชียงรายมีขนาดใหญ่ขึ้น จึงมีการแต่งตั้งเจ้าขัน 5 ไบ ครบ 5 ตำแหน่ง เช่น เชียงใหม่ แสดงได้ดังภาพที่ 4

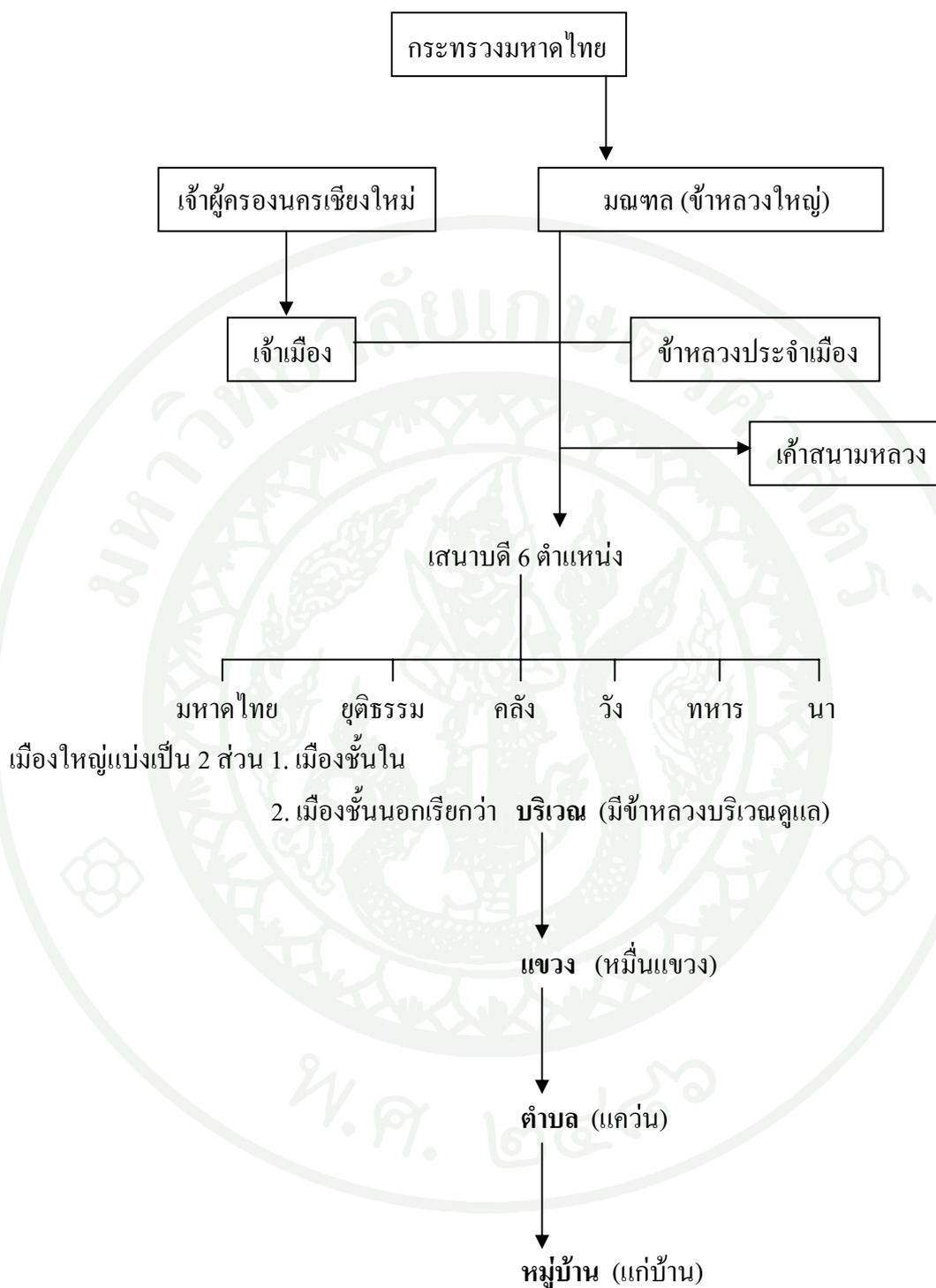

ภาพที่ 4 ลักษณะการปกครองเชียงราย ระยะเวลา
ที่มา: บดินทร์ กินวงศ์ (2546: 214)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2436 (ตรงกับสมัยของเจ้าหลวงเมืองไชย (พระยารัตนาเขต) เจ้าผู้ครองเมือง เชียงราย พ.ศ. 2434-2442) รัฐบาลกลางได้ส่งข้าหลวงมาควบคุมการบริหารงานเพื่อให้เป็นไปตาม นโยบายปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในล้านนา จึงทำให้ บทบาทของเจ้าหลวงลดลงไป การปกครองเชียงรายในระยะแรกๆ ใช้กฎหมายจารีตประเพณี ที่ถือปฏิบัติกันมา ตั้งแต่ราชวงศ์มังราย คือ กฎหมายมังรายศาสตร์ ที่เรียกกันทั่วไปว่า “ฮีตบ้าน ครองเมือง” ผู้บังคับใช้กฎหมายคือ เจ้าหลวงและเจ้านาย พ.ศ. 2436-2541 เป็นยุคปฏิรูปการปกครอง ในมณฑลพายัพ รัชกาลที่ 5 มีนโยบายที่จะรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง จัดการปฏิรูปการปกครอง หัวเมืองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ รวมหลายๆ เมืองเข้าด้วยกันแล้วจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล โดยส่วนกลางจะจัดส่งคนมาดูแลปกครองในแต่ละมณฑล ถือนโยบายส่วนกลางเป็นหลัก ในส่วนของดินแดนล้านนาก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นดินแดนที่มีลักษณะพิเศษกว่าดินแดนอื่น

คือ มีฐานะเป็นประเทศราช แยกการปกครองออกจากกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับหลวงพระบาง และ กัมพูชา ล้านนามีเอกลักษณ์ กฎหมาย และมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองที่แตกต่างจากกรุงเทพฯ และเป็นดินแดนที่มีความสำคัญในสายตาของมหาอำนาจ คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส เพราะเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้สัก ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่ามาก และยังเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างอาณาจักรของทั้งสองประเทศ จึงเปรียบเสมือนรัฐก้นชน ระหว่างอินโดจีนของฝรั่งเศสกับพม่าของอังกฤษ ซึ่งเวลานั้นฝรั่งเศสกำลังอ้างสิทธิเหนือลาว และอังกฤษเพิ่งจะได้ดินแดนสาละวินตะวันออกจากไทยตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2435 เชียงราย-เชียงแสน จึงเป็นบริเวณที่น่าเป็นห่วงว่าฝรั่งเศสหรืออังกฤษ อาจจะทำอ้างสิทธิเหนือดินแดนนี้ได้ รัชกาลที่ 5 จึงให้ความสนใจต่อดินแดนนี้มากเป็นพิเศษ การดำเนินการนโยบายการปกครองในล้านนาจึงต้องดำเนินการอย่างระมัดระวัง โดยใช้วิธีการผ่อนปรนผูกใจเจ้านายฝ่ายเหนือ ผ่อนผันให้เจ้านายฝ่ายเหนือมีอิสระทางการปกครองภายใน ทางเศรษฐกิจ และการศาล ทั้งยกย่องให้เกียรติ และสร้างความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับเจ้านายในล้านนา ดังเช่น ทรงรับเอาเจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ กับเจ้าเทพไกรสรแห่งเมืองเชียงใหม่เป็นพระชายา อย่างไรก็ตามกรุงเทพฯ ก็ค่อยๆ เพิ่มการควบคุมทางอ้อม คือ กำหนดให้เมืองในล้านนาต้องปฏิบัติหน้าที่ 4 ประการ คือ 1) ต้องช่วยป้องกันราชอาณาจักร 2) ช่วยขยายพระราชอาณาเขต 3) ช่วยเหลือราชการยามสงคราม และ 4) ส่งสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ เช่น ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และสัตว์ (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2542)

ในสมัยที่การปกครองแบ่งออกเป็นมณฑลช่วงปี พ.ศ. 2436-2442 เมืองต่างๆ ในภาคเหนือรวมอยู่ในมณฑลลาวเฉียง คือ เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีที่ว่าการมณฑลลาวเฉียงอยู่ที่เชียงใหม่ ส่วนเชียงรายนั้นเรียกว่า “บริเวณเชียงใหม่เหนือ” ได้แก่ เชียงราย ฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา แม่ใจ ดอกคำใต้ แม่สรวย เชียงคำ เชียงของ และเชียงแสนถูกรวมเข้ากับเชียงราย ในปี พ.ศ. 2437 รัฐบาลสยามได้ส่งพันตรีหลวงภูวนาถนฤบาล มาเป็นข้าหลวงสามหัวเมือง คือ เชียงราย เชียงแสน และฝาง ประจำอยู่ที่เชียงราย ลักษณะการปกครองเชียงรายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนล้านนาอยู่ในข่ายการปกครองเขตพิเศษ ที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นสูง คือ ยังคงตำแหน่งเดิม คือ เจ้าชั้น 5 ใบ และเจ้าสนามหลวง แต่ถูกลดความสำคัญลงโดยเพิ่มตำแหน่งใหม่ คือ เสนา 6 ตำแหน่ง ประกอบด้วย กรมมหาดไทย กรมทหาร กรมคลัง กรมยุติธรรม กรมวัง และกรมนา แต่ละกรมมีเจ้านายบุตรหลานเป็นเสนาผู้บังคับบัญชากรม และมีข้าราชการจากส่วนกลางเป็นผู้ช่วยเสนา เรียกว่า “พระยาผู้ช่วยไทย” คอยแนะนำเจ้านายบุตรหลานที่ยังไม่เข้าใจรูปแบบการปกครองใหม่ ลักษณะการปกครองเช่นนี้เท่ากับว่ารัฐบาลกลางเป็นผู้ควบคุมการใช้อำนาจอย่างแท้จริง (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2544) ลักษณะการปกครองดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ลักษณะการปกครองในเมืองเชียงราย-เชียงแสน ยุคปฏิรูป
ที่มา: บดินทร์ กินวงศ์ (2546: 226)

ลักษณะการปกครองดังภาพที่ 5 พระยาทรงสุรเดช ได้ทรงวางไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 โดยให้สอดคล้องกับการปกครองแบบเดิม และค่อยๆ ลดอำนาจเจ้าผู้ครองนครเดิม กำหนดให้แต่ละเมือง มีคณะกรรมการบริหาร เรียกว่า เจ้าสนามหลวง ประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงประจำนคร และข้าหลวงผู้ช่วย เจ้าผู้ครองนคร (ตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราช) ไม่มีหน้าที่ปกครองโดยตรง อำนาจปกครองเป็นของข้าหลวงประจำนคร และตำแหน่งเสนาบดี ทั้ง 6 รัฐบาลกลางค่อยๆ จัดข้าหลวงจากส่วนกลางเข้าดำรงตำแหน่งกรมการเมืองต่างๆ เพื่อลดอำนาจเจ้าผู้ครองนคร

ปัจจุบันการปกครองของชุมชนบ้านป่าก้อย มีแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ปกครอง ขึ้นตรงกับกำนันประจำตำบล และนายอำเภอท้องที่ ในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นการปกครองที่ใช้ในปัจจุบันของไทย ชุมชนบ้านป่าก้อย แบ่งเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 11 ตั้งอยู่ในเขตตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ทั้ง 2 หมู่นี้มีโครงสร้างการบริหารงานที่ต่างกัน ดังนี้

ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสูงสุดในหมู่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน และมีคณะกรรมการบริหารฝ่ายต่างๆ ดังนี้ 1) คณะกรรมการฝ่ายปกครอง (มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน) 2) คณะกรรมการฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย 3) คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม 4) คณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการและสังคม 5) คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุข 6) คณะกรรมการฝ่ายกิจกรรมสตรี 7) คณะกรรมการฝ่ายการคลัง 8) คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ นอกจากนี้ ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ยังมีกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน คณะกรรมการวัด คณะกรรมการเหมืองฝาย คณะกรรมการที่ทำงานฝ่ายปกครองและป้องกัน ได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้งจากผู้ใหญ่บ้าน ส่วนคณะกรรมการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนจะได้รับการคัดเลือกจากชุมชน

ส่วนชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสูงสุดเช่นกัน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน และมีคณะกรรมการต่างๆ ในการบริหารและการพัฒนาหมู่บ้านดังนี้ 1) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 2) คณะกรรมการประชาคมหมู่บ้าน 3) กรรมการหมู่บ้าน 4) คณะกรรมการวัด 5) คณะกรรมการเหมืองฝาย และนอกจากนี้ชุมชนบ้านป่าก้อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ยังมีกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน คือ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มตะกร้าโครงหวาย กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มหนุ่มสาว

ทั้งสองหมู่บ้านมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่ได้รับการเลือกตั้งเข้าไปสู่สภาองค์การบริหารส่วนตำบล อีกหมู่บ้านละ 2 คน ซึ่งจะเห็นได้ว่า แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) นั้นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในชุมชน เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่เก่าแก่ และมีอำนาจในเชิงปกครองตั้งแต่สมัยการฟื้นฟูเมืองเชียงราระยะเริ่มแรก สมัยเป็นเมืองหนึ่งที่ขึ้นกับเชียงใหม่ ปกครองโดยเจ้าผู้ครองเมือง เจ้าชั้น 3 ใบ มีเจ้าสนามหลวงบริหาร และลงสู่แคว้น (กำนัน) และแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ในปัจจุบันนั้น แก่บ้านไม่ได้มาจากการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเช่นอดีต แต่จะมาจากการเลือกตั้งจากประชาชนในหมู่บ้านและได้รับการแต่งตั้งจากนายอำเภอท้องที่ จากอำนาจที่แก่บ้านมีอยู่เปรียบเหมือนผู้ปกครองดูแลหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกแก่บ้านว่า “พ่อหลวง” อย่างไรก็ตามถึงแม้ผู้มีอำนาจในชุมชนจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านยังอยู่ที่วัด อยู่ที่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระภิกษุที่ชาวบ้านนับถือ หรือเจ้าอาวาส เพราะชาวบ้านผูกพันกับพุทธศาสนามาแต่โบราณกาล สังเกตได้จากโบราณสถาน ที่จะมีสิ่งก่อสร้างทางวัดวาอาราม สถูป เจดีย์ ทางศาสนาพุทธ และพิธีกรรมที่ชาวบ้านถือปฏิบัติจนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

วัฒนธรรม ประเพณี

ชุมชนบ้านป่าก้อย มีวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต แบบชาวล้านนา กล่าวคือ ผูกพันอยู่กับความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม วัฒนธรรมที่เห็นเด่นชัดที่ยังดำรงรักษากันอยู่คือภาษา โดยล้านนามีภาษาเป็นของตนเอง คือ ตัวเมือง เป็นภาษาเขียน และคำเมือง เป็นภาษาพูด คำเมืองนั้นประชาชนยังใช้พูดกันอยู่โดยทั่วไป ส่วนตัวเมืองนั้นมีผู้รู้คือพระภิกษุและผู้เฒ่าผู้แก่ เท่านั้น เยาวชนสมัยใหม่จะเรียนรู้ในการใช้ภาษาเขียนเป็นภาษาไทยกลางตามระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชน โดยศึกษาในภาคสนามเริ่มตั้งแต่ในปีการศึกษา 2549 โดยการสังเกตและสอบถามชุมชน เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม พบว่าชาวล้านนานั้นจะมีประเพณีที่ถือปฏิบัติกันตลอดทั้ง 12 เดือน และการนับเดือนของชาวล้านนานั้นจะนับเดือน เร็วกว่าทางภาคกลางไป 2 เดือน ตัวอย่างเช่น เดือนยี่เป็ง หมายถึง วันเพ็ญ เดือน สอง ซึ่งตรงกับ วันเพ็ญ เดือนสิบสอง ของทางภาคกลาง ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกเดือนที่ 1 ว่าเดือน “เกี๋ยง หรือเดือน อ้าย” เรียกเดือนที่สองว่า “เดือนยี่” ส่วนเดือนที่สามถึงเดือนสิบสอง เรียกเป็นปกติ คือ เดือนสาม เดือนสี่ ไปจนถึงเดือนสิบสอง ผู้วิจัยขอเสนอประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ ตามลำดับดังนี้

ประเพณีเป็ง

ประเพณีเป็ง ที่ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของทางภาคกลาง หรือเดือนยี่เป็ง ของชาวล้านนา ชาวล้านนาจึงมีประเพณีที่สำคัญของเดือนยี่ คือการทำพิธีลอยโคม หรือลอยกระทง ชาวบ้านก็จะมีการเตรียมการในเดือนยี่เป็งอยู่หลายประการ คือ 1) เตรียมเครื่องแต่งกาย เพื่อที่จะใส่ไปวัดในวันเดือนเป็ง 2) เตรียมโคมหูกกระทาย โคมราวไม้ เพื่อประดับบูชาหน้าบ้านเรือน 3) เตรียมผางสะดุ้ง (ถ้วยประทีป) ไว้ตามอายุของคนในเรือน เช่น อายุพ่อ อายุแม่ และลูก มีที่คนก็เตรียมการไว้หมดโดยไปหาถ้วยประทีปใส่ดินกาและน้ำมัน หรือขี้ผึ้ง ไว้เป็นที่เรียบร้อย เพื่อที่จะนำไปบูชาในวันเดือนเป็ง 4) เตรียมกัณฑ์ธรรม หรือ กัณฑ์เทศน์ ตามคัมภีร์ธรรมชะตาวัน ชะตาเดือน และชะตาปี 5) เตรียมบุปผาลาชาข้าวตอกดอกไม้ ชาวบ้านจะเลือกเอาข้าวเปลือก ข้าวฟาง ไปคั่วทำเป็นข้าวตอกเพื่อโปรยเวลาฝังงาน เช่น โปรยเวลามีขบวนแห่ โปรยเวลาเทศน์มหาชาติกัณฑ์นคร ตอนมาถึงฝนห่าแก้วรัตนธาราตกลงมา การเตรียมดอกไม้เครื่องประดับสถานที่ เช่น การทำโคมระย้า อุบะดอกไม้ นำไปถวายพระวัด คือ มีความเชื่อว่า หากใครได้ถวายดอกไม้และข้าวตอกบูชา เกิดมาในภพชาติใดจะเป็นผู้มีกลิ่นหอม เป็นคนมีเสน่ห์น่ารักแก่ประชาชน ซึ่งเมื่อใกล้ถึงวันเพ็ญเดือนยี่ชาวบ้านจะเตรียมข้าวตอกดอกไม้ไว้เป็นเครื่องบูชา และ 6) การเตรียมอาหารสำหรับพระสงฆ์ เป็นประเพณีเดือนยี่มาแต่โบราณ หากวันขึ้น 14 ค่ำมาถึง ประชาชนจะพากันตระเตรียมของถวายพระสงฆ์ คืออาหาร ขนม และผลไม้ อาหารประกอบไปด้วย แกงอ่อม แกงฮังเล ห่อนึ่ง (ห่อหมก) และลาบ ซึ่งก็เป็นอาหารพื้นเมืองที่นิยมทำกันในสังคมล้านนา ขนมก็จะประกอบไปด้วย ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวต้มถั่วแปบ ข้าวต้มหัวหงอก ขนมปาด (ศิลาอ่อน) เป็นต้น ส่วนผลไม้ก็จะเป็นผลไม้ตามฤดูกาลที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ถั่วลิสง ถั่วลิสง ถั่วลิสง ถั่วลิสง ซึ่งวันเตรียมการนี้ชาวบ้านจะเรียกกันว่า “วันห่อ” หรือ “วันดา” อาหารการกินเหล่านี้จะนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัดในวันรุ่งขึ้น

การถวายนั่นจะประกอบไปด้วย 1) การदानขันข้าว คือ การนำอาหารใส่ถาดไปถวายพระสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนของตนเองที่ล่วงลับไป และอุทิศส่วนกุศลให้กับตนเอง เช่น การเขียนใบอุทิศส่วนกุศล เพื่อให้พระสงฆ์อ่านเพื่อทราบในการให้พรว่า “ขออุทิศส่วนกุศลนี้ไว้ ในภาคหน้า” หรือ “อุทิศส่วนกุศลนี้ให้ บิดา มารดา ผู้ล่วงลับ เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย และเทวดาทั้งหลาย” เป็นต้น 2) การถวายอาหารภายในวิหาร คือ การนำเอาอาหารไปไว้รวมกันแล้วถวายแด่พระสงฆ์ ชาวบ้านก็จะได้พุดจาปราศรัยเล่าสารทุกข์สุกดิบให้กันและกันฟัง 3) การนำเอา กัณฑ์เทศน์ หรือกัณฑ์ธรรม ไปถวายโดยนิมนต์พระสงฆ์ให้มาเทศน์คัมภีร์ซึ่งศรัทธาผู้นั้นได้เตรียมไว้ และ 4) การเตรียมประเพณีใส่บาตรข้าวพระเจ้าหลวง การถวายข้าวมธุปายาส การถวายข้าว 49 ก่อน

การใส่บาตรข้าวพระเจ้าหลวง การต่างซอมต่อแบบไทยใหญ่ การถวายข้าวทิพย์ (การถวายข้าวเหล่านี้มีชื่อแตกต่างกันไป แต่มีความหมายเชิงเดียวกัน ข้าวมธุปายาส คือ ข้าวที่กวนหรือหุงด้วยน้ำผึ้ง น้ำอ้อย ข้าว 49 ก้อน ได้แก่ ข้าว 49 คำ ที่พระพุทธเจ้าทรงแบ่งไว้เพื่อระลึกถึงการที่พระองค์ทรงอดข้าวนาน 49 วัน ในครั้งที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ณ ป่าอูรวรเสณานิคม แขวงเมืองมคธ การใส่บาตรข้าวพระเจ้าหลวง คือ การตักบาตรใหญ่ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ภาษาไทยใหญ่เรียกการถวายข้าวมธุปายาสว่า “ต่างซอมต่อ” และการกวนข้าวที่จะถวายเป็นข้าวมธุปายาสนี้มีพิธีคือ การทำพิธีกวนในรั้วพิธี เรียกว่า “ราชวัตร” และนิยมให้หญิงพรหมจารี เป็นผู้กวน และบางแห่งมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ด้วย เพื่อให้ข้าวมธุปายาสมีความศักดิ์สิทธิ์จึงเรียกกันว่า “ข้าวทิพย์” คือ ข้าวของเทวดา เมื่อรับประทานแล้วจะมีความสุขความเจริญในชีวิต

ในวันเดือนยี่เป็ง ชาวบ้านจะมาถวายข้าวมธุปายาสตอนเช้ามืด เวลาประมาณตีห้าของวันเดือนยี่เป็ง (เดือนเพ็ญ) โดยนำไปไว้ตรงหน้าพระประธาน แล้วให้ปู่จ้าน (พ่ออาจารย์) กล่าวคำตั้งเวณชญาพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วนำเข้าประตูพระพุทธรูปเป็นเสร็จพิธี ความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่าข้าวมธุปายาสที่ถวายนี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์หากใครนำไปรับประทานจะมีอายุยืน มีสุขภาพดี จึงนิยมรับประทานกันมาก เวลาประมาณ 6 นาฬิกา ประชาชนจะนำถาดอาหารไปถวายพระสงฆ์เรียกกันว่า “ตานขันข้าว” เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษของตนที่ล่วงลับ รวมถึงเทวดา เทวดา เจ้ากรรมนายเวร ตลอดจนสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย รวมทั้งอุทิศส่วนบุญให้กับตนเองไว้ในภพภาคหน้า ทายก ทายิกาจะบอกพระสงฆ์ว่าจะอุทิศให้ใครบ้าง พระสงฆ์จะระบุชื่อบุคคลที่ต้องการอุทิศให้ในคำสวดหรือพรนั้น เชื่อกันว่าบุญกุศลจะไปถึงเขาในปรภพต่อไป เวลาประมาณ 7 นาฬิกา คณะศรัทธาประชาชนชาวบ้าน จะนำเอาข้าวปลา อาหาร ขึ้นบนวิหาร โดยนำไปไหว้พระรัตนตรัย คือ แก้วทั้งสาม (ชาวล้านนาจะมีพานชนิดหนึ่ง เป็นรูปสามแฉก นิยมเอาดอกไม้ใส่ไว้ในพานสามแฉกนั้น เรียกว่า “ใส่ขันแก้วทั้งสาม” เมื่อพระสงฆ์ขึ้นมาบนวิหาร ปู่จ้าน (พ่ออาจารย์) จะนำไหว้พระ รับศีล และเริ่มทำพิธีทำบุญต่อไป ตลอดกลางวันนั้นคณะศรัทธาประชาชนจ่านำเอาภัตตาหารไปวัด นิมนต์พระสงฆ์เทศน์ธรรมชะตาของตน หากภัตตาหารเป็นคำสอนจะเรียกว่า “ธรรมวัตร” นอกจากนี้ก็จะมีการตั้งธรรมหลวง คือ “ธรรมมหาชาติชาดก” ซึ่งเป็นเรื่องของพระเวสสันดร ตลอดวัน

ในตอนพลบค่ำ ประชาชนจะนำเอาผางพะตืด (ถ้วยประทีป) ไปวัดเพื่อบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์จะเทศน์อานิสงส์ผางพะตืดด้วย มีเรื่องเล่าว่า

...มีทศตะเข้ใจผู้หนึ่ง ได้ไปผ่าฟันอยู่ในป่า วันเดือนยี่เป็ง ชายคนนี้คิดว่า วันนี้เราควรจะได้บูชาพระประทีป จึงบีบเอาน้ำมันจากแคบหมูในห่อข้าว และฉีกชายแขนเสื้อของตน เอาน้ำมันหมูใส่ในถ้วยแล้วจุดประทีป อธิษฐานขอให้ตนพ้นทุกข์ การบูชาของเขาทำให้แผ่นดินไหว ขณะเดียวกันที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในพระนครสาวัตถีกำลังบูชาพระประทีป ต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เมื่อแผ่นดินไหวจึงแคลงพระทัย ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า การบูชาพระประทีปที่มีแผ่นดินไหวนี้เนื่องจากการบูชาของ นายทศตะเข้ใจ ได้บูชาเจตนาอันสูงยิ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลอยากได้บุญกุศลนั้นบ้าง จึงขอแบ่งบุญกับชายเข้ใจ โดยพระราชทานราชทรัพย์ของพระองค์แลกเอาบุญ ในที่สุด ทำให้ชายเข้ใจคนนั้นกลายเป็นเศรษฐีของเมืองสาวัตถีในคืนวันนั้นเอง...

การบูชาผางพะตืด ของชาวล้านนาจึงอยู่ในความนิยมของประชาชนอย่างมาก เพราะได้สร้างค่านิยมไว้ให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการบูชาว่ามีอนิจสงฆ์ยังในการบำเพ็ญคุณความดี หลีกจากการบูชาพระประทีปแล้ว ประชาชนจะจุดโคมไฟบูชา สว่างไสวทั่วพระอาราม บางคนก็กลับบ้านเพื่อบูชาดวงประทีปที่ตนเห็นว่าควรบูชา เช่น ครัวไฟ (ห้องครัว) หม้อน้ำ ประคูด่าน บ่อน้ำ ประคูด่าน ทเวดาประจำบ้าน ดังนั้น ในคือวันเพ็ญเดือนยี่เป็งบ้านของชาวบ้านจะสว่างไสวทั่วชุมชน นอกจากนี้แล้วยังมีการจุดดอกไม้เพลิง และเล่นบอกลไฟต่างๆ ภายในวัด โดยเป็นการจุดเพื่อเป็นพุทธบูชา บางทีก็มีการประกวดแข่งขันการจุดบอกลไฟดอกไม้เพลิง มีการประชันกันและแจกของรางวัลให้กับผู้ชนะด้วย

ในเดือนยี่เป็งนอกจากเดือนเป็งแล้ว ประชาชนยังนิยมจัดประเพณีขึ้นหลายอย่าง หลายทาง คือ ประเพณีตานก๋วยสลาก (สลากภัต) ทอดกระฐิน ทอดผ้าป่า ตานขันข้าว ตั้งธรรมหลวง ตานโคม และผางประทีป จุดดอกไม้ไฟ ลอยขมวดหรือลอยกระทง รวมทั้งการแต่งงานด้วย

ในวันเพ็ญเดือนยี่เป็งชาวบ้านยังมีประเพณีนี้ลอยโคม หรือลอยกระทงด้วย ในการลอยโคม มีความหมายว่า 1) เป็นการลอยเคราะห์ลอยบาป 2) เป็นการลอยเพื่อส่งของ 3) เป็นการลอยเพื่อบูชาพระนารายณ์ 4) เป็นการลอยเพื่อบูชาพระพุทธบาทในหาดทรายแม่น้ำนันทิ และ 5) เป็นการลอยเพื่ออธิษฐาน ในวันลอยกระทงนั้นล้านนาจะแบ่งออกเป็น กระทงเล็กและกระทงใหญ่ กระทงเล็ก

ชาวบ้านจะทำขึ้นเองเป็นการส่วนตัว นิยมลอยตามแม่น้ำลำคลอง หนองบึงใกล้ๆ บ้าน นิยมลอยกันในวันขึ้น 14-15 ค่ำของเดือนยี่ ส่วนกระทงใหญ่จะจัดเป็นการส่วนรวมเป็นขบวนแห่ นิยมแห่ขบวนและลอยกันในวันแรม 1 ค่ำ เพราะวันวันเพ็ญนั้นเป็นการไม่สะดวก เนื่องจากอุบาสกอุบาสิกาต้องไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์ ฟังธรรม ในวันกระทงใหญ่นี้ในล้านนาจะทำกันทุกอำเภอมีการประกวดกระทงใหญ่ ซึ่งแต่ละหมู่บ้าน ตำบล จะส่งขบวนกระทงใหญ่เข้าประกวด ในปัจจุบันขบวนกระทงใหญ่ได้ขยายจากระดับอำเภอมาสู่ระดับตำบลแล้ว เพื่อเป็นการสืบสานประเพณีและการท่องเที่ยวของล้านนา ซึ่งจะเห็นได้เมื่อถึงคราววันเพ็ญเดือนสิบสอง หรือเดือนยี่เป็งของทางเหนือจะมีข่าวเกี่ยวกับเชิญชวนนักท่องเที่ยวมาเที่ยวงานเดือนยี่เป็งของชาวล้านนาเสมอ โดยเฉพาะที่เชียงใหม่เมืองหลวงของล้านนา แต่ทุกจังหวัดในล้านนาต่างก็จัดงานกันใหญ่โตเช่นกันในประเพณีนี้ แต่ที่อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ในวันเพ็ญเดือนยี่นี้จะมีการปล่อยโคมไฟนับพันๆ ดวง ในตอนกลางคือซึ่งสวยงามมาก ซึ่งก็เป็นอีกหนึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเพณีของชาวล้านนาในเดือนยี่เป็ง

ประเพณีสู่วัยข้าว

เดือน 3 เหนือ (เดือนอ้ายกลาง) ตรงกับเดือนธันวาคม ทางล้านนาเองก็จะมีประเพณีเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คือการทำนา นั่นก็คือ ประเพณีเกี่ยวข้าว การสู่วัยข้าว ในเดือนดังกล่าว ผู้ศึกษาได้อยู่ในสนามที่ใช้ศึกษา จึงได้เห็นปรากฏการณ์ประเพณีเดือนสาม ดังนี้ ในยามเดือนสามนี้ชาวบ้านจะเรียกกันว่า “ยามเกี่ยวข้าวเอาเฟื้อง” หรือ “ยามเกี่ยวไส้เกี่ยวนา” กล่าวคือ ในเดือนสามนี้ข้าวกล้าในทุ่งนาจะเริ่มสุกมีสีส้มเหลืองอร่ามเต็มท้องทุ่ง เป็นเวลาที่ชาวบ้านทั้งหลายจะเตรียมตัวทำงานอย่างหนัก คือจะเริ่มจากการทำพิธีกรรมและการเก็บเกี่ยวข้าวกล้าในนาของตนทุกครั้วเรือน โดยชาวบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกี่ยวข้าว คือ “การแสกเกี่ยวข้าว” การแสกเกี่ยวข้าวนี้ ชาวบ้านที่เป็นชาวนาจะนำเครื่องพิธีกรรมบูชาแม่โพสพ ด้วยเครื่องบูชา คือ แว่น (กระจก) หวี แป้ง น้ำมันทาผม ปลาช่อน เนื้อย่าง หมากเมียงบุนหรี ฐูปเทียนดอกไม้หอม โดยนำไปบูชาที่เค้าค้ำแม่โพสพกลางทุ่งนาที่ใช้เป็นที่ตั้งพิธีกรรม หลังจากพิธีกรรมแสกเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านจะหาวันฤกษ์ดีก่อนนับแต่การลดน้ำนา คือ เอน้ำออกจากนาให้นาแห้งเกี่ยวง่ายเสียก่อน แล้วขอขมาแม่โพสพ โดยนำเอาของประกอบด้วย ข้าว 1 ปั้น กล้วย 1 ลูก หมาก เมียง บุนหรี น้ำคั้น โดยอธิฐานขอวานอนแม่โพสพเจ้าให้ไปอยู่กับขุ่นจาง ตามที่ชาวบ้านได้เชิญ เมื่อเชิญแล้วจึงลงมือเกี่ยวข้าวเป็นลำดับแล้วฝังแดดให้แห้งประมาณ 4-7 วัน จากนั้นจะเป็นการ “มัดข้าว” คือ การรวมข้าวที่เกี่ยวข้องให้มีขนาดพอเหมาะ และมีขนาดเท่าๆ กัน เพื่อที่จะนำไปกองข้าว เตรียมที่จะฟาดหรือตีข้าว ในอดีตการเกี่ยวข้าวนี้จะมีการเอามือ (ลงแขก) คือ การช่วยเหลือกันเวียนกันช่วยเหลือทำให้เสร็จ

แต่ปัจจุบันการเอาหมอนี้ได้จางหายไปเป็นการจ้างแทน การจ้างนี้เรียกว่า “เอารางวัล” กระนั้นก็ตามชุมชนก็พยายามที่จะรื้อฟื้นการเอาหมอนี้ขึ้น เนื่องจากเป็นการลดต้นทุนการผลิต จากนั้นก็จะเป็นการเก็บเกี่ยวข้าว เริ่มจากการเกี่ยวข้าว มัดข้าว ตีข้าว และการเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉาง การเก็บเกี่ยวข้าวในปัจจุบันนี้มี 2 แบบ คือ แบบแรกคือการเก็บเกี่ยวแบบใช้แรงคนเหมือนดังเช่นอดีต คือ คนจะใช้เกี่ยวเกี่ยวข้าว จากนั้นก็จะเป็นการรวมเฝ้าข้าว กองข้าว และตีข้าว จนกระทั่งนำข้าวใส่ยุ้งฉาง อีกแบบหนึ่งคือการใช้เครื่องจักร คือ รถเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีพิธีการสู่ขวัญข้าว การสู่ขวัญข้าว คือ การบูชาแม่โพสพผู้บันดาลให้ข้าวกล้าแก่คนทั้งหลาย ซึ่งมีความเชื่อว่าการทำขวัญข้าวนี้จะทำให้มีผลผลิตดี กินไม่เปลือง มั่งมูลพูนสุข อีกประการ คือ การแสดงความกตัญญูทวดต่อเทพยดาฟ้าดิน การทำขวัญข้าวนี้บางที่ก็จะเลี้ยงผีโต่งผีนา (ผีทุ่งผีนา) ไปด้วย การกระทำนี้ทำกันหลายแบบแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดมา การเลี้ยงผีทุ่งนาก็จะประกอบไปด้วย ข้าวสุก ไข่ต้ม กล้วย ขนมหวาน ดอกไม้รูปเทียน บ้างก็มีเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ ข้าวสุก ข้าวต้ม ขนมห ผลไม้ ใส่ในสะตวง หรือกระทง ไปวางไว้ที่ค้ำสังเวศแม่โพสพ จุดใดจุดหนึ่งในที่นา การบูชานี้เรียกว่า “บูชาแม่โกลสก หรือ โปสพ” เมื่อชาวบ้านเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวแล้วจะมีพิธีการอีกหนึ่งอย่าง คือ “การปิดกาย” การปิดกาย คล้ายกับเป็นการฉลองการทำงานสำเร็จแล้ว โดยเจ้าของนาจะเตรียมสุราอาหาร มาเลี้ยงคนที่ช่วยทำนาตีข้าวจนเสร็จสิ้น สุราที่จะนำมาเลี้ยงนั้นก็แล้วแต่ฐานะของเจ้าของนา อาจจะเป็นสุราขาว อาหารก็จะเป็นอาหารทางเหนือ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นลาบ อาจจะเป็นลาบเนื้อ หรือลาบหมู ซึ่งจะรับประทานดิบ หรือสุกก็ได้แต่คนรับประทานลาบจะรับประทานกับเครื่องเคียงซึ่งเป็นผักสดที่เป็นสมุนไพรของทางเหนือ เช่น ยอดหรือดอกสะเดา (เสลียม) ผักเหล่านี้ชาวบ้าน เรียกว่า “ผักกับลาบ” นอกจากลาบแล้วอาจจะมีแกงอ่อม ต้มไก่ ล้อมวง กินกัน สนทนาปราศรัย ถึงความสำเร็จ และอุปสรรคในการทำงาน รวมถึงการวางแผนการทำงานในครั้งต่อไป สร้างความสามัคคีในกลุ่มคนนั้นๆ

ประเพณีตานข้าวใหม่

เดือน 4 เหนือ หรือเดือนยี่ในภาคกลางตรงกับเดือนมกราคม จะมีประเพณีที่สำคัญของชุมชนอีกประการหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์ คือ เดือน 4 เป็ง พอถึงเดือน 4 เป็ง ทุกคนในชุมชนก็จะเป็นที่ทราบกันว่าถึงวันที่จะต้อง “ตานข้าวใหม่” ก่อนถึงวันตามข้าวใหม่ (วันเพ็ญ เดือน 4) 1 วัน ก็จะเป็นวันเตรียมการ ทางเหนือก็จะเรียนวันเตรียมการนี้ว่าเป็น “วันดา” หรือ “วันห่อ” ถ้าเกี่ยวข้องกับศาสนาและทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้นจะเรียกวันนั้นว่า “วันห่อ” วันห่อ คือ วันที่ชาวบ้าน ห่อขนม อาจจะเป็นขนมเทียน (ขนมจ็อก) ข้าวต้มมัด ห่อนึ่ง (ห่อหมก) เตรียมอาหารการกิน

ที่จะนำไปถวายวัดในวันรุ่งขึ้น ถ้าเป็นการมงคลอย่างอื่นที่ไม่ไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้นเรียกว่า “วันดา” เช่น การขึ้นบ้านใหม่ งานบวช วันเตรียมการดังกล่าวจึงเรียนว่าวันดา หรือ “วันแตงดา” ส่วนวันรุ่งขึ้นก็จะเป็นพิธีขึ้นบ้านใหม่ หรืองานมงคลใดๆ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็จะมีวันดามากกว่าหนึ่งวัน เรียกวันดาน้อย และวันดาหลวง วันดาหลวงนี้ชาวบ้านจะถือเป็นวัน “ฮอมปอย” คือ วันที่ชาวบ้านจะมาร่วมทำบุญ คือ การนำเงินใส่ซองมาให้เจ้าภาพ คำว่า “ปอย” คือ งานเฉลิมฉลองนั่นเอง

การदानข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะนำข้าวใหม่ที่เก็บเกี่ยวได้ไปถวายที่วัด ซึ่งจะกำหนดให้แต่ละหลังคาเรือนนำข้าวใหม่มาถวายวัดเป็นจำนวนที่เท่าๆ กัน เช่น หลังคาเรือนละ 2 ถัง เป็นต้น นอกจากข้าวใหม่จำนวน 2 ถังแล้ว จะต้องมียอด (ยอด คือ เงินที่ใช้ปักเป็นปัจจัยถวายพร้อม กับข้าวใหม่) ซึ่งยอดนี้ก็ได้แล้วแต่จิตศรัทธาว่าจะปักยอดเท่าไร อาจจะ เป็น 20 บาท 50 บาท หรือมากกว่า ก็ตามกำลังศรัทธา พิธีกรรมของวันเดือน 4 เป็ง (วันเพ็ญเดือน 4) ก็คล้ายกับพิธีกรรมทางศาสนาที่เป็นมงคลโดยทั่วไป คือ ตอนเช้าชาวบ้านบางคนก็จะมาदानขันข้าวให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ บูชาขึ้นแก้วทั้งสาม ขอศีล กล่าวคำถวายข้าวใหม่ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และให้พร เป็นเสร็จพิธี ส่วนข้าวใหม่ที่ได้นั้นวัดก็จะไปประกอบกิจทางสงฆ์ เช่นจำหน่ายเพื่อนำเงินมาก่อสร้างพัฒนาวัด หรือ เป็นค่าตอบแทนให้กับคนที่เก็บปิ่นโตวัด (คนเก็บปิ่นโตวัด หมายถึง คนที่อาสาไปตักปิ่นโตให้กับชาวบ้านตอนเย็น และตอนเช้าก็ไปเก็บปิ่นโตที่ชาวบ้านได้ใส่อาหารไว้แล้ว มาถวายพระสงฆ์และเณรที่จำพรรษาที่วัด) หรือจะเป็นการอื่นใดก็ตามแล้วแต่เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะดำเนินการ

ประเพณีตานตอด

เดือน 5 เหนือ ซึ่งตรงกับ เดือน 3 ของทางภาคกลาง ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นเดือนที่ตรงกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันมาฆบูชา ซึ่งตรงกับวันเพ็ญ เดือน 5 เหนือ ชุมชนบ้านป่าก้อย ก็จะไปวัดทำบุญ กันตามปกติ แต่ในเดือน 5 นี้ ชุมชนบ้านป่าก้อย มีกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ถือปฏิบัติกันมานาน และก็ขาดหายไปช่วงหนึ่ง นั่นก็คือ “ประเพณีตานตอด” จากการสังเกตของกิจกรรม และการบอกเล่าของชาวบ้าน ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่า “ตาน” คือ การให้ทาน และ “ตอด” คือ การให้ หรือถวาย การตานตอด จะเริ่มจากมีผู้นำที่เป็นผู้เฒ่าคนหนึ่งได้ไปบอกกล่าวกับผู้นำชุมชนอีกหลายๆ คนว่า ปีนี้จะมีการตานตอด เมื่อทุกคนทราบกันแล้ว ก็จะบอกบุญกันอย่างลับๆ ไม่เอิกเกริก ทุกคนก็จะบริจาคทานตามกำลังศรัทธา ทั้งข้าวปลา อาหารแห้ง เงิน สิ่งของเครื่องใช้

เท่าที่จะรวบรวมได้ เมื่อได้เงิน และสิ่งของที่นำไปตามตอดนั้นจำนวนหนึ่ง คณะผู้นำก็จะพิจารณาคัดเลือกคนที่สมควรจะได้รับ สิ่งของให้ทานนี้ โคนมีเกณฑ์ การพิจารณา คือ เป็นผู้เต่า ผู้แก่ในชุมชนที่มีฐานะยากจน ไม่มีผู้ที่ดูแล เมื่อได้คนที่จะไปทอดให้แล้ว ก็จะปิดเป็นความลับไม่บอกกล่าวให้ชุมชนทราบ จะทราบเพียงผู้นำการตอดตอดนี้เท่านั้น จากนั้นจะนัดวันเวลา และเชิญชวนผู้คนไปร่วมตามตอด โดยผู้ไปร่วมตามตอดก็ไม่ทราบว่าทอดให้ใคร เพียงนัดหมายมาพบเจอกันในตอนค่ำที่ใดที่หนึ่งในหมู่บ้าน อาจจะเป็นวัด หัวบ้าน หรือบ้านใครคนใดคนหนึ่ง ในชุมชนก็ได้ ทุกคนที่มาที่จะนำเข้าของ เงิน มาร่วมบริจาค ทำคล้ายกับสังฆทาน เมื่อได้เวลาประมาณเกือบจะสามทุ่ม ก็จะไปที่บ้านของคนที่เป็นเป้าหมาย ผู้ที่มาร่วมตามตอดนี้จะทราบว่าจะไปทอดให้ใคร ก็ต่อเมื่อก่อนออกเดินทางนี้เอง ก่อนออกเดินทางก็จะนัดแนะว่าจะทำอะไรกันบ้าง เมื่อพร้อมแล้วก็ออกเดินทาง เมื่อไปถึงบ้านของผู้เต่าผู้แก่ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกในการตอดตอด คณะก็จะนำข้าวของ เงิน ที่ได้รับบริจาคมานั้นไปวางไว้ที่บันไดบ้านอย่างเงียบๆ ไม่ให้เจ้าของบ้านรู้ตัว จากนั้นก็แอบหลบซ่อนตัวในที่มืดและจุดประทัดเสียงดังกรึกโครม จนเจ้าของบ้านตกใจ บ้างก็จะเข้าใจผิดว่ากำลังจะเกิดเหตุร้ายกับตน บ้างก็อาจจะเข้าใจว่า มีคนกำลังจะมาปล้นบ้านบ้าง จากนั้นเจ้าของบ้านก็จะเปิดไฟในลักษณะสะพริงกลัว เปิดประตูแง้มออกมาดู ก็จะพบเห็นข้าวของที่คณะผู้ร่วมตามตอดนั้นนำไปวางไว้ที่บันไดบ้าน เจ้าของบ้านเห็นก็หายตกใจและปราบปลื้มใจและกล่าวคำออกมาว่า “ของผีหรือของคน” จากนั้นคณะผู้ร่วมตามตอดก็จะแสดงตนและขอโทษขอโพยที่ทำให้ตกใจ ในช่วงที่ผู้วิจัยอยู่ในภาคสนามนี้ชุมชนบ้านป่าก้อยได้ตามตอดให้กับคนถึง 3 คน แม่เต่ารายหนึ่งที่ได้รับการตอดตอด ถึงกับร้องไห้ น้ำตาไหลด้วยความตื่นตันใจ จากที่เข้าใจผิดว่ากำลังจะถูกปล้น จากนั้นแม่เต่า พ่อเต่าที่ได้รับการตอดตอดก็จะเชิญขึ้นบ้าน คณะก็จะไถถามถึงสารทุกข์สุกดิบ ให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต สนทนาปราศรัยได้พอควรแล้วคณะก็จะประเคนสิ่งของเครื่องใช้ เงิน ที่ได้รับมานั้นให้กับแม่เต่า พ่อเต่า พ่อเต่า แม่เต่าก็ให้พร เป็นการขอบคุณ สนทนาปราศรัยกันต่ออีกสักพักคณะก็ขอลากลับ เป็นอันเสร็จพิธีตามตอด จะเห็นได้ว่าประเพณีนี้ ภูมิปัญญาที่บ่งบอกถึงความเอาใจใส่ดูแลคนในชุมชน ไม่ทิ้งกัน ช่วยเหลือกัน แสดงถึงความห่วงใยผลที่ได้คือความรักความสามัคคีที่ยั่งยืนของชุมชน

จะเห็นได้ว่าประเพณีที่เกิดขึ้นนี้เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อเรื่องผลบุญในแต่ละเดือนๆ ก็จะมีกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะสอดคล้องเหมาะสมกับการเวลา เช่นเดือน 4 เดือน 5 นี้ ชาวบ้านเสร็จกิจจากการทำนา จึงมีการตอดข้าวใหม่ มีการตามตอดที่ชาวบ้านนั้นได้พักจากการทำนา และพอมีเงินจากการขายข้าวมาร่วมทำบุญ และเป็นช่วงที่มีอากาศดีฝนไม่ตกซึ่งสะดวกต่อการทำกิจกรรมกลางแจ้งได้ นอกจากนี้ยังมีประเพณีอื่นๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต

เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การกินแขกแต่งงาน การปลูกเรือนใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงการขึ้นบ้านใหม่

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่

การขึ้นบ้านใหม่ชาวล้านนาจะถือฤกษ์ดียาม การจะทำการมงคลใดๆ ก็จะต้องฤกษ์ดียาม ซึ่งจะกล่าวถึงฤกษ์ยามต่อไป ในอดีตนั้นการขึ้นบ้านใหม่เจ้าภาพจะให้ลูกหลานหรือคนที่รู้จักมักคุ้น ที่มีกรรมดีไปบอกบุญแก่เพื่อนบ้านที่ตนเคารพนับถือว่าจะมีการขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า “ขึ้นเฮือนใหม่” ในวันที่เป็นมงคลฤกษ์ตามคำแนะนำของพระหรือปู่จ้านตามพิธีของชาวล้านนา แต่ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้บัตรเชิญตามวัฒนธรรมภาคกลางที่เข้ามามีอิทธิพลต่อชาวล้านนา แต่กระนั้นก็ตาม คตินิยมของชาวล้านนาก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ โดยให้ขึ้นเฮือนใหม่ด้วยการกำหนดเอาเดือนคู่ เช่น เดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก เดือนแปด เดือนสิบ และเดือนสิบสอง โดยเฉพาะเดือนสิบสองซึ่งตรงกับเดือนสิบของไทยนิยมกันมากที่สุด เพราะถือว่าเดือนนี้แม่น้ำทุกสายเต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำ พืชพันธุ์ธัญญาหาร อุดมสมบูรณ์ จึงนิยมขึ้นบ้านใหม่ อันเป็นนิมิตหมายแห่งความเจริญของครอบครัวและตนเอง ส่วนเดือนที่นิยมทำกันเพียงวันเดียว คือ วันพญาวัน (15 เมษายนของทุกปี) เท่านั้น เพราะถือว่าเป็นวันที่เป็นวันใหญ่กว่าวันทั้งหลาย เมื่อได้เดือนแล้วก็จะหาวัน วันที่จะทำการมงคลขึ้นบ้านใหม่ หรือการมงคลใดๆ นั้นชาวบ้านจะไม่ทำกันในวันเสีย โดยมีความเชื่อเรื่องวันเสีย ดังนี้

เดือน	เกียง	ห้า	เก้า	ระวิจันทั้ง	เสีย อาทิตย์ กับ จันทร์
เดือน	ยี่	หก	สิบ	อังคาร	เสีย อังคาร วันเดียว
เดือน	สาม	เจ็ด	สิบเอ็ด	โสริศรุ	เสีย เสาร์ กับ ผัด (พฤหัสบดี)
เดือน	สี่	แปด	สิบสอง	สุโขพูธา	เสีย สุกร์ กับ พุธ

(พระครูจิริคุณาธาร, 2546)

นอกจากการหาฤกษ์ยามแล้ว ชาวล้านนาก็ยังมีความเชื่อในเรื่อง “วันจม วันฟู” ด้วย ซึ่งการจะทำการมงคลเช่นการขึ้นบ้านใหม่นั้น ชาวบ้านจะต้องไปหา “เมื่อ” คือ การไปหาฤกษ์หายามนั่นเอง การไปหาเมื่อนี้ชาวบ้านจะไปหาจากพระที่เรียกว่า “ตุ้เจ้าหมอเมื่อ” หรือไปหาที่พ่ออาจารย์วัด (พ่อจ้าน, ปู่จ้าน) ทางท่านเหล่านี้จะเป็นที่ปรึกษาด้านพิธีกรรมของชุมชน ช่วยปัดเป่าความทุกข์ในใจของคนในชุมชน จึงได้รับการยกย่องนับถือจากชุมชนว่าเป็นผู้รู้เป็น “นักปราชญ์

อาจารย์” ของหมู่บ้าน เป็นผู้รู้โหราศาสตร์ รู้ฤกษ์ยามาที่ รู้ยึดคลองประเพณีต่างๆ โดยการหาวันนั้น มักจะทำตามคัมภีร์โหราศาสตร์ เรียกกันว่า “หามื้อจันวันดี” วันจม วันฟู นั้น เชื่อกันว่าเป็นวัน กระด้างประจำเดือน วันจมนั้นควรเว้นการกระทำการมงคลใดๆ วันฟูถือว่าเป็นวันดี ซึ่งวันจมวันฟู ถือตามเดือน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงวัน จม วัน ฟู ของชาวล้านนา

เดือน	วันฟู	วันจม
เกียง	วันจันทร์	วันศุกร์
ยี่	วันอังคาร	วันอาทิตย์
สาม	วันพุธ	วันอาทิตย์
สี่	วันพฤหัสบดี	วันจันทร์
ห้า	วันศุกร์	วันเสาร์
หก	วันเสาร์	วันพุธ
เจ็ด	วันอาทิตย์	วันพฤหัสบดี
แปด	วันพุธ	วันอาทิตย์
เก้า	วันพฤหัสบดี	วันจันทร์
สิบ	วันศุกร์	วันอังคาร
สิบเอ็ด	วันเสาร์	วันพุธ
สิบสอง	วันอาทิตย์	วันพฤหัสบดี

ที่มา: มณี พะยอมยงค์ (2529: 180)

นอกจากนี้แล้วผู้ให้ฤกษ์ยาม (พระ หรืออาจารย์วัด) ดูวันดี วันเสีย วันจม วันฟู แล้วก็จะต้อง หา วันฟ้าตีแสง หมายถึง การหาฤกษ์แบบล้านนา หรือการหามื้อจันวันดี นั้นเอง ประกอบไปด้วย การหา เดือน วัน และยาม ที่ดีในการกระทำการมงคลต่างๆ เมื่อได้ ฤกษ์ยามยามดีแล้ว เจ้าภาพ จะไปนิมนต์พระสงฆ์เพื่อการสวดมงคลคาถา และเทศนาธรรม อย่างไรก็ตามการขึ้นบ้านใหม่ของ ชาวล้านนามีอยู่ 3 แบบ คือ 1) นำพระพุทธรูปขึ้น ผู้แต่ผู้แก่อยพร 2) นิมนต์พระสงฆ์มานำขึ้นบ้าน และมีเทศน์ และ 3) นิมนต์พระสงฆ์มาถอนและเจริญพระพุทธรูป

การขึ้นบ้านใหม่กรณีที่ 1 คือ การขึ้นบ้านใหม่แบบนำพระพุทธรูปขึ้นนั้น ให้สำหรับ
 เจ้าของบ้านที่มีกำลังทรัพย์น้อย ไม่อาจจะเลี้ยงแขกหรือนิมนต์พระสงฆ์เป็นจำนวนมากได้
 เพราะเรือนเป็นหลังเล็กไม่สะดวกในการเชิญแขกมาร่วมงาน จึงเลือกที่จะเชิญผู้เฒ่า ผู้แก่ มาอวยพร
 เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิแก่เจ้าของบ้านและครอบครัว กรณีที่ 2 คือ การนิมนต์พระมานำขึ้นบ้าน
 ใหม่และแสดงพระธรรมเทศนานั้น เริ่มจากการไปนิมนต์พระสงฆ์ที่ตนเคารพ นับถือ รูปหนึ่ง
 ใกล้บ้านของตน (ส่วนใหญ่ก็จะเป็นวัดในชุมชนของตน) มานำขึ้นบ้านหรือมาเป็นผู้ประพรมน้ำมนต์
 แล้วฟังพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ เรียกว่า “ฟังธรรม” มีคัมภีร์ธรรมที่ปราชญ์โบราณแต่งไว้หลายผูก
 (กัณฑ์) สำหรับเทศน์ในการทำบุญมงคลขึ้นบ้านใหม่ คือ 1) ธรรมโลกวุฒิ 2) ธรรมสารากริ
 3) ธรรมชัยน้อย 4) ธรรมสังคหะโลก 5) ธรรมชัยสังคหะ 6) ธรรมเคหาภิเษก 7) ธรรมอรินทุม
 8) ธรรมอุณหัสวิชัย 9) ธรรมมัลละสูตร 10) ธรรมมัลละตันติง คัมภีร์ธรรมเหล่านี้นิยมเอามาเทศน์
 ในพิธีมงคลขึ้นบ้านใหม่ ผูกใดผูกหนึ่ง เพื่อขจัดเป่าสรรพพันตราย อุบาทว์ภัยต่างๆ และยังความสุข
 ความเจริญมาให้แก่เจ้าของบ้านและครอบครัว บ้านใหม่นั้น กรณีที่ 3 คือ การนิมนต์พระสงฆ์
 มาถอนและเจริญพระพุทธมนต์ เป็นวิธีที่นิยมปฏิบัติกันในปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องการเมืองคลนี้
 ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เป็นจำนวนคี่ 5 รูป 7 รูป 9 รูป ถ้ามากกว่านี้
 ก็เป็น 11 รูป หรือ 15 รูป จะไม่นิมนต์พระสงฆ์มาเป็นจำนวนคู่ ซึ่งการนิมนต์พระสงฆ์เป็นจำนวนคู่
 นั้น จะเป็นการนิมนต์ในการอวมงคล การที่นิมนต์มาเป็นจำนวนคี่ก็เพื่อจะเป็นคู่กับพระพุทธรูป
 ซึ่งถือว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขของพระสงฆ์ทั้งหมด ส่วนเจ้าภาพก็จะจัดเตรียม 1) เลือ สาด อาสนะ
 สำหรับพระสงฆ์ 2) โต้ะหมูบูชา และดอกไม้รูปเทียน 3) บาตรน้ำมนต์ เทียนน้ำมนต์ เทียนชนวน
 และเทียนบูชา 4) เครื่องสี่ชะตา และ 5) เครื่องไทยทานสำหรับถวายพระสงฆ์ตามกำลังศรัทธา

เมื่อถึงเวลา หรือฤกษ์เริ่มพิธีขึ้นบ้านใหม่ ก็จะมีการถอนและการขึ้นท้าวทั้งสี่ การถอน คือ
 พิธีกรรมที่ชาวล้านนา ประรณจะถอนสิ่งชั่วร้ายที่เรียกว่า “ซิด” ออกไป มีความเชื่อกันว่า สถานที่
 ไม้หรืออุปกรณ์ต่างๆ จะมีสิ่งชั่วร้ายติดอยู่ หากไม่ถอนแล้วจะทำให้คนอยู่บนบ้านจะได้รับอันตราย
 ไม่มีความสุข ความเจริญ ก่อนขึ้นบ้านใหม่จึงจะต้องนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีถอน ชาวบ้านเรียกกัน
 ว่า “สวดถอน” เจ้าภาพจะต้องเตรียม สะตวง หรือกระทงกาบกล้วยรูป 4 เหลี่ยม ใส่อาหาร แกงส้ม
 แกงหวาน หมากพลู บุหรี่ อย่างละ 4 เรียกว่า มีเครื่อง 4 จำนวน 5 สะตวง มีช่อธง รูปเทียน
 ประกอบด้วย เวลาจะถอนก็จะนำสะตวงไปวางตรงกลางบ้าน 1 สะตวง ไว้ที่แจ้งบ้าน (มุมบ้าน)
 ด้านนอกทั้ง 4 แจ่ง (มุม) แล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปทำการถอนมุมละ 1 รูป กลางบ้าน 1 รูป พระสงฆ์
 จะถอดด้วยการสวดเป็นภาษาบาลี เมื่อเสร็จก็จะใช้มีดตากัวสุดขึ้นไคขึ้นหนึ่งของบ้านใส่ในสะตวง
 เล็กน้อย สมมุติว่าถอนเสร็จแล้ว จึงนำสะตวงไปทิ้งนอกบริเวณบ้านของตน หรือนำไปทิ้งที่ห่างไกล

ซึ่งก็เชื่อว่าสิ่งชั่วร้าย หรือ “ซิด” ได้รับการถ่ายถอนออกไปแล้ว การขึ้นบ้านใหม่เจ้าภาพก็จะทำได้ อย่างสบายใจ สำหรับการขึ้นท้าวทั้ง 4 คือ การบูชาเทพเจ้าประจำทิศทั้ง 4 คือ ท้าวจรลึงค์ ท้าววิรุพหก ท้าววิรุปักข์ ท้าวภูเร พระอินทร์ และ นางธรรณี เป็นการทำเครื่องสังเวท 6 สะดวง แล้วทำพิธีสังเวท ตอนเย็นก่อนวันขึ้นบ้านใหม่ในวันรุ่งขึ้น หรือตอนเช้าของวันขึ้นบ้านใหม่ การทำพิธีขึ้นเท้าทั้ง 4 เพื่อขอให้เทพพระเจ้าได้คุ้มครองป้องกันรักษาเจ้าของบ้านให้แคล้วคลาดจากอันตรายสิ่งชั่วร้าย และอำนวยความสุขความเจริญให้แก่ตนเองและครอบครัว

ในการขึ้นบ้านใหม่นั้นเจ้าภาพก็ต้องเตรียมของขึ้นบ้านใหม่ คือ 1) พระพุทธรูปวางบน ดอกไม้ 1 องค์ 2) หีบแก้ว แหวน เงิน ทอง หรือของมีค่า 1 สำหรับ 3) เชิญ ปู่ดำ ย่าดำ ไปด้วย คือ หมอหนึ่ง ไผ่ข้าว และหมอแกง 4) หาบข้าวเปลือก 5) หาบข้าวสาร 6) เครื่องนอน พูก หมอน เสื้อ ของทั้งหมดนี้จะต้องเตรียมให้พร้อม ผู้หาบหรือผู้ถือจะยื่นเรียงรายอยู่ใกล้บันไดขึ้นบ้าน เมื่อได้ ฤกษ์ยามที่เป็นมงคลแล้วก็ขึ้นเรือนใหม่ต่อไป นอกจากนี้เจ้าของบ้านจะเชิญคนที่มีชื่อดีมีความหมาย มงคลในทางเจริญ มาร่วมขึ้นบ้านด้วย เช่นคนชื่อ แก้ว คำ หมิ่น แสน มั่ง มูล หรือชื่อ ดวงดี ทองดี คำมี คำมา หรือชื่อ ชัย เชื่อกันว่าชื่อเหล่านี้เป็นมงคลหากได้นำมาขึ้นบ้านจะทำให้ชาวบ้านประสบ แต่ชัยชนะ มีความเจริญและผาสุกทั้งครอบครัว จากนั้นเมื่อได้เวลาพิธีก็จะกล่าวบอกว่า “บัดนี้ได้ เวลาที่จะขึ้นบ้านใหม่ เพราะเป็นมงคลฤกษ์ดีแล้ว ขอเจ้าของบ้านเจ้าเรือนใหม่ขึ้นเรือนใหม่ให้อยู่ กันอย่างมีความสุขความเจริญต่อไป”

คนถือพานพระพุทธรูปจะเดินนำหน้าขึ้นตามลำดับ แล้วนำพระพุทธรูปไปวางบนแท่น ที่เตรียมไว้ สำหรับเครื่องใช้ในครัวนำเข้าครัว และเครื่องนอนก็นำเข้าไปห้องนอน ขณะเดินขึ้นนั้น พระสงฆ์รูปหนึ่งจะยืนอยู่ตรงประตูหรือทางบันไดขึ้นประพรมน้ำมนต์พระพุทธรูปให้ พระสงฆ์ เจริญพระพุทธรูปสวดชัยมงคลคาถา เมื่อเสร็จพิธีนี้ เจ้าบ้านก็จะเตรียมทำพิธีมงคลสืบชะตาต่อไป ในการสืบชะตาปู่จ้าน (อาจารย์วัด) จะให้เจ้าของบ้านจตุรปูเทียบบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระ รัชศีล และเข้าพิธีสืบชะตา เมื่อพระสงฆ์สืบชะตาแล้วก็ผูกข้อมือให้เจ้าบ้านและครอบครัว พร้อมกับ ประพรมน้ำพุทธรูป เมื่อเสร็จพิธีแล้วถ้าเป็นเวลาเพลก็จะถวายอาหารเพลแด่พระสงฆ์ และเจ้าภาพ ก็จะเชิญชวนผู้ร่วมทำบุญทุกท่านร่วมรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

ในการทำการมงคลของล้านนา เช่นการขึ้นบ้านใหม่ หรือการแต่งงาน จะต้องทำขันปอก ข้อมือ หรือพานบายศรี เพื่อเสียดึงขวัญ (เรียกห้องขวัญ) ของเจ้าของบ้านให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อให้มีความสุขความเจริญ มีขวัญดี กำลังใจดี การเสียดึงขวัญนี้เจ้าภาพจะเชิญปู่จ้านมาทำ การปิดเคราะห์ เรียกขวัญให้ โดยให้เจ้าภาพนั่งคู่กับภรรยา (กรณีแต่งงานแล้ว) นั่งคู่กัน ปู่จ้าน

จะทำการปิดเคราะห์ไล่เสนียดจัญไรออกจากตัวเจ้าของบ้าน แล้วก็เรียกขวัญทั้ง 32 ขวัญ ที่อยู่ใต้อ่างหรือหลบหนืออยู่ไหน ให้มาขึ้นหมยินดีต่อพานบายศรี เชิญขวัญกินข้าวน้ำในพานบายศรี (ข้าวขวัญ) แล้วผูกข้อมือทั้งสองของเจ้าบ้าน เสร็จแล้วก็เชิญให้แขก ญาติมิตรที่มาร่วมงานร่วมผูกข้อมือเพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป ในอดีตนั้นการขึ้นบ้านใหม่จะมีประเพณีฟังซอขึ้นบ้านใหม่ด้วย ซึ่งเจ้าภาพจะไปหา “ช่างซอ” (ติดต่อช่างซอ) มาแสดงเพื่อการฉลองให้มีความครึกครื้นขึ้น การซอกี่จะเป็นการบรรยายการสร้างบ้านเรือน ละครซอที่มงคลเป็นต้น แต่ปัจจุบันไม่ค่อยนิยมทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ แต่มหกรรมฉลองจากการซอเพื่อสร้างความครึกครื้นในอดีตกลายมาเป็นวงดนตรีหรือการใช้เพลงจากเทปหรือเครื่องเสียงแทน ในด้านอาหารการกินที่เจ้าภาพนำมาเลี้ยงดูแขกนั้น คือ จิ้นลาบ (ลาบเนื้อ ทั้งดิบ และสุก) แกงอ่อม แกงแคปลีตาล น้ำพริกผักนึ่ง ยำจิ้นไก่ (ยำเนื้อไก่) แกงผักใส่ไก่ แกงหยวกใส่ไก่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามทางด้านวัฒนธรรมการกินบางแห่งอาจจะให้อาหารที่ง่าย ๆ เช่น ขนมจิ้นแกงเผ็ดหรือแกงเขียวหวาน ขนมจิ้นน้ำเงี้ยวและน้ำยา ซึ่งก็แล้วแต่เจ้าภาพดำเนินการ อาหารที่ชาวล้านนาโปรดปรานมากที่สุดก็น่าจะเป็น “ลาบ” เพราะไม่ว่างานใด ๆ ส่วนใหญ่ก็ลาบ (มีทั้ง ลาบหมู ลาบเนื้อ) แม้แต่การทำอาหารต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยือน ถ้าเป็นคนเหนือด้วยกันก็ต้องนำ “ลาบ” มาเป็นอาหารต้อนรับจับคู่

จะเห็นได้ว่าในด้านของวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชนยังยึดถือตามแบบของชาวล้านนา ที่ผูกพันอยู่ความความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ และพระพุทธศาสนา สังกัดได้จากความเชื่อเรื่อง ฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องของ โหราศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ จะผูกพันอยู่กับศาสนา เช่น ประเพณียี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง) เดือนสี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนสอง) ตักบาตรเป็งปุด (ประเพณีตักบาตรวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ) เป็นต้น อย่างไรก็ตามนอกจากความเชื่อในเรื่อง โหราศาสตร์ ศาสนา และผี แล้ววิถีชีวิตของชาวล้านนาในชนบทยังผูกพันอยู่กับธรรมชาติและวิถีแบบประชาธิปไตย สังกัดได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง หรือการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินของล้านนา ผู้ที่จะมาเป็นผู้นำชุมชนมักจะมาจากเลือกตั้ง ยกตัวอย่างเรื่องของการประกอบอาชีพหลักของชุมชน คือ การทำนา การทำนาจะต้องอาศัยน้ำเป็นหลัก ดังนั้น ชาวล้านนาจึงมีการบริหารจัดการน้ำที่เรียกกันว่า “เหมืองฝาย” ระบบเหมืองฝายจะมีสมาชิกคือผู้ที่ทำนาในเขตที่ใช้น้ำในแม่น้ำลำคลองสายเดียวกัน สมาชิกก็จะเลือกตั้งประธานเหมืองฝายขึ้นมา 1 คน เรียก “แกฝาย” และมีคณะกรรมการชุดหนึ่งเพื่อดำเนินการจัดสรรปันน้ำ บริหารน้ำ เพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อการประกอบอาชีพ นอกจากนี้แล้ววิถีชีวิตชุมชนยังบ่งบอกถึงความกตัญญู กตเวทิตา ต่อธรรมชาติที่มีพระคุณ เช่น การเลี้ยงผีหว่านา การเรียกขวัญข้าว เรียกขวัญควาย (ปัจจุบันไม่มีควายแล้ว ชาวบ้านก็จะรดน้ำสู่ขวัญธาตุใต้ แทน) การช่วยเหลือในเรื่องดูแลกัน ในชุมชนก็ยังมีกันอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการ “दानตอด” ที่จะทำบุญบริจาคเงิน สิ่งของให้กับผู้ยากไร้ในชุมชน โดยใช้ระเบียบพิธีกรรม

ความเชื่อ เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อมิให้ผู้ได้รับกุศลนั้นเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจว่าเป็นคนยากไร้ ความรู้สึกจะกลับกลายมาเป็นการเคารพนับถือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การผูกพันทางเครือญาติ ชุมชน ก็จะมีประเพณีการรดน้ำดำหัวในช่วงของวันปีใหม่ของวันปีใหม่เมือง หรือ ช่วงวันสงกรานต์ ลูกหลาน ญาติ มิตร พี่น้อง ก็ต่างเดินทางมาพบกันที่ “บ้านแก้ว” (บ้านหลักที่เป็นต้นกำเนิดของตระกูล หรือบ้านที่มีผู้ใหญ่ของตระกูลอาศัยอยู่) โดยมีได้นัดหมายต่างจะทราบกันดีเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติ นอกจากนี้ในการมีกิจกรรมของชุมชน ชาวบ้านจะช่วยเหลือโดยใช้วิธีการบอกกล่าว หรือ “การบอกบุญ” คนบ้านใกล้เคียงจะเป็นแรงหลักในการช่วยเตรียมงาน ในกรณีที่เป็นงานส่วนตัว เช่น งานแต่งงาน หรืองานขึ้นบ้านใหม่ แต่ถ้าเป็นงานศพ กลุ่มแม่บ้านของชุมชนจะเข้ามาดูแลเรื่องอาหารการกิน หนุ่มฉกรรจ์ ก็จะเข้ามาดูแลด้านสถานที่ ผู้เฒ่าผู้แก่จะเข้ามาดูแลเรื่องพิธีกรรม ในกรณีงานศพนี้ชาวบ้านเมื่อทราบว่าจะเข้าช่วยเหลือทันทีโดยไม่ต้องรอให้เจ้าภาพร้องขอเหมือนงานอื่น ชาวบ้านจะพร้อมใจกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยการบอกกล่าว ขอร้องช่วยเหลือ หรือถ้าเป็นงานใหม่ซึ่งเป็นงานบุญก็จะเข้าไปปรึกษาพระสงฆ์ หรือ พ่ออาจารย์วัด หรือผู้เฒ่าผู้แก่ ถ้าเป็นงานพัฒนา ก็จะเข้าไปปรึกษาผู้ใหญ่บ้าน ถ้าเป็นการทำนาเรื่องการแบ่งสรรปันน้ำต้องไปปรึกษาแก่เหมืองเป็นต้น ทั้งนี้ การกระทำใดๆ จะต้องชี้แจงเหตุผลและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นหลักจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชน

การก่อตั้งสถานศึกษาของชุมชน

ในด้านการก่อตั้งสถานศึกษาของชุมชน สืบเนื่องจากการศึกษาในจังหวัดเชียงราย แต่เดิมก็เหมือนกับล้านนาทั่วไป คือ เรียนที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางวิทยาการแขนงต่างๆ ทั้งการแพทย์ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ การช่างต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการถ่ายทอดความรู้แล้วยังเป็นการขัดเกลา อบรมบ่มนิสัย ศึกษามารยาท ความประพฤติ และพัฒนาทักษะและสติปัญญา จุดเริ่มต้นของการศึกษาในเชียงรายตามแบบตะวันตก เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2431 ศาสนาจารย์ดาเนียล แมคกิลวารี (Dr. Danial Mc. Gilvary) ได้เดินทางมาเผยแพร่ศาสนาที่เชียงราย และได้ตั้งโรงเรียนแห่งแรกในเชียงราย ชื่อ บอย สกูล (boy School) โดยระยะแรกยังไม่มีหลักสูตรของรัฐบาลกลาง ได้สอนภาษาพื้นเมืองของล้านนา (ตัวเมือง กำเมือง) คู่กับภาษาอังกฤษ และวิทยาการสมัยใหม่ เช่น วิชาคำนวณ วิชาภูมิศาสตร์ พร้อมสอดแทรกศาสนาคริสต์ด้วย จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาแตกต่างไปจากเดิมยิ่งไปกว่านั้นคือ ไม่จำกัดเพศ หญิงหรือชายเรียนได้เท่าเทียมกัน

ปี พ.ศ. 2435 หลังจากที่รัฐบาลได้พยายามประสานให้คนในล้านนามีจิตสำนึกในความเป็นไทย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยการศึกษารูปแบบเป็นทางการ ที่เป็นระบบโรงเรียน รัฐบาลได้ยกฐานะของกรมธรรมการเป็นกระทรวงธรรมการ ทำหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาทั่วประเทศ โดยอาศัยความร่วมมือจากวัด ข้าราชการ พ่อค้าประชาชน ที่สละเงิน ที่ดิน สนับสนุน ปรับปรุงให้มี หลักสูตรแบบเรียน ตามอักษรภาษาไทยกลาง และมีการสอบไล่เลื่อนชั้น สำหรับในเชียงรายมีข้อที่ น่าสังเกตว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้มีพื้นฐานมาจากวัด เหมือนโรงเรียนในภาคกลาง ซึ่งจะเป็น การตั้งโรงเรียนขึ้นมาเป็นเอกเทศมากกว่า ในปี พ.ศ. 2445 มีแผนการศึกษาของชาติ ฉบับแรก ซึ่งได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 แผนก คือ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา การศึกษาแผนกสามัญ แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ 1) ชั้นมูลและประถมศึกษา เป็นประโยค 1 เป็นการให้ความรู้พื้นฐานทั่วไป 2) ชั้นกลาง เป็นประโยค 2 เป็นการให้ความรู้ในการหาเลี้ยงชีพและผลิตข้าราชการ และ 3) ชั้นสูง หรืออุดมศึกษา เป็นประโยค 3 เรียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อผลิตข้าราชการชั้นสูง การศึกษาแผนกวิสามัญ ที่เน้นวิชาชีพต่างๆ มี 3 ขั้นตอน คือ ระดับประถมศึกษา อายุไม่เกิน 12 ปี ระดับมัธยม อายุไม่เกิน 15 ปี และระดับอุดมศึกษา อายุไม่เกิน 20 ปี

การจัดการศึกษาในเชียงรายได้เริ่มจัดขึ้นเพื่อสนองนโยบายของรัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการศึกษาในมณฑลพายัพ ที่ทรงมีพระราชดำรัส ดังนี้

...ความมุ่งหมายซึ่งจะให้การศึกษาแก่พวกลาวชั้นเด็กนั้น เพื่อให้ความรู้เป็นกำลังที่จะทำ ราชการบ้านเมืองของตนเอง ถ้าจะทำการติดต่อกับไทยให้รู้ทันกัน จะได้มีคนใช้และมีครู มณฑลพายัพมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องเอาคนไทยไปใช้มาก... ให้พวกลาวรู้จักว่าเป็นข้าราชการ ฤพลเมืองอย่างเดียวกับคนไทย ถ้าทำดีคงได้ดีเหมือนคนไทย...

(บดินทร์ กินนาวงศ์, 2546: 240)

จากพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5 จะเห็นว่าพระองค์มีจุดมุ่งหมายจะพัฒนาการศึกษาใน ล้านนาอย่างชัดเจน ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2451 โดยการนำของ พระยาภักดีฉัตร ผู้ว่าราชการจังหวัด เชียงรายจึงได้จัดตั้งโรงเรียนประจำจังหวัดขึ้น ชื่อว่า “โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม” โดยเริ่มแรกตั้ง อยู่บริเวณเชิงคอกวัวดงเมือง สอนระดับประถมศึกษา รับนักเรียนชาย หญิง ภิภุ สามเณร โดยแยก นักเรียนหญิงเรียนต่างหาก เรียก “บำรุงกุมารี” ปี พ.ศ. 2546 แยกโรงเรียนสตรีออกไปเป็นโรงเรียน สตรีประจำจังหวัด ชื่อว่า “ดำรงราษฎร์สงเคราะห์” ปี พ.ศ. 2479 มีการจัดตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ

และด้านการศึกษาวิสามัญ ได้เริ่มก่อตั้งโรงเรียนช่างชาย และโรงเรียนการทอผ้า ปัจจุบัน คือ วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย และวิทยาลัยอาชีวศึกษา

พัฒนาการการจัดการศึกษาของจังหวัดเชียงรายนี้เอง เมื่อประชากรได้อพยพมาอาศัยในชุมชนบ้านป่าก้อย เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2477-2479 ประชาชนบ้านป่าก้อยได้เริ่มก่อตั้งโรงเรียนบ้านป่าก้อย โดยประชาชนเอง เมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยการนำของ นายเครื่อง แสงอุทัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย นายมูล สุวรรณ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 11 ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พร้อมด้วย นายตา ยานู นายยอด ดิน้อย นายมานันทะจักร นายปัญญา ดวงจันทร์ (ผู้ใหญ่บ้าน หรือแก่บ้านนั้นเป็นคนของรัฐบาลกลางที่ได้รับการแต่งตั้ง การก่อตั้งโรงเรียนจึงเป็นการสนองนโยบายอย่างหนึ่งเพื่อพัฒนาประชาชนของตนเอง) โดยสร้างเป็นอาคารชั่วคราว แล้วจ้างครูพิเศษมาสอน มีนักเรียนในขณะนั้น 40 คน ครูพิเศษดังกล่าวสอนได้ 1 ปี ได้ลาออก ทำให้ไม่สามารถดำเนินการจัดการเรียนการสอนได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 ทางราชการจึงรับโอนมาเป็นโรงเรียนของรัฐบาล และแต่งตั้ง นายจันทร์ เตมีศักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านศรีบุญยืน มารักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านป่าก้อย และถือว่า นายจันทร์ เตมีศักดิ์ เป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนบ้านป่าก้อย ปัจจุบัน โรงเรียนเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (โรงเรียนบ้านป่าก้อย, 2550)

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านป่าก้อย ยังร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยการนำของท่าน พระครูจิริคุณาธาร รองเจ้าคณะอำเภอเชียงแสน เจ้าอาวาสวัดไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) เปิดทำการสอน ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัด สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุ สามเณร จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส ได้ความถึงประวัติโรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา ดังนี้

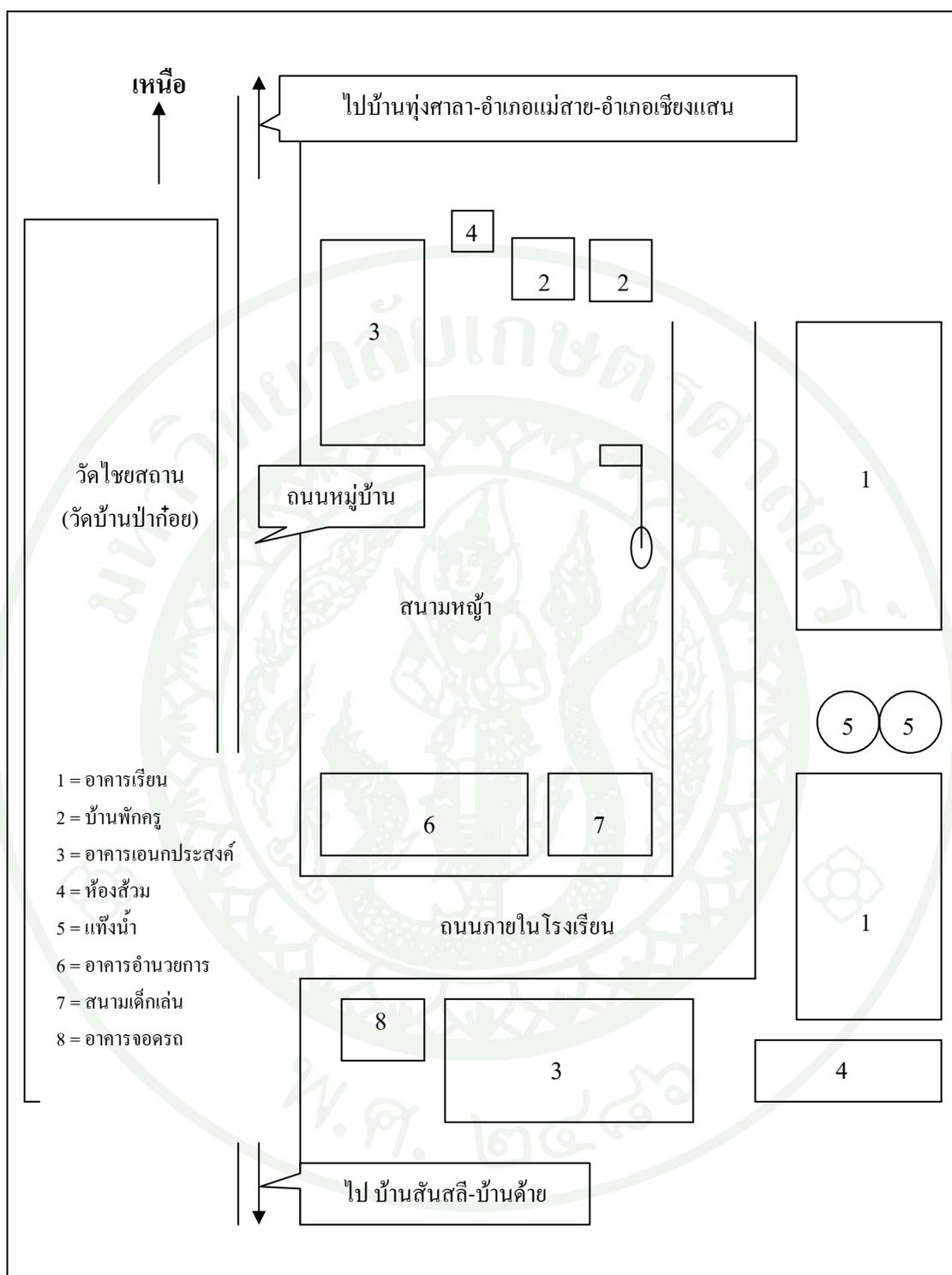
...โรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาของสงฆ์ ประจำ อำเภอเชียงแสน เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2537 โดยการนำของ พระครูจิริคุณาธาร เจ้าอาวาสวัดไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) และคณะสงฆ์ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ตั้งอยู่ในวัดไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) มีเนื้อที่ 4 ไร่ 37 ตารางวา (น.ส.จ. เลขที่ 6094 เล่มที่ 60 หน้า 94) อาณาเขตทิศเหนือ ประมาณ 30.33 วา จรดทางสาธารณประโยชน์ ทิศใต้ ประมาณ 30.33 วา จรดทางสาธารณประโยชน์ ทิศตะวันออกประมาณ 54 วา จรดทางสาธารณประโยชน์ ทิศตะวันตกประมาณ 54 วา จรดทางสาธารณประโยชน์

ห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงแสนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 20 กิโลเมตร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ...

จะเห็นได้ว่า ประชาชนชุมชนบ้านป่าก้อยให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสังเกตได้จาก ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนในเขตชนบท และอยู่ห่างไกล สามารถดำเนินการจัดตั้งสถานศึกษาได้ถึง 3 ระดับ คือ ระดับปฐมวัย ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา เป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 1 แห่ง และสังกัดสังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ อีก 1 แห่ง ดังนี้

1. โรงเรียนบ้านป่าก้อย

โรงเรียนบ้านป่าก้อย เป็นโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านป่าก้อย หมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ ประมาณ 3 ไร่ 45 ตารางวา พื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางทิศเหนือติดบ้านนายคำ ยานู ทิศใต้ติดบ้านนายศรี ทิศตะวันออกติดที่นาทำกินของชุมชน และทิศตะวันตก ติดถนนหมู่บ้านซึ่งฝังตรงข้ามทางทิศตะวันตกเป็นวันไชยสถาน (วัดบ้านป่าก้อย) มีอาคารเรียน 2 หลัง บ้านพักครู 2 หลัง อาคารเอนกประสงค์ 2 อาคาร และอาคารอำนวยการ 1 อาคาร ห้องส้วม 2 หลัง 5 ที่นั่ง สนามเด็กเล่น 1 แห่ง แท็งก์น้ำ จำนวน 2 แท็งก์ อาคารจอดรถ 1 แห่ง แสดงได้ดังภาพที่ 6 และภาพที่ 7

ภาพที่ 6 แผนผังบริเวณ โรงเรียนบ้านป่าก้อย

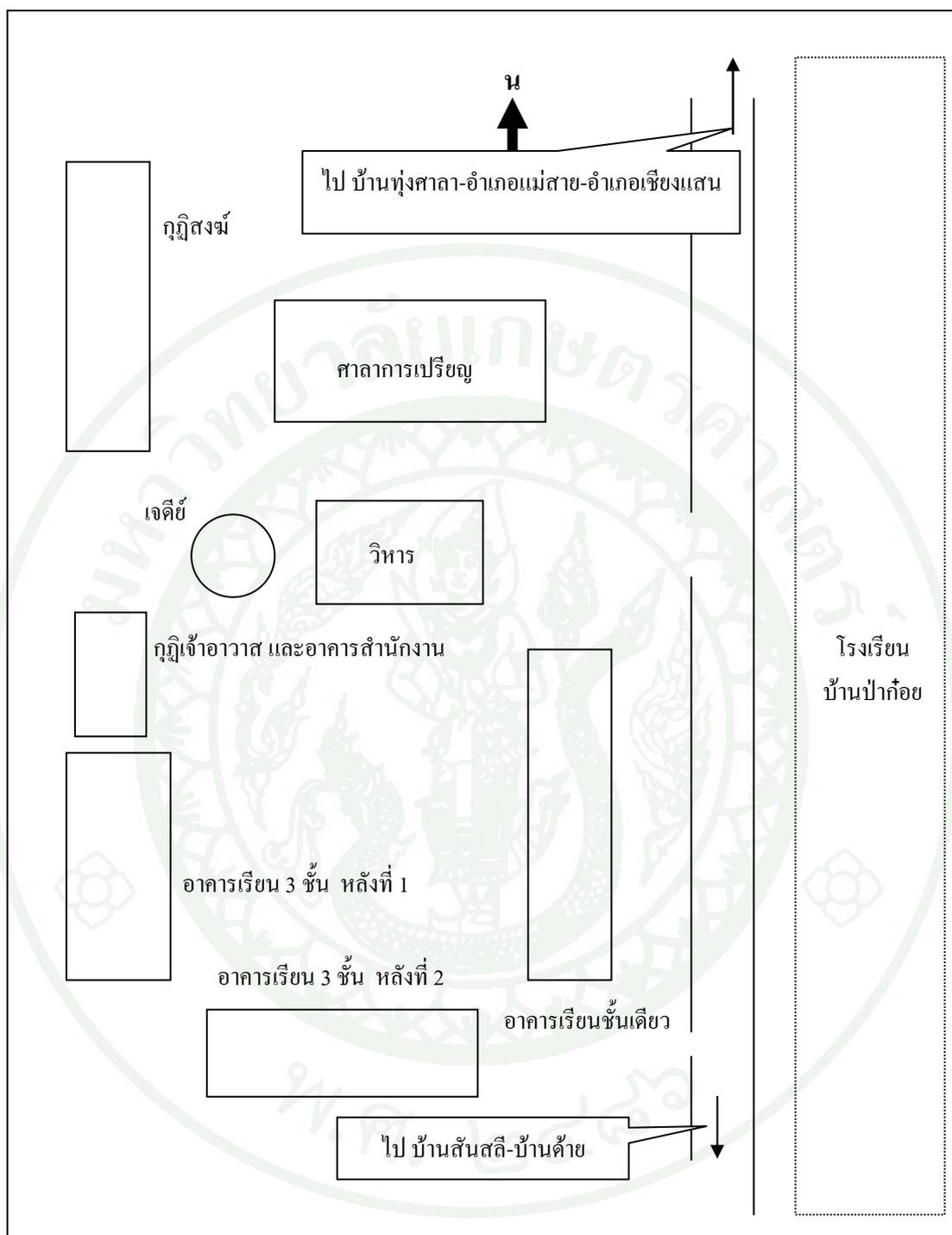
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 7 ภาพโรงเรียนบ้านป่าก่อย
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

2. โรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา

โรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา เป็นโรงเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ของสงฆ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านป่าก่อย หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านดั้น อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย แต่ จดทะเบียนวัด เป็นหมู่ที่ 11 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ฝั่งตรงข้ามเป็นโรงเรียนบ้านป่าก่อย มีอาคารเรียน ขนาด 3 ชั้น 6 ห้องเรียน 1 หลัง อาคารเรียน 1 เดียว 4 ห้องเรียน 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง วิหาร 1 หลัง กุฏิสงฆ์ 2 หลัง แสดงได้ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 แผนผังบริเวณ โรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา

ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

วิถีชีวิตของชุมชน

...ในอดีต พวกลุง ชาวบ้าน ก็ทำนา หาปลา หาปลา ในเหมืองน้ำมะ ลำสัตว์ป่าบ้าง ที่นี้เป็นป่า การเดินทางไม่สะดวกเป็นถนนดิน การจะเดินทางเข้าเมืองเป็นไปด้วยความลำบาก ต่อมา เมื่อความเจริญมาถึง จึงมีอาชีพค้าขายเกิดขึ้น เอาของในเมืองมาขาย เราก็ขายข้าว ขายปลา คนเฒ่า คนแก่ บางคนก็เป็นคนที่เคยเรียนหนังสือเมืองที่วัด เคยบวชเป็นน้อย เป็นหนาน...

จากคำกล่าวจะเห็นได้ว่าประชาชนชุมชนบ้านป่าก้อยในอดีตอยู่อย่างเรียบง่าย ประกอบอาชีพทำนา และจะเห็นได้ว่า ประชาชนชาวบ้านต้องเป็นน้อยเป็นหนาน หมายความว่า น้อย คือ ผู้บวชเป็นสามเณร แล้วลาสิกขา ผู้ที่เป็นหนาน คือ ผู้ที่บวชเป็นพระแล้วลาสิกขา ทำให้ผู้คนที่ได้บวชเรียนนั้น ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้ถึงขนบธรรมเนียมทางพุทธศาสนา เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะเป็นผู้รู้ทั้งหนังสือเมือง หนังสือไทย และขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งความสามารถในการดูแล คุ้ยแยม มงคลด้วย

จากการสังเกตวิถีชีวิตชุมชนในปัจจุบัน ยังรักษาขนบธรรมเนียมของล้านนาได้อยู่โดยแก่น แต่วิถีการปฏิบัตินั้นจะเป็นไปแบบปัจจุบัน เช่น มียานพาหนะ เครื่องจักร เข้ามาช่วยทุ่นแรง การเอามือในการทำนามีน้อยลง เป็นต้น อย่างไรก็ตามสตรียังเป็นแม่บ้านที่ดูแลเรื่องอาหารการกินของครอบครัว หุงหาอาหาร ซักผ้าให้สามี เว้นแต่วัยรุ่นหรือคนอายุ 25 ลงมามีการทำงานเท่าเทียมกันขึ้น กล่าวคือ ผู้ชายจะช่วยผู้หญิงทำงานบ้านมากขึ้น อย่างไรก็ตามประชาชนในชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน และทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน อาทิ กิจกรรมของวัด กิจกรรมของโรงเรียน งานประเพณีต่างๆ ของชุมชน ต่างเข้าช่วยเหลือกันทำงานแบ่งหน้าที่กันทำโดยต่างคนต่างรู้หน้าที่ของตน เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ จะดูแลในเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนา เครื่องสักการบูชา ชายหนุ่มจะดูแลเรื่องอาคาร สถานที่ ส่วนผู้หญิงก็จะดูแลในเรื่องของอาหารการกิน การต้อนรับขับสู้แขกผู้มาเยือน เป็นต้น

ตัวอย่างจากการสังเกตงานศพในชุมชน เมื่อมีบุคคลในชุมชนเสียชีวิตญาติผู้เสียชีวิตก็จะไปแจ้งผู้ใหญ่บ้าน (ซึ่งถือว่ากระทำตามกฎหมาย ที่จะต้องแจ้งตายภายใน 24 ชั่วโมง ต่อเจ้าพนักงาน) ต่อจากนั้น เมื่อผู้ใหญ่บ้านทราบเรื่องก็จะประกาศเสียงตามสายว่า

...ตอนนี้มีคนตาย ขอหื้อ ป่อ แม่ ปี่ น่อง บ้านเฮา มาจ้วยกันกำที่บ้านศพเน้อ...

หมายความว่า ผู้ใหญ่บ้านแจ้งข่าวให้ พี่ น้อง ชาวบ้าน ทราบว่าในชุมชนมีคนเสียชีวิต และขอให้ไปช่วยกันที่บ้านคนตาย (ชนบททางเหนือ ที่ไม่ใช่เขตเมือง นิยมจัดงานศพ ทำพิธีทางศาสนาที่บ้าน ซึ่งต่างจากเมืองกรุง หรือเมืองหลวงที่นิยมจัดงานศพ ทำพิธีทางศาสนาที่วัด) เมื่อชาวบ้านทราบข่าวแล้วต่างก็จะสละงานที่ทำ เช่น กำลังทำนาอยู่ ก็จะส่งตัวแทนสมาชิกครอบครัวไปช่วยเตรียมงาน โดยไม่ต้องบอกว่าใครทำอะไร คนที่มีรถอีแต๋น มีรถปิ๊กอัพ ก็จะขับรถออกจากบ้านเรียกเพื่อนวัยหนุ่ม (ผู้ชาย) ไปที่วัด หรือสถานที่เก็บเงิน เพื่อนำเงินมาจัดตั้งสถานที่เพื่อเตรียมรับแขกหรือญาติพี่น้องผู้ตายที่จะมาจากต่างหมู่บ้านต่างจังหวัด คนหนุ่มวัยฉกรรจ์ ก็จะช่วยกันไต่ะแก้อี เตรียมสถานที่ให้เรียบร้อย ผู้ใหญ่บ้านก็จะไปแจ้งตายที่อำเภอ พร้อมประสานงาน หมออนามัย (เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยใกล้บ้าน) มาฉีดยาศพ และติดต่อร้านโรงศพเพื่อนำมาบรรจุคนตายเป็นต้น ส่วนสตรีหรือกลุ่มแม่บ้าน ก็จะเตรียมอุปกรณ์ทำอาหาร ถ้วย ชาม ไม้ให้เสร็จสรรพ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ก็จะเตรียมเครื่องธรรมเนียมไทยทาน การนิมนต์พระ เป็นต้น ซึ่งงานที่น่าเศร้าเช่นนี้ ชุมชนล้านนาหาได้ให้เจ้าภาพเป็นผู้ดำเนินการเอง แต่คนทั้งชุมชนต่างเข้ามาช่วยเหลือกันทั้งหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนเรื่องงานศพนี้ยังไม่จบเพียงแค่นี้ ทุกหลังคาเรือนจะต้องนำข้าวสารหลังคาละ 1 ลิตร มาบริจาคด้วย เพื่อเป็นเสบียงในการต้อนรับญาติผู้เสียชีวิต และรับประทานอาหารร่วมกันตลอดระยะเวลางาน นอกจากข้าวสารแล้วก็มีเงินสมาชิก (เงินฉาบปกิจสงเคราะห์) ที่ชาวบ้านในชุมชนตกลงกันว่าจะให้หั่วละเท่าไรเท่ากับจำนวนสมาชิกครอบครัว เช่น หั่วละ 20 บาท ชาวบ้านทุกคนจะต้องนำเงินไปให้ครอบครัวผู้เสียชีวิตตามรายหัว เช่น ครอบครัวนาย ก มีสมาชิก 5 คน ก็ต้องนำเงินไปให้ครอบครัวผู้เสียชีวิต 100 บาท เป็นต้น ในการนี้ครอบครัวผู้เสียชีวิต ไม่ใช่เป็นผู้รับเงินเอง แต่จะมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ดำเนินให้ก่อน โดยมีบัญชีรายรับ รายจ่าย ชัดเจน นอกจากในชุมชนตนเองแล้ว ยังมีสมาชิกต่างชุมชนหรือต่างหมู่บ้าน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงร่วมเป็นสมาชิกด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนจะตกลงกัน นอกจากนี้แล้วญาติพี่น้องของผู้ตายที่อยู่ต่างจังหวัด เช่น ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ ก็จะเดินทางมาร่วมงานในคืนสุดท้ายและร่วมฉาบปกิจในวันรุ่งขึ้น

ชาวล้านนาในการทำกิจกรรมต่างๆ นั้น จะไปถึงกันเสมอไม่เพียงในหมู่บ้านและชุมชนเท่านั้น ต่างทราบกันดีว่าเมืองเชียงแสนนั้นเป็นเมืองโบราณและร้างไป เมื่อถึงยุคฟื้นฟู พระยาภาววิไลได้นำคนจากจังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ มาอาศัย ณ เมืองเชียงแสน เชียงราย (ยุคนี้เรียกว่ายุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง) ดังนั้น เมื่อมีงานเกี่ยวกับเครือญาติ ญาติจากเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ก็จะมาร่วมงาน แม้มีงานประเพณี เช่น ปอยหลวง (งานเฉลิมฉลองของวัด) ญาติๆ ก็จะมาร่วมงานด้วยเช่นกัน ไม่เพียงแต่ทางลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง เท่านั้น ที่จะมาร่วมกับเชียงแสน เมื่อถึงคราว

ลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง มีงานทางเชียงใหม่ เชียงราย ก็ไปร่วมงานด้วย เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

วิถีชีวิตชาวล้านนาด้านศาสนาต่างก็มุ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนล้านนาด้วยกัน ทุกประเพณีของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาประชาชนในชุมชนต่างเข้าไปช่วยกันโดยไม่ต้องกำหนดไม่ต้องบอกใครมีหน้าที่อะไรต่างจะเรียนรู้ไปในวิถีชีวิตว่าเมื่อถึงช่วงอายุใดจะมีหน้าที่อะไร ประเพณีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนนับว่าสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ประเพณีหรือกิจกรรมชุมชนจะจัดขึ้นหรือมีขึ้นเมื่อยามเว้นว่างจากการทำนา กิจกรรมหรือประเพณีล้านนา จะไม่เบียดเบียนเวลาทำนาของชาวบ้าน

วิถีชีวิตชาวล้านนาที่บ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมหรือช่วยเหลือกันอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ปอยหลวง (งานฉลองสมโภชทางศาสนสถาน) และประเพณีตานสลาก (สลากภัต) ซึ่งประเพณีนี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนล้านนาอยู่กับเป็นกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อถึงคราวงานตานก้วยสลาก หรือปอยหลวง วัด ก็จะมีหัววัด หัววัด หมายถึง วัดต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางศาสนกิจ กุศลกิจกับวัดเจ้าภาพ (วัดเครือข่าย) เมื่อเจ้าภาพจัดงาน ปอยหลวง หรือตานก้วยสลาก จะมีการเชิญไปยังวัดที่อยู่ในเครือข่าย (เรียก หัววัด) เมื่อถึงวันงาน หัววัดก็จะนำคณะศรัทธาของวัดนั้นๆ นำคูปัจจัยไทยทานพร้อมขบวนแห่มาร่วมงานด้วย ซึ่งมีมาแต่โบราณการ ขบวนแห่นี้ หรือขบวนหัววัดมาถึงวัดเจ้าภาพ ก็จะมีการฟ้อนแสดงให้คณะศรัทธาได้ชม บางหัววัดก็ฟ้อนเล็บ บางหัววัดก็เต้นก้อ ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนเทียน แล้วแต่หัววัดไหนจะมีขบวนหรือฟ้อนอะไร ซึ่งก็เป็นการสร้างความรื่นเริงให้กับชุมชนคณะศรัทธาต่างบ้านต่างจอบที่มาร่วมงาน งานทุกงานจะมีวันดา ถ้างานใหญ่จะมีมีวันดาสองวัน คือ วันดาน้อย และวันดาหลวง ถ้างานไม่ใหญ่มากไม่ต้องเตรียมการอะไรมากก็จะมีวันดาวันเดียว วันดาเนื้อที่ชาวบ้านหรือญาติพี่น้องต่างบ้านต่างจอบ (ต่างบ้านต่างจอบ หมายถึงบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในชุมชนเดียวกับเรา) อาจมาจากต่างจังหวัด ต่างหมู่บ้าน ก็จะมา “*หอมปอย*” (หอมปอย หมายถึง การนำเงิน มาให้เจ้าภาพเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายในกิจกรรมของเจ้าภาพเพื่อการต้อนรับแขก และทำบุญถวายวัด) เมื่อญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง มาหอมปอยในวันดา ก็จะมีการสนทนาปราศรัย ถามถึงสารทุกข์สุขดิบ รับประทานอาหารร่วมกัน การหอมปอยนี้ไม่ได้มีเพียงแต่งานปอยหลวงเท่านั้น งานบวชสามเณร หรือบวชพระ ก็จะมีการหอมปอย เช่นกัน การหอมปอยแสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะการจัดงานครั้งหนึ่งๆ ต้องใช้เงินจำนวนมาก เจ้าภาพเองเงินอาจจะไม่เพียงพอหรือไม่มากพอต่อการจัดงาน เพราะจะต้องต้อนรับแขกผู้มาร่วมงานจำนวนมาก ญาติพี่น้อง หรือเพื่อน จึงต้องนำเงินมาช่วยเหลือเรียกว่า “*หอมปอย*” นั่นเอง

ดังนั้น จะเห็นว่าชุมชนล้านนานอกจากจะช่วยเหลือกันภายในชุมชนแล้วยังช่วยเหลือกันมากกว่าหนึ่งชุมชนด้วยจะเป็นบริเวณกว้างหรือแคบนั้น ขึ้นอยู่กับหัววัดและผู้นำชุมชน หัววัดจึงมีความสำคัญมาก ถ้าหากทะเลาะบาดหมางกันก็จะทำให้หัววัดขาดกันได้ทั้งที่บางทีชาวบ้านไม่ทราบเรื่องด้วยก็มี นั่นหมายถึงว่าถ้าหัววัดขาดกัน ความสัมพันธ์ก็จะขาดกันไปด้วย ซึ่งก็จะมีผลกระทบต่อชุมชนและความเป็นญาติ มิตร ของศรัทธาประชาชนไปด้วย ดังนั้น ชาวล้านนาจึงมีนิสัยที่อ่อนโยนเป็นชนพื้นเมืองที่ยินดีต้อนรับทุกๆ คนที่มาเยือน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และห่วงใยในชีวิตและสุขภาพ สังเกตจากคำทักทายที่ชาวล้านนาใช้ทักทายกันคือ “ไปไหนมา” “สบายดีก้อ” และ “กินข้าวหรือยัง”

วิถีชีวิตชาวล้านนาเมื่อถึงเวลาอาหาร และมีคนทีรู้จักผ่านหน้าบ้านก็จะเรียกรับประทานอาหารด้วยกัน ถ้ามีแขกมาเยือนบ้านก็จะถามว่ารับประทานอาหารมาหรือยัง ถ้าไม่ใช่ช่วงเวลาอาหารแต่เห็นเพื่อนหรือคนรู้จักก็จะทักว่าไปไหน หรือไปไหนมา คนตอบก็จะตอบว่า “ไปแ่อ้วมา” “ไปบ้านได้ บ้านเหนื่อมา” “ไปเวียงมา” เป็นต้น เสน่ห์แห่งวิถีชีวิตล้านนาเมื่อถึงเวลาอาหารเมื่อมีแขกเยี่ยมเยือน แม่บ้านก็จะยกตำรับอาหารมาให้รับประทานพร้อมน้ำล้างมือ เพราะคนล้านนารับประทานข้าวเหนียว คนต้อนรับแขกจะเป็นหัวหน้าครอบครัว คือ ผู้เป็นพ่อ หรือผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้าน ส่วนแม่บ้านจะมาทักทายเพียงครู่ จากนั้นก็จะเตรียมสำรับอาหาร ถ้าแขกผู้มาเยือนมาทั้งสามีและภรรยา ภรรยาแขกจะมาพูดคุยและช่วยแม่บ้านช่วยทำอาหารในครัวบ้าง แม่บ้านจะปล่อยให้ผู้ชายเขาพูดคุยธุระกันเอง การพูดคุยครั้งแรกนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการนำเสนอข้อมูลหรือความต้องการของผู้มาเยือน อาจจะมาเพื่อขอร้องให้ช่วยอะไรบางอย่าง หรือมีงานอะไรบางอย่างที่ต้องการให้ช่วยทำ การพูดจาครั้งแรกนี้จะไม่มีการตัดสนิใจใดๆ ทั้งสิ้น จะเป็นการรับทราบข้อมูลและความคิดเห็นอีกฝ่าย จนกระทั่งระยะหนึ่ง อาจจะ 3-7 วัน จึงจะมีการเจรจากันอีกครั้ง ซึ่งระหว่างนี้เจ้าบ้านที่ได้รับข้อมูลก็จะไปหาข้อมูลหรือไปปรึกษาญาติ พี่น้อง หรือผู้นำชุมชน ตามเหตุแห่งภระนั้นๆ ว่ายิ่งใหญ่ สำคัญมากน้อยแค่ไหน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการจะขอความช่วยเหลือจากใครๆ นั้นไม่อาจที่จะพูดคุยได้ในครั้งเดียว แต่จะต้องบอกความจำเป็นและข้อมูลให้บุคคลที่มีความสามารถในการช่วยเหลือ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้นำชุมชน เป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพ ยำเกรงของชาวบ้านในชุมชน วิถีชีวิตทางเหนืออีกประการหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์คือการที่จะไปหาใครเยี่ยมใครที่บ้าน ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนัดหมายล่วงหน้า กล่าวคือ สามารถไปได้หาได้เลย ถ้าเจอก็เจอ ไม่เจอก็ไปหาใหม่ การที่ไปหาใครที่บ้านโดยไม่นัดหมายก่อนล่วงหน้าเป็นเรื่องปกติของคนล้านนา อาจเป็นเพราะคนล้านนาไม่ใคร่ที่จะออกจากบ้านไปไหนส่วนใหญ่ก็จะอยู่ที่บ้าน คนที่จะไปหา ก็จะทราบเวลาว่าควรจะไปเวลาใด ส่วนใหญ่จะไปหาเวลาเช้า และเวลาค่ำ ถ้าเป็นกลางวันก็จะไปเวลาเที่ยงหรือเวลาอาหารกลางวัน ทั้งนี้ ก็เพราะตอนเช้าชาวบ้านยังไม่ไปทำงานยังอยู่ที่บ้าน

ตอนที่ขงกลับมารับประทานอาหารเที่ยงและตอนค่ำ คือ เวลาพักผ่อนเข้าบ้านได้อาบน้ำรับประทานอาหารเย็นแล้ว จึงเป็นเวลาเหมาะที่จะไปเยือน การจะไปเยือนเวลาใดนั้นไม่ต้องกลัวว่าจะไม่เจอใคร เพราะคนล้านนาต้องมีคนอยู่บ้านอย่างน้อยหนึ่งคน ดังนั้น การฝากธุระหรือฝากความใดก็สามารถกระทำได้ และชาวล้านนาเองไม่ถือว่าเป็นการเสียมารยาทแต่อย่างใด อนึ่ง เรื่องการถามทางหรือถามว่าบ้านใครอยู่ที่ไหนก็เป็นวิถีชีวิต เมื่อทราบว่าบ้านนาย ก อยู่หมู่บ้าน ข เมื่อไปถึงหมู่บ้าน ข เราสามารถถามเขาได้ว่าบ้านนาย ก หลังไหน ชาวบ้านสามารถตอบได้ถ้าเป็นคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนจะรู้จักกันทั้งชุมชนด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั่นเอง

บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน

การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั้นบ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมของการทำกิจกรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามเมื่อมีคนอยู่ร่วมกันเป็นมากความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันย่อมเกิดขึ้น สังคมชุมชนล้านนาจึงต้องอาศัยจารีตประเพณี เรื่องเล่า เป็นเครื่องหรือสื่อในการสอนใจหรือให้ชุมชน บุคคลหลาย เข้าใจในสิ่งที่ผิด สิ่งที่ถูก ผู้เฒ่าผู้แก่จึงสอนบุตรหลานผ่านเรื่องเล่า ตำนาน นิทานคำว หรือละครขอ ซึ่งตำนานเหล่านั้นก็แฝงไปด้วยคติธรรมถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อ อาทิ การสอนให้คนรุ่นหลังรักในบ้านเกิดเมืองเชียงแสน ก็จะสอนผ่านตำนาน การสร้างเมืองนครโยนก นาคนคร ที่ได้กล่าวถึงพญานาคมาช่วยสร้างบ้านเมือง แม้พญานาคมาช่วยสร้างแล้วโยเราไม่ช่วยกันรักษา เป็นต้น ดังนั้น คนเมืองหรือคนล้านนาจึงไม่ค่อยจะคุ้นกับการสั่งการ และไม่ชอบที่จะให้ใครมาบีบบังคับให้ทำอะไร แต่ชอบที่จะคุยและขอให้ช่วยกัน คำนึงถึงความเอื้ออาทร เป็นพี่น้อง คอยบอก คอยเตือน จึงเป็นที่มาของคนล้านนาที่มักจะลุ่มหลงคำหวาน ได้อย่างง่ายๆ ขอให้บุคคลคนล้านนาก็พร้อมที่จะช่วยและทำกิจกรรมให้สำเร็จ เช่นคำว่า “ขอไปเตือน ไปช่วยกันกำน้ำ” แปลเป็นภาษาไทยกลางได้ว่า “ขอไปเตือน ไปช่วยกันด้วยนะ” นั้น ก็จะเห็นว่าไม่ได้สั่งให้ไปทำ แต่ขอให้ไปช่วยกันที่นั่นเอง เพราะฉะนั้นผู้นำล้านนาจึงต้องมีวาจาไพเราะ เพื่อครองใจชุมชนได้นั่นเอง

ผู้นำชุมชน คือ บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอย่างมาก และผู้ให้ข้อมูลหลักแก่ผู้วิจัยก็คือ ผู้นำชุมชนเป็นส่วนมาก การพัฒนาชุมชนในที่นี่หมายรวมการพัฒนาทุกสิ่งในชุมชนที่เป็นส่วนรวม เช่น พื้นที่ชุมชน วัด โรงเรียน ป่าช้า สถานที่สาธารณะ ของชุมชน บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนสามารถสรุปดังนี้

1. เจ้าอาวาส จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตชุมชนล้านนาผู้พันอยู่กับพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี และประเพณีของชาวล้านนาก็ผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลในชุมชนวันพระ (วันศีล) ในช่วงเช้าพรรษา ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวบ้านล้านนาก็มีกิจกรรมที่พิเศษอย่างหนึ่งคือการไปนอนวัดจำศีลที่วัด ดังนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ ย่อมได้สนทนาปราศรัยกับเจ้าอาวาส เมื่อเจ้าอาวาสต้องสิ่งใดย่อมได้พูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการกับผู้เฒ่าผู้แก่ไว้แล้ว เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่กลับจากการนอนวัด ย่อมกลับมาพูดคุยกับลูกหลานที่บ้าน ดังนั้น กิจกรรมใดๆ ของวัดจึงสำเร็จผลได้โดยง่าย ชุมชนบ้านป่าก้อย พื้นที่ที่ผู้วิจัยเข้ามาศึกษาพบว่า เจ้าอาวาสท่านมีตำแหน่งถึงรองเจ้าคณะอำเภอเชียงแสน นั้นย่อมแสดงท่านเป็นผู้ที่มีบุคคลระดับผู้นำเคารพยำเกรง ไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือแม่แต่นายอำเภอ นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติแผนกสามัญร่วมกับชาวบ้าน ในปี พ.ศ. 2537 ดังนั้น ท่านจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก กิจกรรมของโรงเรียนบ้านป่าก้อยที่ผ่านมาก็อิงกับศาสนา ยกตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมวันเด็ก ช่วงเช้าทางโรงเรียนก็จะต้องมีพิธีทางศาสนา ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ก็จะนำ ข้าว ปลา อาหาร พร้อมเงินมาร่วมทำบุญ ใ้บาตร พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ทางโรงเรียนนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ เจ้าอาวาส และพระสงฆ์ รับถวายไทยทาน ให้พรแล้ว พระสงฆ์นำโดยเจ้าอาวาสก็จะกินปัจจัย (เงิน) ให้กับทางโรงเรียนเสมอ นั้นย่อมเป็นการสร้างบารมีที่ประชาชนยิ่งศรัทธาท่านมากยิ่งขึ้น ส่วนกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาจะได้กล่าวในตอนต่อไป

2. ผู้ใหญ่บ้าน แน่นนอนว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองชุมชน ท่านจะต้องมองทุกอย่างเพื่อการพัฒนาชุมชน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าชุมชนบ้านป่าก้อย (พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา) นี้แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน 2 เขตการปกครอง คือ หมู่ที่ 8 ตั้งอยู่เขตการปกครองอำเภอแม่สาย หมู่ที่ 11 ตั้งอยู่เขตการปกครองอำเภอเชียงแสน ผู้ใหญ่บ้านทั้งสองต่างก็มีอาชีพทางการเกษตร (ทำนา) ผู้ใหญ่บ้านชาวบ้านจะเรียกกันว่า “พ่อหลวง” หรือ “แก่” ส่วนใหญ่แล้ว ผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน มักจะมีฐานะทางการเงินดี และที่ป่าก้อยก็เช่นกัน ผู้วิจัยได้ถามชาวบ้านและครูว่าทำไมต้องเลือกผู้ใหญ่บ้านที่มีฐานะทางการเงินดีคำตอบที่ได้ตรงกัน คือ “ถ้าฐานะไม่ดี ช่วยเหลือตัวเก่ามาได้แต่จะไปช่วยไฟได้ กุ่มเก่าทำมากินอันอะเก่า ไปมีเวลามาช่วยจาวบ้าน ช่วยวัดช่วยวา ช่วยโฮงเฮียน” แปลเป็นภาษาไทยกลางได้ว่า “ถ้าฐานะไม่ดี ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แล้วจะช่วยใครได้ ได้แค่ทำมาหากินไม่มีเวลามาช่วยชาวบ้าน ช่วยวัด ช่วย โรงเรียน” จากการสังเกตของผู้วิจัยผู้ใหญ่บ้านทั้งสองเป็นผู้เสียสละมุ่งมั่นในการทำงานแม้มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาก็ตาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11 เป็นคนหนุ่ม อายุประมาณ 37 ปี แต่อดีตเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหลายสมัย เมื่อเป็นผู้ใหญ่บ้านท่านได้

พัฒนาชุมชน สร้างกลุ่มอาชีพให้ชุมชนได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านดีเด่นระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ด้วย จึงเป็นที่เชื่อมั่นของชุมชนและผู้นำชุมชนอื่นอย่างมาก

3. ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนในที่นี้ หมายถึง หัวหน้าเขตหมู่บ้าน ประธานผู้สูงอายุ ประธานแม่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานกรรมการเหมืองฝาย ประธานกลุ่มอาชีพ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกองทุนเงินล้าน ประธาน อปพร. (อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน) พ่ออาจารย์วัด (มัคทายก) ผู้นำเหล่านี้มีอิทธิพลต่อสมาชิกชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะมาจากการเลือกตั้งของชุมชน ดังนั้น การจะมีกิจกรรมใดๆ ของชุมชน ผู้นำเหล่านี้จะต้องหารือพูดคุยกัน เมื่อกิจกรรมใดเป็นของงานฝ่ายไหน หัวหน้า หรือประธาน จะเป็นผู้ประสานงานกับผู้นำอื่นเพื่อถามความคิดเห็น เห็นชอบ และร่วมกันวางแผน และร่วมกันตัดสินใจในการดำเนินการ

4. ครูอาวุโส เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชุมชน ครูอาวุโสในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นครูผู้มีอายุมาก หมายถึงครูที่อยู่ในชุมชนนาน นานจนชาวบ้านไว้ใจ เข้าใจว่าเป็นคนของชุมชน ครูที่อยู่ในพื้นที่นาน แสดงให้เห็นว่าได้สอนลูกศิษย์มาหลายรุ่นหลายสมัย ดังคำพูดของครูที่ให้สัมภาษณ์ว่า “สอนมาตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ของเขาแล้ว” ดังนั้น จะเห็นได้ว่ามีลูกศิษย์อยู่มากในชุมชน จึงทำให้ครูที่อยู่สอนนานมีอิทธิพลต่อความคิด ต่อการกระทำของชุมชน และต่อกิจกรรมของชุมชน อย่างไรก็ตามครูที่มีอายุมากแต่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่นานก็เป็นที่เกรงใจของคนในชุมชนเพราะคนเหนือหรือคนล้านานนั้นเคารพผู้เฒ่าผู้แก่เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ยิ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ประพฤติอยู่ในศีลธรรม ประชาชนในชุมชนก็จะยิ่งศรัทธาบุคคลนั้นอย่างมาก อีกประการหนึ่งบุคคลในชุมชนจะเคารพนับถือผู้มีพระคุณ ยิ่งบุคคลใดทำงานให้กับส่วนรวมมากเท่าไรประชาชนก็จะเคารพศรัทธามากเท่านั้น โดยเฉพาะการสร้างศาสนสถาน หรืออาคารสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์หรือสร้างไว้เพื่อเป็นสาธารณสถาน

5. ครู ในพื้นที่เป็นบุคคลสำคัญอีกบุคคลหนึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ อีกทั้งตัวครูเองมีจิตสำนึกในการพัฒนาเพราะเป็นบ้านของตนเอง เปรียบประหนึ่งว่าครูที่มีภูมิปัญญาในพื้นที่เป็นผู้มีส่วนได้เสีย และเป็นผู้มีประสบการณ์ทางราชการและเข้าใจระบบราชการ ดังคำของครูที่บอกกับผู้วิจัยว่า “ครูท่านอื่น หรือผู้บริหารที่ไม่ใช่คนในพื้นที่หรือคนในหมู่บ้านของเรา วันหนึ่งเขาก็ต้องย้าย” ดังนั้น การที่การบริหารสถานศึกษาจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับครูในพื้นที่ ทำให้เขาพอใจ มีขวัญในการทำงาน เพราะผู้นำชุมชน คนในชุมชนจะต้องเชื่อมั่นครูของตนที่อยู่ในพื้นที่ การขัดแย้งระหว่างครูด้วยกัน อาจเป็นชนวนคู่การไม่เข้าใจระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้

6. ผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพเกรงใจ ในฐานะเป็นครูใหญ่ ในสายตาของชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียนที่ปรากฏภายในงานสาธารณกุศลของชุมชน ทักทายประชาชนมากเท่าใดก็จะสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนมากเท่านั้น เมื่อโรงเรียนมีสิ่งใดต้องการความช่วยเหลือจากชุมชนชาวบ้านก็จะไม่ขัดข้องใดๆ อีกประการหนึ่งที่ครูอาวุโสได้ให้สัมภาษณ์คือ “ครูใหญ่ต้องไปงานศพที่มีในชุมชน เพราะงานศพจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่าเราไม่ประพฤติดัวห่างเหินจากชุมชน ไปให้เขาเห็นหน้าบ่อยๆ” เพราะการไปงานศพนั้นจะไม่มีการบอกกล่าวหรือเชื้อเชิญ ไปด้วยจิตสำนึกว่าต้องไป ซึ่งวิถีชีวิตของชาวล้านนาเมื่อทราบว่ามีคนรู้จักเสียชีวิต ก็จะไปร่วมงานโดยไม่ต้องให้เจ้าภาพได้เชิญ ซึ่งในกิจกรรมอันเสรีาสลดนี้ต่างเข้าใจว่าเจ้าภาพได้พบกับความสูญเสียจิตใจเศร้าหมองย่อมไม่มีจิตใจที่จะนึกคิดถึงใครเหมือน เช่น งานมงคล ดังนั้น เพื่อแสดงความเป็นมิตรความห่วงใยเมื่อทราบข่าวเช่นนั้น ในฐานะมิตร หรือคนรู้จักก็จะได้แสดงความเสียใจแก่ญาติผู้เสียชีวิต

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จะมีอยู่สามกลุ่มหลักที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมชุมชน คือ 1) วัด 2) ชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชน) และ 3) โรงเรียน (ผู้บริหารโรงเรียน ครูอาวุโส) นอกจากนี้แล้วยังมีผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นที่ปรึกษาของผู้นำชุมชนเมื่อผู้นำชุมชนไม่เข้าใจสิ่งใดหรือตัดสินใจสิ่งใดแล้วมีผลกระทบต่อชุมชน ก็จะต้องปรึกษาผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้มีประสบการณ์การใช้ชีวิตที่สูงกว่าและเข้าใจในจารีตประเพณีของชุมชน ถึงแม้ว่าชุมชนล้านนาจะผูกพันกับพระพุทธศาสนา และการอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน การพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาการบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมนั้น ยังต้องอาศัยปัจจัยอื่นนอกเหนือจากกลุ่มคนที่มีอิทธิพลที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ซึ่งพบได้ในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการศึกษาเป็นระบบหนึ่งในการพัฒนาประเทศ ครั้งที่ล้านนาเป็นอาณาจักรภายใต้ประเทศราชแห่งสยามประเทศการศึกษาล้านนานั้นเรียนรู้ภาษาของตน ที่เรียกว่า คำเมือง ตัวเมืองจากพระที่วัด วัดนครธรรมล้านนาในอดีตจะส่งบุตรหลานที่เป็นชายในวัยเยาว์ไปเป็น “ขโยม” (เด็กวัด) ที่วัดเพื่อรับใช้พระและเรียนรู้การอยู่กับวัดและบวชเรียน เมื่อสึกออกมา (ลาสิกขาบท) เป็น “น้อย” (ลาสิกขาบทจากการเป็นสามเณร) เป็น “หนาน” (ลาสิกขาบทจากการเป็นพระภิกษุ) จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้ เป็นนักปราชญ์ สำหรับผู้หญิงก็จะเรียนการเรือนกับมารดา หรือญาติผู้ใหญ่เพศหญิงที่บ้าน หรือเข้าไปศึกษาตามคุ้มเจ้านาย คือ การเข้าไปถวายตัวรับใช้เจ้านายและเรียน

ตามคุ่มนั้นๆ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของล้านนาจะทราบว่าล้านนานั้นดำรงความเป็นแคว้นอิสระบ้าง อยู่ภายใต้พม่าบ้าง และภายใต้สยามประเทศบ้าง โดยครั้งหลังสุดตกอยู่ภายใต้อาณาจักรสยาม ครั้งยุคอาณาจักรน่านม ฤณีพิพาทสยามประเทศกับอังกฤษเกี่ยวกับการมีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านนา ความทราบถึงใต้ฝ่าพระบาทพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ฤณี วิฤฤฤฤ รศ. 112 ในการเสียดินแดนทางเหนือให้กับอังกฤษ การที่พระองค์ไม่มีความประสงค์เสียดินแดนล้านนาให้กับอังกฤษ เช่น เชียงตุง เชียงรุ่ง (สิบสองปันนา) ผนวกกับความรักที่พระองค์มีต่อพระองค์เจ้าดารารัศมี เจ้าหญิงแห่งอาณาจักรล้านนา พระองค์จึงทรงพระราชทานคุ่มหุเพชรร และแหวนเพชรถวายต่อพระนางเพื่อขอเป็นพระชายาในพระองค์ ต่อมาทรงโปรดเกล้ายกฐานะพระองค์เจ้าดารารัศมีเป็นพระวรราชาเจ้าดารารัศมี ในขณะที่นั้นเองทางอังกฤษเองก็ทูลขอเจ้าดารารัศมีเป็นบุตรบุญธรรมเช่นกัน เหตุการณ์นี้จึงเป็นเหตุการณ์เริ่มต้นที่สำคัญของการผนวกสองประเทศนี้เป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน โดยสมบูรณ์เช่นปัจจุบัน

บ้านเมืองทางเชียงแสนล่มสลายเป็นแผ่นดินร้าง เจ้าเมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละโปรดที่ฟื้นฟูเมือง พระองค์จึงได้อพยพคนจากเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มาอาศัย ณ เมืองเชียงแสน อดีตเมืองหลวงของล้านนา รวมเข้ากับคนที่อยู่เดิมซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย เช่น ไทยใหญ่ ไทลื้อ ชาวเขาเผ่าต่างๆ เป็นต้น การปกครองของล้านนาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงให้เกียรติเจ้านายฝ่ายเหนือในการปกครองตนเอง อย่างไรก็ตามทรงส่งข้าราชการจากส่วนกลางมาบริหารอาณาจักรควบคู่ไปด้วย ซึ่งทางเจ้านายฝ่ายเหนือก็ทรงทราบถึงการถูกลดรองอำนาจ จนกระทั่งถึงสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ในปี พ.ศ. 2576 (พระวรราชาเจ้าดารารัศมีทรงสิ้นพระชนม์) กษัตริย์แห่งล้านนาจึงสิ้นสลายลง โดยเจ้าแก้ววรัตน์เป็นเจ้าเมืองล้านนาองค์สุดท้ายได้สิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. 2482 พระปกเกล้าทรงไม่โปรดให้มีการแต่งตั้งเจ้านายหัวเมืองอีกต่อไป เชียงใหม่เมืองหลวงแห่งล้านนาจึงกลายมาในฐานะเพียงจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยเท่านั้นในปัจจุบัน เมื่อวิเคราะห์เหตุการณ์ที่ขบวนการเสรีไทยได้ปฏิบัติเปลี่ยนการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้น การมีกษัตริย์ล้านนาอยู่จึงอาจเป็นเหตุให้ขบวนการเสรีไทยจึงยังต้องรักษารักษาองค์พระมหากษัตริย์แห่งสยามไว้ (จากการยึดอำนาจมาเป็นพระราชทานรัฐธรรมนูญ) เพื่อมิให้กษัตริย์ล้านนามีอำนาจเหนือสยามประเทศ ดังนั้นรัชกาลที่ 7 จึงไม่ทรงโปรดแต่งตั้งกษัตริย์แห่งล้านนาอีก เพราะทรงมีสายพระเนตรยาวไกลที่จะมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อสยาม และการผนวกประเทศล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยามดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ถึงนโยบายการปฏิรูปประเทศในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงความเป็นมาและชาติพันธุ์ของชาวล้านนา รวมทั้งการศึกษาประวัติชุมชน โรงเรียน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตชุมชน ทั้งการศึกษาเอกสาร

การสอบถาม การสังเกตและจดบันทึก สามารถวิเคราะห์ได้ว่าโรงเรียนบ้านป่าก้อยขณะก่อตั้งมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยแท้ โดยการนำของผู้นำชุมชนคือผู้ใหญ่บ้านและผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนในชุมชน จึงได้รับการสนับสนุนไม่ถูกต่อต้าน จากคำตอบที่ได้ชี้ให้เห็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการก่อตั้งโรงเรียน โดยผู้วิจัยขอนำเสนอในงานบริหาร 4 งาน ตามลำดับดังนี้

การบริหารวิชาการ

การบริหารวิชาการ ผู้นำชุมชนเห็นว่าการศึกษาระบบมีความสำคัญต่อลูกหลานของชุมชน ผู้นำชุมชนเอง มีภาวะผู้นำสูงและมีอำนาจในชุมชนสังเกตจากคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ว่า “ป่อหลวงเป็นกิตติ ใค้หื้อมีโรงเรียน ลูกหลานจะได้รู้หนังสือ” นั่นก็หมายความว่า ความคิดของผู้ใหญ่บ้านนั้นคืออยากให้ชุมชนมีโรงเรียน ลูกหลานจะได้รู้หนังสือจะเห็นได้ว่าการทำเพื่อส่วนรวมนั้นจะได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดีเพราะอยากให้บุตรหลานได้รู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ การบริหารวิชาการจึงได้จ้างครูที่รู้หนังสือไทยมาสอน เมื่อถามถึงผู้รับผิดชอบหรือผู้บริหารโรงเรียนในขณะนั้นต่างให้ข้อมูลตรงกันว่าเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน เพราะขณะที่ก่อตั้งโรงเรียน ปี พ.ศ. 2498 และจ้างครู 1 คน มาสอนนั้น ผู้ใหญ่บ้านและคณะซึ่งเป็นผู้นำชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าคณะกรรมการโรงเรียน ได้กำเนิดขึ้นพร้อมๆ กับการก่อตั้งโรงเรียน โดยมีผู้นำซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีอำนาจเป็นที่เคารพยำเกรงของคนในชุมชน การกระทำใดๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนและประชาชนของชุมชนจึงเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน โดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เมื่อพิจารณาถึงงานวิชาการในขณะนั้น เมื่อถามถึงวิชาที่เรียนจากผู้เฒ่าผู้แก่หลาย ๆ คน ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่าเป็นการอ่านเขียนภาษาไทย ผู้เรียนส่วนใหญ่อายุมากแล้ว เพราะศิษย์เก่ารุ่นแรก ขณะนี้อายุเกือบ 70 ปี เมื่อคำนวณอายุโรงเรียนตั้งแต่ก่อตั้ง พ.ศ. 2498 ถึงปี พ.ศ. 2553 โรงเรียนมีอายุ 55 ปี นั่นก็แสดงว่าผู้เรียนในขณะนั้นอายุ 10 กว่าปีแล้วในการเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เมื่อถามถึงความสม่ำเสมอในการเรียนของผู้เรียน ต่างบอกว่าไปบ้างไม่ไปบ้าง บางที่ต้องเอาควายไปล่ามก่อนแล้วกลับมาเรียน บางคนก็ล่ามควายไว้ใกล้ๆ โรงเรียน การเรียนในปีแรกนั้น เป็นการอ่านเขียนพยัญชนะไทยฝึกอ่านคำง่ายๆ ที่ครูสอนให้อ่านท่องบนกระดาน เมื่อผ่านไป 1 ปี ครูที่มาสอนก็ลาออก ทำให้ขาดการเรียนการสอน หลังจากนั้น 1 ปี คือ ปี 2499 ทำให้เกิดการเรียกร้องของชาวบ้านให้รัฐจัดตั้งโรงเรียนให้กับชุมชนบ้านป่าก้อยขึ้น เมื่อถึงปี พ.ศ. 2500 ทางราชการจึงรับโอนมาเป็นโรงเรียนของรัฐบาล และแต่งตั้ง นายจันทร์ เตมีศักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านศรีบุญยืน มารักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านป่าก้อย ทำให้ชุมชนบ้านป่าก้อยมีโรงเรียนประถมศึกษาที่เป็นของรัฐบาลการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้ามาเรียนใน

ระบบโรงเรียนจึงมีมากขึ้น เพราะมีระบบระเบียบและเป็นโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อถือใต้อาคารพยำเกรงข้าราชการมากกว่าบุคคลทั่วไป ดังข้อคิดเห็นของคนที่เป็นศิษย์เก่าที่ว่า “*เป็นเป็นครูแต่ผู้แต่ เป็นเป็นคนของหลวง*” หมายความว่า เขาเป็นครูจริง รู้จริง และเป็นคนของพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าข้าราชการมีอิทธิพลมากต่อประชาชนในชุมชน คำว่าครูแท้ หรือครูจริงนั้น เป็นการสร้างความเชื่อมั่นต่อผู้ปกครองและผู้เรียน ว่าเมื่อมาเรียนแล้วจะได้รู้แน่นอน ในการอ่าน การเขียนภาษาไทย

ในระยะแรกๆ การบริหารวิชาการนั้นเป็นหน้าที่ของครูใหญ่เพียงคนเดียว จัดการเรียน การสอนเพียงลำพัง เนื่องจากมีครูเพียงคนเดียว เป็นทั้งครูใหญ่ ครูผู้สอน การจัดการเรียนการสอน จึงควบคู่ไปกับการบริหารเอกสารทางราชการ เพื่อการพัฒนาสถานศึกษา เมื่อมีนักเรียนเพิ่มมากขึ้น ทางราชการจึงจัดสรรข้าราชการครูมาเพิ่มตามวิถีทางราชการ ซึ่งขณะนั้นสังกัดองค์การบริหาร ส่วนจังหวัด อย่างไรก็ตามแม้ครูใหญ่จะเป็นผู้บริหารเพียงคนเดียวที่มีอำนาจแต่เมื่อถามวิธีการบริหาร ของครูใหญ่ในอดีต ผู้เฒ่าผู้แก่ต่างก็ให้คำตอบในลักษณะเดียวกันคือ “*เมื่อแลงเบ็งก็มาแหว่หาจาวบ้าน ซื่อจิ้น ซื่อป่า มาซื่อเยี้ยะ แล้วยกิ้นเข้าตวยกัน*” บางก็กล่าวว่า “*เป็นตึงแหว่มากิ้นเข้าตามบ้าน ถ้ามา กิ้นอนเหยฮั้น*” บ้างก็ว่า “*ครูใหญ่เก่าๆ เป็นตึงแหว่หาปอหลวงบ้าน แหว่หาบ้านนักเรียนพ่อง งานศพ งานซาก เป็นก่อไปร่วมงาน*” หมายความว่า “*ตอนเย็นครูใหญ่ก็จะไปเยี่ยมชาวบ้าน ซื่อเนื้อ ซื่อปลาให้ชาวบ้านทำ จากนั้นก็รับประทานอาหารร่วมกัน*” “*ครูเขาก็จะแหว่มารับประทานอาหาร ตามบ้านชาวบ้าน ถ้ามา (มาสุรา) ก็ค้างคืนที่บ้านนั้น*” “*ครูใหญ่เก่าๆ เขาก็ไปเยี่ยมผู้ใหญ่บ้าน ไปบ้านนักเรียนบ้าง งานศพ ท่านก็จะไปร่วมงาน*” จากข้อความที่ได้จากการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ครูใหญ่ได้สร้างมนุษยสัมพันธ์กับชาวบ้านไว้มาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเป็นชุมชนชนบท การเดินทางไม่สะดวก และเป็นช่วงของการก่อตั้งโรงเรียนต้องพัฒนาโรงเรียน การที่ได้อุจกักมักคุ่น กับชาวบ้านและผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โรงเรียน ดังคำกล่าวของครูเก่าๆ ครูใหญ่เก่าๆ ว่า “*เอาตับเข้าแลงเอา*” หมายความว่า การจะได้อะไร มาจากชุมชนจะต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ ต้องมีการสังสรรค์เพื่อให้มีความสนิทสนม ส่วนมาก ก็จะมีการดื่มน้ำเมา (สุรา) ซึ่งเป็นน้ำเมาที่ชาวบ้านผลิตขึ้นเอง เมื่อถามต่อไปว่าเราไม่ดื่มไม่ได้หรือ คำตอบที่ได้ก็คือ ได้ แต่จะไม่ได้อใจชาวบ้าน ชาวบ้านอาจเข้าใจว่าหยิ่งเหล้าป่าเหล้าเถื่อน ไม่ดื่มแสดง ความไม่เป็นมิตรต่อเขาการขอความช่วยเหลือใดๆ จากนี้ก็จะลำบาก จากความที่ครูเก่าๆ เล่าให้ฟังว่า

...เมื่อเราไปเยี่ยมชาวบ้าน ชาวบ้านจะ ตีใจมาก มีไก่ เขาก็จะฆ่าไก่เลี้ยงครุ มีปลาที่ฆ่าปลาเลี้ยง ระหว่างที่แม่บ้านประกอบอาหารอยู่ พ่อบ้านก็จะนำสุราบ้าน (สุราที่กลั่นเอง อาจเป็นสาโท หรือเหล้าขาวที่กลั่นจากการหมักข้าวเปลือก ข้าวสาร หรือข้าวโพดก็สุดแล้วแต่) มาให้ดื่มพร้อมๆ กับการคุยกัน ครั้งแรกๆ ก็จะเป็นการคุยเรื่องสารทุกข์ สுகดิบ ต่อมาก็จะคุยกิจกรรมเชิงหารือก่อน พอสนิทมากขึ้นไปไหนผ่านมาพอเขาเห็นก็จะชักชวนไปรับประทานอาหารที่บ้าน จนเป็นเสมือนญาติมิตร ขอให้ทำอะไรช่วยอะไรก็สะดวก...

เมื่อถามถึงส่วนใหญ่แล้วครูใหญ่จะมาพูดคุยอะไรบ้างเมื่อมาเยี่ยมชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ครูเก่าๆ ผู้เฒ่าผู้แก่ ต่างก็ให้คำตอบที่ตรงกัน คือ มาถามถึงความเป็นอยู่ มาถามถึงลูกหลานที่ไม่ไปโรงเรียน มาเพื่อพูดคุยขอไปพัฒนาโรงเรียน (พัฒนาโรงเรียนในที่นี้ หมายถึง การไปถางหญ้า ทำความสะอาดโรงเรียน) จะเห็นได้ว่าการบริหารงานวิชาการในอดีตเน้นการอ่านและการเขียนภาษาไทย มีเหตุที่นักเรียนไม่มาเรียนบ้าง เนื่องจากต้องเป็นแรงงานให้กับครอบครัว เช่น เลี้ยงควาย ทำนา หาปลา เป็นต้น ดังนั้น ครูจึงต้องมีการไปติดตามนักเรียนที่บ้าน และจากการที่การคมนาคมไม่สะดวกเป็นพื้นที่ป่ารก ความหนาแน่นของประชากรไม่มาก ครูจึงต้องสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านเพื่อความปลอดภัยด้วยประการหนึ่ง อีกประการผู้นำชุมชนเองย่อมห่วงใยครูที่เข้ามาอยู่ในชุมชนถึงความเป็นอยู่ ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านจึงเกิดขึ้นและเป็นวิถีชีวิตของล้านนาชนบท โดยอาศัยจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา การอาศัยอยู่เป็นกลุ่มของชนล้านนาจึงเป็นการอยู่ด้วยความพึ่งพาอาศัยกัน มีกิจกรรม ประเพณีร่วมกันและเชื่อในผู้นำมาจนถึงปัจจุบัน

จากข้อมูลภาคสนามยืนยันได้ว่าการบริหารในอดีตนั้น จะมาจากส่วนกลาง เพราะถือว่าเป็นการสร้างอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ จากการสนทนาครูผู้เกษียณไปแล้วท่านได้นำภาพถ่ายถึงการมอบอุปกรณ์การเรียน ซึ่งได้รับจัดสรรจากทางรัฐบาล โดยต้นสังกัดให้กับนักเรียนในกิจกรรมเคารพธงชาติในช่วงก่อนเข้าเรียน ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 การมอบอุปกรณ์การเรียนในอดีต
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ในปัจจุบันการบริหารงานวิชาการได้เปลี่ยนแปลงไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 จากการสังเกตภาคสนามพบว่า สถานศึกษาสามารถระดมทรัพยากรในชุมชนทั้งทรัพยากรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรอื่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการจัดการศึกษา รวมทั้งการสร้างเสริมเข้มแข็งให้คณะกรรมการสถานศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกรูปแบบ โดยใช้รูปแบบการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (school-based Management) การบริการจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (school-based Management) เป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากเขตพื้นที่มายังโรงเรียน ทำให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบและมีความเป็นอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการ และการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา ทั้งด้านหลักสูตร การเงินงบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไปของสถานศึกษาเอง โดยมีคณะกรรมการ

สถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ตัวแทนครู ตัวแทนผู้ปกครององค์กรและชุมชน ร่วมกันบริหารจัดการสถานศึกษาให้สอดคล้องและตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนมากที่สุด อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าคณะกรรมการสถานศึกษานั้นทางโรงเรียนนั้น มีคณะกรรมการตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งโรงเรียน ในขณะที่นั้นไม่มีกฎหมายบัญญัติรองรับเช่นปัจจุบัน รวมทั้งการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาไว้ จากการมีส่วนร่วมโดยวัฒนธรรม ความเป็นวิถีชีวิต มาเป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกกำหนดโดยรัฐ การปฏิบัติถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านป่าก๋อยนั้นยังเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ และการอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มของชุมชน

การบริหารงานวิชาการถือเป็นหัวใจของการพัฒนาผู้เรียน ที่บ่งบอกถึงมาตรฐานและคุณภาพ ของสถานศึกษา เนื่องจากงานวิชาการเกี่ยวข้องกับหลักสูตร การจัดโปรแกรมการศึกษา และการจัดการเรียนการสอน นอกจากจะเป็นหัวใจของการพัฒนาผู้เรียนแล้วยังเป็นหัวใจของสถานศึกษาด้วย ปีพุทธศักราช 2550 ผู้วิจัยได้เข้าสู่สนามวิจัยพบว่าการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น ดำเนินการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และในปีการศึกษา 2552 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และปีการศึกษา 2553 ดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ครบทุกชั้นเรียนสิ่งเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่คณะครูได้ชี้ให้เห็น คือ นโยบายรัฐที่กระจายอำนาจสู่สถานศึกษา และการจัดสรรงบประมาณ เรียนดี เรียนฟรี 15 ปี ประกอบไปด้วย 1) งบสำหรับจัดซื้อแบบเรียน 2) งบสำหรับจัดซื้อเครื่องแบบนักเรียน 3) งบสำหรับดำเนินการในด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และ 4) งบสำหรับจัดซื้ออุปกรณ์การเรียน จะเห็นได้ว่าทั้ง 4 ส่วนของงบประมาณนั้นเกี่ยวข้องกับงานวิชาการการดำเนินงานตามโครงการ เรียนดี เรียนฟรี 15 ปี นั้นได้กำหนดมาจากรัฐให้สถานศึกษาดำเนินการจัดซื้อหรือดำเนินการ 2 รายการได้แก่ แบบเรียน และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ส่วนอีก 2 รายการให้มอบเงินสดให้ผู้ปกครอง ดำเนินการจัดซื้อได้แก่ เครื่องแบบนักเรียน และอุปกรณ์การเรียน

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในส่วนของดำเนินการจัดซื้อแบบเรียนนั้น พบว่า ทางสถานศึกษาได้แต่งตั้งคณะกรรมการภาคี 4 ฝ่าย เพื่อดำเนินการคัดเลือกแบบเรียน ซึ่งเป็นไปตามต้นสังกัดของสถานศึกษาได้กำหนดไว้เป็นระเบียบคณะกรรมการประกอบไปด้วย 1) ฝ่ายครู 2) ฝ่ายผู้ปกครองนักเรียน 3) ฝ่ายคณะกรรมการสถานศึกษา และ 4) ฝ่ายผู้แทนนักเรียน การดำเนินการพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ปกครอง นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา จะเห็นด้วยกับครู ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นผู้สอนและผู้ปกครองไม่มีความรู้ด้านคัดเลือกแบบเรียน เมื่อถามครูในการจัดซื้อ

แบบเรียน ครูบอกว่าไม่ค่อยจะอิสระนักในการเลือกหนังสือ เพราะงบประมาณที่ได้รับจัดสรรนั้น กระชั้นชิดในการเปิดภาคเรียนและได้ถูกกำหนดจากต้นสังกัด เช่น ต้องซื้อให้ได้ 3 สำนักพิมพ์ และ กำหนดช่วงเวลาซื้อเพื่อรายงานไปยังสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อถามถึง ปัญหาที่พบ ครูกล่าวตรงกัน และเป็นจริงตามที่ผู้วิจัยพบในสนามวิจัย คือ หนังสือที่สั่งซื้อขาดแคลน หรือหมด ดังนั้น ครูจะต้องเปลี่ยนสำนักพิมพ์ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ โรงเรียนที่ผู้วิจัยทำการศึกษาคือ โรงเรียนขนาดเล็กการสั่งซื้อหนังสือจึงได้รับความสนใจจากตัวแทนจำหน่ายนั้นไม่เท่ากับโรงเรียน ขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ยอดจำหน่ายสูงกว่า ด้วยทางสถานศึกษาจะต้องเร่งดำเนินการจัดซื้อให้ทันเปิดภาคเรียน โรงเรียนขนาดเล็กจึงไม่ได้รับความสะดวกจากตัวแทนจำหน่าย ครูจะต้องเดินทางไปยังคลังสินค้าและคัดเลือกแบบเรียนเอง ซึ่งครูกล่าวว่า “เป็นนโยบายที่ดี แต่ครูลำบาก” แต่เมื่อถามว่าลำบากเช่นไร ได้คำตอบพอสรุปได้ว่า ถ้าไม่สามารถจัดซื้อให้ทันเวลาได้ หรือได้หนังสือไม่ครบ หน่วยงานต้นสังกัดก็จะตรวจสอบและให้ชี้แจง การเดินทางเพื่อดำเนินการไปเอาแบบเรียนนั้นครูต้องเสียสละไปเอง ทั้งเสี่ยงชีวิตในการเดินทาง และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งไม่ได้รับสนับสนุนด้านนี้ ซึ่งก็คล้ายกับความเห็นของผู้ปกครองที่ว่า “การเดินทางไปซื้อเครื่องแบบนักเรียน ได้เงินจากโรงเรียน 300 กว่าบาท แต่ต้องเสียค่าเดินทางเข้าเมืองอีกเท่าตัว” ผู้ปกครองหลายท่านได้กล่าวว่าทำไมโรงเรียนไม่ดำเนินการให้เสร็จสรรพจะได้ไม่เป็นภาระผู้ปกครองที่จะต้องพาไปซื้อ และต้องเอาใบสำคัญรับเงิน (ใบเสร็จรับเงิน) มาให้ทางโรงเรียนเพื่อเป็นหลักฐานการจ่ายการซื้อ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาว่า ฐานะผู้ปกครองบางคนยากจน แต่ต้องจำทนในการดำเนิน เหล่านี้ เช่นเดียวกันกับการซื้ออุปกรณ์การเรียนของผู้ปกครอง เมื่อรัฐบาลกำหนดให้มอบเงินสดให้ผู้ปกครองจัดซื้อเอง ครูได้ดำเนินการจ่ายเงินแก่ผู้ปกครองและครูประจำชั้นได้ชี้แจงและบอก อุปกรณ์การเรียนที่จำเป็นต้องใช้ให้กับผู้ปกครอง ปรากฏว่าผู้ปกครองไปซื้อไม่ถูกต้องหรือไปเลือกซื้อแล้วไม่มีจึงซื้ออุปกรณ์การเรียนอื่นมาแทน เช่น เครื่องมือเรขาคณิต เมื่อถึงหน่วยการเรียนรู้เรื่อง ของมุม นักเรียนไม่มีอุปกรณ์ทำให้การจัดการเรียนรู้นั้นไม่ราบรื่นเป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงขอบข่ายภาระงานด้านการบริหารวิชาการจะเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นกระทำได้เพียงบางภารกิจเท่านั้น ใน 12 ภารกิจด้านการบริหารวิชาการ คือ 1) พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) พัฒนากระบวนการเรียนรู้ 3) การวัด ประเมินผลการเรียนรู้และการเทียบโอนผลการเรียน 4) การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 6) การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ 7) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา 8) การส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ 9) การนิเทศการศึกษา 10) การแนะแนวการศึกษา 11) การประสานความร่วมมือใน

การพัฒนาวิชาการกับสถาบันการศึกษาอื่น และ 12) การส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุติธรรม หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา ข้อมูลจากสนามวิจัยพบว่าในภาระงาน การบริหารวิชาการนี้ส่วนใหญ่โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการ คณะกรรมการสถานศึกษามีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงาน โดยเห็นชอบโครงการจากฝ่ายวิชาการที่เสนอเพื่อบรรจุเป็นแผนปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านความรู้ของประชากรในพื้นที่ และความเชื่อมั่นในตัวครูในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนและความคาดหวังของผู้ปกครองที่เป็นความเชื่อว่าการศึกษาจะช่วยให้บุตรหลานได้เข้าสู่ระบบราชการ (เป็นเจ้าคนนายคน) ดังนั้น การมีส่วนร่วมในการบริหารด้าน วิชาการส่วนใหญ่จึงเป็นการมีส่วนร่วมของคณะครูในการบริหารโดยการแต่งตั้งจากผู้บริหาร โรงเรียนเป็นคณะกรรมการบริหาร เช่น คณะการบริหารหลักสูตร คณะกรรมการการวัดประเมินผล การเรียน คณะกรรมการการประกันคุณภาพใน คณะกรรมการการพิจารณา พัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา ส่วนภารกิจอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ทางโรงเรียนจะดำเนินการในรูป โครงการ เช่น โครงการแนะแนว โครงการพัฒนาและส่งเสริมให้มีและใช้แหล่งเรียนรู้ โครงการ ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวิชาการแก่ชุมชน เป็นต้น เมื่อถามถึงความต้องการผู้ปกครองในการเข้า มามีส่วนร่วมในงานวิชาการผู้ปกครองส่วนใหญ่กล่าวไปทำนองเดียวกันว่า “...ไม่รู้เรื่องหรอก สิ่งเหล่านี้ แค่สอนการบ้านลูกยังไม่รู้เรื่อง หนังสือสมัยนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน ครูดำเนินการเถอะจะให้ ทำอะไรก็บอกยินดี...” จะเห็นได้ว่างานวิชาการเป็นเรื่องยากสำหรับผู้ปกครองเขาต้องการให้ลูกเขา อ่านออกเขียนได้ มีคณะกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งกล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา ว่า “...อยากให้ครูสอนภาษาอังกฤษกับคอมพิวเตอร์มากขึ้น...” ดังนั้น สิ่งที่ชุมชนต้องการทางด้าน วิชาการสำหรับบุตรหลานของเขา คือ การอ่านไทย เขียนไทย คิดคำนวณได้ มีทักษะภาษาอังกฤษ และทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายสถานศึกษาและต้นสังกัดที่ได้กำหนด เป็นเป้าหมาย และเป็นจุดเน้นสถานศึกษา เมื่อถามถึงวิชาการชีพท้องถิ่น ได้รับคำตอบว่า “...สอน ทำไมในโรงเรียนถ้าจะสอนให้ลูกทำนา ก็ไม่ต้องส่งมาเรียนหนังสือ...” คือ อีกประเด็นหนึ่งถึง ความขัดแย้งที่ต้นสังกัดพยายามกำหนดนโยบายให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น วิชาชีพท้องถิ่น แต่ผู้ปกครองไม่ต้องการ เขาไม่ต้องการที่จะให้ลูกเขาเป็นชาวนา อย่างไรก็ตามทางโรงเรียน โดยคณะครูมีความเห็นอย่างไรก็ต้องสอนทักษะอาชีพให้กับผู้เรียนให้เขารักการทำงาน เพราะ การศึกษาขั้นพื้นฐานไม่สามารถยืนยัน หรือไม่สามารถรับรองได้ว่าผู้เรียนจะได้เข้าเรียนระดับสูง กว่าการศึกษาภาคบังคับหรือไม่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองและตัวผู้เรียนเอง หากถามว่าระดับการมี ส่วนร่วมของผู้ปกครองในเรื่องการบริหารวิชาการ ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ มีส่วนร่วมในระดับบอกความต้องการ มีส่วนร่วมในการรับรู้ และปฏิบัติตามโรงเรียนร้องขอเท่านั้น สำหรับแนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมจะได้กล่าวเป็นรูปแบบข้อเสนอในบทที่ 5 ที่จะได้อีกต่อไป

การบริหารบุคลากร

ด้านการบริหารบุคลากรนั้น ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญมาก เพราะจากการศึกษาประวัติ การก่อตั้งโรงเรียนมาจากการนำของผู้นำชุมชน และการจ้างครูพิเศษมาสอน แสดงให้เห็นว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้กว้างขวางรู้จักคนมากถึงได้เลือกบุคลากรที่มีความรู้มาสอน ได้ดังคำกล่าวของผู้เฒ่าคนหนึ่งว่า

...คนดีจะเป็นป่อหลวงได้ในสมัยก่อนจะต้องเก่ง ต้องรู้จักคนนัก ต้องมีลูกน้องนัก การกิน การอยู่ดี มีไร่ มีนา นัก เวลาเยี่ยะอะหยั่งเป็นก็คล่อง การเอาใจใส่ดูแลครูคนสองคนเป็น ก็ป่าเดือดฮ้อน...

หมายความว่า ผู้ที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นได้ต้องมีความรู้ มีความสามารถ เก่ง กว้างขวาง มีลูกน้องเยอะ มีไร่นามาก (แสดงถึงความมีฐานะ อานาจและบารมี) ทำอะไรคล่องตัว การดูแลครูคนสองคนจึงไม่เดือดร้อน แสดงให้เห็นว่าผู้นำมีอิทธิพลต่อการสรรหาบุคลากร หมายถึงการบริหารบุคคลในชุมชนด้วย อย่างไรก็ตามจากการนำของผู้นำชุมชนไม่ได้มีผู้นำชุมชนเพียงคนเดียวในการดำเนินการเริ่มก่อตั้งโรงเรียน มีผู้นำถึง 5 คน ในประวัติการก่อตั้งโรงเรียนนั้นแสดงให้เห็นถึงการหารือปรึกษาของผู้นำในการพัฒนาชุมชนนั่นเอง จากคำกล่าวที่ว่า “ดูแลครูคนสองคนจึงไม่เดือดร้อน” แสดงให้เห็นว่ายุคแรกๆ ของการก่อตั้งโรงเรียนมีครูมาประจำการ หลังจากครูใหญ่ได้รับคำสั่งให้มาปฏิบัติหน้าที่แล้วเพิ่มขึ้น การที่มีข้าราชการครูเพิ่มขึ้นแสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนในสมัยนั้นได้สรรหาเสนอขออัตราตำแหน่งข้าราชการครูตามระบบราชการด้วย จากนั้นผู้ใหญ่บ้านดูแลในการจัดหาที่พักให้กับครู เมื่อถามครูอาวุโสที่ปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนมานาน ก็ให้คำตอบในลักษณะเดียวกัน คือ ครูต้องอาศัยอยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่ครูเป็นคนต่างหมู่บ้าน การเดินทางไปกลับลำบากต้องอาศัยพักอยู่กับชุมชน บ้านพักครูในขณะนั้นยังไม่ได้ก่อสร้าง ไม่มีไฟฟ้าใช้ ส่วนใหญ่พักกับประชาชนในชุมชนที่มีฐานะดี มีบ้านกว้างขวางพอที่จะให้ครูพักอาศัยอยู่ได้ ด้านค่าตอบแทนครูใหญ่จะเดินทางไปอำเภอเพื่อไปรับเงินเดือนครูในสังกัดของตน และต้องไปค้างคืนในตัวอำเภอ 1 คืน ก่อนจะกลับมาจ่ายเงินเดือนให้กับครู การเดินทางไปอำเภอต้องใช้การเดินทางเท้าเท่านั้น บางทีก็จะหาบของจากหมู่บ้านไปขายในตัวอำเภอด้วย เช่น ข้าว พืชผัก หรือสัตว์ป่าที่ชาวบ้านหาได้ ชาวบ้านฝากของไปขายบ้างก็มี การไปอำเภอของครูใหญ่ก็จะต้องนัดแนะกันไปเป็นกลุ่มของผู้บริหารเพื่อความปลอดภัยในการกลับมาเพื่อลดความเสี่ยงต่อการถูกโจนปล้นด้วย แน่แน่นอนว่าการพิจารณาความดีความชอบของครูเป็นหน้าที่ของครูใหญ่เพียงผู้เดียวที่จะเสนอให้

อำเภอพิจารณาความดีความชอบ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของหัวหน้าส่วนการศึกษาอำเภอ ด้านงานบริหารงานบุคคลนี้มีปรากฏการณ์ที่น่ายินดีในการพักอาศัยของครูที่อยู่ร่วมกับชุมชน เมื่อครูได้เข้ามาในพื้นที่ครูใหญ่และผู้นำชุมชนจึงได้จัดหาที่พักให้กับครู อาจพักกับครอบครัว ที่มีพื้นที่บ้านกว้างขวาง เพื่อความสะดวกสบายของครูสำหรับการอยู่อาศัย หรืออยู่บ้านของชุมชน ที่อยู่ใกล้โรงเรียน ทั้งครู ผู้เฒ่าผู้แก่ ต่างให้ข้อมูลที่ตรงกันและปัจจุบันผู้ที่ถูกกล่าวถึงยังมีชีวิตอยู่ว่า

...เมื่อก่อนครูเขาก็ต้องอยู่กับชุมชน กินอยู่ด้วยกัน อยู่ไปอยู่มา ถ้าครูเป็นชายก็ได้เป็นเขย ถ้าเป็นหญิงก็ได้เป็นสะใภ้ อย่างครูยูง (นามสมมติ) เขาก็อยู่หน้าโรงเรียนบ้านป่าพร (นามสมมติ) ก็ได้ ป่าพร เป็นภริยา ครูตี๋ม (นามสมมติ) ก็ได้ ลูกปัด (นามสมมติ) เป็นสามี...

อย่างที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นว่าการเดินทางลำบากมากการอาศัยอยู่กับชุมชนของครูจึงเกิดเป็น ความผูกพันกับครอบครัวนั้นๆ ครูหนุ่มจึงเกิดความรักกับลูกสาวของเจ้าของบ้านหรือลูกชาย เจ้าของบ้านมีความผูกพันกับครูสาว เกิดเป็นความเข้าใจและตัดสินใจแต่งงานใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน ครูจึงเป็นคนของชุมชนเริ่มตั้งแต่นั้นมาและร่วมพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง การอยู่อาศัยจึงยึดมั่น แนบแน่นจนเป็นเครือญาตินับแต่นั้นมา

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งถึงความสัมพันธ์และความมีอำนาจของครูใหญ่ คณะครูเก่าๆ ที่เกษียณไปแล้วต่างเล่าตรงกันถึงการไปปรับเงินเดือนครูของครูใหญ่ในสมัยนั้นว่า

...ก่อนจะไปปรับเงินเดือนครูใหญ่จะต้องออกเดินทางล่วงหน้า 1 วัน ต้องเดินทางไปอำเภอ ต้องไปค้างแรมที่อำเภอ เป็นโรงแรมเล็กๆ ทางหัวหน้าการศึกษาอำเภอก็จะนัดประชุม หลังจากประชุมก็รับเงินเดือนครู พอได้เงิน ครูใหญ่บางทีก็นำไปใช้ก่อน จนเงินหมด กลับมาครูน้อยก็ไม่ได้รับเงินเดือนก็ต้องเก็บผัก หาปู หาปลา กินตามหมู่บ้าน...

จากเรื่องเล่าจะเห็นได้ว่า ขณะนั้นเงินเดือนหรือค่าตอบแทนของครู หากไม่ได้รับครู ก็ไม่เดือดร้อน เนื่องจากธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ดี อีกประการจะเห็นได้ว่าความเอื้ออาทรในอดีต นั้นมีสูงมาก เพราะครูก็ไม่ถือโทษโกรธครูใหญ่ จากการสังเกตการเล่าของครูมีเสียงหัวเราะชอบใจ ในการเล่าเรื่อง อีกประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะครูใหญ่ก็ได้ช่วยเหลือครูในเรื่องความเป็นอยู่ใน ชุมชน จึงเกิดความสัมพันธ์ที่ดี และครูใหญ่เองก็มีอำนาจและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านด้วย

ในด้านการบริหารงานบุคคลนี้ ครูที่เกษียณไปแล้ว รวมทั้งครูใหญ่ที่เกษียณแล้วเช่นกันได้กล่าวตรงกันว่า “ขวัญและกำลังใจของครูสำคัญมาก” เมื่อถามเหตุผลพอสรุปได้ว่า พื้นที่เป็นถิ่นทุรกันดาร แต่ครูเป็นผู้มีความรู้มีการศึกษาอยู่ในสังคมเมือง อาจจะทนกับสภาพไม่ได้ ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจึงมีความสำคัญ ทางครูใหญ่ร่วมกับผู้นำชุมชนจึงได้จัดงานรื่นเริง แสดงไมตรีจิตทั้งงานต้อนรับและงานจากลา งานสังสรรค์ก่อนการปิดภาคเรียน (ครูเรียกกันว่างานปิดกล่องซอร์ค) รวมทั้งงานเกษียณอายุราชการ การจัดงานต่างๆ ครูเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งการเล่นดนตรี การดำเนินรายการ ด้านอาหาร และสถานที่มอบให้ชุมชน เริ่มจากการจัดงานที่โรงเรียน มีการแสดงของนักเรียน และเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นก็ใช้บริการตามห้องอาหาร ส่วนด้านการพิจารณาความดีความชอบ หรือขั้นพิเศษ (2 ขั้น) ครูเขาเล่าว่า “เราจะเวียนกัน” เมื่อถามว่าทำไมครูใหญ่ไม่เอาผลงานเป็นที่ตั้งหรือคำตอบที่ได้พอสรุปได้ว่า การเอาผลงานครูเป็นที่ตั้งนั้นจะเป็นเหตุให้ครูทะเลาะกัน ขาดความสามัคคี อีกประการหนึ่ง คือ โรงเรียนเป็นโรงเรียนประถมศึกษา มีข้าราชการครู 6 คน ดังนั้น งานจะสำเร็จได้ต้องร่วมมือกัน ส่วนใหญ่ครูก็กล่าวตรงกันว่า “เราจะช่วยกันในงานพิเศษต่างๆ” ดังนั้น ความเห็นแก่ตัวของครูในชุมชนชนบท เช่น ป่าก้อย จึงไม่เกิดขึ้น จากการอยู่กันอย่างพี่น้อง เป็นครอบครัวเดียวกัน ความเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกันจึงเป็นเสน่ห์ของป่าก้อยและล้านนาตามวิถีชีวิต จากการที่ผู้วิจัยได้สนทนา สัมภาษณ์กับ ผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลได้นำภาพประกอบการเล่าเรื่องบางส่วนของงานบริหารงานบุคคล ดังภาพที่ 10-12

ภาพที่ 10 การแสดงมุกตลกจิตแก่ข้าราชการครูเกษียณอายุราชการ
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 11 การสังสรรค์ประจำปี (ปิดกล่องชอร์ต)
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 12 งานสังสรรค์สร้างความสัมพันธ์ต้อนรับครูใหม่ส่งย้ายครูเก่า
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ในปัจจุบันขณะที่ผู้วิจัยอยู่ในสนามวิจัยการบริหารงานบุคคลนั้นผู้วิจัยพิจารณาตามภารกิจการบริหารงานบุคคล คือ 1) วางแผนอัตรากำลัง 2) กำหนดตำแหน่งและวิถยฐานะข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 3) เกณฑ์อัตรากำลังข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 4) การสรรหาและบรรจุแต่งตั้ง และการทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการและการเตรียมความพร้อมการพัฒนาอย่างเข้มแข็ง 5) การย้ายข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ การย้ายข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาภายในเขตพื้นที่การศึกษาและต่างเขตพื้นที่การศึกษา 6) การเปลี่ยนแปลงสถานภาพวิชาชีพ 7) เงินเดือนและค่าตอบแทน 8) การเลื่อนขั้นเงินเดือน 9) การพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 10) การลาศึกษาต่อ 11) การประเมินผลการปฏิบัติงาน 12) การส่งเสริมและการยกย่องเชิดชูเกียรติ 13) มาตรฐานและจรรยาบรรณวิชาชีพ 14) การส่งเสริมวินัยข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 15) การดำเนินการทางวินัยและการลงโทษข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ การดำเนินการทางวินัยข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาผู้กระทำผิดวินัยไม่ร้ายแรง และผู้กระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง 16) การสั่งพักราชการ การสั่งให้ออกจากราชการ 17) การรายงานการดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ 18) การอุทธรณ์ 19) การร้องทุกข์

20) การออกจากราชการ 21) การขอรับใบอนุญาตและการขอต่อใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ
 22) งานทะเบียนประวัติข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา 23) งานยกเว้นคุณสมบัติ เช่น
 การยกเว้นการเกณฑ์ทหาร และ 24) งานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งภาระงานเหล่านี้เป็นข้อกำหนด
 ทางกฎหมายซึ่งการดำเนินการดำเนินการตามกฎหมายกระทรวง ถึงแม้โรงเรียนจะเป็นนิติบุคคล
 แต่ไม่สามารถดำเนินการเองได้ทั้งหมด ทั้งนี้ กฎหมายได้กำหนดหน่วยงานดูแลงานบุคคลเป็น
 การเฉพาะ คือ กรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา และอนุกรรมการข้าราชการครู
 และบุคลากรทางการศึกษาประจำเขตพื้นที่ ซึ่งทางโรงเรียนต้องปฏิบัติตามระเบียบ

การดำเนินการของสถานศึกษา คือ การดำเนินการตามแผนงาน โครงการที่เสนอโดยฝ่าย
 บุคลากรของสถานศึกษาเสนอต่อคณะกรรมการสถานศึกษาให้ความเห็นชอบ ผู้บริหาร โรงเรียน
 อนุมัติ จากนั้นบรรจุเข้าสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา ซึ่งโครงการปรากฏให้เห็น
 เด่นชัด คือ โครงการพัฒนาบุคลากร โครงการเชิดชูเกียรติครู โครงการทัศนศึกษาดูงาน ส่วนใน
 เรื่องของสวัสดิการครูนั้น มีหน่วยงานของครูได้รับผิดชอบดูแล เช่น กลุ่มเครือข่ายพัฒนาการศึกษา
 สมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู สมาพันธ์ครูแห่งประเทศไทย รวมทั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ครู ซึ่งมิ
 ความเข้มแข็ง เป็นเครือข่ายตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ ตามลำดับ
 นอกจากนี้ การเสริมสร้างหรือเพิ่มสมรรถนะครูยังมาจากการประกวดแข่งขันครูดีเด่น ครูเกียรติยศ
 เริ่มแรกครูส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการประกวดแข่งขัน ระยะเวลา ความร่วมมือลดน้อยลง
 ซึ่งได้รับเหตุผลจากครูว่า “...เริ่มแรกก็เหมือนจะดี แต่มาหลังๆ เน้นการตรวจเอกสารเกินไป ไม่คุ้ม
 กับการลงทุน...” นอกจากนี้ ครูบางท่านยังกล่าวที่เล่นที่จริงเกี่ยวกับเกียรติบัตร คือ “ใบยกยอ”
 ครูให้ความเห็นว่า

...ครูในเขตในพื้นที่ก็รู้ๆ กันอยู่ ว่าใครเป็นอย่างไร ทุกคนทำงาน เป็นครูมา 20-30 ปี ยังต้อง
 ให้มาประกวดแข่งขันกันอีก การประกวดต้องไปจัดนิทรรศการ ก็ต้องเสียเงินอีก...

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความเบื่อหน่ายของครูในระบบการประกวดแข่งขัน ครูบาง
 ท่านก็กล่าวอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนว่า “...ป่าพอแล้ว ขอเป็นครูอยู่กับนักเรียนในชั้นเรียนดีกว่า...”
 ในเรื่องการอบรมครู ครูหลายท่านกล่าวตรงกันว่า

...ต้องการแก้ไขปัญหาการอ่านออกเขียนได้ กำหนดเป็นนโยบายในการแก้ไขปัญหา
 แต่พาครูไปอบรมที่โรงแรม 2 วัน 3 วัน ครูไม่ได้อยู่กับเด็ก จะแก้ไขได้อย่างไร
 เด็กมันต้องฝึกทุกวันถึงจะได้...

จากคำกล่าวของครูชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาของต้นสังกัดตั้งแต่ระดับกระทรวงลงมาถึงเขตพื้นที่การศึกษา (ซึ่งเรียกได้ว่าทำซ้ำๆ ทุกปี) ผลที่เกิดขึ้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ทำให้ครูเบื่อในการเข้าอบรม บ้างก็กล่าวที่เล่นที่จริงว่า “...ป้าว่าป้าเป็นครูมา 30 ปีแล้ว น่าจะเป็นผู้สอนวิทยากร ด้วยซ้ำไปยังต้องให้ป้าไปอบรมอีก...” เมื่อถามว่าทำไมถึงคิดเช่นนั้นได้คำตอบว่า

...ครูใหญ่คิดเอาว่าการแก้ไขปัญหาลูกมันไม่ใช่ให้ครูไปอบรม เราอยู่เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่พื้นฐานเด็กประถมฯ ควรให้เขาแก้ไขไหน จึงจะให้เขามีพื้นฐานความรู้เพียงพอที่จะเรียนต่อได้ อยู่ร่วมสังคมได้ ให้เขามีคุณธรรม จริยธรรม...

เมื่อพิจารณาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ากรอบพัฒนาครูนั่นเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ครูมีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่การอบรมบางเรื่องที่ครูเขาชี้ว่าไม่เหมาะสมเช่น การผลิต CAI ครูบอกว่า “...มีประโยชน์อะไรอบรมไปครูก็ทำไม่ได้ ซื่อใช้เลยจะดีกว่า...” นอกจากนี้ยังได้รับขอเสนอแนะจากครูผู้สอนถึงวิธีการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียนประถมศึกษาว่า “...เด็กต้องเรียนรู้ผ่านทั้งระบบสัมผัสทั้ง 5 เด็กประถมฯ ให้เขาได้เรียนรู้แบบ สุนัข ภูเขา ฟ้า อ่าน เขียน ฟังๆ ของเรานี้แหละอย่างไรเด็กก็เก่งได้...” เมื่อได้แลกเปลี่ยนความคิดกับครูถึงการจัดการเรียนรู้สมัยใหม่ที่เน้นเรื่องพัฒนาการสมอง และทักษะการคิดได้ข้อมูลจากครูที่น่าพิจารณาว่า “...เด็กจะคิดได้เด็กต้องอ่านได้ ต้องอ่านเยอะๆ มีข้อมูลมากๆ ถึงจะคิดได้ เด็กจะถ่ายทอดความคิดได้ เด็กต้องเขียนได้ พูดได้ จับใจความเรื่องที่อ่านได้...” เมื่อถามถึงเรื่องโครงการพัฒนาครูทั้งระบบของรัฐบาล ครูส่วนใหญ่ส่ายหน้าพูดไปทำนองเดียวกันว่า “...เสียตายนเงิน...” เมื่อถามว่าแล้วทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมครูบอกว่า “...ถามซิว่าเราต้องการหรือเปล่า... นำเงินเหล่านั้นมาจัดสรรให้ครูเพื่อพัฒนาตนเองจะดีกว่า ให้ครูเขาเลือกเองว่าจะพัฒนาทักษะอะไรที่ครูต้องการ”

จะเห็นได้ว่า งานบริหารงานบุคคลผู้ได้รับผลประโยชน์คือครู ครูจึงแสดงทัศนคติที่แสดงความรู้สึกถึงความไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายรัฐที่กำหนดให้ครูปฏิบัติและดำเนินการ จากข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยเห็นว่าครูเป็นผู้ที่มีความสามารถและเมื่อผู้บริหารเป็นกันเองกับครู ครูจึงกล้าแสดงความคิดเห็นและบอกความต้องการ ส่วนการบริหารที่สอดคล้องเหมาะสมในการบริหารงานบุคคลจะได้กล่าวในบทที่ 5 ต่อไป

การบริหารงบประมาณ

จากข้อความการบันทึกข้อความหนึ่งของประวัติโรงเรียนที่ว่า “จ้างครูพิเศษมาสอน” นั้นแสดงให้เห็นว่ามีการเกี่ยวข้องกับงบประมาณ จากประโยคดังกล่าวสร้างความสงสัยกับ ผู้วิจัยว่าเอาเงินมาจากไหน จึงได้ถามครู ผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ถึงการระดมเงินเพื่อการจ้างครู และได้คำตอบถึงวิธีการได้เงินมาในขณะนั้นคือเก็บเงินจากผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานมาเรียน งบประมาณ เดือนละ 2-3 บาท เมื่อพิจารณาถึงจำนวนนักเรียนในขณะก่อตั้งมีอยู่ 40 คน นั่นก็แสดงความครู คนนั้น ได้รับค่าจ้างประมาณเดือนละ 100 บาท ในปี พ.ศ. 2498 อย่างไรก็ตามเมื่อถามถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนจากครู ครูให้คำตอบในลักษณะเดียวกันคือ

...ขึ้นอยู่กับครูใหญ่ ถ้าครูใหญ่ขอก็ได้ มันต้องมีเรื่องหรือมีความจำเป็นในการใช้เงิน แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่มี ความจำเป็นส่วนมากชุมชนจะเข้ามาช่วยในเรื่องแรงงานมากกว่า สมัยนั้นชาวบ้านจะเอาเงินที่ไหนมา 50 ปีที่แล้ว ยังหาปู หาปลา หาของป่ารับประทานกันอยู่ มีแต่ครูนั่นแหละให้ชาวบ้าน พอได้เงินเดือน ก็ซื้อเนื้อสัตว์ที่ชาวบ้านหาได้ มาให้ชาวบ้านที่เราอาศัยอยู่ทำให้กิน เชิญผู้ใหญ่บ้านมาร่วมพูดคุยปราศรัยกันสนุกสนาน...

เมื่อถามถึงเรื่องงบประมาณจากรัฐ ไม่ได้คำตอบในสมัยนั้น เพราะไม่มีใครให้ความสนใจ แต่ครูก็พูดตรงกันว่าอยู่ที่ครูใหญ่ ครูมีหน้าที่สอน ก็สอน ช่วงแรกๆ ก็หาได้มีเอกสาร ตำเรียน ครูสอนไปตามหน้าที่ให้ผู้เรียนอ่านภาษาไทยออกเขียนภาษาไทยได้ ซึ่งก็ได้ข้อมูลว่าการเรียน การสอนไม่มีกระดานดำ เป็นกระดานชนวน

ในสมัย 50 ปีที่แล้ว โรงเรียนเป็นโรงเรียนประชาบาล งบประมาณส่วนใหญ่จะบริหารจากหน่วยงานต้นสังกัด ซึ่งมีได้กระจายอำนาจสู่โรงเรียน ดังนั้นการบริหารงบประมาณจึงเป็นหน้าที่ของต้นสังกัด เมื่อถามครูที่เกษียณแล้ว ซึ่งขณะนั้นท่านก็คือนักเรียน ท่านกล่าวตรงกันว่า ได้รับอุปกรณ์การเรียน และตำราเรียน ตำราเรียนนี้ต้องใช้ต่อๆ กัน ครูก็มีน้อย มีครู 2 คน ครูใหญ่ก็ต้องทำหน้าที่สอนไปด้วย

อย่างไรก็ตามในการบริหารงบประมาณเมื่อต้องการก่อสร้างหรือปรับปรุงอาคารสถานที่ หรือพัฒนาการจัดการศึกษาที่ต้องใช้เงิน ผู้บริหารโรงเรียน จะร่วมกับผู้นำชุมชน และถือเอาจารีตประเพณี ทางศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องมือในรูปแบบของการบริจาคทาน การทำบุญ ดังภาพถ่ายที่ทางโรงเรียนได้บันทึกไว้ จากการสนทนา และสัมภาษณ์ชุมชน ประกอบภาพถ่าย ผู้ให้ข้อมูล

ที่ เป็นผู้เต่าผู้แก่ ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า งานปอย (งานเฉลิมฉลอง) งานผ้าป่า นั้นสนุกสนาน มีขบวนแห่ มีฟ้อนรำ นำขบวน ตีฆ้อง ตีกลอง แห่ไปตามบ้าน ชาวบ้านก็จะออกมาบริจาคทำบุญ ถ้าเป็นผ้าป่า ชาวบ้านก็จะมาปักยอด (นำเงินมาปักต้นผ้าป่า) ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 แสดงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารงบประมาณในอดีต
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 13 (ต่อ)

ในปัจจุบันการมีส่วนร่วมในการบริหารงบประมาณได้มีพัฒนาการมาโดยลำดับ การระดมทุนอาศัยจรรยาบรรณ ประเพณีของชาวล้านนา การทอดผ้าป่าการศึกษายังดำเนินการเป็นปกติ นอกจากนี้ในปัจจุบันงบประมาณเพื่อการศึกษานอกจากจะได้รับเงินอุดหนุนรายหัวแล้วยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลด้วย สำหรับการใช้งบประมาณนั้น คณะกรรมการการศึกษาจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณางบประมาณ และให้ความเห็นชอบตามโครงการที่บรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปี เมื่อพิจารณาภาระงานการบริหารงบประมาณ ดังนี้ 1) จัดตั้งงบประมาณ 2) การจัดสรรงบประมาณ ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณในสถานศึกษา การเบิกจ่ายและอนุมัติงบประมาณ การโอนและการเปลี่ยนแปลงงบประมาณ และการรายงานผล 3) การตรวจสอบ ติดตาม และประเมินประสิทธิภาพการใช้จ่ายงบประมาณ ได้แก่ การตรวจสอบติดตามการใช้งบประมาณ และการประเมินผลการใช้งบประมาณ 4) การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ได้แก่ การระดมทรัพยากร กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา การจัดการทรัพยากร การจัดหารายได้และผลประโยชน์ในรูปแบบที่หลากหลาย 5) การบริการการเงิน ได้แก่ การเบิกเงินจากคลัง การรับเงิน การเก็บรักษาเงิน การจ่ายเงิน การนำส่งเงิน การกัณเงินไว้เหลืออมปี 6) การบริหารบัญชี ได้แก่ การจัดทำบัญชีการเงิน การจัดทำทะเบียนทางการเงิน การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน และการจัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชี

ทะเบียน และรายงาน 7) การบริหารพัสดุและสินทรัพย์ ซึ่งการบริหารงบประมาณนี้ทางโรงเรียนดำเนินการอย่างถูกต้อง ซึ่งการเบิกจ่ายเป็นไปตามโครงการที่ได้รับความเห็นชอบ จากคณะกรรมการสถานศึกษา ในส่วนการบริหารงบประมาณ เงินงบประมาณจะไม่มีปัญหาใด เพราะทางต้นสังกัด (สำนักงานเขตพื้นที่) จะเข้ามาช่วยในการตรวจสอบถึงการใช้จ่ายเงินถูกประเภท ถูกต้องหรือไม่อย่างไร มีการจัดทำบัญชีการใช้จ่ายเงินถูกต้องเป็นปัจจุบัน

เรื่องที่น่าสนใจคือการระดมทุนจากการที่ผู้วิจัยได้เห็นปรากฏการณ์การระดมทุนของโรงเรียนแล้วพบว่า หากโรงเรียนจะจัดกิจกรรมใดๆ ที่เป็นงานบุญที่เป็นประเพณี ชุมชนจะทราบและถือปฏิบัติสืบกันมา เช่น งานวันเด็กแห่งชาติที่โรงเรียนจัดขึ้นให้กับผู้เรียน ช่วงเช้ามีพิธีทางศาสนา ผู้เฒ่าผู้แก่จะมาพร้อมทำบุญและบริจาคเงิน ผู้มีฐานะทางการเงินดี แม่ค้า จะร่วมบริจาคอุปกรณ์การเรียน เช่น สมุด ปากกา ดินสอ ขนมหิน ให้กับโรงเรียนเพื่อมองเป็นของขวัญให้กับผู้เรียน การแห่เทียนพรรษา คณะครูและนักเรียนร่วมกันแต่งดาต้นเทียนตั้งขบวนและแห่เทียนพรรษา ที่จะไปถวายวัดไปตามเขตบริการของโรงเรียนชาวบ้านก็จะร่วมบริจาคเงิน การทำบุญอาคาร ซึ่งเป็นพิธีกรรมจะได้รับเงินบริจาคทุกครั้ง ยกเว้นเรื่องระดมทุนครั้งใหญ่ที่มีเป้าหมายให้ได้งบประมาณหลักแสน ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู จะต้องปรึกษาหลายฝ่าย ทั้งผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสวัด ถึงความพร้อมที่จะดำเนินการได้หรือไม่ การระดมทุนครั้งใหญ่นั้นต้องวางแผนข้ามปี เพื่อที่จะเปิดทางและหลีกเลี่ยงให้กับองค์กรที่อยู่ในชุมชน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าการประชุมมีสามองค์กรหลัก คือ 1) องค์กรชุมชน 2) องค์กรศาสนา (วัด) และ 3) องค์กรการศึกษา (โรงเรียน) ยกตัวอย่างเช่น ในปีหนึ่งๆ องค์กรใดจะจัดผ้าป่าเพื่อระดมทุนอีกสององค์กรจะต้องให้ความร่วมมือเข้าช่วยเหลือ โดยผ่านผู้นำทั้ง 3 ฝ่าย เมื่อผู้นำทั้งสามฝ่ายรับรู้แล้วแต่ละฝ่ายจึงแจ้งให้คณะกรรมการฝ่ายตนทราบและพร้อมให้ความร่วมมือ จากนั้นเป็นเรื่องของการดำเนินการซึ่งจะประสานกันแบบไม่เป็นทางการและชุมชนจะทราบถึงหน้าที่ว่าใครควรทำอะไร หน้าที่ใดตามหน้าที่ที่ถูกระบุโดยโครงสร้างหน้าที่ในชุมชน

สิ่งที่น่าสนใจคืองบประมาณที่ไม่ใช่งบประมาณแผ่นดินที่โรงเรียนได้รับจากการบริจาคจากการระดมทุนทุกรูปแบบนี้บริหารจัดการอย่างไร จากการสังเกตในสนามวิจัยพบว่าทางโรงเรียนจะมีคณะกรรมการดูแลรักษาเงินอีกชุดหนึ่ง เปิดบัญชีเงินฝากไว้กับธนาคารจำนวนหนึ่งและเงินสดไว้จำนวนหนึ่งเพื่อการบริหารและใช้จ่ายเกี่ยวกับการดำเนินกิจการของสถานศึกษา กล่าวไว้เข้าใจโดยง่ายคือ เงินงบประมาณแผ่นดินที่ได้รับทางโรงเรียนนำมาใช้จ่ายตามแผนงาน โครงการที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปี ส่วนเงินนอกงบประมาณไว้ใช้จ่ายในส่วนอื่นและใช้จ่ายสนับสนุนให้การดำเนินโครงการในแผนปฏิบัติการกรณีงบประมาณ

ไม่เพียงพอ ถามว่าทำไมไม่นำเงินนอกงบที่ไม่ได้จากรัฐนี้เข้าสู่ระบบการเงินการบัญชีได้รับคำตอบว่า “...ถ้านำเข้าสู่ระบบการเงินการบัญชีแล้วจะเกิดความยุ่งยากเพราะต้องรายงานการใช้จ่ายงบประมาณต้องมีหลักฐานการจัดซื้อจัดจ้าง ไม่คล่องตัว...” ในการนี้คณะกรรมการที่รับผิดชอบเรื่องงบประมาณจะมี 2 ชุด ชุดที่ 1 รับผิดชอบงบประมาณแผ่นดิน ชุดที่ 2 รับผิดชอบงบประมาณที่ไม่ใช่งบประมาณแผ่นดิน งบประมาณแผ่นดินนี้จะดำเนินการอย่างไรจึงสามารถตรวจสอบได้ให้ชุมชนรับรู้ได้ทุกระบวนการ ส่วนเงินนอกงบประมาณชุมชนจะรับรู้ได้เพียงบางส่วน เช่น ทอดผ้าป่าได้งบประมาณเท่าไร ใช้จ่ายอะไรไปแล้วบ้าง ในส่วนลึกแล้วทางโรงเรียนไม่มีความประสงค์ให้ชุมชนรับรู้ดังกล่าวของบุคลากรทางการศึกษา ของโรงเรียนกล่าวในที่ประชุมครู และบุคลากรของโรงเรียนว่า

...จะให้ชาวบ้านรู้ว่าโรงเรียนมีเงินไม่ได้ เพราะเมื่อชาวบ้านรู้ว่าเราจะขอบริจาคจากเขาได้ยาก...

แสดงให้เห็นว่าการบริหารงบประมาณบางงบประมาณจะต้องปิดเป็นความลับ เพราะเป็นเงินลับที่จะใช้จ่ายให้สถานศึกษามีความคล่องตัวและดำเนินการได้อย่างราบรื่น อนึ่ง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารงบประมาณ คือ การสมทบงบประมาณจากผลกำไรกองทุนหมู่บ้าน การสมทบงบประมาณจากผลกำไรกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นของชุมชนเป็นองค์การสาธารณะ ที่ชุมชนจะต้องเข้ามาช่วยทะนุบำรุงรักษาไว้เป็นสมบัติชุมชน

การบริหารทั่วไป

การบริหารงานทั่วไปในสมัยเริ่มการก่อตั้งโรงเรียนถือเป็นงานสำคัญของผู้บริหารโรงเรียน เพราะต้องดูแลและรับผิดชอบหลายๆ สิ่ง อาทิ สถานที่ที่ใช้ในการเรียนการสอนการพัฒนา การสร้างความสัมพันธ์ชุมชน การรับนักเรียน เป็นต้น เมื่อถามผู้เฒ่าผู้แก่ถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารงานทั่วไปต่างก็ให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันว่า “... ครูเขาจะบอก เวลาจะพัฒนาโรงเรียน ครูเขาก็จะมาบอกมาขอ ”

คำว่าพัฒนาโรงเรียนในที่นี้ คือ การทำความสะอาดโรงเรียนเช่นห้วยรก จำเป็นต้องใช้แรงงาน ครูใหญ่ หรือครู ก็จะไปขอไปบอกให้ชาวบ้านมาช่วยกันแผ้วถางให้ดูสะอาด ปลอดภัยให้กับผู้เรียน หรือแม้แต่การซ่อมแซมอาคารเรียนก็เช่นกัน อาคารเรียนสมัยอดีตนั้นเป็นอาคารเรียนชั่วคราว เป็นอาคารไม้ไผ่มุงด้วยหญ้าคา ดังคำกล่าวของผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่านที่อยู่ในเหตุการณ์นั้นว่า

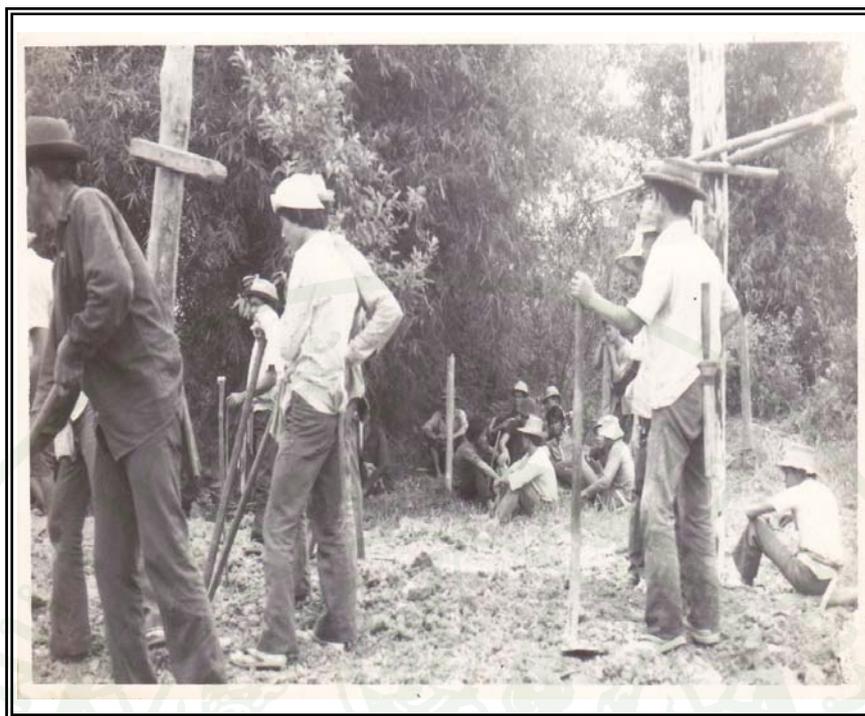
...เวลาเราจะสร้างหรือซ่อมอาคารเรียน ครู ครูใหญ่ พ่อหลวง เขาก็จะนัดวันไปสร้าง ไปซ่อม ผู้ชายก็จะไปหาไม้ไผ่มาเตรียมไว้ โดยการนำของครู ของผู้ใหญ่บ้านว่าต้องการ ไม้ไผ่กี่ต้น ค่ากี่ไฟ จากนั้นพอถึงวันนัด ทุกหลังคาเรือนก็จะนำอุปกรณ์ที่ขอมมา และเริ่ม หรือซ่อมแซม... ผู้หญิงก็จะไปคารอและคอยทำอาหารเตรียมน้ำให้กับผู้ชายที่ทำงานหรือ บ้างผู้หญิงที่แข็งแรงก็ร่วมทำร่วมสร้างด้วย...

ในการก่อสร้างหรือซ่อมแซมก็จะมีผู้คุมงานผู้ที่ได้รับการยอมรับการคุมงานการสร้าง คือ “สลา” (อ่านว่า สะ-หล่า) หมายถึง ช่างผู้ที่มีความสามารถในการก่อสร้าง หรือช่างอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อถึงการดำเนินงานต่างรู้หน้าที่ กล่าวคือ ผู้นำชุมชน และหรือ ครูใหญ่ ครู ต้องการแบบหรือ ลักษณะเช่นไรก็บอก จากนั้นช่างหรือสลา ก็จะจัดการแรงงานว่าใครทำอะไร ส่วนใหญ่การก่อสร้าง เล็กน้อยๆ เช่นนี้ ผู้ชายมีความสามารถในการสร้างอยู่แล้ว เพราะเมื่อก่อนการสร้างบ้านจะสร้างจาก ไม้ไผ่มุงด้วยหญ้าคา จึงไม่ใช่เรื่องยากของชาวบ้านที่จะมาช่วงดำเนินการ ก่อนการดำเนินการก่อสร้าง อาคารชั่วคราวนั้นก็จะมีพิธีกรรมที่น่าสนใจมีการไหว้เจ้าที่ โดยการบนบานศาลกล่าวให้ประสบ ผลสำเร็จ และให้ผู้ช่วยงานนั้นมีความปลอดภัย เครื่องเช่น ไหว้ก็จะเป็อาหารเนื้อสัตว์ที่มีในชุมชน เช่น ดอกไม้ รูปเทียน ไข่ และสุราขาว (สุราที่ชาวบ้านกลั่นกันเอง) เพื่อให้ขวัญและกำลังใจแก่ ชาวบ้านถึงความปลอดภัยและเกิดผลสำเร็จของงาน เนื่องจากได้ขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทาง ผี และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายแล้ว แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่อง ผี เจ้าที่เจ้าทางนั้นเป็นความเชื่อที่สืบทอด กันมานาน แม้กระทั่งปัจจุบันชุมชนล้านนาก็ยังมีความเชื่อเรื่องนี้กันอยู่ เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว อาจกล่าวได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นกุศโลบายของผู้เฒ่าที่สร้างแรงจูงใจให้กับชาวบ้านได้ช่วยกันทำงาน อย่างสมานสามัคคีและประสบผลสำเร็จ

ในอดีตนั้นจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่ของชุมชนนั้นต้องอาศัยผู้นำ ผู้นำจะบอก ว่าต้องทำอะไรพัฒนาอะไร แล้วกำหนดให้ชาวบ้านทำในสิ่งที่ชาวบ้านสามารถกระทำได้ ส่วนใหญ่ ชาวบ้านนั้นจะเป็นแรงงานเสียส่วนใหญ่ ในอดีตชาวบ้านจะไม่รู้หนังสือไทย ผู้เป็นที่เคยบวชเรียน เท่านั้นที่จะรู้หนังสือเมือง (หนังสือล้านนา) คำหรับตำราของล้านนาส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือธรรม ที่จารึกไว้บนใบลานหรือปี่ปสา (พิบสา) เป็นเรื่องเล่า ตำนาน และหลังธรรมคำสอนทางพระพุทธ ศาสนา ผู้ที่เคยบวชเรียน ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า น้อย นาน ถือว่าเป็นผู้รู้ เป็นปราชญ์จะได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้าน น้อย นาน ที่เก่งๆ จะมีความสามารถถึงขั้นอ่านหนังสือบาลีได้ และจะเชี่ยวชาญ ด้านพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของชาวล้านนา โดยเฉพาะเรื่องเมื่อ เรื่องยาม (เรื่องเมื่อ เรื่องยาม หมายถึง ช่วงเวลาดี เวลาร้าย เพื่อประกอบการตัดสินใจทำกิจกรรมใดๆ ของคน)

เช่น วันดี วันเสีย เดือนดี เดือนเสีย วันไหน เดือนใด เหมาะจะกระทำการใด เป็นต้น ดังนั้น การกระทำใดๆ ของชาวล้านนา ผู้นำชุมชน หรือผู้รู้ของหมู่บ้านทั้งหลายจะใช้วิธีการดึงคนเข้าร่วม กิจกรรมโดยอาศัยพิธีกรรมความเชื่อ เพื่อที่จะไม่ใช่ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าคุณบังคับให้ทำ ยกตัวอย่าง ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่บ้านจะบอกเกี่ยวกับการกระทำสิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ทางน้อย หนาน หรือหมอผี จะดึงคนในชุมชนเข้าร่วมกระทำโดยสมัครใจด้วยอาศัยพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นต้น ดังนั้น ในอดีตที่การคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านยังเชื่อในเรื่อง ลี้ลับ ลี้ภัย ผู้นำ และผู้รู้ในชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญมากในการดึงคนให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มและกระทำ การใดๆ ที่เป็นกิจกรรมชุมชนเพื่อการพัฒนา หมู่บ้าน ไหน ชุมชนใด ที่มีประชาชนมากนั้นย่อม แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของผู้นำชุมชน ที่มีความสามารถในการดูแลประชาชน เช่นกัน เมื่อยุค การก่อตั้งโรงเรียนหลายๆ หมู่บ้านใกล้เคียงกันย่อมดิ้นรนแข่งขันเพื่อการจัดตั้งโรงเรียนให้รู้ หนังสือไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากล้านนาไปสู่สยามประเทศ ผู้นำชุมชนจึงเป็น ผู้ใกล้ชิดข้าราชการจึงต้องแสดงออกซึ่งความต้องการและพยายามในการจัดตั้งโรงเรียน ดังเช่น โรงเรียนบ้านป่าก้อย ที่ก่อตั้งโดยผู้นำชุมชน ในปี 2498 และจ้างผู้รู้หนังสือไทยมาสอนเพียง 1 คน สอนได้ 1 ปี ครูก็ลาออกไปนั้น ทำให้ผู้นำชุมชนเรียกร้องถึงความต้องการ โรงเรียนเนื่องจากไม่มีครู ดังนั้นรัฐจึงรับโอนโรงเรียนของชุมชนมาเป็นของรัฐในปี 2500 และจัดส่งข้าราชการครูมาเป็น ผู้สอน มาบริหาร และพัฒนาคนในชุมชนเพื่อให้ประชาชนรู้สึกและสำนึกถึงความเป็นไทย

ในการบริหารทั่วไปในอดีตจะเห็นได้ว่ามีเรื่องเล่ามากมายหลายๆ ด้านจากการสนทนาจาก ผู้คนร่วมสมัยในสมัยอดีตนั้นต่างเล่าด้วยความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านอาคาร สถานที่ การมีส่วนร่วมในการก่อสร้างโรงเรียน ได้รับการแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลถึงคนต่อๆ ไป จนกระทั่งได้ภาพถ่ายที่ยืนยันถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการก่อสร้างโรงเรียน ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสถานที่เพื่อการก่อสร้างโรงเรียน
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

การพัฒนาอาคารสถานที่ยังถือปฏิบัติกันเรื่อยมาในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมนี้หาได้มาจากการสั่งการของครูใหญ่ แต่เป็นการร่วมกันตัดสินใจของผู้นำชุมชน ดังที่ได้กล่าวแล้วในการก่อตั้งโรงเรียนมาจากผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนมีหลายคนจึงได้ผ่านการปรึกษาหารือและประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงเหตุผล วางแผน และเป้าหมายในการปฏิบัติในแต่ละกิจกรรม เมื่อโรงเรียนได้ก่อตั้งขึ้นแล้วและมีนักเรียนเข้าเรียน การทำความสะอาดพัฒนาโรงเรียน ถ้างานที่ต้องใช้แรงงานมากชาวบ้านจะเข้ามาทำความสะอาด เช่น ประเภทเผ่าถาง ถ้าไม่ต้องใช้แรงงานมากครู (หมายถึง ทางโรงเรียน) ก็จะใช้ให้นักเรียนเป็นผู้กระทำ ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการพัฒนาอาคารสถานที่
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

การพัฒนาอาคารสถานที่นั้นชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามาเป็นลำดับ โดยที่ผู้นำจะเป็นผู้วางแผน ซึ่งผู้นำก็จะประกอบไปด้วย ครูใหญ่ ผู้แทนผู้เฒ่าผู้แก่ (ส่วนใหญ่เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใหญ่บ้าน การบริหารทั่วไปหรือสิ่งใดๆ ก็ตาม ครูเขาได้บอกว่า จะต้องมีการมีเป้าหมายที่ชัดเจน มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน จากนั้นเข้าไปหาผู้นำชุมชนในเชิงปรึกษาหารือ และหาแนวทางในการปฏิบัติ ข้อมูลที่ได้รับตรงกัน จากครู อดีตครู ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน คือ การพัฒนาอย่างต่อเนื่องสิ่งไหนชำรุดก็ต้องซ่อมพัฒนาให้ดีขึ้น โดยอาศัยประชาชนวัยทำงานในชุมชนเป็นแรงงาน ข้อมูลที่ได้รับจากการสนทนา การสัมภาษณ์หลายครั้ง ทางครู และชาวบ้านที่เก็บภาพถ่ายไว้ก็นำมาประกอบการเล่าเรื่องเพื่อยืนยันถึงการช่วยกันในการพัฒนาสถานศึกษา ดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 พัฒนาการของการพัฒนาอาคารสถานที่ในงานบริหารทั่วไป
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

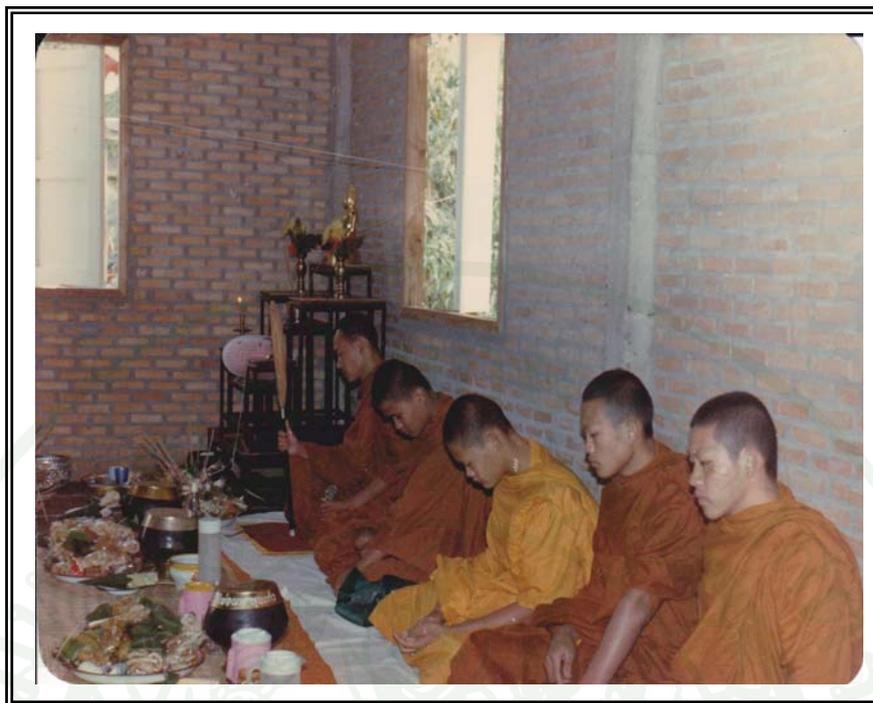
จารีต ประเพณีทางศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ชาวล้านนาศรัทธามาก การบริหารทั่วไป ผู้บริหาร และผู้นำชุมชน จะจัดทำพิธีทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคล ในส่วนพิธีทางศาสนาเองทำให้ ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมทำบุญนี้ชาวบ้านก็จํานำปัจจัย (เงิน) มาร่วมทำบุญด้วยการทำบุญจึงเป็นการระดมทุนอีกประการหนึ่ง ซึ่งวิธีการนี้ถือเป็นประเพณีปฏิบัติของชาวล้านนา เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การจัดงานปอยหลวงของวัด ซึ่งงานบุญนี้จะได้รับการสนับสนุนจากชุมชน เป็นอย่างดี แสดงได้ดังภาพถ่ายในอดีตที่ผู้วิจัยได้จากสนามวิจัย ดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 การมีส่วนร่วมของชุมชนในพิธีกรรมทางศาสนาในการทำบุญอาคาร
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 17 (ต่อ)

ภาพที่ 17 (ต่อ)

ปัจจุบันการบริหารทั่วไปมีภารกิจดังนี้ 1) การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ 2) การประสานงานและการพัฒนาเครือข่ายการศึกษา 3) การวางแผนการศึกษาได้แก่ แผนพัฒนาการศึกษาหรือแผนกลยุทธ์ แผนพัฒนาการศึกษาประจำปีและแผนปฏิบัติการประจำปี 4) งานวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายและแผน 5) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร 6) การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน 7) งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 8) การดำเนินงานธุรการ การเงิน การคลัง และพัสดุ 9) การอำนวยความสะดวกด้านบุคลากร 10) การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม 11) การจัดทำสำมะโนผู้เรียน 12) การรับนักเรียน 13) การจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา 14) การอำนวยความสะดวกและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย 15) การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 16) การทัศนศึกษา 17) การส่งเสริมกิจการนักเรียน 18) การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา 19) การส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา 20) งานประสานราชการกับส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น 21) งานกำกับดูแลสถานศึกษา (ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงาน) และ 22) การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน จากขอบข่ายงานการบริหารทั่วไปการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารงานทั่วไปในปัจจุบันชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางเรื่องไม่ครอบคลุมภาระงาน หากเป็น

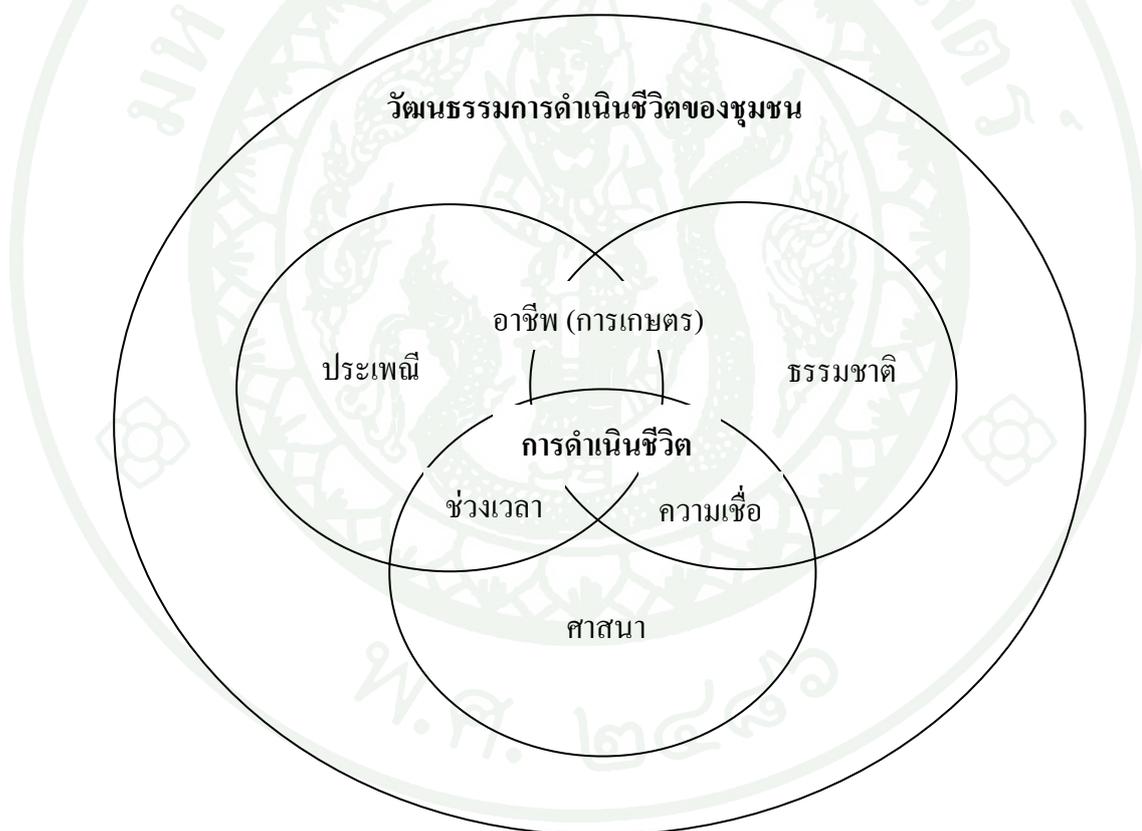
เรื่องใหญ่ เช่น การจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา แน่แน่นอนว่าการตัดสินใจนั้นประชาชนทั้งหมดจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ยกตัวอย่างกรณีที่โรงเรียนบ้านป่าก้อยจัดการเรียนร่วมกับโรงเรียนบ้านสันต้นธง ซึ่งเริ่มดำเนินการในปีการศึกษา 2552 เพื่อการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู (ครูไม่ครบชั้น) ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู ได้นำเรื่องเข้าสู่การประชุมชมประชาชนทั้งหมด โดยผ่านการหาหรือและวางแผนการดำเนินการกับผู้นำชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษา ก่อน งานการดูแลอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเป็นงานที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก เข้ามาในลักษณะการใช้แรงงานตามที่ ครู หรือทางโรงเรียนร้องขอ การระดมทรัพยากรก็เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมของสถานศึกษา เป็นกิจกรรมที่ชุมชนผู้ปกครอง และโรงเรียนให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยจำแนกเป็นประเภทตามข้อมูลที่ได้จากสนามวิจัยดังนี้

1. กิจกรรมพัฒนาโรงเรียน เช่น การปรับปรุงและสร้างอาคารเรียน การขยายบริเวณโรงเรียน การปรับปรุงบริเวณโรงเรียน ซึ่งส่วนมากชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการบริจาคเงิน วัสดุ และแรงงานในการพัฒนา หรือการร่วมบริจาคให้กองทุนต่างๆ ของโรงเรียน
2. กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและตามประเพณี เช่น ประเพณียี่เป็ง (ลอยกระทง) วันเข้าพรรษา ปอยหลวง ดานข้าวใหม่ ดานกล้วยสลาก (สลากภัต) ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่วัดและชุมชนร่วมกันจัดขึ้น และโรงเรียนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยคณะครูและนักเรียนเข้าไปร่วมในพิธีกรรม เช่น ร่วมทำบุญ หรือร่วมเป็นแรงงาน โดยให้นักเรียนได้แสดงจิตสาธารณะไปให้บริการแก่คนในชุมชน เช่น บริการน้ำดื่ม การทำความสะอาดลานวัด ศาลา วัด การแสดงเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
3. กิจกรรมวันสำคัญของโรงเรียนและของราชการ เช่น วันปืยมหาราช วันเด็ก กีฬาสี กีฬากลุ่มโรงเรียน งานวันอำลาสถาบัน ค่ายลูกเสือเนตรนารี ซึ่งโรงเรียนมักจะเชิญชวนให้คนในชุมชนมาร่วมงาน ซึ่งมักจะมีการบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อให้เห็นถึงการมีส่วนร่วม
4. กิจกรรมการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เช่น การเชิญผู้ปกครองนักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา มาประชุมร่วมกับโรงเรียน หรือการที่ครูไปร่วมงานของชุมชนหรืองานของวัด

5. กิจกรรมที่ร่วมกันริเริ่มและจัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ กิจกรรมในลักษณะนี้มักเป็นกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันดำเนินการในโอกาสพิเศษ เช่น การจัดงานเฉลิมฉลอง การจัดตั้งกองผ้าป่าสามัคคี ซึ่งเป็นการร่วมมือกันของคนในชุมชนทั้งหมด โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การหาเงินสนับสนุนโรงเรียนและวัด

ดังนั้น จากข้อมูลที่น่าเสนอมาดูจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ศาสนา และประเพณี ประเพณีของชุมชนเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยอาศัยช่วงเวลาดำเนินการ ศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยความเชื่อของคน ธรรมชาติเกี่ยวข้องกับประเพณี โดยมีอาชีพเป็นตัวเชื่อม ซึ่งสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 18

ภาพที่ 18 แสดงวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน
ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

จากภาพวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน จะเห็นได้ว่ามีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 องค์ประกอบ คือ ศาสนา ประเพณี และธรรมชาติ และมีองค์ประกอบย่อยที่เป็นตัวเชื่อมโยงองค์ประกอบหลัก คือ อาชีพ ช่วงเวลา และความเชื่อ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ศาสนากับประเพณี ประชาชนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธ เป็นจุดยึดเหนี่ยวจิตใจ ประชาชนในชุมชนจะเข้าวัด ฟังธรรม ทุกๆ วันพระในช่วงเช้าพรรษา และผู้เฒ่าผู้แก่ จะนอนวัด เพื่อบำเพ็ญบารมี รักษาศีล และมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ในวันพระช่วงเช้าพรรษา ช่วงเช้าก่อนชาวบ้านจะออกไปประกอบอาชีพ จะมีการประเพณี “ตานขันข้าว” เป็นการนำเอา ข้าวปลาอาหาร มาทำบุญถวายพระ โดยอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ญาติ มิตร ผู้ล่วงลับ รวมถึงถวายทานให้กับเทวดบุตร เทพเทวดาทั้งหลาย รวมทั้งญาติ และถวายทานไว้ให้กับตัวเอง ในภายภาคหน้า ประเพณีผูกพันกับศาสนา ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีปีใหม่เมือง จะเห็นว่าในวันที่ 15 เมษายน ของทุกๆ ปี ชาวล้านนาถือว่าเป็นวันพญาวัน คือเป็นวันที่เป็นใหญ่กว่าวันอื่นๆ วันนี้ ชาวบ้านต่างเข้าวัด ฟังธรรม ถวายทาน จะเห็นได้ว่า ประเพณีกับศาสนานั้น จะดำเนินการได้ต้องอาศัยช่วงเวลา เช่นการทำบุญตานข้าวใหม่ ต้องอาศัยช่วงเวลาที่บ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เป็นต้น

2. ประเพณีกับธรรมชาติ ประเพณีของชุมชนจะเกี่ยวเนื่องกัน โดยมีอาชีพเป็นตัวเชื่อม กล่าวคือ เมื่อyamฝนแล้ง จะมีพิธีขอฝน เรียกประเพณีนี้ว่า “เป็งเหมืองฝาย จีบอกไฟหมื่น” ซึ่ง จะดำเนินการประมาณ เดือน 9 เหนือ (ประมาณเดือนมิถุนายน) เป็นการย้าเดือนประชาชนถึงเวลาที่จะทำนาปี จะต้องมาช่วยกันทำเหมืองฝาย เพื่อการแบ่งสรรปันน้ำ ชุดลอกคูคลอง และมีการละเล่น โดยการ “จีบอกไฟหมื่น” (จุดพลุขนาดใหญ่) ซึ่งอาจจะมีการประกวดแข่งขันกันด้วย นอกจากนี้ วิธีการดำเนินชีวิตนี้ยังเกี่ยวพันกับความเชื่อด้วย คือ การจีบอกไฟหมื่น บอกไฟต้องขึ้นสูงกระทบเมฆ หรือให้พลุนั้นแตกกระจายในเมฆ ฝนจึงจะตก เป็นต้น เป็นการบอกเทวดาให้ประทานฝน เป็นต้น ตัวอย่างประเพณีอื่น เช่น ประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) มีการละเล่นสาดน้ำ เพราะอากาศร้อน เป็นต้น

3. ธรรมชาติกับศาสนา ธรรมชาติเกี่ยวพันกับศาสนาเช่นกัน เพราะคำสอนของ พระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ กล่าวคือ เกิด ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้น ชาวบ้าน จึงเกิดความเชื่อในศาสนาโดยธรรม นั่นเอง เช่น คำสอนเรื่องการให้ทาน เพื่อที่จะใช้บุคคลที่ตกทุกข์ได้ยากมีอยู่มีกินขึ้น เป็นการสะสมบุญ บารมี เป็นความเชื่อเกี่ยวกับชาติ ภพ นอกจากนี้หากธรรมชาติ

ไม่ปกติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดภัยพิบัติ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของคนที่ประพฤติไม่ดี เรียกว่า “จืด” เพื่อการแก้ “จืด” จะต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นิมนต์พระมาสวดมนต์คาถา เพื่อให้เหตุการณ์ที่เกิดจาก “จืด” นั้นได้คลายลง อีกทั้งชาวบ้านจะได้สบายใจขึ้น เนื่องจากได้แก้ “จืด” แล้วเป็นต้น

ประเพณี ธรรมเนียม และศาสนา เป็นวิถีชีวิตชาวบ้านที่แยกจากกันไม่ออกทั้ง 3 องค์ประกอบ จะประสานสัมพันธ์กัน หากพิจารณาตามภาพที่ 18 การดำเนินชีวิตเป็นแกน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนั้น ต้องผูกพันกับธรรมชาติ ประเพณี และศาสนา โดยการประกอบอาชีพที่อาศัยธรรมชาติ เช่น การหาสัตว์น้ำใน ห้วย หนอง ลำคลอง บึง การทำนาอาศัยน้ำฝน เป็นต้น เมื่อว่างจากการประกอบอาชีพชาวบ้านจะมีประเพณีที่ถือปฏิบัติ เช่น ประเพณีปอยหลวง ตานก๋วยสลาก ซึ่งก็ต้องอาศัยช่วงเวลา และเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อของประชาชนในชุมชนนั่นเอง

บทที่ 5

แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนา

แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของงานวิจัย และเพื่อตอบคำถามวิจัยข้อที่ 2 คือ แนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อยควรเป็นอย่างไร โดยการจัดสนทนากลุ่ม (focus group) ผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้นำชุมชน 2) กลุ่มคณะครูและคณะกรรมการสถานศึกษา และ 3) กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่า ผู้วิจัยเจาะจงเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ในส่วนที่จะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา มีความรู้สึกสบายใจที่จะแสดงทัศนะของตนในกลุ่ม โดยในการจัดสนทนากลุ่มมีผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาและกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุยในหัวข้อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยที่ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามที่ใช้ในการดำเนินการจัดสนทนากลุ่มในลักษณะของแนวคำถามที่ถามถึงความรู้สึก ฐานคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ หรือสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนความประทับใจในขณะที่สนทนากัน เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชน ดังนี้

การรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชน

ข้อมูลที่ได้จากสนามวิจัยจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากชุมชนอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นของตนเอง อีกทั้งการดำเนินชีวิตยังผูกพันกับศาสนา และธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชน เชื่อมั่นและเชื่อฟังผู้นำ ดังปรากฏการณ์ที่พบในสนามวิจัยที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในบทที่ 4 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวพันกับการอยู่เป็นกลุ่มก้อนเป็นชุมชนการเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาเป็นไปในลักษณะให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนโดยผ่านผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู หรือผู้บริหาร โรงเรียน ผวนกกับคนในชุมชน

ล้านนา นั้น อาศัยอยู่กันเป็นกลุ่ม และมีจิตใจอ่อนโยนพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ ชุมชนอาศัยกันเป็นกลุ่มและดำเนินชีวิตแบบชนบทล้านนาอยู่ ถือ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของตนเป็น ปฐมภูมิ

มีลักษณะสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบปฐมภูมิ กล่าวคือ มีประชากรวัยแรงงานมาก มีวัฒนธรรมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้ ประชาชนมีจิตสำนึกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ชุมชนมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือน เป็นกลุ่มก้อน และมีการรวมตัวในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาในชุมชนหรือการร่วมกันทำงานในชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในชุมชน จากลักษณะที่กล่าวมา นับว่ามีลักษณะของการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งจะนี้เป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยศึกษาเรื่องนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกระจายอยู่ทุกชุมชนของประเทศไทย การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนจะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมมากกว่าการที่คนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ และพบว่าการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนมีรากฐานความคิดในการรวมกลุ่มแตกต่างกัน ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมในชุมชน ดังนั้น จะเห็นว่าการรวมกลุ่มนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม จากการเก็บข้อมูลภาคสนามสามารถจำแนกออกเป็นลักษณะที่แตกต่างกันของการรวมกลุ่มดังนี้

1. การรวมกลุ่มตามธรรมชาติ เป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่เป็นไปตามสภาพของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน หรือเพื่อความอยู่รอด หรือเพื่อการประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน โดยที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น การรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มของคนในชุมชนลักษณะนี้ มาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนทำให้คนในชุมชนต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องความเป็นอยู่ และการสร้างบ้านเรือน เนื่องจากการสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อนใช้ไม้ไผ่ มุงด้วยหญ้าคา ไม่มีความแข็งแรงมั่นคงเพียงพอ ต้องซ่อมแซมหลังคาทุกปี ซึ่งหญ้าคาที่นำมาผูกเป็นตับที่ไม่มีความทนทานจะใช้ได้ไม่เกิน 2 ปี การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือในเรื่องที่อยู่อาศัยนี้เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ด้วยการไปกล่าวขอคนในชุมชนมาช่วยโดยเจ้าของผู้จะซ่อมแซมบ้านหรือสร้างบ้าน เจ้าของบ้านก็จะเตรียมอาหารไว้เลี้ยงเป็นการตอบแทนเป็นการเฉลิมฉลองการสร้างบ้านเรือนเสร็จแล้วประการหนึ่ง นอกจากนี้ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้วยังเป็นโอกาสได้มีการรวมกลุ่ม ได้พบปะพูดคุยกัน ทำให้มีโอกาสดำเนินการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น บอกให้กลุ่มทราบถึงปัญหาของตน และเป็นแนวทางของกลุ่มในการเสนอข้อแก้ปัญหา วางแผนแก้ปัญหา และดำเนิน

ต่อไปถึงขั้นแก้ปัญหาโดยกลุ่ม จากวิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนเอง พื้นฐานความคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของคนในชุมชนจึงอยู่ที่การพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกัน การรวมกลุ่มเป็นกลไกทางสังคมอย่างหนึ่งช่วยให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข แต่การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลง และเสื่อมลงเมื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังมีให้เห็นอยู่ในชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่อบอุ่น ด้วยความเอื้ออาทร เสมือนญาติสนิท

2. การรวมกลุ่มเพื่อการอาศัยอยู่ร่วมกัน การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ เป็นการอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวใหญ่ที่มีคนในครอบครัวจำนวนมาก หรือมีหลายครอบครัวอยู่ร่วมกันในบริเวณบ้านเดียวกัน ที่เรียกว่า คຸ້ມ มีการประกอบอาชีพเช่นเดียวกัน เช่น การเกษตรกรรม หรือหัตถกรรมร่วมกัน (คຸ້ມ หมายถึง พื้นที่บริเวณ แสดงอาณาเขตของบ้าน หรืออาจจะหมายถึงบ้านที่มีบริเวณสวนกว้างขวาง โดยส่วนในที่นี่จะเห็นส่วนผลไม้ หรือต้นไม้ชนิดอื่นก็ได้ โดยคำว่า คຸ້ມ เป็นคำที่ชาวบ้านนำมาใช้เลียนแบบจากบ้านเรือนของเจ้านายที่เป็นเชื้อพระวงศ์ทางเหนือ)

3. การรวมกลุ่มศรัทธา วัด การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ คือการรวมกลุ่มกันเป็น โขมอุปถาก อุปถัมภ์วัด หมายความว่า คณะศรัทธา ก ศรัทธา วัด ก ก็ต้องไปทำบุญถวายทาน ณ วัด ก เป็นต้น ซึ่งคนทางภาคเหนือจะเรียกครอบครัว หรือคนในครอบครัวนั้นๆ ว่าเป็นศรัทธาของวัดนั้นวัดนี้ เมื่อเป็นศรัทธาของวัดใดแล้วคนคนนั้นหรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนั้นจะต้องทำบุญ หรือร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดนั้น ตลอดไปไม่มีการเปลี่ยนแปลง นอกจากจะย้ายไปอยู่ที่อื่น และไม่สะดวกที่จะเดินทางมาทำบุญกับวัดเดิมได้อีก ก็อาจจะย้ายไปเป็นศรัทธาของวัดใกล้บ้านแทน แต่ถ้ายังอยู่ในชุมชนเดิมหรือยังพอที่จะสามารถเดินทางมาร่วมทำบุญวัดเดิมได้แล้วส่วนมากก็จะไม่ไปเป็นศรัทธาของวัดอื่น เพราะชุมชนมีวัดเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตามทางวัดก็จะมีหัววัด กล่าวคือ เครื่องข้ายวัด เมื่อมีงานบุญประเพณี เช่น ดานก้วยสลาก คณะศรัทธา นำโดยเจ้าอาวาสวัด ก็จะบอกบุญไปยังคณะศรัทธาหัววัดต่างๆ ที่เป็นเครื่องข้ายมาร่วมทำบุญ

การเป็นศรัทธา วัด (ศรัทธา วัด เป็นคำนาม หมายถึง คนหรือประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ และสังกัดเป็นสมาชิกวัดใดใดหนึ่ง และมีหน้าที่ตามจารีต ที่จะต้องร่วมพิธีทางศาสนาและทะนุบำรุงวัดที่ตนสังกัด ตัวอย่างเช่น นาย ก เป็นศรัทธา วัดบ้านป่าก้อย เป็นต้น) เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีหน้าที่ ที่จะต้องทะนุบำรุงและร่วมในกิจกรรมของวัดนั้น เช่น ร่วมในพิธีทางศาสนา และอุปถัมภ์พระสงฆ์ในวัดนั้นๆ นอกจากนี้ ศรัทธา วัดต้องมีหน้าที่มาร่วมงานของวัด

อย่างสม่ำเสมอ เพราะหากใครไม่ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของวัด ก็จะถูกกีดกันออกไปจากชุมชน หรือคนในชุมชนจะไม่ให้การช่วยเหลือ ดังนั้น การอาศัยการเป็นกลุ่มของชุมชน จึงมีศาสนาหรือวัดเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวด้านพิธีกรรมอยู่เสมอ ซึ่งทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางวัดจนเป็นวิถีชีวิตชุมชน ความหมายของการเป็นศรัทธาวัดยังหมายความถึงการเป็นคนกลุ่มเดียวกัน เมื่อคนที่เป็นศรัทธาวัดเดียวกัน ไปพบปะกันในงานใด ก็เป็นเสมือนการพบปะกับคนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งทำให้ได้รับการต้อนรับอย่างเป็นกันเอง ซึ่งสามารถพูดคุยกัน ร่วมกิจกรรม หรือชักชวนไปทำกิจกรรมต่างๆ ของวัดหรือของโรงเรียนร่วมกัน ได้ง่ายขึ้น

4. การรวมกลุ่มเพื่อการปกครอง ในชุมชนมีการจัดโครงสร้างการปกครองเป็นการภายในในชุมชนที่เป็นระดับที่ต่ำลงไปกว่าการปกครองระดับหมู่บ้านตามระบบราชการคือ การจัดกลุ่มบ้านเรือนของราษฎรเป็นเขต ที่มีมาจากโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เพื่อความสะดวกในการปกครองภายในชุมชน และเพื่อความสะดวกของทางวัดและผู้ใหญ่บ้านในการที่จะติดต่อกับคนในชุมชน เพราะการติดต่อกับหัวหน้าเขตที่เป็นผู้แทนของแต่ละเขตจะสะดวกรวดเร็วกว่าการติดต่อกับหัวหน้าครัวเรือน โดยทั่วไปเขตในชุมชน หมายถึง กลุ่มบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันประมาณ 10 หลังคาเรือน ซึ่งอาจจะเป็นญาติกันหรือมีความสนิทสนมใกล้ชิดกันรวมกันเป็น 1 เขต ในแต่ละเขตจะมีหัวหน้าเขต 1 คน ที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้ใหญ่หรือเจ้าอาวาสวัดกับประชาชนในเขต เพื่อให้ความร่วมมือกับทางหมู่บ้านและทางวัดในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ในลักษณะที่หมุนเวียนกันเป็นเขตหรือไปร่วมงานทุกเขต โดยงานที่ทางวัดหรือผู้นำชุมชนกำหนดให้แต่ละเขตหมุนเวียนกันไปร่วมงาน คือ การเป็นผู้แทนของวัดหรือชุมชน ในการไปร่วมงานประจำปีของวัดอื่นที่มีความสัมพันธ์กัน ที่เรียกว่า หัววัด รวมทั้งการหมุนเวียนไปร่วมงานพัฒนาชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยคนจำนวนมาก ส่วนงานของวัดหรือชุมชนที่ทุกเขตต้องให้ความร่วมมือโดยการไปช่วย หรือร่วมทำบุญจะเป็นกิจกรรมที่เป็นประเพณีในชุมชน เช่น การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน ปอยหลวง (งานเฉลิมฉลองใหญ่ของวัด เช่น การฉลองวิหาร เรียก ปอยหลวงวิหาร) ประเพณียี่เป็ง (งานลอยกระทง) งานสงกรานต์ และกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น

หัวหน้าเขต ได้มากจากการเลือกของคนที่อยู่ละแวกเดียวกัน คุณสมบัติของหัวหน้าเขตไม่ต่างไปจากผู้ใหญ่บ้าน คือมีบารมี มีฐานะเป็นที่เคารพของชุมชน มีเวลาว่างเพียงพอที่จะทำหน้าที่ประสานงานกับคนในเขต ทั้งเรื่องนโยบาย การพัฒนาชุมชน การแจ้งข่าวสาร การระดมคน แม้แต่การเก็บเงินจากคนในเขตมาร่วมทำบุญกับวัด นอกจากนี้มีความสามารถในการประสานงานระหว่างคนในเขต แล้วหัวหน้าเขตยังต้องประสานงานระหว่างคนในเขตกับผู้นำชุมชนได้

นอกจากนี้ หัวหน้าเขตต้องทำหน้าที่ควบคุมคนในเขตให้ร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยการให้ความร่วมมือกับชุมชนทางด้านต่างๆ ผู้ใหญ่บ้านได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในการสัมภาษณ์ระดับลึกเกี่ยวกับกับการจัดการของชุมชนกรณีทีคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชนว่าจะไม่ไปร่วมงานศพของคนที่ไม่ให้ความร่วมมือกับงานของชุมชนว่า

...เขตใดที่ไม่ให้ความร่วมมือ นอกจากจะดูเป็นเขตแล้ว ต้องดูว่าหลังคาใดที่ไม่มาร่วมมือ ถ้าตายก็จะไม่ไปร่วมงานศพ...

ซึ่งเป็นการแสดงถึงการตัดขาดจากความเป็นสมาชิกชุมชน และไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆ จากกลุ่ม

5. การรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ส่วนมากจะมีการจัดตั้งขึ้นตามคำแนะนำของทางราชการ หรือองค์การพัฒนาเอกชน เช่น กรมพัฒนาสังคม เกษตรอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ หรือองค์กรพัฒนาชุมชนต่าง ๆ กลุ่มในลักษณะนี้มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มเยาวชน กลุ่มจักสาน กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่ม อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และการรวมกลุ่มแบบจัดตั้ง การรวมกลุ่มแบบจัดตั้งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนมากกว่า การรวมกลุ่มตามธรรมชาติ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มจัดตั้ง ในลักษณะที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อการปกครอง เพราะลักษณะของการใช้อำนาจของกลุ่มในการกำหนดให้คนในกลุ่มต้องให้ความร่วมมือหรือสนับสนุนการทำงานกลุ่ม ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่ม ในลักษณะของการมีส่วนร่วม ขันถูกจัดกระทำ (manipulation) หรือการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo-participation) มากกว่า การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วมขึ้นอำนาจเป็นของประชาชน อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มตามธรรมชาติจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นขึ้นอำนาจของประชาชน จะเห็นได้จากงานประเพณีชุมชนที่ไม่ต้องมีใครมาสั่งการ ชาวบ้านต่างรู้หน้าที่ออกมาทำหน้าที่ของตนตามบทบาทที่พึงกระทำ

การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในชุมชนล้านนา ซึ่งเล็งเชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งวัฒนธรรมชุมชนล้านนา จึงมีกิจกรรมหรือพิธีกรรมของตนผนวกกับวิถีชีวิตแนวใหม่ที่ทางราชการจัดให้เพื่อความเป็นไทย การมีส่วนร่วมในการกิจการต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการบริหารการจัดการศึกษา จึงมีกลุ่มของคนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของชุมชน จากข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชนจะประกอบไปด้วย เจ้าอาวาสวัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาจหมายรวมถึงผู้อำนวยการ โรงเรียนด้วย กล่าวได้ว่า กลุ่มผู้นำชุมชน คือ กลุ่มที่มีอำนาจโดยตำแหน่ง บุคคลเหล่านี้จะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับทุกๆ เรื่องที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชาชนในพื้นที่ ทั้งชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน บุคคลกลุ่มผู้นำนี้จะไม่ปฏิเสธการช่วยเหลือหากมีการร้องขอ และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ผู้นำให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในเรื่องของการบริหารจัดการศึกษา เมื่อทางโรงเรียนร้องขอผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนจะให้การสนับสนุนอย่างดี ทั้งเรื่องแรงงาน หรือเรื่องงบประมาณบางส่วน หากทางโรงเรียนได้ชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นให้กับผู้นำได้รับรู้ และเห็นความสำคัญของปัญหานั้นๆ หรือความจำเป็นเร่งด่วน ในการพัฒนาใดๆ ก็ตาม กลุ่มผู้นำชุมชนเปรียบเสมือนสมองที่จะช่วยกันคิด วางแผน รวมถึงวิธีดำเนินการให้ได้มาซึ่งความสำเร็จตามเป้าประสงค์ ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องอาศัยความสัมพันธ์อันดีต่อกันด้วย

2. กลุ่มครู และคณะกรรมการสถานศึกษา จากการจัดสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ระดับลึก พบว่า กลุ่มคณะครู และคณะกรรมการสถานศึกษามีความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานว่า

...การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษามากขึ้น ทำให้ทุกฝ่ายในชุมชนเข้ามาร่วมมือกันในการพัฒนาโรงเรียนและพัฒนานักเรียนให้ดีขึ้น เพื่อให้ทั้งชุมชนและโรงเรียนเจริญก้าวหน้าขึ้นเหมือนกัน และควรทำงานร่วมกัน โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน เพื่อให้การทำงานร่วมมือกันเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูเกิดความเข้าใจกันใกล้ชิดกัน เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับนักเรียนก็จะได้ช่วยกันแก้ไขได้ตรงประเด็น...

การที่ให้ประชาชนเข้ามาให้ความร่วมมือ กลุ่มคณะครูเห็นว่า คณะครูต้องให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือกับชุมชน ช่วยเหลือชุมชนด้วย โดยมีความคิดตรงกันว่าที่คณะครูมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน มีผลทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาในการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน ดังคำสัมภาษณ์ของครูอาวุโสท่านหนึ่งที่อยู่กับชุมชนมานาน กล่าวถึงการที่ประชาชนให้ความร่วมมือกับโรงเรียนว่า

...ครูโรงเรียนเราจะให้ความร่วมมือกับชุมชน เวลาชุมชนมีอะไรเราก็ไปช่วยเหลือเวลา เรามีอะไรชุมชนก็มาช่วยเรา เราให้ความสำคัญกับชุมชน ชุมชนก็จะให้ความสำคัญกับโรงเรียน... และอีกใจความหนึ่งว่า ...ครูมีส่วนสำคัญ ครูต้องเป็นกันเอง ต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียน...

ส่วนที่สะท้อนนโยบายของหน่วยงานระดับเหนือ ที่ต้องการให้ชุมชนกับโรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษามากขึ้น ในการสนทนากลุ่มคณะครู และคณะกรรมการสถานศึกษามีความเห็นตรงกันคือ เห็นด้วยกับนโยบายนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่าโรงเรียนหรือรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษา หรือพัฒนาโรงเรียนให้ทันกับเหตุการณ์ได้ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเข้ามาช่วยเหลือ เช่น การก่อสร้าง พัฒนาอาคารสถานที่ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษา หรือทางราชการก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือดำเนินการได้ ที่ผ่านมามีชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษาได้ช่วยเหลือโรงเรียนในการพัฒนาต่างๆ มากมาย และชุมชนก็ตอบสนองต่อความต้องการของโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาในชุมชนได้ ดังตัวอย่างการสนทนากลุ่มคณะครู และคณะกรรมการสถานศึกษาที่ว่า

...ถ้าเราขอให้รัฐบาลมาสนับสนุนเราฝ่ายเดียวมันก็คงไม่ทันกาล ทุกวันนี้ห้องประชุมโรงเรียน การพัฒนาภูมิทัศน์ให้น่าอยู่ น่ามอง การซ่อมแซมอาคารเรียนให้มีความปลอดภัย ล้วนได้รับความร่วมมือจากชุมชนในการสนับสนุนงบประมาณและแรงงานด้วย...

3. กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่า กลุ่มนี้จัดเป็นกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา อีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในด้านการสนับสนุนการจัดการศึกษาทางด้าน งบประมาณ แรงงาน รวมถึงเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิทยากรภายนอก เป็นกลุ่มที่ได้รับเชิญจากสถานศึกษามาเป็นผู้สอนงานอาชีพ ศิลธรรม คนตรี

หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะ ก่อนที่จะเชิญมาสอน มีการสร้างหลักสูตรวิชาที่สอนร่วมกันเพื่อให้สามารถสอนได้ตรงกับหลักสูตร และความต้องการด้านการเรียนรู้ของนักเรียน และผู้ปกครอง บางวิชานักเรียนต้องไปเรียนในสถานที่ประกอบการจริง เช่น การไปเรียนด้านการผลิตน้ำมัน ทดแทน เกษตรผสมผสาน เป็นต้น กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนนี้ยังมีส่วนร่วมในการส่งบุตรหลาน เข้าเรียนด้วยเหตุผลว่า ลูกเรียนที่โรงเรียนนี้ ผู้ปกครองมีความเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ สิ่งที่ได้เห็นได้ชัด คือ การร่วมบริจาคงบประมาณเพื่อการพัฒนาสถานศึกษา อีกทั้งครูเป็นที่เคารพนับถือของผู้ปกครอง และคณะครูเองก็มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปกครอง ใกล้ชิดกับ ผู้ปกครองนักเรียน เยี่ยมบ้านนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ครูอยู่สอนนานจนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนผู้ปกครองเองก็เข้ามาขอความช่วยเหลือจากครู จากทางโรงเรียนเช่นกัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า 50 กว่าปีของโรงเรียนที่อยู่ในชุมชน โรงเรียนจึงเป็นสถาบันหนึ่งของชุมชน ชุมชน ผู้ปกครอง ต่างช่วยกันรักษาโดยให้การสนับสนุนด้านแรงงาน งบประมาณบางส่วน เมื่อทางโรงเรียนร้องขอ สิ่งใดต่างก็ได้ร่วมมือกัน นอกจากนี้ ผู้ปกครองนักเรียนยังเห็นว่า การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา เป็นสิ่งที่ดี เพราะลูกได้เรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน และประชาชนบางคน ในชุมชนก็มีฐานะ และความพร้อมที่จะช่วยเหลือโรงเรียนได้ โดยคำว่า พร้อม ในที่นี้หมายถึง ผู้ปกครองนักเรียนมีความเต็มใจที่จะช่วยเหลือโรงเรียน สนับสนุนโรงเรียนในสิ่งที่สามารถทำได้ ตามความรู้ความสามารถ และกำลังที่มี อย่างไรก็ตามผู้ปกครองนักเรียน เห็นว่า ผู้ปกครองนักเรียน ส่วนมากพร้อมที่จะช่วยเหลือโรงเรียนในด้านแรงงานมากกว่าการบริจาค และมีบางคนที่เห็นว่า ตนเองไม่มีความรู้ จึงไม่รู้ที่จะช่วยเหลือโรงเรียนในทางด้านใดได้ ในส่วนของการที่โรงเรียนจัด ให้มีวิทยากรภายนอกเข้ามาสอนเรื่องงานอาชีพในชุมชนนั้น กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนเห็นว่าเป็น สิ่งที่ดี เพราะครูไม่ได้มีความสามารถที่จะสอนทุกวิชา และมักมีความสามารถในการสอนวิชาการ ตามหลักสูตรมากกว่า โดยวิทยากรภายนอกที่มีความชำนาญในงานอาชีพที่สอน มีความชำนาญในการสอนงานอาชีพนั้นๆ ดีกว่าครู เพราะครูจะเก่งในการสอนหนังสือไม่ถนัดในการสอนอาชีพ จึงควรให้ประชาชนที่มีความถนัดมาสอนแทน และสอนได้ดีกว่า เช่น การสอนงานจักสานซึ่งเป็น งานอาชีพในชุมชนให้นักเรียน เป็นต้น เพราะอาชีพเป็นงานหลักของคนในชุมชน อาชีพเหล่านั้น อาจเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพของนักเรียนได้ต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตามผู้ปกครองนักเรียนมีทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรคล้ายคลึงกัน คือ เห็นว่า แม้ตนเองจะมีฐานะยากจน แต่อยากให้ลูกได้เรียนต่อในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ลูกได้ดีกว่าตนเอง ในความหมายที่ว่าลูกจะได้ทำงานมีเงินเดือนประจำ เช่น การเป็นข้าราชการ เป็นเจ้าคน นายคน ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในกิจกรรมต่างๆ ที่ทางโรงเรียนเชิญไปเป็นเสมือน

หน้าที่ ที่จะตอบแทนโรงเรียน หรือเป็นการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน โดยเห็นว่าเพราะครูสอน บุตรหลานให้ก็ต้องมาให้ความร่วมมือกับงานโรงเรียน หรือช่วยงานโรงเรียนเท่าที่จะทำได้

โดยสรุปแล้วการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาของคนใน ชุมชน มีความสอดคล้องกันในเรื่องของความสำคัญของการที่โรงเรียนและชุมชนต้องร่วมกัน จัดการศึกษา แต่มีระดับของโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เช่น ประธานคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียนมีโอกาสมามี ส่วนร่วมสูง แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ที่ค่อนข้างจะมีส่วนร่วม น้อย และเป็นการให้ความร่วมมือ หรือสนับสนุนการทำงานของคณะครู และโรงเรียนมากกว่า ส่วนโรงเรียนเองก็เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการให้ความร่วมมือและ การสนับสนุนการทำงานของคณะครู แม้ว่าจะมีการให้คณะกรรมการโรงเรียนและผู้นำชุมชน เข้ามาร่วมในการมีอำนาจตัดสินใจ หรือกำหนดนโยบายบางประการของโรงเรียนได้ ในเรื่อง การจัดการกิจกรรมพิเศษต่างๆ แต่ในเรื่องการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อเด็กโดยตรงนั้น ทางผู้นำ ชุมชน และผู้ปกครองนักเรียน เห็นว่า เป็นการทำงานซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของครู ที่ผู้ปกครอง นักเรียน และผู้นำชุมชนไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ดังความสนทนากลุ่มที่ได้จากกลุ่มผู้นำชุมชนที่ว่า

...เรื่องการจัดการเรียนการสอนยกให้ครูเลย ใครไม่ดีดี หากมีสิ่งใดให้ช่วยเหลือบอก มีปัญหาขัดสนสิ่งใดบอก เราจะได้มาปรึกษาหารือแก้ไ้กัน...

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เรื่องการเรียนการสอนนี้ให้คณะครูดำเนินการอย่างเต็มที่ จากผลการศึกษาข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ใช้ศึกษาทั้งหมดนี้ ทำให้พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีแบบแผนของการมีส่วนร่วมปรากฏชัดเจนจากกลุ่มผู้ที่ เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน และโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษา ในขั้นตอนสำคัญของ กระบวนการมีส่วนร่วม คือ กลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน และโรงเรียน ในการบริหารจัดการศึกษาแตกต่างกัน แต่ก็คล้ายคลึงกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความเหลื่อมล้ำกันทางสังคม เกี่ยวกับอำนาจ และทรัพยากรที่กลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่ม ในชุมชนมีอยู่ โดยอำนาจในที่นี้ หมายถึง อำนาจที่มีสิทธิ์ที่จะดำเนินการตามที่ทางราชการมอบให้ เช่นผู้บริหารโรงเรียน ประธานคณะกรรมการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่มีอำนาจจากการยอมรับ ของประชาชน เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือว่ามีอำนาจ และทรัพยากรมากที่สุดในชุมชน เพราะนอกจากจะมีอำนาจแล้ว ยังมีทรัพยากรที่แฝงมากับอำนาจ เช่น งบประมาณ หน้าที่ในการจัดการ

คณะทำงาน และบารมีในการเป็นผู้ที่ทางราชการหรือคนในชุมชนยอมรับ ทำให้มีบทบาทมากในชุมชนในการเป็นผู้กำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน รวมไปถึงการคิดริเริ่มดำเนินการและกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ ส่วนกลุ่มผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรปานกลาง คือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะครู และกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะมีบทบาทในชุมชนในฐานะผู้มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้บ้างสามารถเสนอความคิดเห็นที่เป็นจริงเป็นจังกตอกกลุ่ม ผู้มีอำนาจมากในชุมชนได้โดยตรง แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และกลุ่มผู้ที่มีอำนาจ และทรัพยากรน้อยที่สุดในชุมชน คือ ผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ซึ่งจะมีความบทบาทในชุมชนในฐานะของการเป็นผู้ตาม และเป็นผู้รอรับคำสั่งมากกว่าการเป็นผู้นำ หรือผู้เสนอแนะความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดใดในชุมชน คุณสมบัติที่แตกต่างกันของกลุ่มบุคคลในชุมชน รวมทั้งความแตกต่างกันในเรื่องอำนาจ และทรัพยากร ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในชุมชน และเชื่อมโยงมาสู่แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีแบบแผนการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในกลุ่มบุคคล คือ มีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ในส่วนการมีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่มแต่ละฝ่าย ซึ่งแต่ละกลุ่ม คือ กลุ่มคณะบุคคลในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน คณะครู ผู้บริการโรงเรียน ประธานคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนทั่วไป แต่ละฝ่ายคือ ฝ่ายชุมชน และฝ่ายโรงเรียน

อย่างไรก็ตามแม้จะมีข้อมูลตรงกันจากกลุ่มของผู้มีส่วนร่วมว่าประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามาก แต่ก็เป็นการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนที่โรงเรียนต้องการให้เข้ามามีส่วนร่วม และร่วมในส่วนที่คณะบุคคลในชุมชนสามารถจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ คือ การร่วมในกิจกรรมที่โรงเรียนดำเนินการนอกเหนือจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งทุกกลุ่มบุคคลถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของคณะครู และจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมเหลื่อมล้ำกัน เช่น ผู้มีอำนาจและทรัพยากรมาก กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ก็จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในลักษณะของผู้มาร่วมงานหรือผู้ให้การสนับสนุน จากลักษณะและความเหลื่อมล้ำกันในบทบาทของการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มในชุมชน และบทบาทของชุมชนและโรงเรียนที่เหลื่อมล้ำกันนี้เอง การมีส่วนร่วมนั้นต้องอาศัยผู้นำที่สามารถดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมได้ ประชาชนที่มีอำนาจและฐานะต่างกัน บทบาทของการมีส่วนร่วม ก็ต่างกันไปด้วย เช่น ประชาชนทั่วไปสามารถเข้ามามีส่วนร่วมขั้นสูงสุดได้ในระดับขั้นปลอดใจ (placation) เป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน (degree of tokenism or partial participation) สำหรับผู้มีอำนาจสูงในชุมชน

และเสมอกันระดับหัวหน้าหน่วยงาน เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จะพูดคุยกันในระดับจนถึงขั้นหุ้นส่วน (partnership) ถึงขั้นอำนาจผ่านตัวแทน (delegated power) เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสถานศึกษา คณะกรรมการวัด เป็นต้น อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ต้องการมีส่วนร่วม ดังที่ได้กล่าวเอาไว้แล้วว่า การมีส่วนร่วมนั้นขึ้นอยู่กับกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หากเป็นกิจกรรมที่มีเจ้าภาพอยู่แล้ว ประชาชนในภาคอื่นๆ จะเข้ามารับฟังข่าวสาร (informing) ผู้นำฝ่ายอื่นให้คำปรึกษา (consultation) ในการดำเนินกิจกรรมนั้น ส่วนกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมพิเศษ เกี่ยวเนื่องกับกับประชาชนทุกคน กิจกรรมต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง (ซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อย) ทุกภาคส่วนจะเข้ามาปรึกษาหารือกัน ถึงขั้นควบคุมโดยประชาชน (citizen control)

วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นตัวแปรสำคัญในการดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา ยกตัวอย่างวิถีชีวิต เช่น คนในชุมชน ได้หยุดพักเมื่อฤดูทำนาเสร็จ ปลูกข้าวเสร็จจะมีงานบุญตานกล้วยสลาก (สลากภัต) ประมาณปลายเดือนกันยายน-ต้นเดือนตุลาคม เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะมีประเพณีลอยกระทง ประเพณีปล่อยหลวง (งานเฉลิมฉลองของวัด) ประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ซึ่งประเพณีเหล่านี้ชาวบ้านจะทราบกันดีเป็นวิถีชีวิตของชุมชน จากการทำชาวบ้านประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษา คือ ช่วงเวลา เช่น เดือนกรกฎาคม-กันยายน เป็นช่วงการไถนาปลูกข้าวจึงไม่อาจที่จะเชิญชาวบ้านประชุมได้ จากข้อมูลภาคสนาม เมื่อผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมชาวบ้าน จะไม่ประชุมเวลากลางวัน เช่นระบบราชการ ไม่มีการระบุนเวลาที่แน่นอนแต่จะเชิญประชุมว่า “...กินข้าวแล้วขอเชิญประชุมที่วัด...” หมายความว่า เชิญประชุมเวลาหลังอาหารเย็น เมื่อชาวบ้านรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้วก็จะปั่นจักรยานมาประชุมที่วัดตามนัดหมาย สังเกตเวลาตามหน่วยวัดเวลาได้ประมาณ 2 ทุ่มเศษๆ ชาวบ้านที่มาก่อนครบองค์ประชุมก็จะพูดคุยสรรเพระไปเรื่อยๆ ก่อน หรือไม่ก็จะพูดคุยถึงเรื่องการทำนา ถามถึงสารทุกข์สุกดิบ การนับองค์ประชุมคือการสังเกตจากจำนวนคนให้มากพอ กล่าวคือ กะประมาณ จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็จะเชิญประชุม ทางโรงเรียนก็เช่นกัน เมื่อจะจัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา ก็จะจัดตอนค่ำหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเช้ากันเสร็จแล้ว เพื่อเอื้ออำนวย และไม่เป็นการรบกวนชาวบ้านมากเกินไป นอกจากนี้ ครูอาวุโสยังกล่าวในทางเสนอแนะอีกว่าการระดมทุนจะต้องรู้จักหะ เช่น จะจัดงานระดมทุนจะต้องจัดหลังชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จใหม่ๆ เนื่องจากชาวบ้านพึ่งขายข้าวไป ในกรณีทางศาสนาได้ดำเนินการเป็นประเพณี คือ ประเพณีตานข้าวใหม่ เป็นการนำข้าวใหม่ที่ได้ไปถวายวัด หลังคาเรือนละ 1 ถึง 2 ถัง แล้วแต่ละตกลงกันในชุมชน พร้อมกับปัจจัย (เงิน) ดังนั้น ในการนี้ครูอาวุโสว่า “...ไม่ยาก

ให้โรงเรียนไปรบกวนชาวบ้านมาก หากไม่จำเป็นเพราะเขาก็เสียเยอะกับงานบุญอยู่แล้ว...”
เมื่อถามต่อไปว่าเราควรทำอย่างไรได้ข้อเสนอแนะว่า “...ไปจีบหลวงลุง...” ในที่นี้หมายถึงไปสร้าง
ความสัมพันธ์กับเจ้าอาวาส และพ่วงกิจกรรมของโรงเรียนเข้ากับวัด (งานบุญประเพณีทางศาสนา
ของวัดที่ถือปฏิบัติสืบมา) บอกความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียนให้เจ้าอาวาสทราบท่าน
ก็จะแบ่งบุญมาให้ทางโรงเรียน จะเห็นได้ว่าแม้เศรษฐกิจชุมชนจะยากจนแต่ชาวบ้านก็เชื่อเรื่อง
บุญบาป การบริจาคทานของชุมชนจึงอยู่ในรูปของขนบธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติ ประเพณี
วัฒนธรรมล้านนา จึงเกิดขึ้นในช่วงว่างจากงานเกษตร เป็นการช่วยให้ชาวบ้านได้พักผ่อน และ
รื่นเริงกับงานเฉลิมฉลองผ่านประเพณี หรืองานปอย

จากการสนทนากลุ่มผู้นำชุมชนในเรื่องของความสอดคล้องเหมาะสมของการบริหาร
สถานศึกษาภายใต้เงื่อนไขเศรษฐกิจนี้ได้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะว่าดังตัวอย่างสนทนาดังนี้

คนที่ 1 “...เราต้องดูความเหมาะสม ดูกาลเวลา ชาวบ้านทำนากันอยู่ก็ลำบากที่จะให้เขามา
ช่วยงาน...”

คนที่ 2 “...ถ้าวัดจัดงานแล้ว โรงเรียนจัดอีก ชาวบ้านก็หาเงินไม่ทันและคงไม่ได้รับความ
ร่วมมือ...”

คนที่ 3 “...เราต้องหารือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่าทำได้หรือไม่...”

คนที่ 4 “...มันก็ขึ้นอยู่กับความจำเป็น อย่างวัดท่านพระครูกำลังจะก่อสร้างพระธาตุ
อันนี้ชาวบ้านก็ต้องทำ หากมีความจำเป็นจริงๆ ก็ต้องมาคุยกัน...”

คนที่ 5 “... ถ้าจำเป็นก็ต้องทำ ต้องหา...”

คนที่ 6 “...ต้องดูว่าชาวบ้านเขาว่างวันไหน เช่น เสร็จการเสร็จงานแล้ว อย่างเช่นพัฒนา
โรงเรียนก็น่าจะร่วมพัฒนาตอนชาวบ้านพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาวัด...”

คนที่ 7 “...ถ้าว่างงาน เช่น ทำนาเสร็จแล้ว ไม่มีปัญหา แต่ต้องไม่ซำกับวัด...”

จากตัวอย่างสนทนากลุ่มผู้นำชุมชนสอดคล้องกับการสนทนากลุ่มครูและคณะกรรมการสถานศึกษาที่มีความหมายเดียวกันคือต้องดูความพร้อมของชุมชน ดังที่ครูอาวุโสท่านหนึ่งกล่าวว่า “...จัดงานบ่อยไม่ค่อยจะดี สงสารชาวบ้าน ดูความจำเป็นจริงๆ ก่อน หากจำเป็นจริงๆ ชาวบ้านเขาไม่ขัดหรอก...” จากคำกล่าวนี้จะเห็นว่าความร่วมมือของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็นของงาน หากมีความจำเป็นมาก สำคัญมาก ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือมาก เข้ามามีส่วนร่วมมาก ทั้งนี้จะต้องไม่กระทบกับความเป็นอยู่ หรือเบียดเบียนชาวบ้านมากเกินไป นอกจากนี้ ทั้งครู ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษา ยังกล่าวตรงกันอีกว่า จะต้องดู ต้องเลือกคนดีในการนำมาเป็นแกนนำในการทำงาน ว่า “...ต้องเลือกคนที่มีฐานะ มีความพร้อม ถ้าเอาคนที่จนมาเป็นแกนนำเขาก็จะลำบากมากกว่าเดิม...”

แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา

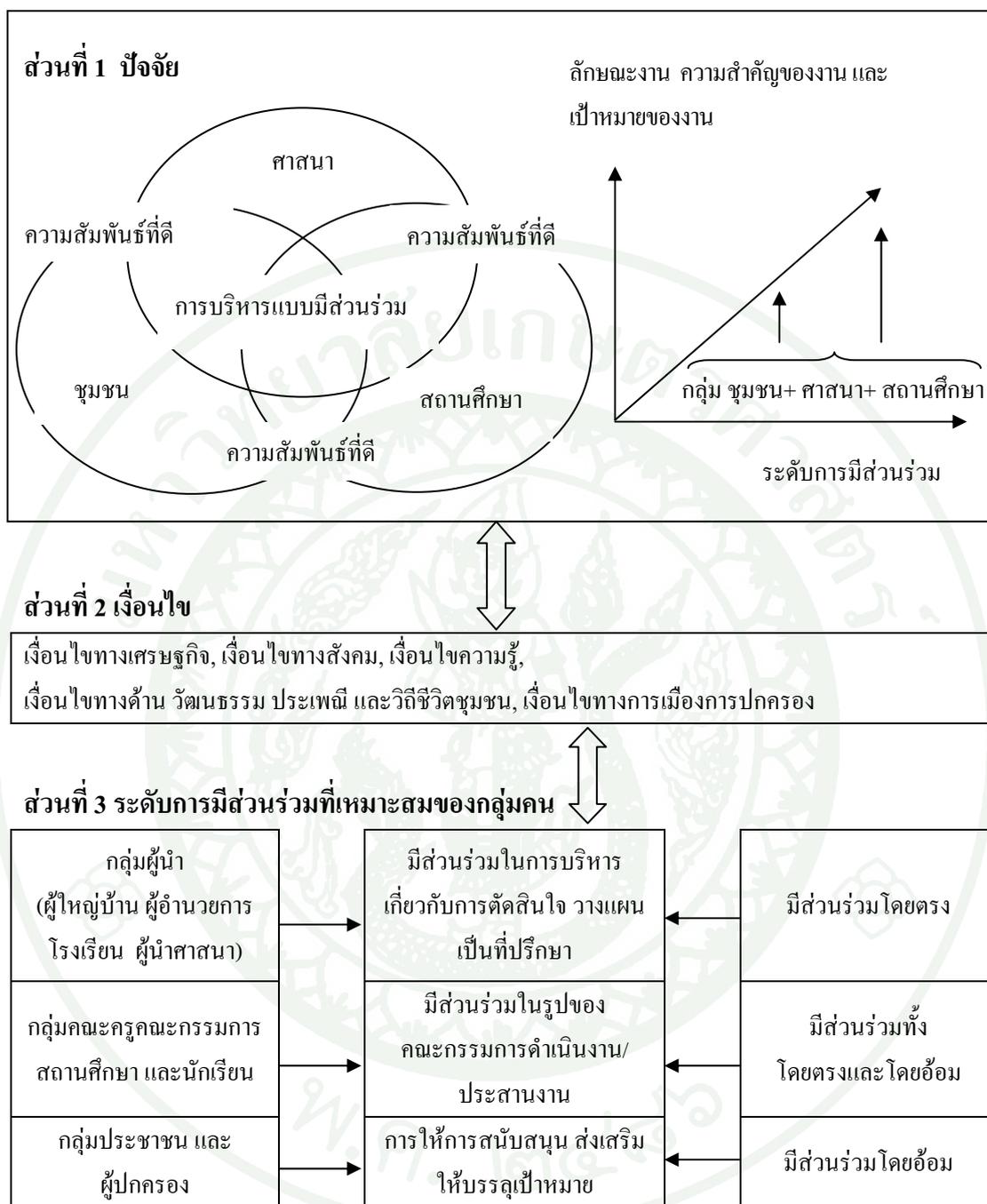
แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา ผู้วิจัยค้นพบประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ปัจจัย เจือใจ และระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน ในการบริหารสถานศึกษา แสดงได้ดังภาพที่ 19 ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัย

ส่วนปัจจัยพบว่า กลุ่มคนที่มีบทบาทต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมมี 3 กลุ่มด้วยกัน ในชุมชน คือ กลุ่มศาสนา กลุ่มชุมชน และกลุ่มสถานศึกษา ดังนี้

1. กลุ่มศาสนา ในที่ได้แก่ เจ้าอาวาส สามเณร คณะกรรมการวัด คณะศรัทธา วัด และ มัคทายก ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ผูกพันศาสนาพุทธและวัด ในการดำเนินกิจกรรมของวัดและประสานงานกับประชาชนในชุมชน ซึ่งศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่ประชาชนในชุมชนนับถือสูงสุด เพราะศาสนาเป็นคำสอนในเรื่องของศีลธรรม บาปบุญ เป็นจุดยึดเหนี่ยวประชาชนเป็นหนึ่งเดียว และเป็นที่พึ่งทางใจของคน ผู้เป็นประธานหรือผู้มีอำนาจสูงสุดได้แก่ เจ้าอาวาสวัด จากสนามวิจัยพบว่า ทุกวันพระ โดยเฉพาะช่วงเช้าพรรษา ประชาชนจะไปทำบุญที่วัด ถือศีล ฟังเทศ นองจากนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่จะนอนวัดเพื่อปฏิบัติธรรม บำเพ็ญภาวนา เพื่อสร้างบารมี เกี่ยวกับชาติภพ บาปบุญ ตามความเชื่อ

ดังนั้น จะเห็นว่ากลุ่มศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชน อีกประการหนึ่ง ศาสนาเกี่ยวข้องกับจารีต ประเพณี ถิ่นปฏิบัติ สืบต่อๆ กันมา ประเพณี วัฒนธรรม ทุกๆ อย่างของชุมชน มาจากศาสนาเป็นส่วนใหญ่ สืบเนื่องมาจากงานศพ เจ้าภาพจะต้องนิมนต์พระมาสวดอภิธรรม บำเพ็ญกุศลให้กับผู้ตายนั่นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา ที่มีต่อศาสนา กลุ่มศาสนาจึงมีศรัทธาของชาวบ้านเป็นทุนการบำรุงพระพุทธศาสนา จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนในชุมชน ชุมชนจึงจัดให้มีคณะกรรมการวัด เป็นคณะกรรมการบริหารจัดการวัด ในการปกป้องดูแลวัด โดยมี “แก่วัด” เป็นประธาน ในด้านศาสนพิธี มีพ่ออาจารย์ หรือปู่จ๋าน (ทางภาคกลาง คือ มัคทายก) ที่เป็นผู้กล่าวนำคำบูชา และดำเนินการทางพิธีกรรมทางศาสนา การบำเพ็ญกุศลต่างๆ ของชุมชน

ภาพที่ 19 แนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา

2. กลุ่มชุมชน ในที่นี้ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าเขตปกครองหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ แก่เหมือง กลุ่มผู้สูงอายุ และประชาชนทั่วไป จากการศึกษาประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนในพื้นที่ที่ใช้ศึกษา พบว่า มาจากการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังรุกร้าง ในยุคสมัย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” (สมัยพระเจ้ากาวิละ) ดังนั้น ชุมชนที่อพยพมาจากเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติ และมีวิถีประเพณียึดถือปฏิบัติเดียวกัน การรวมกลุ่มของชุมชนจึงเป็นกลุ่มก้อน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การกระทำใดๆ เกี่ยวกับชุมชน ชุมชนจึงมีการปรึกษาหารือ โดยมี “แก่บ้าน” (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นประธานฝ่ายชุมชน ประชาชนในชุมชนอยู่ภายใต้การปกครองของ ผู้ใหญ่บ้าน การบริหารหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้าน และแบ่งเขตการปกครองตามพื้นที่ (ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติ หรือเพื่อนสนิท) ในระแวกเดียวกัน เป็นเขตๆ คนเมืองเรียก “ป๊อก” เช่น “ป๊อกเหนือ ป๊อกใต้” และมีหัวหน้าเขต เป็นประธาน ประชาชนในชุมชนนี้เองเปรียบเสมือนไพร่พล ของชุมชน การดำเนินการใดๆ ต้องอาศัยกำลังคน ทั้งการประกอบอาชีพ การดำเนินงานด้านกิจกรรมชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของชุมชนนี้เองจึงเป็นกลุ่มสำคัญของการพัฒนาชุมชน

3. กลุ่มสถานศึกษา ได้แก่ ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียนในสังกัดโรงเรียนนั้นๆ โดยกลุ่มสถานศึกษามีผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นประธานกลุ่มสถานศึกษาถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งใน 3 กลุ่ม กลุ่มสถานศึกษา ยังเป็นหน่วยงานราชการในชุมชน หรือหมู่บ้าน ที่ช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีอิทธิพลต่อผู้ปกครอง เนื่องจากเป็นฝ่ายที่ให้การศึกษากับบุตรหลานของชุมชน และเป็น ที่ปรึกษาข้าราชการให้กับชุมชน ในเรื่องของการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษาตามพระราชบัญญัติ การการศึกษา พุทธศักราช 2542 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2545) จึงได้กำหนดให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการบริหาร โรงเรียน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนให้เจริญขึ้นนั้นมาจาก 3 ฝ่ายนี้ (ชุมชน ศาสนา สถานศึกษา) การดำเนินกิจกรรมใดๆ จะมีฝ่ายที่เป็นเจ้าภาพ หมายความว่า เจ้าภาพบอกความสำคัญ และความจำเป็นของงานให้กับผู้นำแต่ละฝ่ายได้รับรู้ เพื่อจะได้ดำเนินการขั้นต่อไป ในที่นี้ผู้วิจัย เสนอตัวอย่างเกี่ยวกับการระดมทุน ซึ่งทั้ง 3 ฝ่ายจะมีการระดมทุนอยู่อย่างสม่ำเสมอ การระดมทุน นั้นมีหลายวิธีที่ได้จากภาคสนาม ก่อนจะตัดสินใจเลือกวิธีระดมทุน ผู้นำจะดำเนินการหารือระดับ ผู้นำด้วยกันก่อนถึงความเป็นไปได้ การระดมทุนจะต้องบอกความสำคัญและความจำเป็นก่อนว่า จะนำเงินที่ได้รับไปดำเนินการใด เช่น ทางวัด บอกว่าจะสร้างวิหาร ทางโรงเรียนบอกว่า คิดตั้งระบบ

internet ความเร็วสูงให้กับนักเรียนทางชุมชนบอกว่า จะซื้อที่สาธารณะเพื่อสร้างโรงสีชุมชน การพูดคุยระดับผู้นำจะพูดคุยกันหลายๆ ครั้งถึงความพร้อมของประชาชนในการบริจาคเงิน เมื่อตกลงกันได้แล้วว่าปีนี้จะระดมทุนให้กับฝ่ายใด สมมติโรงเรียนได้รับการคัดเลือกจากผู้นำ 3 ฝ่าย ด้วยเหตุผลว่าหากไม่ติดตั้ง internet ความเร็วสูงแล้วการค้นคว้าหาความรู้ของผู้เรียนจะล่าช้า ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้บริหาร โรงเรียนจะนำเรื่องเข้าที่ประชุมครู และคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อวางแผนดำเนินการต่อไป ทางฝ่ายผู้ใหญ่บ้าน จะให้การสนับสนุนโดยบอกลูกบ้านให้เตรียมความพร้อม ทางวัดก็จะสนับสนุนหาวันดี และบอกบุญไปยังคณะศรัทธาให้การสนับสนุนตามความเชื่อของคนล้านนา วิธีการ อาจจะเป็นการการจัดผ้าป่าสามัคคี หรือ ดานเงินก้อน (ถวายทานเงินก้อน) ซึ่งเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการระดมทุน ครูและคณะกรรมการสถานศึกษาจะดำเนินการประสานงาน แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน ส่วนประชาชนเป็นผู้ให้ความร่วมมือตามที่บอกบุญให้ทราบ ผ้าป่าสามัคคีนั้นเป็นสิ่งที่ทราบกันแล้ว ในที่นี้ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมถึงการ “ดานเงินก้อน” ดานเงินก้อนเป็นการรวบรวมเงินจากประชาชน ไม่มีงานเฉลิมฉลอง ไม่มีขบวนแห่ เช่น ผ้าป่า แต่ละหลังคาเรือนจะนำเงินมารวมกันตามฐานะและที่ถูกต้องกำหนดโดยผู้นำ เช่น บุคคลฐานะดีในชุมชน 5,000 บาท ปานกลาง 3,000 บาท และ 1,000 บาท ตามลำดับ ซึ่งก็จะได้เงินจำนวนมากการเก็บเงินตรวจนับเงินจะไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ดำเนินการ จะมีทั้งฝ่ายสถานศึกษา ฝ่ายศาสนา และฝ่ายชุมชน หัวหน้าเขต ซึ่งเป็นคณะกรรมการชุมชนจะมีบทบาทในการประสานงาน การสร้าง ความเข้าใจ ในการระดมทุน การตรวจนับเงิน จากสมาชิก มีการจดบันทึกว่าใครบริจาคเท่าไร เมื่อได้เงินแล้วประชาชนก็จะมารวมกันที่วัด หรือ โรงเรียน มอบถวายเงินแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร จากนั้นพระสงฆ์จะมอบเงินให้คณะกรรมการตรวจนับเงิน ชาวบ้านต่างรอคอยฟังยอดจำนวนเงินที่ได้รับเพื่อเป็นสักขีพยานร่วมกัน เมื่อคณะกรรมการตรวจนับเงินเสร็จแล้ว จะประกาศยอดเงินที่ได้ และมอบให้กับทางโรงเรียนต่อไป คณะกรรมการการเงินโรงเรียนจะนำเงินไปฝากไว้ในบัญชีเงินฝากธนาคาร และดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างตามวัตถุประสงค์ของการระดมทุนต่อไป

จากความสัมพันธ์ที่ดีนี้เองจึงส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ เมื่อมีความสัมพันธ์ที่ดี กลุ่มคนที่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชุมชน ศาสนา และสถานศึกษา จะช่วยผลักดัน หรือดึงคนเข้ามามีส่วนร่วม โดยคำนึงถึง ลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายของงาน เป็นสำคัญ กล่าวคือ หากลักษณะงาน ความสำคัญของงานและเป้าหมายของงานสูง กลุ่มคน 3 ฝ่ายจะช่วยผลักดันให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นสูงไปด้วย โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มคน 3 ฝ่ายนั่นเอง ในทางกลับกันหาก ลักษณะงาน ความสำคัญของงานและเป้าหมายของงานไม่สูงมาก แต่ละฝ่ายสามารถดำเนินการได้เอง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก็จะลดลงตามส่วน

ส่วนที่ 2 ส่วนเงื่อนไข

ในส่วนที่ 2 ส่วนเงื่อนไข การมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจะสำเร็จระดับใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคือ 1) เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ 2) เงื่อนไขทางสังคม 3) เงื่อนไขความรู้ 4) เงื่อนไขทางด้าน วัฒนธรรม ประเพณี และ 5) เงื่อนไขทางการเมืองการปกครอง กล่าวคือ หากประชาชนยากจนยังต้องดิ้นรนเลี้ยงชีพการเข้ามามีส่วนร่วมย่อมลำบาก ชุมชนมีปัญหาสังคมมาก เช่น ยากจน ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาครอบครัวแตกแยก ความร่วมมือหรือการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาย่อมมีน้อย ในทางตรงกันข้ามสถานศึกษาจะต้องเข้าไปช่วยดูแลปัญหาสังคมของชุมชนแทน กรณีเงื่อนไขที่ 3 คือ เงื่อนไขความรู้ ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการศึกษาก็ไม่สามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาได้ ยกตัวอย่างเช่น การจัดทำแผนปฏิบัติการ จัดทำโครงการ ซึ่งสังเกตได้จากผู้ใหญ่บ้านเองยังต้องมาให้ครูที่โรงเรียนเขียนโครงการเพื่อเสนอของบประมาณในการพัฒนาชุมชน จากองค์การบริหารส่วนตำบล เงื่อนไขที่ 4 เงื่อนไขทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน เงื่อนไขนี้ทางโรงเรียนจะต้องเข้าใจชุมชน เพราะชุมชนเขาก่อตั้งมานานมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองตามแบบฉบับล้านนา หากผู้บริหารเป็นบุคคลต่างถิ่นแล้วไม่เข้าใจ ความร่วมมือจากชุมชนจะมีน้อยหรือได้รับการต่อต้าน หรือการกระทำ การใดๆ ของสถานศึกษาจะต้องกระทำให้สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน และเงื่อนไขที่ 5 ทางการเมืองการปกครองส่วน เงื่อนไขนี้ มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า เงื่อนไขที่ได้กล่าวมา การเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาท้องถิ่น อาทิ การเปลี่ยนผู้นำการปกครองหมู่บ้าน หรือมีการเปลี่ยนถ่ายผู้นำทางการเมือง การดำเนินการสานต่อในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนหรือการพัฒนาสถานศึกษา ย่อมสะดุดลง นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นองค์การบริหาร และมีงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่น และมีสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลมาจากทุกหมู่บ้าน ดังนั้น เงื่อนไขนี้หากผู้บริหารองค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่นไม่เข้าใจการจัดการศึกษาแล้วอุปสรรคการสนับสนุนงบประมาณให้กับสถานศึกษา ย่อมน้อยลงไป ในเงื่อนไขนี้จะต้องพิจารณาด้วยว่าองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นมีข้อจำกัด อะไรบ้าง เช่น ข้อจำกัดด้านงบประมาณที่ได้รับ กฎระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวย อย่างไรก็ตาม หากลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายที่ต้องการสูง และมีความจำเป็น กลุ่มคนทั้ง 3 ฝ่าย สามารถที่จะเสนอความต้องการและหาวิธีการเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหาร ส่วนตำบลได้ ดังที่ชุมชนได้ดำเนินการ คือ เขียนหรือเสนอโครงการเพื่อของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยผู้ได้ประโยชน์ในการดำเนินการได้แก่ ชาวชน ประชาชน แล้วทางองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถกระทำได้ และบรรจุในแผนงบประมาณ

ประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในเดือนนี้มีความสำคัญและละเอียดอ่อน เพราะเกี่ยวข้องกับกฎหมาย และอำนาจหน้าที่ ที่ทางองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นได้รับมอบอำนาจจากราชการต้นสังกัดขององค์การบริหารส่วนตำบล

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมจะสูง หรือน้อย ขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคล 3 ฝ่าย เป็นแกนนำในการดำเนินงาน คือ กลุ่มชุมชน กลุ่มศาสนา และกลุ่มสถานศึกษา ผันแปรไปตามลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายของงาน กล่าวคือ ระดับการมีส่วนร่วมสูง หากลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายสูง โดยกลุ่มชุมชน กลุ่มศาสนา และกลุ่มสถานศึกษาเป็นผู้ดำเนินการผลักดัน หรือดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เพราะแต่ละกลุ่มมีทรัพยากรที่เป็นของตนเอง กล่าวคือ กลุ่มชุมชน มีทรัพยากรด้านกำลังคน กลุ่มศาสนามีทรัพยากรด้านความเชื่อ พิธีกรรม ที่ประชาชนของชุมชนยึดถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และกลุ่มสถานศึกษามีทรัพยากรด้านความรู้ และอำนาจทางราชการ จึงส่งผลต่อความสำเร็จของงานที่จะพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ผู้วิจัยสังเคราะห์เป็นภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะงาน ความสำคัญของงาน เป้าหมาย กับระดับการมีส่วนร่วม ในส่วนที่ 1 ของภาพที่ 19 ในแต่ละเดือนไขอธิบายได้ดังนี้

1. เดือนไข่ทางเศรษฐกิจ

ชุมชนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างไกลจากตัวเมือง ไม่มีรถโดยสารวิ่งผ่าน แม่นนจะลาดยางมะตอย สำหรับประชาชนในชุมชนที่ไม่มียานพาหนะแล้วก็เดินทางเข้าเมืองไม่สะดวก ชาวบ้านจึงมุ่งที่จะประกอบอาชีพของตนในชุมชน นั่นก็คืออาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวนผัก หน่ปลา จักรสานงานหัตถกรรมในครัวเรือน บุคคลที่มียานพาหนะ (รถยนต์) เดินทางเข้าเมืองสะดวกก็จะประกอบอาชีพค้าขายของชำ เพื่ออำนวยความสะดวกกับชาวบ้านที่จะซื้อของอุปโภค บริโภค มีตลาดเช้าขายอาหารสด และมีบ้างสำหรับบุตรหลานที่มีวุฒิการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น หรือมัธยมศึกษาตอนปลาย ออกมาเป็นลูกจ้าง รับจ้างในภาคพาณิชยกรรม อุตสาหกรรม เช่น เป็นลูกจ้างห้างสรรพสินค้าในตัวเมือง พนักงานโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดลำพูน และงานบริการในเมือง สภาพทางสังคมจึงเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม เป็นแบบผสมผสานตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตามกระบวนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (modernization) หรือการทำให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม (industrialization) ซึ่งทำให้สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสำหรับคนรุ่นใหม่ แต่อย่างไรก็ตามเยาวชนที่ออกไปทำงานภาคบริการ พาณิชยกรรม หรืออุตสาหกรรม ไม่นานนักเยาวชนเหล่านั้นก็กลับเข้ามาสู่ภาคเกษตรกรรมเช่นเดิม

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะงานภาคเกษตรนั้นเป็นวิถีชีวิตของเขา นอกเสียจากผู้เรียนศึกษาสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาเท่านั้นที่ไม่หันกลับมาภาคเกษตรกรรมอีก จะเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเป็นคนในเมือง หรือไม่มุ่งสู่ระบบราชการตามความคาดหวังของผู้ปกครองที่ต้องการให้บุตรหลานตนเองรับราชการ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีนัก รายได้หลักจึงมาจากภาคเกษตรกรรม การทำนา อาศัยน้ำจากฟ้าในฤดูทำนาปี อาศัยน้ำจากระบบชลประทานในการทำนาปรัง วิถีชีวิตของคนจึงได้หยุดพักเมื่อเมื่อฤดูทำนาเสร็จ ยกตัวอย่างเช่น ปลูกข้าวเสร็จจะมีงานบุญ ตานก๋วยสลาก (สลากภัต) ประมาณเดือนกันยายน-เดือนตุลาคม เดือนพฤศจิกายน ประเพณียี่เป็ง เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะมีประเพณีปอยหลวง มักจะจัดขึ้นตั้งแต่เดือน 5-8 เหนือ (เดือนกุมภาพันธ์-เดือนพฤษภาคม) ซึ่งประเพณีเหล่านี้ชาวบ้านจะทราบกันดีเป็นวิถีชีวิตของชุมชน จากการที่ชาวบ้านประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษา คือ ช่วงเวลา เช่น เดือนกรกฎาคม-กันยายน เป็นช่วงการไถนาปลูกข้าวจึงไม่อาจที่จะเชิญชาวบ้านประชุม หรือร่วมกิจกรรมทางการศึกษาของสถานศึกษาได้ จากการที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ในภาคสนาม พบว่า เมื่อผู้ใหญ่บ้านจะประชุมชาวบ้าน จะไม่ประชุมเวลากลางวันเช่นระบบราชการ ไม่มีการระบุเวลาที่แน่นอนเวลาแต่ละจะเชิญประชุมโดยประกาศเสียงตามสายว่า “...กินข้าวแลงแล้วขอเชิญพี่น้องทุกหลังคาเรือนประชุมกันที่วัด...” หมายความว่าเชิญประชุมเวลาหลังอาหารเย็น เมื่อชาวบ้านรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้วก็จะปั่นจักรยาน หรือขับขีจักรยานยนต์ มาประชุมที่วัดตามนัดหมาย สังเกตเวลาตามหน่วยวัดเวลาได้ประมาณ 2 ทุ่มเศษๆ ชาวบ้านที่มาก่อนเริ่มการประชุมก็จะพูดคุยถึงเรื่องการทำนา สอบถามถึงสารทุกข์สุกดิบ การนับองค์ประชุมคือการสังเกตจากจำนวนคนที่มาให้มากพอกว่าคือกะประมาณ จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็จะดำเนินการประชุม ทางโรงเรียนก็เช่นกันเมื่อจะจัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา ก็จะจัดตอนค่ำหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเย็นกันเสร็จแล้วเช่นกัน เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกแก่คณะกรรมการสถานศึกษาและไม่เป็นการรบกวนชาวบ้านมากเกินไป

นอกจากนี้ ครูอาวุโสยังกล่าวในทางเสนอแนะอีกว่าการระดมทุนจะต้องรู้จักหะ เช่น จะจัดงานระดมทุนจะต้องจัดหลังชาวบ้านเกี่ยวข้าวเสร็จใหม่ๆ เนื่องจากชาวบ้านเพิ่งขายข้าวในกรณีทางศาสนาได้ดำเนินการเป็นประเพณี คือ ประเพณีตานข้าวใหม่ เป็นการนำข้าวใหม่ที่ได้ไปถวายวัด หลังคาเรือนละ 1 ถึง 2 ถัง แล้วแต่ละตกลงกันในชุมชน พร้อมกับปัจจัย (เงิน) ดังนั้นในการนี้ครูอาวุโสว่า “...ไม่ยากให้โรงเรียนไปรบกวนชาวบ้านมาก หากไม่จำเป็นเพราะเขาก็เสียเยอะกับงานบุญอยู่แล้ว...” เมื่อถามต่อไปว่าเราควรทำอย่างไรได้ขอเสนอแนะว่า “...ไปจับหลวงลุง...”

ในที่นี้หมายถึงไปสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าอาวาสและพวงกิจกรรมของโรงเรียนเข้ากับวัด (งานบุญ ประเพณีทางศาสนาของวัดที่ถือปฏิบัติสืบมา) บอกความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียนให้ เจ้าอาวาสทราบท่านก็จะแบ่งบุญมาให้ทางโรงเรียน จะเห็นได้ว่าแม้เศรษฐกิจชุมชนจะยากจน แต่ชาวบ้านก็เชื่อเรื่องบุญบาป คุณโทษ การบริจาคทานของชุมชนจึงอยู่ในรูปของขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติต่อกันมา วัฒนธรรม ประเพณีล้านนาจึงเกิดขึ้นในช่วงว่างจากงานเกษตร เป็นการช่วยให้ชาวบ้านได้พักผ่อน และรื่นเริงกับงานเฉลิมฉลองผ่านประเพณี หรืองานปอย

2. เงื่อนไขทางสังคม ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนชนบทในดินแดนล้านนา โดยอาศัย อยู่กันเป็นกลุ่ม มีมิติชนชั้นทางสังคมเพื่อการปกครองที่ชัดเจน โดยใช้เกณฑ์ของการมีอำนาจใน การปกครองชุมชน คือ ชนชั้นทางสังคมส่วนบนที่ประกอบไปด้วยกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจใน การปกครองชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบล กลุ่มบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น เจ้าอาวาส ผู้อาวุโสในชุมชน คหบดี ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ข้าราชการ เจ้าของธุรกิจ ขนาดย่อม และกลุ่มชนถูกปกครองในชุมชนได้แก่ ประชาชนทั่วไป ชนชั้นทางสังคมของคนใน ชุมชนค่อนข้างจะมีโครงสร้างที่ตายตัว มีการถ่ายทอดอำนาจในลักษณะเครือญาติ ทั้งนี้ อาจเป็น เพราะฐานะทางการเงินของชนชั้นปกครอง ซึ่งมีความพร้อมในการดูแลชุมชน เช่น มียานพาหนะ (รถยนต์) มีความรู้ดี มีประสบการณ์ในการติดต่อหน่วยงานราชการ มีทักษะการสื่อสาร มีมนุษย สัมพันธ์ ดังคำกล่าวของผู้เฒ่าท่านหนึ่งว่า “...เป็นมีเงิน มีรถ เข้าเจ้าเข้านายดี...” หมายความว่า เขามีฐานะดี มีรถยนต์ และมีความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ ข้าราชการ ได้ดี ดังนั้น คนในชุมชนกลุ่มใดที่มีสถานะเป็นกลุ่มปกครอง ก็จะคงสถานะนั้นตลอดทำให้สภาพ ทั่วไปของการดำเนินชีวิตในชุมชนเป็นไปอย่างราบเรียบ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งเมื่อ พิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียน จะพบว่า คน ในชุมชนมาร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนและในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนเป็นจำนวน มากได้นั้น ต้องอาศัยผู้นำชุมชนที่เป็นกลุ่มปกครองในการประสานงาน หรือสั่งการให้เข้าร่วม กิจกรรม ถึงแม้ว่าผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูให้ข้อมูลว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อ กิจกรรมของโรงเรียนและชุมชนเป็นไปด้วยความสมัครใจ และเป็นวัฒนธรรมในชุมชน แต่ยังพบว่า ภายในชุมชนยังมีกระบวนการทางสังคมที่เป็นการควบคุมพฤติกรรมทำให้ความร่วมมือต่อส่วนรวม ของบุคคลในชุมชน ที่เป็นการควบคุมทั้งโดยการจูงใจให้คนมาร่วมในกิจกรรมชุมชนและโรงเรียน รวมทั้งการลงโทษโดยการตัดสิทธิ์พึงได้จากชุมชนต่อบุคคลที่ไม่มาร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงการควบคุมสมาชิกในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรม ของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การตัดออกจากสมาชิกภาพนิกายสงเคราะห์ชุมชน การไม่ให้กู้เงิน ลงทุน กรณีโครงการเงินล้านชุมชน ไม่ให้ใช้สวัสดิการชุมชน เช่น น้ำประปาหมู่บ้าน เป็นต้น

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นมาตรการการดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และชุมชนมีกฎระเบียบ ของตนเอง ทั้งการพัฒนาชุมชน พัฒนาวัด โรงเรียน และสาธารณสุขสถาน

เช่นเดียวกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียนท่านหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่อง การบังคับทางอ้อมให้คนมาร่วมงานของชุมชน โดยกล่าวถึงผู้ที่ไม่มาร่วมกิจกรรมของชุมชนไว้ว่า

...ชาวบ้านคนไหน ไม่มาช่วยงานชุมชน วัด โรงเรียน ก็ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเขา เวลาเขามีงานเราก็ไม่ไปช่วยเขา พูดังๆ ใครมาช่วยเรา เราก็ไปช่วยเขา งานส่วนรวมไม่เคยเห็นหน้าเลย ชาวบ้านเขาก็คงไม่ให้ความสนใจเขาเช่นกัน...

จากการกระทำที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านไม่ไปร่วมงานของคนที่ไม่มาร่วมในกิจกรรมของวัด ชุมชน โรงเรียน ภายหลังบุคคลเหล่านั้นต้องหันมาให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมของชุมชนมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ผู้ใหญ่บ้านกล่าวกับผู้วิจัยว่า “...ไม่ต้องห่วงเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะเรามีกฎเหล็กอยู่...” กฎเหล็กนี้เองเป็นเสมือนกฎหมายชุมชนและเป็นการใช้อำนาจของกลุ่มชนชั้นปกครองต่อการทำงานของประชาชนให้มีส่วนร่วม

นอกจากผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ควบคุมประชาชนให้มาร่วมในกิจกรรมของชุมชนแล้ว ประชาชนในชุมชนเองก็มีการควบคุมซึ่งกันและกัน เช่น ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

...ใครที่ไม่มาร่วมกิจกรรมของชุมชน ชาวบ้านเขาจะลงโทษกันเองเช่น บางคนจะถามถึงคนที่ไม่มาประชุมหรือไม่มาร่วมงาน ว่าคนที่ไม่มาไปไหน มีงานอะไร หากได้รับคำตอบที่เป็นเหตุจำเป็นชาวบ้านก็ไม่ติดใจเอาความ หากเป็นสิ่งที่ละเลยไม่ใส่ใจแล้วชาวบ้านเองก็จะเฉย และละเลยเขาผู้นั้นเป็นสิ่งตอบแทนเช่นกัน อันนี้ชาวบ้านเขาจะทำกันเอง โดยที่ผู้นำชุมชนไม่ต้องไปพูดชี้นำ...

จากการที่ชาวบ้านมีการควบคุมกันเองในเรื่องการร่วมกันทำงานของส่วนรวม หรือของชุมชนเป็นผลให้คนในชุมชนจำเป็นต้องให้ความร่วมมือในการร่วมกิจกรรมของชุมชน แม้ว่าบางครั้งจะมีการกิจทางด้านประคบประอมอาชีพ ก็ไม่สามารถนำภารกิจของตนมาเป็นเครื่องต่อรองในการไม่ไปร่วมกิจกรรมของชุมชนได้ เช่น ปราชญ์ชาวบ้านได้ให้สัมภาษณ์ว่า “...ทุกหลังคาเรือนต้องไป ไม่ไปไม่ได้ เราเองต้องไป ไม่ไปช่วยชาวบ้านเขาจะว่าเอา...”

ในส่วนของการปกครองชุมชน นอกจากในชุมชนจะมีการปกครองที่เป็นทางการตามระบบทางการปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังมีการปกครองที่เป็นกรภายในของชุมชนที่มีการแบ่งกลุ่มบ้านที่อยู่ใกล้กันหรือบ้านเรือนที่เป็นกลุ่มเครือญาติให้รวมกันเป็นกลุ่มที่เรียกว่า เขต หรือหมวด มีหัวหน้าเขต หรือหัวหน้าหมวดเป็นผู้นำในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ของชุมชน เป็นผู้ประสานงานระหว่างสมาชิกในกลุ่มกับผู้ใหญ่บ้าน หรือเป็นผู้แทนกลุ่มในลักษณะของการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อเป็นแนวทางให้หัวหน้าเขตนำความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มมาเสนอในที่ประชุมระดับหมู่บ้าน ดังที่ครูท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ถึงการมีส่วนร่วมในการจัดงานสังสรรค์ที่โรงเรียนว่า

...โรงเรียนจะติดต่อกับหัวหน้าเขตมากกว่า แต่เวลามีนงานชาวบ้านก็จะมาช่วย อย่างจัดเลี้ยงนี้ชาวบ้านจะจัดอาหารมา ชาวบ้านคุยกันเองแล้วจัดมา ครูก็เตรียมแค่ผลไม้กับน้ำแต่ละเขตเขาก็จะแบ่งกันเช่น เขตที่หนึ่งทำอาหารประเภทผัด เขตที่สองรับผิดชอบเรื่องข้าว เขตที่ 3 ทำลาบ (อาหารทางภาคเหนือชนิดหนึ่ง) ที่เราเรียกกันว่า ข้าวหม้อแกงหม้อ...

อย่างไรก็ตามแม้ว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคนจะเป็นไปในลักษณะของผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง แต่การอยู่ร่วมกันของทั้ง 2 กลุ่มก็ไม่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยวัฒนธรรมของคนในชุมชนเองตั้งแต่การปกครองแบบเจ้าขุนหัวไบของการปกครองแบบล้านนา โดยมีแคว้น (กำนัน) และพ่อหลวงบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) แต่เดิมมาแม้เปลี่ยนการปกครองมาอยู่ภายใต้สยาม กำนัน และผู้ใหญ่บ้านก็ยังมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน สิ่งที่เพิ่มมาในวิถีชีวิตของคนในชุมชนคือข้าราชการ ที่ชาวบ้านนับถือเป็นเจ้าของ จึงเป็นที่มาของความต้องการให้ลูกหลานเป็นเจ้าของคน โดยให้ลูกหลานเรียนรู้ผ่านระบบโรงเรียน

จะเห็นได้ว่า สถานภาพของคนในชุมชนต่างมีบทบาท หน้าที่ของแต่ละกลุ่ม กระบวนการบริหารชุมชนกระจายอำนาจสู่เขตหรือหมวดหมู่บ้าน โดยมีหัวหน้าหมวดเป็นผู้กำกับดูแลลูกบ้านในการปกครอง กระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการบริหารจัดการศึกษา มีลักษณะแตกต่างกันตามบทบาท ฐานะ และสถานภาพของคนในชุมชนด้วยตามหน้าที่ที่ควรทำตามวิถีชีวิตชุมชน เช่น กลุ่มผู้นำ จะดำเนินงานด้านการวางแผน การประสานงาน การริเริ่มโครงการ เพื่อการพัฒนาชุมชน กลุ่มแม่บ้านรับผิดชอบเรื่องอาหาร กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านดูแลเรื่องพิธีกรรม วัฒนธรรมประเพณีเครื่องประกอบพิธีกรรม กลุ่มหนุ่มสาว วิทยากร เป็นแรงงานและฟ้อนรำ กลุ่มครูและข้าราชการในชุมชนเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการพัฒนาชุมชน การมี

ส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นในลักษณะของวิถีชีวิตเป็นไปตามธรรมชาติที่ยึดถือปฏิบัติสืบกันมา กิจกรรมใดที่ต่างไปจากเดิมที่ไม่ใช่ วิถีชีวิต กลุ่มข้าราชการในชุมชนก็เข้ามาให้คำปรึกษา และบอกถึงการดำเนินการ ช่วยเหลือกระทั่งกิจกรรมบรรลุดัตถประสงค์ เช่น โครงการของรัฐที่กำหนดให้ชุมชนดำเนินการ การต้อนรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ออกเยี่ยมชุมชน เป็นต้น ซึ่งการที่คนในชุมชนต่างมีบทบาท หน้าที่ของแต่ละกลุ่มนั้น สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ดังที่ สนธยา พลศรี (2546) ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ไว้ว่า สังคมประกอบไปด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบย่อยๆ หลายระบบ แต่ละระบบจะมีหน้าที่ของตนเองแตกต่างกันออกไป แต่ละระบบย่อยเหล่านี้จะบูรณาการปรับตัว เข้าหากัน ตามระบบค่านิยมของสังคม ซึ่งสมาชิกยอมรับร่วมกัน สังคมทุกสังคมมีลักษณะเป็นพลวัต คือ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในสังคม และทำให้สังคมเกิดคุณภาพ

3. เงื่อนไขความรู้ ระดับการศึกษาของคนในชุมชนและความไม่เข้าใจการจัดการศึกษาของประชาชน เป็นผลให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะเสนอแนะการจัดการเรียนรู้ให้กับคณะครู และผู้ปกครองบางคนเป็นลูกศิษย์ของครูด้วยแล้ว ต่างก็จะมาฝากบุตรหลานตนให้ครูดูแลอบรมสั่งสอน ดังนั้น ในการบริหารงานวิชาการ การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ผู้ปกครอง คนในชุมชนจึงมอบให้ทางโรงเรียนเป็นฝ่ายดำเนินการ จากการประเมินค่าว่าไม่มีความรู้ส่งผลให้ความสนใจของคนในชุมชนเรื่องการจัดการเรียนการสอน และการบริหารโรงเรียนพบว่ามีน้อยตามไปด้วย ทั้งนี้ ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนยังขัดสน ความสนใจในเรื่องการจัดการเรียนการสอน การบริหาร การแก้ไขพฤติกรรมผู้เรียนที่ไม่พึงประสงค์ของผู้ปกครองจึงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรจากผู้ปกครองและประชาชนโดยทั่วไป ชาวบ้านให้ความสนใจด้านการประกอบอาชีพ เพื่อจุนเจือครอบครัว สังกัดจากการมาเรียนของนักเรียนบางคน ไม่ได้รับประทานอาหารเช้า สิ่งที่พบ คือ น้ำเต้าอุ้กับปาท้องโก๋ ที่นักเรียนได้จากผู้ปกครองซึ่งจากตลาดเข้ามาให้นักเรียนรับประทานแทนอาหารเช้า นอกจากนี้ ในการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา หากทางโรงเรียนกล่าวถึงเรื่องการจัดการเรียนการสอน การบริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชนบางท่านเห็นว่า การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา พูดถึงเรื่องการจัดการเรียนการสอน ทำให้คนในชุมชนไม่อาจเสนอความเห็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนได้ แม้แต่ผู้ปกครองนักเรียนที่มารับบุตรหลานที่โรงเรียนทุกวัน ก็ไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้ ผู้ปกครองบางท่านกล่าวเชิงที่เล่นที่จริงว่า “...ถ้ารู้คงไม่มาให้ครูสอนหรอก...” ชุมชนจะคุยกับคณะครูในเรื่องอื่นไม่ใช่เรื่องการจัดการเรียนการสอนของครู ซึ่งส่วนหนึ่งเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นเรื่องของครู ไม่ใช่เรื่องของผู้ปกครองนักเรียนและประชาชน

4. เงื่อนไขทางด้าน วัฒนธรรม ประเพณี จากการที่ชุมชนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน เป็นการถาวร เป็นเวลานานประกอบกับพื้นฐานชีวิตของชุมชนอพยพมาจาก ลำพูนและเชียงใหม่ ลำปาง ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง สมัยพระเจ้ากาวิละ (เจ้าเมืองเชียงใหม่) พื้นฟูเมืองเชียงแสน ทำให้ประชาชนได้ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนา เช่น คนเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีแบบแผนที่ค่อนข้างมั่นคงเป็นวิถีชีวิตแบบล้านนา เช่น การยึดถือสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน การเชื่อมโยงสถาบันทางศาสนา คือ วัด เข้ากับโรงเรียนให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จะเห็นได้ว่าทางล้านนา โรงเรียนและวัดจะมีพื้นที่ติดกันเกือบทุกชุมชนในท้องถิ่นล้านนา ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างโรงเรียนกับวัด ทำให้โรงเรียนได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของวัดในชุมชน ทั้งนี้ เป็นเพราะชุมชนยึดมั่นในศาสนาพุทธ เชื่อในบุญและบาป เมื่อพระภิกษุหรือเจ้าอาวาสได้เอยแล้ว ชาวบ้านก็จะรับ ไปปฏิบัติ และเป็นที่น่าอัศจรรย์ที่ผู้บริหาร โรงเรียนทุกคนในอดีตต่างมีความสัมพันธ์อันดีกับวัด และที่สำคัญคือ การยอมรับเจ้าอาวาสให้เป็นผู้สนับสนุนหลักของโรงเรียน ผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชน จึงมีอิทธิพลต่อการจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทางโรงเรียนดำเนิน โครงการกิจกรรมเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางศาสนา เช่น การจัดทอดผ้าป่า แทนการเรียกรับเงินจากผู้ปกครองนักเรียน และคนในชุมชน โดยตรง การเชิญชวนให้คนในชุมชนหรือต่างจังหวัดมาทอดกฐินที่วัด เพื่อบริจาค ให้โรงเรียน การนิมนต์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมาแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้ประชาชนมาร่วมทำบุญถวายภัตตาหารที่วัด และพระสงฆ์ก็จะมอบเงินที่ประชาชนนำมาทำบุญให้กับทางโรงเรียน โดยมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นกิจกรรมหลัก และในการจัดงานก็เปิดโอกาสหรือแสวงหาโอกาสที่จะทำให้นักเรียนมาทำบุญผ่านพิธีกรรมทางศาสนา มายังโรงเรียนให้มากขึ้น เช่น กิจกรรมวันเด็ก ภาคเช้ามีการทำบุญ ตักบาตรที่โรงเรียน ชาวบ้านก็จะมาร่วมทำบุญบริจาคเงินให้กับทางโรงเรียนตามจิตศรัทธา ซึ่งครั้งหนึ่งๆ ได้เงินบริจาคหลักหมื่นทุกครั้งไป

5. เงื่อนไขทางการเมืองการปกครอง จากปรากฏการณ์สนามวิจัย เงื่อนไขทางการเมือง การปกครอง พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษา โดยส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณการจัดการศึกษา คือ งบประมาณอาหารกลางวันนักเรียน และสนับสนุนอาหารเสริมนมให้กับนักเรียน นอกจากนี้ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลยังส่งเสริมในด้านสุขภาพ เยาวชน ประชาชนในท้องถิ่น โดยจัดการแข่งขันกีฬา นักเรียน เยาวชน และประชาชน ระดับตำบลเป็นประจำทุกปี ร่วมกับกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาในตำบล โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ โดยผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพ

การศึกษาจะเสนอโครงการ และอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ข้อมูลจากสนามวิจัยผู้บริหารโรงเรียน จะเข้าไปหารือกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และวางแผนร่วมกันถึงงบประมาณที่ต้องดำเนินการ ทั้งนี้ทั้งนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษา ถึงความยั่งยืนของการสนับสนุน ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า ขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้บริหารส่วนตำบล จะเห็นได้ว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำองค์การปกครองแล้ว การดำเนินกิจกรรมด้านการศึกษา อาจแตกต่างไปจากเดิม ในเงื่อนไขนี้ผู้บริหารจะต้องทราบระยะเวลาในการบรรจุแผนงบประมาณ ประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบลด้วย โดยจะต้องเสนอโครงการเพื่อของสนับสนุนงบประมาณ ภายในเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี จากปรากฏการณ์สนามวิจัย โรงเรียนจะได้รับงบประมาณเพิ่มเติม โรงเรียนละ 20,000 บาท เพื่อดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาผู้เรียนโดยเสนอโครงการขอสนับสนุน งบประมาณ จากข้อมูลในอดีต โรงเรียนได้รับงบประมาณมากกว่าปัจจุบัน จากคำกล่าวของครูที่ว่า “...เมื่อก่อนได้ 50,000 บาท สามารถจ้างครูมาช่วยสอนได้สบาย..” เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสได้รับการชี้แจง จากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล คราวการประชุมผู้บริหาร โรงเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพ การศึกษาร่วมกับผู้บริหารองค์การส่วนตำบล ได้รับทราบว่า ได้มีระเบียบขององค์การบริหาร ส่วนตำบล ซึ่งเป็นกฎหมายกำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนการศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรม ไม่เกินร้อยละ 5 ของเงินรายได้ ดังนั้นการสนับสนุนงบประมาณจึงไม่สามารถจัดสรร ให้สถานศึกษาได้จำนวนมากเช่นเดิม แต่เมื่อหารือกับผู้บริหารสถานศึกษาและผู้นำชุมชน ได้เสนอแนะให้ดำเนินการ โครงการด้านการศึกษาที่ไม่ซ้ำซ้อนกับสถานศึกษาจึง ไม่ผิดข้อบัญญัติ อาทิจ เป็นโครงการเพื่อประโยชน์ประชาชน และเยาวชนในท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบาย ของผู้นำองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และการเมืองในชุมชนด้วย การเลือกตั้งนายกองค์การบริหาร ส่วนตำบล จึงเป็นประเด็นทางการเมืองท้องถิ่นที่จะต้องได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นในเดือนนี้ หากโรงเรียน ชุมชน และวัด สานสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นแล้วนายกองค์การ บริหารส่วนตำบลที่มาจากเลือกตั้งก็จะให้ความสำคัญ และพร้อมที่จะดำเนินโครงการเพื่อ ประโยชน์ประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ จะเห็นได้จากสนามวิจัยอีกว่า การเมืองการปกครอง ท้องถิ่นผูกพันไปถึงระดับ อำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ สังเกตได้จากการจัดการแข่งขันกีฬา กลุ่มโรงเรียนโดยใช้ชื่อการแข่งขันกีฬา เยาวชน ประชาชน และนักเรียนตำบล จะมีนักการเมืองระดับ จังหวัด เช่น สมาชิกสภาจังหวัด หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาเป็นผู้เปิดงาน โดยการเชิญของ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล พิธีปิดเชิญนายอำเภอ เป็นต้น นักการเมืองที่ได้รับเชิญมาเป็นประธาน ในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬา ก็จะมอบเงินสนับสนุนร่วมด้วย ซึ่งเป็นหลักหมื่นเช่นกัน โดยประกาศต่อ ที่ชุมชนถึงจำนวนเงินที่ร่วมบริจาคด้วย ดังนั้น ในเงื่อนไขนี้จึงมีความสำคัญต่อการพิจารณาถึง การมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาด้วย นอกจากนี้ นักการเมืองท้องถิ่นยังสร้างความสัมพันธ์

กับสถานศึกษาโดยเฉพาะผู้บริหาร โรงเรียนในเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่มีตำแหน่งสูง และมีอำนาจทางการเมือง เช่น ผู้บริหาร โรงเรียนที่ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนผู้บริหาร ในคณะกรรมการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ผู้อำนวยการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ถึงการประชุมผู้บริหารเพื่อพิจารณาขบแปลญคดี เพื่อสนับสนุนงบประมาณสถานศึกษาในการซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง เป็นต้น

ส่วนที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน

จากข้อค้นพบแต่ละกลุ่มในชุมชนล้วนนามีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันและอยู่กันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน จึงแตกต่างกันตามอำนาจหน้าที่ และบทบาทที่ตนเองมีอยู่ ดังนี้

1. กลุ่มผู้นำ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา (เจ้าอาวาส) ผู้อำนวยการ โรงเรียน ซึ่งเป็นประธานของกลุ่มแต่ละฝ่ายในชุมชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการบริหารจัดการศึกษา โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน ในการดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆ ของสถานศึกษา และเป็นที่ปรึกษาให้กับคณะทำงาน ซึ่งได้แก่ คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และคณะกรรมการดำเนินงานที่ได้รับการแต่งตั้ง เนื่องจากกลุ่มผู้นำนี้มีอำนาจ และมีกำลังคนเป็นของตนเอง ดังนั้น เมื่อผู้นำ 3 ฝ่ายได้มีความเห็นพ้องต้องกันในการดำเนินกิจกรรม หรือโครงการใดๆ ผู้นำทั้ง 3 ฝ่าย สามารถที่จะดึงคนหรือบอกคนของตนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายได้ตามเป้าประสงค์

2. กลุ่มคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน ควรเข้ามามีส่วนร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน ถือเป็นเจ้าภาพในการดำเนินงานพัฒนาสถานศึกษา เมื่อโครงการ หรือกิจกรรมใดๆ ที่ได้รับความเห็นชอบจากผู้นำทั้ง 3 ฝ่ายแล้ว คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียนจะต้องเป็นผู้ดำเนินโครงการ โดยประสานงานไปยังชุมชน ผู้ปกครอง ในการให้การสนับสนุนโครงการให้ประสบผล ยกตัวอย่างเช่น การระดมทุนเพื่อการศึกษา ผู้นำได้วางแผนและตัดสินใจให้ดำเนินการแล้ว กลุ่มคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน จะต้องประสานงานไปยังชุมชน และผู้ปกครอง ถึงวิธีการระดมทุน เช่น คณะครูและคณะกรรมการสถานศึกษาประสานชุมชน นักเรียนประสานผู้ปกครอง ให้ทราบถึงวัน เวลา และวิธีการดำเนินงาน เป็นต้น

3. กลุ่มผู้ปกครอง และประชาชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมโดยอ้อม โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ กิจกรรมหรือโครงการในการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย เช่น การบริจาคเงินทุน แรงงาน การเข้ามาดูแลความปลอดภัยสถานศึกษา เนื่องจากกลุ่มประชาชนและผู้ปกครอง เป็นกลุ่มคนหมู่มากในชุมชน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรม หรือโครงการของสถานศึกษา ต้องอาศัยประชาชน และผู้ปกครอง ในชุมชน โดยได้รับการผลักดันจากผู้นำ 3 ฝ่าย และประสานงาน โดยครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน

จะเห็นได้ว่า แนวทางการบริหารที่สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่นั้น ประชาชนในพื้นที่ ผู้ปกครอง และนักเรียน เป็นประชากรของชุมชนและมีจำนวนมาก ไม่สามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจได้ทั้งหมด ดังนั้น อำนาจการตัดสินใจจึงควรเป็นของฝ่ายผู้นำ ซึ่งก็เป็นตัวแทนของประชาชนนั่นเอง เมื่อกลุ่มผู้นำได้ร่วมกันตัดสินใจแล้ว กลุ่มประชาชน และผู้ปกครอง ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน เพื่อให้งานหรือโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่กำหนด เพราะฉะนั้นการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีทั้งผู้นำและผู้ตาม ดังนั้น แนวทางการบริหารสถานศึกษา ขึ้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา ผู้นำและผู้ตามควรปฏิบัติดังนี้

1. ผู้บริหารหรือผู้นำ เป็นบุคคลสำคัญที่สุดอันดับแรก เพราะหากว่าผู้บริหารไม่มีความต้องการที่จะให้เกิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมแล้ว ก็คงยากที่จะเกิดบรรยากาศการทำงานแบบประชาธิปไตย แม้ว่าผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาจะเรียกร้องก็ตาม ดังนั้น ผู้บริหารควรปรับเปลี่ยนให้มีบุคลิก และปรารถนาที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วม ผู้บริหารควรต้องมีความสามารถและประสบการณ์ ในการบริหารงาน เพราะการจะนำวิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วมมาใช้ นั้นไม่สามารถใช้ได้ทุกสถานการณ์ บางครั้งนำไปใช้กับองค์การหนึ่งแล้วเกิดความสำเร็จ แต่เมื่อนำไปใช้กับอีกองค์การหนึ่งอาจไม่ประสบผลสำเร็จก็ได้ ทั้งนี้ ปัจจัยแห่งความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น เวลา สถานที่ ภาวะผู้นำ สถานการณ์ วิถีชีวิตของคนแต่ละสังคม เป็นต้น ดังนั้น ผู้บริหารหรือผู้นำควรตระหนักในเรื่องเหล่านี้และพิจารณาว่าในสถานการณ์ใด ควรจะใช้เทคนิคการบริหารแบบใด

2. ผู้ปฏิบัติหรือผู้ตาม แม้ว่าผู้บริหารปรารถนาจะให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำงานเพียงใด ไม่ว่าจะสร้างบรรยากาศประชาธิปไตยหรือออกคำสั่งก็ตาม แต่หากผู้ปฏิบัติหรือผู้ตามไม่เต็มใจ ไม่สนใจหรือไม่เห็นความสำคัญ การมีส่วนร่วมในการบริหารก็จะไม่เกิด ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องชี้แจงทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานและวัตถุประสงค์

ขององค์กร ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าระดับการมีส่วนร่วมที่ได้จากสนามวิจัยมีความสัมพันธ์กับ ลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายของงาน เช่น ทุกคนจะต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อให้เกิดผลงาน องค์กรจะอยู่ได้หรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับพนักงานหรือผู้ตาม ถ้าหากไม่ร่วมมือไม่ทุ่มเทการทำงานให้แก่องค์กร องค์กรก็จะไม่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน เป็นต้น ถ้าหาก ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ตามเข้าใจในวัตถุประสงค์ ก็จะให้ความร่วมมือและทุ่มเทกำลังสติปัญญา ความสามารถ เพื่อความเจริญก้าวหน้าขององค์กร เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ต่างก็มีความรัก และความผูกพันกับองค์กรเป็นทุกเดิมอยู่แล้ว ซึ่งก็เช่นเดียวกับชุมชนที่เขามีความผูกพันกับพื้นที่บ้านเกิดเมืองนอนของเขา เขาย่อมรักถิ่นฐานของเขาเช่นกัน ดังนั้น ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และผู้ตาม (ครู ประชาชน) ไม่มีการประสานร่วมมือกัน ควรตระหนักร่วมกันในการเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าว ผู้บริหารมีหน้าที่ใช้กลยุทธ์ในการสร้างบรรยากาศ ในองค์กร และสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ให้เกิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเป็นวัฒนธรรมในการทำงาน เมื่อบุคคลมีโอกาสดแสดงความสามารถในศักยภาพของตนร่วมกำหนดเป้าหมาย หรือร่วมตัดสินใจในการทำงาน ย่อมจะทำให้ เกิดการผูกมัดในเชิงจิตวิทยา (psychological commitment) และจะเป็นพลังใจให้เกิดความกระตือรือร้น ให้ภารกิจบรรลุเป้าหมาย มากไปกว่านั้นและจะเป็นผลให้องค์กรมีการพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าต่อไป ผลของการมีส่วนร่วม การเปิด โอกาสให้มีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสาร กำหนด ปัญหาและความต้องการของตนเองและการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ถ้าหากสามารถบริหารการมีส่วนร่วม ได้อย่างเหมาะสมแล้ว การบริหารงานก็จะเกิดผลดีมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้าม หากเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมมากจนเกินไป ก็จะทำให้เกิดข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะหลากหลาย จนเกินขอบเขต ซึ่งจะทำให้การบริหารงานขาดประสิทธิภาพ ท้ายที่สุดจะไม่สามารถดำเนินการอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน

จากผลการศึกษาข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ใช้ศึกษาทั้งหมดนี้ ทำให้พบว่าการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ มีแบบแผนของการมีส่วนร่วมปรากฏชัดเจนจากกลุ่ม ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาในขั้นตอนสำคัญของ กระบวนการมีส่วนร่วม คือ กลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน และโรงเรียน ในการบริหารจัดการศึกษาแตกต่างกัน แต่ก็คล้ายคลึงกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความเหลื่อมล้ำกันทางสังคม และเกี่ยวกับอำนาจและทรัพยากรที่กลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่ม ในชุมชนมีอยู่ โดยอำนาจในที่นี้ หมายถึง อำนาจที่มีสิทธิ์ที่จะดำเนินการตามที่ทางราชการมอบให้ เช่น ผู้บริหาร โรงเรียน ประธานคณะกรรมการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่มิอำนาจจากการยอมรับ ของประชาชน เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือว่ามีอำนาจ และทรัพยากรมากที่สุดในชุมชน เพราะนอกจากจะมีอำนาจแล้ว ยังมีทรัพยากรที่แฝงมากับอำนาจ เช่น งบประมาณ หน้าที่ในการจัดการ

คณะทำงาน และบารมีในการเป็นผู้ที่ทางราชการ หรือคนในชุมชนยอมรับทำให้มีบทบาทมากในชุมชนในการเป็นผู้กำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนรวมไปถึงการคิดริเริ่มดำเนินการ และกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ ส่วนกลุ่มผู้ที่มีอำนาจ และทรัพยากรปานกลาง คือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะครู และกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้บ้าง สามารถเสนอความคิดเห็นที่เป็นจริงเป็นจังต่อกลุ่มผู้ที่มีอำนาจมากในชุมชนได้โดยตรง แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน กลุ่มผู้ที่มีอำนาจ และทรัพยากรน้อยที่สุดในชุมชน คือ ผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ซึ่งจะมีบทบาทเป็นผู้ตาม และผู้รองรับคำสั่งมากกว่าการเป็นผู้นำ หรือผู้เสนอแนะความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดใดในชุมชน คุณสมบัติที่แตกต่างกันของกลุ่มบุคคลในชุมชน รวมทั้งความแตกต่างกันในเรื่องอำนาจและทรัพยากร ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคกันในชุมชนและเชื่อมโยงมาสู่แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีแบบแผนการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในกลุ่มบุคคล คือ มีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ในการมีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่ม แต่ละฝ่าย ซึ่งแต่ละกลุ่ม คือ กลุ่มคณะบุคคลในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน คณะครู ผู้บริหาร โรงเรียน ปรธานคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนทั่วไป และแต่ละฝ่าย คือ ฝ่ายชุมชนและฝ่ายโรงเรียน ซึ่งแม้จะมีข้อมูลตรงกันจากกลุ่มของผู้มีส่วนร่วมว่าประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามาก แต่ก็เป็นการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนที่โรงเรียนต้องการให้เข้ามามีส่วนร่วม และร่วมในส่วนที่คณะบุคคลในชุมชนสามารถจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ คือ การร่วมในกิจกรรม ที่โรงเรียนดำเนินการนอกเหนือจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งทุกกลุ่มบุคคลถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของคณะครู และจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมเหลื่อมล้ำกัน เช่น ผู้มีอำนาจและทรัพยากรมาก เช่นกลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป ก็จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในลักษณะของผู้ร่วมงาน หรือผู้ให้การสนับสนุน จากลักษณะและความเหลื่อมล้ำกันในบทบาทของการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มในชุมชน บทบาทของชุมชน และโรงเรียนที่เหลื่อมล้ำกันนี้เอง การมีส่วนร่วมนั้นต้องอาศัยผู้นำที่สามารถดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมได้ ประชาชนที่มีอำนาจและฐานะต่างกัน บทบาทของการมีส่วนร่วมก็ต่างกันไปด้วย เช่น ประชาชนทั่วไปสามารถเข้ามามีส่วนร่วมขั้นสูงสุดได้ในระดับขั้นปลอบใจ (placation) เป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน (degree of tokenism or partial participation) สำหรับผู้มีอำนาจสูงในชุมชนและเสมอภาคกันระดับหัวหน้าหน่วยงาน เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จะพูดคุยกันกันในระดับบนถึงขั้นหุ้นส่วน (partnership) ถึงขั้นอำนาจผ่านตัวแทน (delegated power) เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสถานศึกษา

คณะกรรมการวัด เป็นต้น อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ต้องการมีส่วนร่วม ดังที่ได้กล่าวเอาไว้แล้วว่า การมีส่วนร่วมนั้นขึ้นอยู่กับกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หากเป็นกิจกรรมที่มีเจ้าภาพอยู่แล้ว ประชาชนในภาคอื่นๆ จะเข้ามารับฟังข่าวสาร (informing) ผู้นำฝ่ายอื่นให้คำปรึกษา (consultation) ในการดำเนินกิจกรรมนั้น ส่วนกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมพิเศษ เกี่ยวเนื่องกับกับประชาชนทุกคน กิจกรรมต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง (ซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อย) ทุกภาคส่วนจะเข้ามาปรึกษาหารือกันถึงขั้นควบคุมโดยประชาชน

โดยทั่วไปแล้วกลุ่มของการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยกเว้นจะมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของบุคคลที่มีส่วนร่วม เช่น การเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนที่มีตำแหน่งสำคัญ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็จะทำให้บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจากเดิมเป็นผู้ที่มีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบบางส่วนเปลี่ยนบทบาทของตนเองเป็นแบบการมีส่วนร่วมแบบเต็มๆ ในขณะที่ผู้นำชุมชนที่ออกจากตำแหน่งก็เปลี่ยนแปลงบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างเต็มๆ เป็นการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน หรือการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ แต่โอกาสที่ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนจะเปลี่ยนแปลงบทบาทการมีส่วนร่วมของตนเองจากการมีส่วนร่วมแบบชายขอบเป็นการมีส่วนร่วมแบบเต็มๆ หรือการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงสถานะของตนในชุมชนนั้นมึ้น้อยมากแต่ก็นับว่าเป็นสิ่งปกติ เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นทั้งกระบวนการทางสังคมและกระบวนการกลุ่ม ที่จำเป็นต้องมีบทบาทของคนในกลุ่มทั้งการเป็นผู้นำ และผู้ตาม แต่อย่างไรก็ตามโดยหลักการของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว ในฐานะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็กลุ่มบุคคลใดควรมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาของชุมชน โดยเท่าเทียมกันคือ มีโอกาสเข้าร่วมโดยมีสิทธิ และศักดิ์ศรีที่จะเสนอความคิดเห็น ร่วมดำเนินการ และร่วมเป็นเจ้าของงาน โดยเท่าเทียมกัน โรงเรียนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของโรงเรียนทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้มากที่สุด ทั้งในฐานะโดยตรงที่เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนทั่วไป ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียจากระบบการจัดการศึกษาในโรงเรียน

กลุ่มของการมีส่วนร่วมที่พบจากปรากฏการณ์ในชุมชนนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นเหมือนคำอธิบายอย่างหนึ่งที่บ่งบอกว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษาในชุมชนยังคงเป็นการมีส่วนร่วมที่แต่ละคนในชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งจากการศึกษาอาจสรุปได้ว่า ลักษณะ โครงสร้างทางสังคมไทย รวมถึง

เงื่อนงำทางสังคมของชุมชน และโรงเรียนล้วนเป็นสิ่งที่กำหนดแบบแผน กลุ่มการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนให้มีความเหลื่อมล้ำกันกันในทางปฏิบัติ ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปที่เป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลกลุ่มอื่นๆ ที่มีอำนาจและทรัพยากรมาก ซึ่งจากการศึกษาพบว่ากลุ่มคนนี้ได้ถูกจัดให้เข้ากลุ่มหรือถูกทำให้เข้าใจว่าตนเองอยู่ในกลุ่มที่ไม่มีความรู้ในเรื่องการจัดการศึกษาในโรงเรียน และไม่มีความสามารถใดใดที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างเท่าเทียมกับบุคคลกลุ่มอื่นๆ ได้ ซึ่งถ้าจะพัฒนาให้การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีบทบาทสำคัญมากขึ้นหรือมีการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันไม่เหลื่อมล้ำกันอย่างเป็นอยู่ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกระจายอำนาจทั้งอำนาจในการปกครองและอำนาจในการจัดการศึกษาที่เป็นจริงเป็นจัง และต้องสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการทำงานร่วมกันระหว่างข้าราชการกับประชาชนให้มีจิตสำนึกในสิทธิและหน้าที่ ที่แต่ละฝ่ายมีอยู่เท่าเทียมกันให้ชัดเจน โดยที่ระบบราชการต้องตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทในการพัฒนาของประชาชนในการที่จะกระจายอำนาจเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน

จากปัจจัย เงื่อนงำ และระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มคน ในการบริหารสถานศึกษา ขึ้นพื้นฐาน แนวทางแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา ผู้วิจัยเสนอแนวทางในการบริหารสถานศึกษาตามขอบข่ายงานบริหาร 4 งานดังนี้

แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านงานบริหารวิชาการ

จากข้อมูลภาคสนาม พบว่าชุมชนและผู้ปกครองนักเรียนไม่ค่อยเสนอตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารวิชาการ หรือแม้แต่เสนอแนะให้โรงเรียนปรับปรุงบางสิ่งบางอย่างในโรงเรียนให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ เพราะเขาเห็นว่าหน้าที่ในการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นของครู หากผู้ปกครองนักเรียนแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะอะไรไปเกรงว่าจะไม่ถูกต้องตามหลักการของครู เพราะครูมีหลักการสอนที่เรียนมาโดยเฉพาะ เช่น ผู้ปกครองนักเรียนคนหนึ่งกล่าวว่า “...ครูเขาเรียนมา ครูเขารู้ เราสอน เราเห็นหนังสือเรียนแล้ว ให้ครูเขาสอนจะดีกว่า อย่างเลขเราทำไม่เป็น...” ปัญหาผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะระดับการศึกษาของผู้ปกครองนั่นเอง ส่วนในด้านวิทยากรท้องถิ่นก็มาจากโรงเรียนที่เชิญมาสอน เช่น วิชาอาชีพในท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้มาจากของเสนอของชุมชน และผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เห็นว่า

เป็นเพราะคนส่วนมาก คือ ชาวบ้าน ไม่รู้ว่าจะเสนอแนะให้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนอย่างไร เพราะผู้ปกครองของนักเรียน และชาวบ้านจะรู้เพียงว่า มีโรงเรียนอยู่ในชุมชน และมีครูที่จะสอน ให้นักเรียนรู้หนังสือ ดังที่ท่านได้กล่าวว่า “...ชาวบ้านไม่รู้เรื่องว่าโรงเรียนจะจัดการเรียน การสอนอย่างไร เขารู้แต่ว่ามีโรงเรียน และมีครูสอนเท่านั้น เขาอาจคิดเพียงอย่างเดียวว่าให้โรงเรียน จัดการไปเลย และวัดว่าลูกอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นหรือเปล่า...”

นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมโดยการมาประชุม เช่น ประชุมผู้ปกครอง ประชุม คณะกรรมการสถานศึกษา รวมถึงการพบปะพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งหมายถึงการพบกัน โดยไม่มีการนัดหมายล่วงหน้า เมื่อคุยกันแล้วมีจังหวะเหมาะสม ทางผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน หรือคณะครูก็จะพูดคุยกันเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของโรงเรียน การพัฒนาโรงเรียน การเรียนของ ลูก หรือความประพฤติของเด็กในชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนมักจะถือโอกาสมาพูดคุยกับครูที่ตนเอง สนับสนุนคุ้นเคยในเรื่องการเรียนของลูก การเตรียมการจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเรียนที่ครูให้เด็ก นำมาฝึกภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของครูมากกว่าที่จะแสดง ความต้องการของผู้ปกครองนักเรียนว่าต้องการให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ลูกอย่างไร ลักษณะ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนทั่วไปที่มีต่อโรงเรียนนี้จะพบว่า ส่วนใหญ่ จะเป็นการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในด้านการบริจาคเงิน การช่วยเหลือ โรงเรียนทางด้าน แรงงานมากกว่าการเข้ามามีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ

การบริหารงานวิชาการ เป็นงานบริหารที่สำคัญ โดย Smith (1961 อ้างใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2543) ให้นิยามถึงความสำคัญถึงร้อยละ 40 เนื่องจากงานบริหารวิชาการเป็นหัวใจ ของการจัดการศึกษา เกี่ยวข้องกับ 1) การวางแผนการบริหารงานวิชาการได้แก่ สร้างความตระหนัก ศึกษาวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการ กำหนดขอบข่ายภารกิจงาน การจัดทำแผนงาน วิชาการนำแผนไปปฏิบัติ ประเมินผลวิเคราะห์ผลจากการประเมินและพัฒนางานวิชาการ 2) การจัดการเรียนการสอนได้แก่ สร้างความตระหนักศึกษาวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหา ความต้องการ วางแผน และดำเนินการ จัดการเรียนการสอนจัดทำแผนการเรียน การจัดการเรียน การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการสื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยีและแหล่งการเรียนรู้ การส่งเสริมงานวิจัย เพื่อพัฒนา การพัฒนาการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ การจัดกิจกรรมพัฒนา ห้องสมุดห้องปฏิบัติการ ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมการพัฒนาสู่ความเป็นเลิศของนักเรียนที่มี ความสามารถพิเศษ และช่วยเหลือนักเรียนด้อยโอกาส 3) การนิเทศการศึกษา ได้แก่ สร้างความ ตระหนัก ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาความต้องการ วางแผนจัดทำโครงการนิเทศภายใน ดำเนินการ นิเทศภายใน ตามโครงการ ประเมินผลโครงการ รวมทั้งการประกันคุณภาพภายใน (สำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) เมื่อพิจารณาถึงวิถีชีวิตชุมชน พบว่าประชาชนในชุมชน มีฐานะค่อนข้างยากจน และมีความเข้าใจในเรื่องการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย ตามข้อค้นพบใน ส่วนของเงื่อนไข ทางเศรษฐกิจ และด้านความรู้ รวมทั้งเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี การเมืองการปกครอง การกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารวิชาการจึงเป็นเรื่องยาก สำหรับประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมในด้านการบริหารวิชาการที่มีข้อจำกัด ประชาชนควรเข้ามา มีส่วนร่วมในด้านการรับรู้ และสนับสนุนการบริหารงานวิชาการ ยกตัวอย่างเช่น รัฐกำหนดให้ สถานศึกษาจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน โดยให้มีหลักสูตรท้องถิ่น การดำเนินการเพียงลำพังของ สถานศึกษาคงสำเร็จได้ยาก เนื่องจากอาจไม่ได้รับความสนใจจากประชาชนในชุมชน การดำเนินงานในเรื่องนี้ ทางสถานศึกษาจะต้องวางแผนร่วมกับผู้นำชุมชน และศึกษาข้อมูลชุมชน ถึงภูมิรัฐ ภูมิปัญญาที่มีในชุมชน และถามความต้องการของชุมชน โดยผ่านผู้นำ และคณะกรรมการ สถานศึกษา การดำเนินการเช่นนี้จะทำให้ทราบว่าสิ่งใด ภูมิปัญญาใดที่ชุมชนต้องการอนุรักษ์ และต้องการให้ดำรงอยู่ เมื่อผู้นำชุมชน ได้ตกลงตัดสินใจดำเนินการ ทางโรงเรียนควรเป็นผู้จัดทำ หลักสูตร การวัดและประเมิน กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ และประสานงานไปยัง ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเชิญมาเป็นวิทยากร หรือนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ จากการที่ผู้นำได้ร่วมวางแผน และ ตัดสินใจ ผู้นำชุมชนก็จะบอกให้ชาวบ้านได้รับรู้ และเน้นย้ำให้ผู้รู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ให้ความร่วมมือ เป็นต้น ทั้งนี้ผู้นำชุมชน ประชาชนด้วยกันจะเข้าใจ และทราบความเป็นอยู่ของคน ในชุมชนถึงความพร้อมของคน ความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ประชาชนก็จะเข้ามาสนับสนุน การดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ดังเช่นปราชญ์ชาวบ้าน ที่จะสนับสนุนการเป็นวิทยากร ให้ความรู้ กับนักเรียน จากความสำคัญของงานนี้เอง ที่ผู้นำชุมชน ได้ตัดสินใจร่วมกับสถานศึกษา ประชาชน จึงไม่ต่อต้าน และพร้อมให้การสนับสนุน ทั้งนี้ชาวบ้านจะสื่อสารกันได้ดีกว่าทางสถานศึกษา ดังนั้น นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน ครู ต้องช่วยสื่อสารประสานงานให้งานนั้น ประสบผลสำเร็จ

แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านงานบริหารทั่วไป

การมีส่วนร่วมในด้านการบริหารทั่วไป ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่เด่นชัด คือ การพัฒนา อาคาร สถานที่ และบริเวณโรงเรียน และการร่วมในกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น หรือให้ การสนับสนุนการทำงานต่างๆ ไปของทางโรงเรียน โดยการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ของชุมชน เป็นสิ่งที่ทางชุมชนปฏิบัติต่อทางโรงเรียนมานาน จากการสนทนากลุ่มคณะครู และคณะกรรมการ สถานศึกษาถึงความร่วมมือของประชาชนในการจัดกิจกรรมมีโรงเรียน ครูท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...ผู้ปกครองนักเรียนให้ความร่วมมือมากขึ้น เพราะผู้ปกครองให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน เมื่อทางโรงเรียนขอความร่วมมือแล้วจะได้รับความร่วมมือตลอดโดย...”

จากการสนทนากลุ่มดังกล่าวสนับสนุนลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นที่ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน และเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อทางโรงเรียนต้องการและร้องขอ ซึ่งก็มักจะเป็นเรื่องของการมาร่วมกิจกรรมของโรงเรียน การบริจาคมากกว่ากิจกรรมในลักษณะอื่น ดังความเห็นผู้ปกครองนักเรียนจากการสนทนากลุ่มว่า “...โรงเรียนก็ไม่ค่อยขออะไรมา อย่างมากก็ขอจัดตั้งจัดตั้งองค์ผ้าป่า ขอบริจาคจัดงานกีฬา กีฬากลุ่มปีละครั้ง ขอบริจาคเงิน ขนมน ของขวัญรางวัลในการจัดงานวันเด็ก ...” ในด้านครูที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานกล่าวไปในทางเดียวกันว่า “...ทางโรงเรียนจะต้องรู้จักจังหวะในการขอความร่วมมือ เช่นช่วงฤดูทำนา โรงเรียนก็ไม่ควรที่จะไปรบกวนชาวบ้าน ชาวบ้านหาเช้ากินค่ำ เขาลำบากอยู่แล้วสิ่งที่ทางโรงเรียนดำเนินการเป็นการดำเนินการที่สืบมาหลายยุคหลายสมัย ชาวบ้านเขาจะรู้ว่า ถ้าถึงงานวันเด็ก เขาก็จะบริจาคเพียงโรงเรียนบอกให้เขาทราบ งานกีฬา ซึ่งเหล่านี้เป็นงานประจำปี...” นอกจากนี้ หากเป็นการจัดงานใหญ่ๆ เป็นกรณีพิเศษเพื่อระดมทุนหรืองานเฉลิมฉลอง เช่น เฉลิมฉลองอาคารเรียน จะมีการจัดประชุมใหญ่ร่วมกับประชาชนในชุมชน โดยผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เพื่อที่จะอาศัยคนในชุมชนในการไปบอกบุญเครือข่ายต่างหมู่บ้านมาร่วมงานบุญตามประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมา

การบริหารทั่วไป มีน้ำหนักความสำคัญถึงร้อยละ 35 รองจากบริหารงบประมาณ ตามแนวคิดของ Smith (1961 อ้างใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2543) มีขอบข่ายภารกิจ ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และแนวคิดของ อุทัย บุญประเสริฐ (2543) และงานวิจัยของ กมล สูดประเสริฐ (2544) ดังนี้

- 1) การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ 2) การประสานงานและการพัฒนาเครือข่ายการศึกษา 3) การวางแผนการศึกษาได้แก่ แผนพัฒนาการศึกษาหรือแผนกลยุทธ์ แผนพัฒนาการศึกษาประจำปีและแผนปฏิบัติการประจำปี 4) งานวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายและแผน
- 5) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร 6) การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน 7) งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 8) การดำเนินงานธุรการ การเงิน การคลัง และพัสดุ 9) การอำนวยความสะดวกด้านบุคลากร 10) การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม 11) การจัดทำสำมะโนผู้เรียน 12) การรับนักเรียน 13) การจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา 14) การอำนวยความสะดวกและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย 15) การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา
- 16) การทัศนศึกษา 17) การส่งเสริมกิจการนักเรียน 18) การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา

19) การส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา 20) งานประสานราชการกับส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น 21) งานกำกับดูแลสถานศึกษา (ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงาน) และ 22) การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน เมื่อพิจารณาจากภารกิจการบริหารทั่วไป ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารได้มาก อาทิ การการดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมกิจการนักเรียน งานประสานราชการกับส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ในที่นี้ผู้วิจัยยกตัวอย่างการดำเนินงานทั่วไป ด้านการการดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ดังนี้

การการดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม จากแนวทางการบริหารที่สอดคล้องเหมาะสมกับกับชุมชนบ้านป่าก่อย จะเห็นได้ว่า กลุ่มศาสนา สถานศึกษา และชุมชน เป็นองค์ประกอบของชุมชนที่แยกกัน ไม่ออกถือเป็นสถาบันของชุมชน สามกลุ่มนี้การบริหารงาน ของแต่ละฝ่ายงาน จะสำเร็จได้อาศัยความสัมพันธ์ที่ดี เมื่อมีความสัมพันธ์ที่ดีการดำเนินการใดๆ ผู้นำสามฝ่ายจะช่วยเหลือกัน ผลักดันดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมมากหรือน้อย ตามลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายของงาน ความสำคัญของงานที่เกิดขึ้นจากสนามวิจัย ในประเด็นนี้ คือ การโรงได้เกษียณอายุราชการ ทำให้สถานศึกษาขาดแคลนกำลังคน ในการดูแลอาคารสถานที่ และความปลอดภัยของสถานศึกษา ในการนี้ผู้นำสถานศึกษาได้แจ้งปัญหาและความจำเป็นให้กับผู้นำชุมชน ได้รับทราบรับรู้ รวมทั้งปรึกษาขอความสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัด ถึงวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งทางออกของการหาวิธีมีหลายวิธีการ เช่น จ้างคนมาดูแลเป็นครั้งคราว เช่น การตัดหญ้าสนามโรงเรียน การซ่อมบำรุงอาคารที่ชำรุด ทั้งนี้ ขึ้นกับปัญหาที่เกิดขึ้น หรือการดูแลความปลอดภัยยาม ค่ำคืน เมื่อผู้นำสถานศึกษา ได้หารือกับผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนจะชี้ทางออกในการดำเนินการ เช่น การดูแลความปลอดภัยยามค่ำคืน ผู้นำชุมชนอาจให้ อปพร. (อาสาสมัครป้องกันพลเรือน) หมู่บ้านมาช่วยตรวจตราความปลอดภัยของสถานศึกษายามค่ำคืน การตัดหญ้าสนามอาจจ้างคนในชุมชนมาตัดเป็นครั้งๆ ไป เป็นต้น หากผู้นำชุมชน ไม่ให้ความสำคัญในปัญหาเหล่านี้ เจ้าอาวาสเป็นผู้นำศาสนาที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ และมีความศรัทธา ท่านเจ้าอาวาส ท่านจะบอกให้ผู้นำชุมชนนั้น ได้ดำเนินการแก้ปัญหา ในกรณีที่ปรากฏในสนามวิจัย สถานศึกษามีโครงการเร่งด่วนในการปรับปรุงภูมิทัศน์สถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้ รองรับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน) ทางโรงเรียนได้หารือไปยังผู้นำชุมชน และเจ้าอาวาสวัด มีความเห็นภายใต้ข้อจำกัดของงบประมาณ โดยการขอความอนุเคราะห์ดินจากกำนัน (ซึ่งกำนันมีธุรกิจค้าดิน) เพื่อมาถมที่ และปลูกหญ้าจัดสวนหย่อม ปรับภูมิทัศน์ให้สวยงามให้นักเรียนได้ออกกำลังกายในสวน และพักผ่อนหย่อนใจ ในเวลาพัก ทางสถานศึกษาได้รับ

การแนะนำให้ทางโรงเรียนทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังกำนัน กำนันได้ให้การอนุเคราะห์
 ครุและคณะกรรมการสถานศึกษาดำเนินการประสานงานไปยังกำนันเป็นระยะๆ เวลานั้นนานวัน
 กำนันยังไม่นำดินมาให้ทางโรงเรียน ทางโรงเรียนจึงปรึกษาเจ้าอาวาสอีกครั้ง โดยบอกความจำเป็น
 ว่าหากไม่ได้ดินในวันสองวันนี้ การปลูกหญ้า จัดต้นไม้ จะไม่ทันกาล เจ้าอาวาสท่านก็ประสานด้วย
 ตนเองทางโทรศัพท์ เพียงครั้งเดียว วันรุ่งขึ้น กำนันก็ให้ลูกน้องนำดินมาให้มากพอที่จะจัดสวน
 ขนาด 200 ตารางวาได้ นั่นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดีนั้นช่วยในการบริหารสถานศึกษาได้
 อย่างมากตามความสำคัญของงานนั้นๆ ภายใต้การพิจารณาตามเงื่อนไขที่ได้เสนอไว้ในภาพที่ 19

การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การระดมทุนนี้เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะทั้งทางสถานศึกษา
 ชุมชน และวัด ต่างต้องการระดมทุนเพื่อพัฒนาองค์การของตน เช่น วัดต้องการทุนทะนุบำรุงศาสนา
 ชุมชนต้องการทุนเพื่อพัฒนาวิชาชีพให้กับประชากร สถานศึกษาต้องการทุนในการพัฒนาสถานศึกษา
 ในการบริหารงานส่วนนี้ ผู้นำสถานศึกษาจะต้องชี้แจงความจำเป็น และความสำคัญของการระดมทุน
 ให้กับผู้นำอีกสองฝ่ายได้รับทราบปัญหา โดยใช้ทักษะการสื่อสาร และความสัมพันธ์ที่ดี เมื่อตกลง
 พร้อมใจกันได้แล้วทั้งสามฝ่ายจะร่วมกันวางแผน และตัดสินใจถึงวิธีการระดมทุน เช่นการจัดงาน
 คิษย์เก่า โดยอาศัยช่วงเวลาอันเหมาะสม เช่น เทศกาลปีใหม่เมือง (ด้วยช่วงนี้ชาวบ้านว่างจากการทำนา
 คิษย์ ชาวบ้านที่ออกไปทำงานต่างจังหวัดจะกลับมาบ้านเพื่อขอพรรดน้ำดำหัวพ่อ แม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตน
 นับถือ ตามจารีต ประเพณี) โดยภาคเข้ามีพิธีทางศาสนา ภาคบ่ยทอดผ้าป่าสามัคคี ภาคค้ามีงานเลี้ยง
 สังสรรค์ เมื่อดำเนินตามแผนที่ได้เสนอตามตัวอย่างนี้ ภาคเข้าโรงเรียนก็จะรับงบประมาณจาก
 การร่วมพิธีทำบุญทางศาสนา ภาคบ่ยได้รับงบประมาณจากการทอดผ้าป่า ภาคค้า ได้รับงบประมาณ
 จากการขายบัตรงานเลี้ยงสังสรรค์ การจัดงานลักษณะที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ ต้องใช้กำลังคนมาก ดังนั้น
 จะเห็นได้ว่าเมื่อลักษณะงานที่สำคัญ ยิ่งใหญ่ ผู้นำสามฝ่ายจะดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมมาก เพื่อ
 การเตรียมงาน คณะครู กรรมการสถานศึกษา จะทำหน้าที่ประสานงาน และดำเนินงาน เช่น ติดต่อ
 คิษย์เก่า ประสานหัวหน้าเขตหมู่บ้านถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงาน จัดพิมพ์ซองผ้าป่า
 ประสานงานจะหน้าบัตรงานเลี้ยงสังสรรค์ เป็นต้น ส่วนผู้ปกครอง และประชาชน จะเป็นฝ่าย
 สนับสนุนให้งานนั้นสำเร็จตามเป้าหมาย เช่น ช่วยบอกบุญต่อๆ กันไป ช่วยนำบัตรงานไปจำหน่าย
 ให้กับเพื่อนร่วมรุ่น หรือคนรู้จัก ช่วยสนับสนุน การทำบุญทอดผ้าป่า ซื่อบัตรงานสังสรรค์ เป็นต้น

แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านงานบริหารบุคคล

ด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารงานบุคคล ผู้มีบทบาทมาก คือ ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษา ส่วนมากแล้วจะเป็นในเรื่องของการสร้างความสัมพันธ์ และการสร้างขวัญกำลังใจครู เช่น การย้ายเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ราชการของครู ผู้นำชุมชนจะเข้ามาแสดงความยินดี และแนะนำชุมชนให้ครูผู้มาใหม่ได้ทราบ และอำนวยความสะดวกกับครูในการพักอาศัยอยู่ในชุมชน บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนกับโรงเรียนดังกล่าวมานี้ สอดคล้องกับการบอกเล่าของผู้นำชุมชนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายที่สังเกตเห็นว่าการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนจะเป็นการประสานงานคน เช่น ประสานหัวหน้าเขตในการเชิญชวนประชาชนเข้ามาร่วมทำงานของส่วนรวม ที่ว่า "...ลูกบ้านเขาเชื่อฟังพ่อบ้าน เวลาวัดมีงาน โรงเรียนมีงาน พ่อหลวงเขาก็จะมาประสานหัวหน้าเขต ว่าจะให้ชาวบ้านทำอะไรบ้าง..." จากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านจะเข้ามาประสานกับครู ผู้บริหาร โรงเรียนอยู่อย่างสม่ำเสมอ และทางโรงเรียน ก็อาศัยผู้นำ ซึ่งเป็นผู้มีบารมีในชุมชนช่วยในการประสานคน ดึงคนเข้ามามีส่วนร่วม และ โรงเรียนจะเชิญผู้นำชุมชนมาร่วมงานต้อนรับครูใหม่ เลี้ยงส่งครูเก่าอยู่เสมอ และเป็นตัวแทนชุมชนในการต้อนรับกล่าวอวยพร ดังนั้น ด้านการบริหารงานบุคคลผู้นำจึงมีบทบาทมาก และครูเองก็มีความเกรงใจในผู้นำชุมชนด้วยเช่นกัน

งานบริหารงานบุคคล ตามภารกิจการบริหารด้านงานบุคคลนี้ ชุมชนไม่อาจจะเข้ามามีส่วนร่วมทุกภารกิจ เช่น การสรรหาบรรจุแต่งตั้ง งานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ การลาศึกษาต่อ การเปลี่ยนสภาพทางวิชาชีพ เป็นต้น สิ่งที่ชุมชนสามารถเข้ามาบริหารได้ เช่น การส่งเสริม และการยกย่องเชิดชูเกียรติ การให้ความเห็นชอบเรื่องการย้ายข้าราชการครู อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีอำนาจในการประท้วง หรือขับไล่ข้าราชการครู ผู้ประพฤติมิชอบได้ ซึ่งปรากฏตามข่าวโดยทั่วไป แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมวินัยข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา และการดำเนินการทางวินัย และการลงโทษข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ตามวิถีของประชาชน ในด้านนี้จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ที่ดี มีความสำคัญมากต่อการบริหาร และการพัฒนา จากปรากฏการณ์ชุมชนเมื่อทางสถานศึกษามีข้าราชการครูมาบรรจุ หรือย้ายเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ทางสถานศึกษาจะต้องแนะนำข้าราชการครู หรือบุคลากร ที่มาปฏิบัติหน้าที่ใหม่ให้กับผู้นำชุมชน และประชาชนได้รับทราบ โดยแจ้งแบบไม่เป็นทางการก่อน จากนั้นทางสถานศึกษาจะร่วมกับผู้นำชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษา จัดงานเลี้ยงต้อนรับ คณะครูและคณะกรรมการสถานศึกษา จะประสานงานและชื่อเชิญ ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน ทบปดี กำนัน นายกองกิจการบริหารส่วนตำบล หัวหน้าส่วนราชการในท้องที่ เช่น ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลชุมชน (สถานีนอนามัยเดิม) มาร่วมงาน

มีพิธีการทั้งทางวัฒนธรรม ประเพณี คือ การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ในช่วงเย็น เป็นต้น ภาคค่ำจะเป็นงานเลี้ยงรับ ผู้นำชุมชน คหบดี หัวหน้าส่วนราชการ ในชุมชน ผู้ใหญ่ที่ได้รับเชิญ ต่างมาร่วมงาน และกล่าวต้อนรับตามพิธีการที่ได้วางแผนไว้ จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจในการดำเนินงานเกิดขึ้นจากผู้นำ ส่วนการดำเนินการและการประสานงานจะเป็นหน้าที่ของครูและคณะกรรมการสถานศึกษา ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปัญหา และความสำคัญของ เป็นสำคัญ ยกตัวอย่างจากปรากฏการณ์ที่พบ เช่น ปัญหาความขาดแคลนครู สืบเนื่องจากครูท่านหนึ่งได้เกษียณอายุราชการตามโครงการเกษียณอายุก่อนกำหนด ณ 30 กันยายน ครูท่านนั้นยังเสียสละสอน และดูแลนักเรียนกระทั่งปิดภาคเรียน ผู้บริหาร โรงเรียนตระหนักในปัญหา และทราบเป็นที่แน่ชัดว่าไม่ได้อัตราตำแหน่งคืน เนื่องจากเป็น โรงเรียนขนาดเล็ก และมีจำนวนครูพอดีเกณฑ์ แต่ไม่ครบชั้นเรียน ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่และมีความสำคัญมากที่ทางสถานศึกษาจะต้องมีครูดูแลให้ครบชั้นและเพียงพอ เขตพื้นที่การศึกษาไม่สามารถช่วยได้ แม้แต่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานก็เช่นกัน เพราะหน่วยงานรัฐบาลทำงานตามนโยบาย และงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด ผู้บริหาร โรงเรียนจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ต้องเสนอปัญหานี้ต่อผู้นำชุมชน และผู้นำศาสนา ถึงความร่วมมือในการบริหารงานบุคคลที่จะแก้ไขปัญหา ชุมชนแก้ไขปัญหาโดยจ้างครูเพิ่ม โดยครูที่จ้างเป็นคนในท้องถิ่นที่ตนเอง ซึ่งครูที่จ้างมีใบประกอบวิชาชีพครูตามข้อกำหนดของคุรุสภา ค่าจ้างต่ำกว่าวุฒิการศึกษามาก เพียง 5,000 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ ก็เพราะผู้นำชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานบุคคล ด้วยความสัมพันธ์กับลูกบ้าน จึงสามารถเจรจา หากครูมาสอนได้ รวมทั้งงบประมาณในการจ้างครูด้วย นอกจากนี้ยังมีการวางแผนการบริหารงานบุคคลโดยให้มีครบชั้น โดยการระดมทุน เป็นประจำทุกๆ ปี ซึ่งจะกล่าวในการบริหารงบประมาณต่อไป

แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านงานบริหารงบประมาณ

การบริหารงานงบประมาณ พบว่า ส่วนใหญ่ชุมชนจะไม่ก้าวเข้าด้านการใช้งบประมาณของสถานศึกษา การดำเนินการในการบริหารงบประมาณระบบการเงินการบัญชี ดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการ ซึ่งเป็นครู 3 ท่าน โดย 1 ใน 3 เป็นผู้บริหาร โรงเรียน เป็นผู้ถือบัญชีเงินฝาก และมีอำนาจถอนเงินงบประมาณมาใช้ในการดำเนินการจัดการศึกษา อย่างไรก็ตามคณะกรรมการสถานศึกษา จะเข้ามามีส่วนร่วมในการรับทราบรับรู้ในการใช้จ่ายงบประมาณ และร่วมเป็นคณะกรรมการในการตรวจรับพัสดุที่ทางโรงเรียนจัดซื้อ และชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริจาคเงินให้กับทางโรงเรียนเพื่อการใช้งานในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ทางโรงเรียนจะแจ้งรายรับรายจ่ายให้ชุมชนทราบในที่ประชุมหมู่บ้านหรือไม่ก็ชี้แจงให้คณะกรรมการสถานศึกษาได้รับรู้รับทราบ

งานบริหารงบประมาณ โรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาเรื่องงบประมาณไม่เพียงพอต่อการบริหาร เนื่องจากรัฐบาลจัดสรรเงินอุดหนุนให้กับสถานศึกษาตามรายหัวนักเรียน การใช้จ่ายงบประมาณมีมากกว่าการจัดซื้อจัดจ้างเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เช่น ค่าสาธารณูปโภค ค่าใช้จ่ายไปราชการของข้าราชการครู ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับนโยบายเร่งด่วนของหน่วยงานต้นสังกัด หากโรงเรียน ขาดแคลนครูด้วยแล้ว การบริหารงบประมาณจะต้องจัดสรรเงินเพื่อการจ้างครูด้วย ซึ่งการบริหารงบประมาณสามารถจำแนกได้ ดังนี้ 1) งบบุคลากร 2) งบดำเนินงาน และ 3) งบลงทุน ดังนั้นเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับสถานศึกษา สถานศึกษาจะต้องมีการระดมทุนเพื่อให้เพียงพอต่อการบริหารจัดการโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม การระดมทุนจะเกิดขึ้นได้มาจากปัญหา และ ความต้องการใช้งบประมาณของสถานศึกษา ยกตัวอย่างเช่น สถานศึกษามีความต้องการใช้ งบประมาณเพื่อการจ้างครูช่วยสอนเพื่อให้มีครูครบชั้นจำนวน 2 คน คนละ 5,000 บาทต่อเดือน รวม 10 เดือน เป็นเงินทั้งสิ้นที่ใช้ต่อปีการศึกษา 100,000 บาท ปัญหานี้ ผู้นำฝ่ายสถานศึกษาจะต้องหารือกับผู้นำอีกสองฝ่าย คือ ฝ่ายชุมชนและศาสนา ถึงวิธีการระดมทุน โดยชี้ปัญหาให้ผู้นำชุมชน ให้เข้าใจถึงความขาดแคลนครู นักเรียนได้รับผลกระทบ ครูไม่อาจจะดูแลนักเรียนได้ทั่วถึง ผู้นำ ทั้งสามฝ่ายร่วมกันตัดสินใจ และวางแผนในการระดมทุนต่อไป เช่น การจัดผ้าป่าการศึกษาประจำปี เป็นต้น เมื่อผู้บริหารทั้งสามฝ่ายต่างเห็นพ้องต้องกันแล้ว ผู้นำแต่ละฝ่ายก็จะดึงคนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น เจ้าอาวาสบอกบุญไปยังคณะศรัทธา หากฤษ์งามยามดี และกำหนดวัน ผู้นำชุมชนจะแจ้งลูกบ้าน ถึงการจัดงานระดมทุน ส่วนสถานศึกษาซึ่งเป็นเจ้าภาพหลัก คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา ก็จะเป็นฝ่ายดำเนินงาน ประสานงาน กับประชาชน ศิษย์เก่า รวมถึงคบคิด หัวหน้าส่วนราชการ ในชุมชน และนักเรียนประสานไปยังผู้ปกครองด้วยอีกทางหนึ่ง ส่วนผู้ปกครอง ประชาชนในชุมชน เป็นฝ่ายสนับสนุน เช่น ช่วยในการเตรียมงานด้านแรงงาน จัดเตรียมสถานที่ พิธีกรรมต่างๆ และ ช่วยบริจาคทรัพย์ ให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าความสำคัญของงาน ความจำเป็น เป้าหมายที่ต้องการ และลักษณะงาน นั้น มีผลต่อการมีส่วนร่วมโดยผู้นำสามฝ่ายเป็นผู้ดึงคนเข้ามามีส่วนร่วม และจะเห็นได้ว่าแนวทาง ที่ผู้วิจัยเสนอนั้น มีความเหมาะสมกับพื้นที่ คือ ผู้นำควรเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน และ การตัดสินใจ คณะครู กรรมการสถานศึกษา นักเรียน เป็นผู้ดำเนินงานและประสานงาน ประชาชน ผู้ปกครอง เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมาย ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม ความรู้ วัฒนธรรมประเพณี และการเมืองการปกครอง ดังที่ได้เสนอแนวทาง และอธิบายตามภาพที่ 18

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าก้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย อภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต: ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน

จากผลการวิจัยชุมชนบ้านป่าก้อย เป็นชุมชนชนบท เป็นชุมชนปฐมภูมิ อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีวัฒนธรรม ประเพณี ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน ซึ่งตรงกับแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ของ จีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2525 อ้างใน ขบวน พลตรี, 2529) และ สนธยา พลศรี (2545) ที่ว่า ชุมชนเกิดจากกลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมาย หรือข้อบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้ายๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล มีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพา อาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ศาสนา ชุมชน และสถานศึกษา พึ่งพากันโดยอาศัยจารีต ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน มีความเอื้ออาทรต่อกัน นอกจากนี้ ชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นสังคมขนาดเล็กในชนบทที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตได้ ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ชัยนต์ วรรณะภูติ (2536) ที่ว่าชุมชนชนบทมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และมีแบบแผนการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม ซึ่งจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อยนั้น ยังอาศัยธรรมชาติในการประกอบอาชีพ เช่น การหาปลาในห้วยหนอง ลำคลอง บึง การทำนา ที่อาศัยน้ำฝนร่วมกับน้ำระบบชลประทาน วางจากงานเกษตร ชาวบ้านจะประกอบกิจด้านวัฒนธรรม ประเพณี เข้าวัดฟังธรรมคำสอนของพระพุทธรศาสนา หากจำแนกชุมชนบ้านป่าก้อย ตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม แล้วชุมชนบ้านป่าก้อยเป็นชุมชนเกษตรกรรม คือ ชุมชนที่ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2524) และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) จากปรากฏการณ์ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่พบ คือ การดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน ผูกพันกับธรรมชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ประเพณี ประเพณีเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยการดำเนินกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีอาศัยช่วงเวลา เช่น ช่วงเวลาเทศกาลต่างๆ อาทิ เทศกาลปีใหม่เมือง เทศกาลยี่เป็ง เป็นต้น ศาสนาเกี่ยวข้องกับ

ธรรมชาติ โดยเชื่อของประชาชน เช่น การประพาศติ ปฏิบัติตนไม่ดี ไม่เหมาะสม ไม่ถูกต้องตามหลักธรรมศาสนา มัน “จิต” (จิต คือข้อห้าม เป็นความเชื่อที่ห้ามกระทำ) หากกระทำไปแล้วจะมีผลกระทบต่อธรรมชาติ และคนในชุมชน เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดอาเพศ เกิดภัยธรรมชาติ เป็นต้น ประเพณีและธรรมชาติ ก็เกี่ยวเนื่องกัน เช่น ประเพณีปีใหม่มือง การละเล่นสาคน้ำ กระทำในฤดูร้อน เพื่อให้คนนั้นได้คลายร้อน เป็นต้น ประเพณีอื่นๆ เช่น การตานข้าวใหม่ ก็อาศัยธรรมชาติ และศาสนา เป็นวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่พบในสนามวิจัย ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนเป็นชุมชนปฐมภูมิ พึ่งพาอาศัยกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีแบบด้วยกัน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Sorokin and Zimmerman (1929) เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบท กล่าวคือ ความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ อยู่กันเป็นกลุ่มก้อน รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีถือปฏิบัติ และประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต่างจากชุมชนเมืองที่เป็นภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ไม่อาศัยธรรมชาติมากนัก และไม่อยู่กับเป็นกลุ่มก้อน เช่น ชุมชนชนบท

การมีส่วนร่วมของชุมชน จากการศึกษาปรากฏการณ์ชุมชน การดำเนินกิจกรรมของชุมชน เช่น ประเพณีชุมชน ซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบมาจะเห็นว่า ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมทุกภาคส่วนของชุมชน ทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ประชาชน และส่วนราชการในท้องถิ่น เช่น สถานศึกษา โรงพยาบาลชุมชน (สถานีอนามัยเดิม) ด้วยความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่าย มีการประสานงานซึ่งกันและกัน ชุมชนจะแบ่งงานกันทำตามความสามารถ เช่น ผู้นำชุมชนเป็นผู้วางแผน และการตัดสินใจ ผู้เฒ่าผู้แก่ รับผิดชอบด้านเครื่องธรรมไทยทาน ชายฉกรรจ์รับผิดชอบด้านเตรียมสถานที่ ฝ่ายแม่บ้านรับผิดชอบด้านอาหารการกิน ฝ่ายเยาวชนรับผิดชอบด้านการต้อนรับ และการแสดงทางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับทางจิตใจ อารมณ์ ของบุคคลต่อสถานการณ์กลุ่ม ตรงกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ที่ว่าการมีส่วนร่วมนั้นเกิดจาก ความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และความรับผิดชอบ รวมกัน นอกจากนี้แล้วจะเห็นได้ว่าประชาชนในชุมชน ต่างปฏิบัติหน้าที่ของตน โดยไม่ต้องให้ผู้นำนั้นสั่งการในทุกๆ ขั้นตอน แต่ละคน กลุ่มคนจะรู้หน้าที่ ว่าควรทำอะไร อย่างไร ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (structural-functional theory) กล่าวคือ ชุมชนเป็นระบบสังคม บุคคลต่างมีหน้าที่ตาม โครงสร้าง เชื่อว่าสังคมมนุษย์ก็เหมือนกับร่างกายของคนนั่นเอง คือจะประกอบด้วย อวัยวะที่ประสานสอดคล้องกันจำนวนหนึ่ง (หัวใจ ตับ ไต สมออง แขนขา) อวัยวะแต่ละส่วนจะทำหน้าที่อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ดังนั้น อวัยวะจึงเปรียบเสมือนกับ โครงสร้างที่ปฏิบัติหน้าที่อันจำเป็น เช่นเดียวกับกับสังคมมนุษย์ สถาบันสังคมก็เปรียบได้กับอวัยวะต่างๆ แต่ละสถาบันเป็น โครงสร้างอย่างหนึ่ง ทำหน้าที่สนองตอบความจำเป็นของสังคม แจกแจงสิ่งของและบริการ สถาบันครอบครัวทำหน้าที่

เพิ่มสมาชิกใหม่ สถาบันการเมืองทำหน้าที่ป้องกันพลเมืองจากกันและกัน และจากศัตรูภายนอก สถาบันศาสนา ทำหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สถาบันการศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่ อีกรุ่นหนึ่ง (Parson, 1951) ซึ่งก็สอดคล้องกับ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542) ที่กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นั้น เน้นอิทธิพลของกลุ่มหรือ โครงสร้างหน่วยงานที่มีต่อการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานของกลุ่มหรือหน่วยงาน หากกฎระเบียบที่เหมาะสมทำให้สมาชิกในหน่วยงานสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อหน่วยงาน และในขณะเดียวกันสมาชิกในหน่วยงานต้องปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาท ตลอดจนบรรทัดฐาน ค่านิยมของหน่วยงานนั้นๆ อย่างเคร่งครัด

การบริหารสถานศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชน

จากผลการวิจัยวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต: ปรัชญาการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย เสนอการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน แนวทางแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา จากปรากฏการณ์ที่พบในสนามวิจัย โดยมีองค์ประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ ส่วนปัจจัย เงื่อนไข และระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน อภิปรายได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัย

ในส่วนของปัจจัยจะเห็นได้ว่า ชุมชนมีกลุ่มคนอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มศาสนา ชุมชน และสถานศึกษา ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน 3 ฝ่าย ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความสำคัญของงาน ลักษณะงาน และเป้าหมายของงาน โดยผู้นำ 3 ฝ่ายนี้จะเป็นคิงคนและผลักดันคนเข้ามามีส่วนร่วม ความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มคน จึงมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสงี่ยม บำรุงพงษ์ (2553) ที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียน และชุมชน โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน โดยเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ให้บริการวิชาการแก่ชุมชน และสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้กับชุมชนทราบ และงานวิจัยของ อภิสิทธิ์ บุญยา (2553) ที่พบว่า การสร้างความไว้วางใจ และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และงานวิจัยของ Marie (2009) ที่พบว่า การสร้างความสัมพันธ์ที่เชื่อถือได้กับชุมชนมีอิทธิพลในเชิงบวกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษา

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับวิจัยของ Melinda, Fiona, and Neil (2010) ที่พบว่า การมุ่งเน้นการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียน และหุ้นส่วนในชุมชน ประกอบกับความสามารถของบุคลากรใน โรงเรียน ผู้ให้บริการ และเป้าหมายของงาน มีผลต่อคุณลักษณะ และความร่วมมือระหว่าง โรงเรียน และชุมชน

ส่วนที่ 2 เจ็อนใจ

ผลวิจัยยังพบเจ็อนใจที่ต้องพิจารณาด้วยถึงข้อจำกัดต่างๆ ในชุมชนด้วย คือ 1) เจ็อนใจทาง เศรษฐกิจ 2) เจ็อนใจทางสังคม 3) เจ็อนใจทางความรู้ 4) เจ็อนใจทางประเพณี วัฒนธรรม และ วิถีชีวิตชุมชน และ 5) เจ็อนใจทางการเมืองการปกครอง เนื่องจากเจ็อนใจเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง ความพร้อมของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละระดับของการมีส่วนร่วม ซึ่งก็เป็นไป ตามแนวคิด Barnard (1938 อ้างใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2544) ที่การตัดสินใจที่จะกระทำ หรือ การเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผลมาจากการจัดสรรค่านิยมของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540) ได้วิเคราะห์ปัจจัย เจ็อนใจ ที่ส่งเสริม และที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับ โรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑล กรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัย หรือเจ็อนใจที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับ โรงเรียน ประกอบด้วย ปัจจัยทางการเมืองการปกครองได้แก่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองท้องถิ่น กระตุ้นให้นักการเมืองท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับ โรงเรียน ปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรมได้แก่ ลักษณะนิสัยพื้นฐานของสังคมไทย กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนได้แก่ ความศรัทธา ความรู้สึกเป็น เจ้าของ ความเป็นห่วงสวัสดิภาพของบุตรหลาน ความเกี่ยวข้องผูกพันกับ โรงเรียน สถานภาพของ คนในชุมชน ความคาดหวังที่มีต่อโรงเรียนลักษณะนิสัยพื้นฐานของคนในชุมชน เครือข่ายของ ชุมชน ผู้นำชุมชน ความพร้อมของคนในชุมชน การเห็นความสำคัญของตนเอง การเห็นแก่ความ เจริญของส่วนรวม และสอดคล้องกับ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2542) ได้ศึกษาผลการศึกษาของ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เรื่อง การศึกษาในวิถีของชุมชน: รูปแบบและการปฏิบัติ ซึ่งผลของการศึกษาได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาใน 4 ภูมิภาค คือ ภาพรวมรูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาการเรียนรู้ นั้น จะมีปัจจัยที่ที่เป็นเจ็อนใจเก็อนใจคือ สถานการณ์ทางสังคม และปัญหาทางท้องถิ่นบทบาท ของครูและโรงเรียน บทบาทขององค์กรชุมชน รูปแบบการจัดการศึกษา

ส่วนที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน

ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้นำ มีความเหมาะสมในการเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการบริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับ การตัดสินใจ วางแผน และเป็น ที่ปรึกษาในการดำเนินการกิจกรรม หรือ โครงการในการบริหารสถานศึกษา ซึ่งการมีส่วนร่วมโดยตรงนี้เป็นการจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับองค์การของ Hebden and Shaw (1977) เป็นขั้นสูงใน 3 ชั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้เกี่ยวข้องกับงาน (task related participation) หรือการมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) ของคน ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมระดับนี้จะเกี่ยวข้องกับงานหรือกิจกรรมโดยตรง กลุ่มครูคณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน มีความเหมาะสมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และประสานงาน กลุ่มประชาชน และผู้ปกครอง มีความเหมาะสมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา ในการให้การสนับสนุนการดำเนินงานด้านการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย การที่ประชาชน หรือกลุ่มคนในชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในระดับที่ต่างกัน ตามผลของการวิจัยนั้น ก็เนื่องมาจากไม่สามารถที่จะให้คนทุกเข้ามามีส่วนร่วมได้ทั้งหมดทุกคนในทุกระดับของการมีส่วนร่วม เพราะต่างฝ่ายหรือต่างคนต่างมีหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการ จากข้อค้นพบจะเห็นได้ว่า คนในชุมชนมีบทบาทที่ต่างกัน เช่น บทบาทผู้นำ บทบาทผู้ตาม รวมถึงความรู้ความสามารถ และความพร้อมของแต่ละบุคคล เพราะ 1) สังคมเป็นระบบๆ หนึ่ง 2) ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และ 3) ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้น ไว้เสมอ (Parson, 1951) จากข้อค้นพบ ผู้นำ 3 ฝ่ายนั้น มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาด้านการวางแผนและการตัดสินใจ เนื่องจากผู้นำมีอำนาจในการบริหารและการกำหนดนโยบายในการพัฒนาชุมชนของตนเอง อีกทั้งมีอำนาจในการควบคุมประชาชน หรือสมาชิกของหน่วยงานของตน ซึ่งกล่าวได้ว่า ผู้นำมีผู้ตาม ซึ่งกำลังพลของตนที่พร้อมจะให้ความร่วมมือ และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำ ในส่วนของสถานศึกษา คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน มีบทบาทหน้าที่ในการประสานงาน และการดำเนินงาน นั่นก็เพราะสถานศึกษาเป็นเจ้าภาพการดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมต้องอาศัย ผู้ประสานงาน และดำเนินงาน เป็นความรับผิดชอบ เป็นไปตามแนวคิดของ นีรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ตัวอย่างเช่น กิจกรรมระดมทุน ได้รับการตัดสินใจจากผู้นำให้ดำเนินการได้ โดยการผลักดันของผู้นำ ทั้ง 3 ฝ่าย ฝ่ายผู้นำได้วางแผนร่วมกัน ถึงวิธีการดำเนินงาน คณะกรรมการสถานศึกษา ครู และนักเรียน จะทำหน้าที่การประสานงานไปยังประชาชน และผู้ปกครอง ทบทวน ในท้องถิ่น ซึ่งผู้นำแต่ละฝ่ายได้เปิดทาง อำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรม โดยการดำเนินการนั้น ไม่ขัดต่อวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณีของชุมชน เพื่อให้ยังคงนั้นอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ซึ่งก็สอดคล้อง

กับแนวคิดของ Radcliffe-Brown เติร์มว่า องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่างๆ (Emile, n.d. อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2548) และ ฝ่ายประชาชน และผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้งานบริหารแต่ละงานนั้นบรรลุ เป้าหมาย จะเห็นได้ว่าการแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 3 กลุ่ม และมีระดับการมีส่วนร่วมที่ต่างกันนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Winstanley (1995) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมแม้ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ กับการเสริมพลังอำนาจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจนั้น แต่ใน การปฏิบัติแล้วแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันตามอำนาจที่ตนเองมีอยู่ โดยได้แบ่งอำนาจออกเป็น 4 กลุ่มได้แก่ 1) กลุ่มยุทธศาสตร์หรือนโยบาย (arm's length power) 2) กลุ่มยุทธศาสตร์และ การนำสู่ปฏิบัติ (comprehensive power) 3) กลุ่มปฏิบัติ (operational power) และ 4) กลุ่มผู้ที่ไม่มี อำนาจที่แท้จริง (disempowerment) จะเห็นได้ว่า กลุ่มผู้นำ เป็นกลุ่มยุทธศาสตร์หรือนโยบาย ที่มี อำนาจในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน การตัดสินใจ วางแผน กลุ่มคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน เป็นกลุ่มยุทธศาสตร์และการนำสู่ปฏิบัติ เนื่องจากเป็น เจ้าภาพในการดำเนินกิจกรรม ส่วนกลุ่มผู้ปกครองและประชาชน เป็นกลุ่มปฏิบัติ ซึ่งเป็นกลุ่ม ที่ไม่มีอำนาจที่แท้จริงด้วยตามแนวคิดของ Winstanley (1995) ที่จะเข้ามาเป็นแรงงานใน การดำเนินงาน และสนับสนุนการดำเนินงานต่างๆ เช่น บริจาคทรัพย์ อุปกรณ์ทางการศึกษา มาร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของสถานศึกษานั้นบรรลุเป้าหมาย ตามเป้าประสงค์ที่กำหนด

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกิดขึ้นจากการที่ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษา เพื่อที่ได้แนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และสามารถที่จะจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาการจัดการศึกษาจึงมีความสำคัญเพราะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนโดยตรง การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการศึกษาของปวงชน และสถานศึกษาเองก็ตั้งอยู่ในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะชุมชนล้านนาที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากภาคกลาง ผู้วิจัยจึงมีคำถามวิจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาเป็นอย่างไร วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนามีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร และแนวทางในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สอดคล้อง เหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนาควรเป็นอย่างไร เพื่อที่จะตอบสนองต่อนโยบายในการจัดการศึกษาของส่วนกลางที่จะพัฒนาคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์

เพื่อให้ได้คำตอบที่จะอธิบายปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเรื่องนี้ โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) เป็นวิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชน เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปสร้างมโนทัศน์ (concept) คู่คำอธิบาย และเพื่อสร้างข้อเสนอ (proposition) โดยการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตและการจดบันทึก (observation and field-note) การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth-interview) และการจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแปลความหมายข้อมูล (interpretative data) แล้วสร้างมโนทัศน์ (concept) เพื่อสร้างข้อเสนอ (proposition) เป็นแนวคิดในการอธิบายและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากสนามวิจัย ข้อค้นพบจากการศึกษาเป็นผลของการวิจัย ซึ่งสรุปและนำเสนอเพื่ออธิบายการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่จะอธิบายลักษณะและเงื่อนไขรวมทั้งกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจากปรากฏการณ์

ในชุมชนซึ่งได้มาจากวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งขอเสนอตามหัวข้อสำคัญเกี่ยวกับสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

จากแนวคิดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (school-based management) ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการบริหาร และการพัฒนา เพราะแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งจารีต ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญา สภาพภูมิศาสตร์ และการดำรงชีวิต นอกจากนี้แล้วแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ และเน้นด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม ตามแต่ภูมิสังคม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ควบคู่ไปกับเทคโนโลยี มิภูมิคุ้มกันดังพันธกิจในพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ภายใต้แนวปฏิบัติของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) การพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาที่มุ่งเน้นกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปสู่สถานศึกษาทั้งทางด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป โดยมีความพยายามที่จะกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่ และสถานศึกษามากขึ้น รวมทั้งกระจายอำนาจสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

นโยบายการให้ชุมชน และโรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยที่หน่วยงานระดับนโยบายให้การสนับสนุน โดยการกระจายอำนาจการบริหารทั้งด้านการบริหารงานบุคคล งบประมาณ วิชาการ และบริหารทั่วไป จากส่วนกลางสู่เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาโดยตรง เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นผู้แทนของชุมชนในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการบริหารสถานศึกษา จากวัตถุประสงค์งานวิจัย คือ 1) ศึกษาวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนล้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าก้อย จากปรากฏการณ์ในชุมชน และ 2) พัฒนาแนวทางในการการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนล้านนา สรุปผลวิจัยได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านนาในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าก้อย พบว่า

1.1 วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านป่าก้อย มีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการ คือ 1) ธรรมชาติ 2) ศาสนา และ 3) ประเพณี ประเพณีของชุมชนเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยอาศัยช่วงเวลาดำเนินการ ศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยความเชื่อของคน ธรรมชาติเกี่ยวข้องกับประเพณี โดยมีอาชีพเป็นตัวเชื่อม

1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านนาในการบริหารสถานศึกษา มีกระบวนการโดยอาศัยกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มศาสนา 2) กลุ่มชุมชน และ 3) กลุ่มสถานศึกษา ดำเนินงานตามแบบแผนจารีตประเพณี และวัฒนธรรมการวิถีชีวิตของชาวล้านนา

1.3 การมีส่วนร่วมของของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ใน 4 งาน พบว่า ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานทั่วไปมากที่สุด รองลงมา คือ การบริงงานงบประมาณ และการบริหารงานบุคคล และมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการอยู่ในระดับน้อย

2. การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแนวทางแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าก้อย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมดำเนินชีวิตของชุมชนด้านนา พบว่า

2.1 ส่วนที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มคน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มศาสนา 2) กลุ่มชุมชน และ 3) กลุ่มสถานศึกษา การมีส่วนร่วมจะมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับลักษณะงาน ความสำคัญของงาน และเป้าหมายของงาน โดยอาศัยผู้นำกลุ่มคน 3 กลุ่ม เป็นผู้ผลักดัน

2.2 ส่วนที่ 2 ความสำเร็จของดิงคนเข้ามีส่วนร่วมอยู่ภายใต้การพิจารณา 1) เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ 2) เงื่อนไขทางสังคม 3) เงื่อนไขความรู้ 4) เงื่อนไขทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน และ 5) เงื่อนไขด้านการเมือง การปกครองท้องถิ่น

2.3 ส่วนที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของกลุ่มคน 1) กลุ่มผู้นำ ควรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผนการดำเนินงาน เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง 2) กลุ่มคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน ควรมีส่วนร่วมในรูปของ คณะกรรมการการดำเนินงาน

ประสานงาน เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม 3) กลุ่มประชาชน และผู้ปกครอง นักเรียน ควรมีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้บรรลุเป้าหมาย เป็นการมีส่วนร่วม โดยอ้อม

2.4 การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามภารกิจการบริหารงาน 4 งาน คือ บริหาร วิชาการ งบประมาณ บุคคล และบริหารงานทั่วไป แนวทางแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องอาศัย ความสัมพันธ์ของชุมชน โดยฝ่ายสถานศึกษาจะต้องระบุปัญหา หรือความต้องการจำเป็นใน การพัฒนาให้กับผู้นำชุมชน และศาสนา ได้รับทราบปัญหา และร่วมกันวางแผนและการตัดสินใจ ในการดำเนินงาน ฝ่ายสถานศึกษาโดยครู คณะกรรมการสถานศึกษา และนักเรียน เป็นผู้ดำเนินงาน และประสานงานกับประชาชน และผู้ปกครองให้ความร่วมมือในการสนับสนุนให้งานบรรลุ ตามเป้าหมายที่กำหนด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนล้าหน้าในการบริหารสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะนอกจากจะสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้น การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ จะช่วยให้สถานศึกษาดำเนินการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อชุมชนได้ รวมทั้งจะเป็นการสร้างความแข็งแกร่งใน การบริหารสถานศึกษา และเป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนมาช่วยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้โรงเรียนและชุมชนสามารถจัดการศึกษาได้ตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะซึ่งเป็นผลมาจากข้อค้นพบในการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการ มีส่วนร่วมของชุมชนล้าหน้าในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. นโยบายการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาควรคำนึงถึงวิถีชีวิตของชุมชน และ โครงสร้างชุมชนที่มีแบบแผนประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

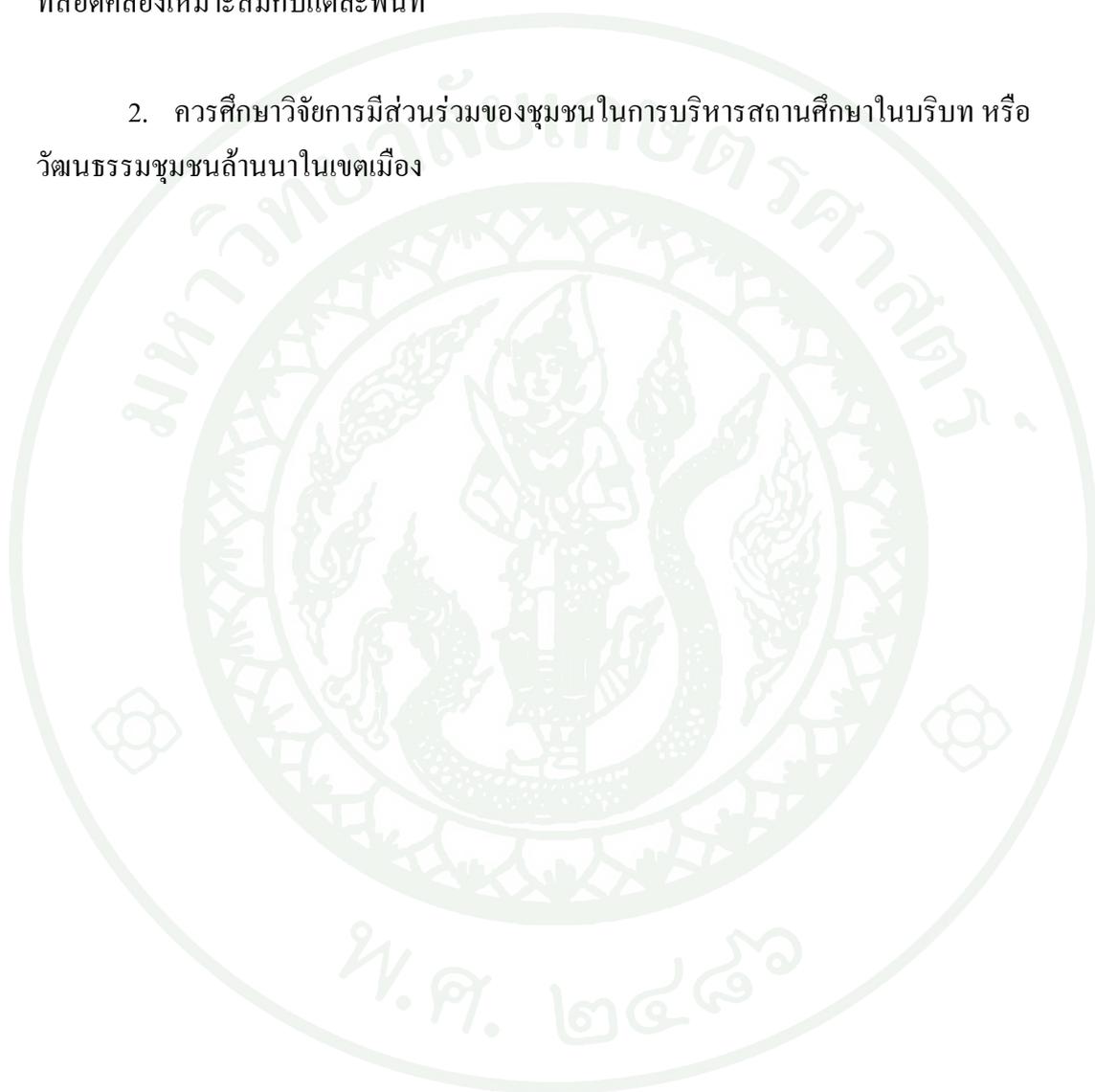
2. นโยบายการมีส่วนร่วมไม่ควรกำหนดขอบเขตการปฏิบัติ ควรเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ตามวิถีชีวิต ความสมัครใจ และความสามารถของชุมชน โดยคำนึงเป้าหมายความสำเร็จของการจัดการศึกษาเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การบริหารงานทั่วไป ผู้บริหาร คณะครู ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จะต้องร่วมกันในการวางแผนกำหนดเป้าหมาย การดำเนิน และการตัดสินใจในการดำเนินงานด้านการบริหาร ส่วนผู้นำชุมชนอื่นๆ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อุปถัมภ์สถานศึกษา ผู้ปกครอง ควรเข้ามารับรู้และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนช่วยเหลือ และให้นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เป็นผู้รับผลประโยชน์ในการดำเนินงาน
2. ผู้บริหารควรสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ปฏิบัติตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
3. ผู้บริหารควรศึกษาวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อค่านิยม และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน เพื่อประโยชน์ต่อการดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา
4. ผู้บริหารควรรู้จักคน และเลือกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมกับงานและวิถีชีวิตของเขาในชุมชน
5. ผู้บริหารควรส่งเสริมให้ครู สร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนในชุมชน
6. ผู้บริหาร คณะครูควรให้ความสำคัญกับประเพณีชุมชนและเป็นพันธมิตรที่ดีกับผู้นำศาสนา
7. ควรนำข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยนี้ไปปรับใช้กับการบริหารสถานศึกษาในเขตพื้นที่ลุ่มนาที่มีลักษณะชุมชนไม่แตกต่างกัน วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย

1. ควรศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาในบริบทหรือวัฒนธรรมชุมชนที่ต่างออกไป เช่น ภาคอีสาน ภาคใต้ เพื่อให้ได้แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่สอดคล้องเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่
2. ควรศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาในบริบท หรือวัฒนธรรมชุมชนล้านนาในเขตเมือง

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กมล สุคประเสริฐ. 2544. รูปแบบการบริหารและจัดการศึกษาแผนกระจายอำนาจ. (รายงานวิจัย).

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

กระทรวงศึกษาธิการ. 2507. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

_____. 2542. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร:

องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

กรมวิชาการ. 2545. การวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

_____. 2546ก. ความพร้อมใช้ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ปีการศึกษา

2545. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ.

_____. 2546 ข. รายงานการติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรสถานศึกษา ปีการศึกษา

2545. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ.

กรมการพัฒนาชุมชน. 2529. รายงานการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก

องค์กรสตรีในการพัฒนาชนบท: ศึกษาเฉพาะ กพสม. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนา

ชุมชน.

กรมสามัญศึกษา. 2543. รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา ตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

กาญจนา แก้วเทพ. 2538. การพัฒนานวัตกรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภาคทอลิค

แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2544. **ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤติชุมชนย่อยสลาย**. กรุงเทพมหานคร: ส.เอเชียเพลส.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. 2549. **ภาษาไทยถิ่นเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ขบวน พลตรี. 2529. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. สกลนคร: วิทยาลัยครูสกลนคร.

คุณวุฒิ คนฉลาด. 2540. **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ชลบุรี: ภาควิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเชียงราย**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2539. **ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา.

จารุมาศ บุญอินทร์. 2545. **การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข. 2525. **ความเป็นมาของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.

จ่านง อดิวัฒน์สิทธิ์. 2545. **การกระทำทางสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จ่านงค์ แรกพินิจ. 2541. **บทบาทของชุมชนกับการศึกษา**. (รายงานการศึกษาวิจัยเสนอสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

- เจียมพดล ไชยชาติ. 2542. การมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2527. “การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท”. ใน จักรกฤษ นรนิติผดุงการ. (บรรณาธิการ). การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2539. ทิศทางวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาย โพธิ์สิตา. 2552. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ชาญชัย อาจินสมาจารย์. 2541. การบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. 2536. การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย: คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540. การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่มีอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชมรมพัฒนาสังคม. 2534. ทฤษฎีสังคม (Social Theory). กรุงเทพมหานคร: ชมรมพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณัฐพล อภิวงษ์วาร. 2546. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา โรงเรียนชุมชนบ้านวังดิน จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ดาราทวีปะปาถ. 2538. **สังคมวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

ดิเรก ฤกษ์หรัย. 2527. **การพัฒนา: เน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิดความจำเป็นพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

คำริ บุญชู. 2545. “ภารกิจสถานศึกษายุคใหม่ สิ่งท้าทายบทบาทผู้บริหารและครู”. **วารสารวิชาการ**. (5): 2-7.

ถวิล ใหม่ทอง. 2550. **บันทึกประวัติชุมชนบ้านปากอ้อย**. เชียงราย: ม.ป.ท.

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. 2534. **การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

ทัศน์า แสงศักดิ์. 2539. **รูปแบบแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาอาชีพระยะสั้น อุตสาหกรรมกรมอาชีวศึกษา**. ปรินญาณิพนธ์การศึกษาคุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. 2534. **การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

ธีระ รุญเจริญ. 2545. **รายงานการวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

นภาพรณ์ หะวานนท์. 2549. **เรียนรู้กระบวนการสร้างทุนทางสังคมของชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร: ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นิตา ชูโต. 2548. **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: พรินต์ไพร.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. 2527. “กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน”. ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. (บรรณาธิการ). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. นครปฐม: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุขมหาวิทยาลัยมหิดล.

นิตยา เงินประเสริฐศรี. 2544. ทฤษฎีองค์การ: แนวการศึกษาเชิงบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นพพงษ์ บุญจิตราดุล. 2534. หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

_____. 2550. ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

บดินทร์ กินาวงศ์. 2546. ประวัติศาสตร์เมืองเชียงราย-เชียงใหม่. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

บัณฑิต ไชยวงศ์. 2544. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง เมืองสำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนปางมะภาค สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประถมศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บัญญัติ แก่งส่อง. 2531. รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยาสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา. ปรินญานิพนธ์การศึกษาคุุณบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2543. กระบวนการและเทคนิคของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประกอบ คุณารักษ์. 2531. รูปแบบความร่วมมือขององค์กรชุมชน (คณะกรรมการศึกษา) ต่อการพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา. (รายงานวิจัย). กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

ประจิดร มหาหิง. 2544. แนวคิดทฤษฎีสังคมวิทยา: กระบวนทัศน์ วิธีวิทยา และองค์ความรู้ทางสังคม. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ประชาชน ศรีเท้า. 2546. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัย สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประทีป สยามชัย. 2526. สารัตถทางสังคมวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ประสิทธิ์ เขียวศรี. 2544. การนำเสนอแบบจำลองการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรัชญา เวสารัชช์. 2545. หลักการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. 2545. การบริหารงานวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. 2543. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระครูจิริคุณาธาร. 2546. วันดีวันเสีย. เชียงราย: วัดไชยสถาน.

พระธรรมปิฎก. 2538. วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

พระยาประชาภิกรจักร. 2516. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพมหานคร: รุ่งวัฒนา.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2524. การพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2527. “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา
ปัจจุบัน. ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์”. (บรรณาธิการ). การมีส่วนร่วมของประชาชนใน
การพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. 2543. จำเป็นต้องปฏิรูประบบการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. 2541. กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

พวงทอง ลักษณาภิรักษ์. 2546. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาหลักสูตรและ
การเรียนการสอนของโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มณี พะยอมยงค์. 2524. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ.

_____. 2527. ความเชื่อและประเพณีล้านนาไทย. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์.

_____. 2529. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

มณี พยอมยงค์ และ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2527. วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวล้านนาไทย.
คณะศึกษาศาสตร์และเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มานิต สุทธจิตต์. 2540. ภูมิปัญญาล้านนาชน. ลำปาง: มูลนิธิพัฒนาจริยธรรม.

มัย สุขเยี่ยม. 2535. รูปแบบการวางแผนพัฒนาการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของสถาบันเทคโนโลยี
ราชมงคล. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มัธยรัชช์ วรหาญ. 2519. รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน:
ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนเทศบาลบ้านสองนางโย ต.ตลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม.
วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2542. การสัมมนาทางวิชาการเรื่องกลยุทธ์ในการให้ชุมชน
ร่วมจัดการศึกษา. 25 สิงหาคม 2542. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2540. เอกสารประกอบการสอนวิชา โรงเรียนกับชุมชน.
หน่วยที่ 1-7. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

ยศ สันตสมบัติ. 2540. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยุทธชัย-อุทัยวรรณ เฉลิมชัย และกลุ่มบ้านเรียน ปัญญากร. 2543. รายงานการศึกษาวิจัยรูปแบบและ
พัฒนาการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

รจเรจ คลอวุฒิวัฒน์. 2548. ประวัติศาสตร์ล้านนา. (Online). <http://www.elanna.net/history>.,
2 เมษายน 2553.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2524. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

_____. 2539. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร:
อักษรเจริญทัศน์.

รุ่ง แก้วแดง. 2541. การศึกษาไทยในเวทีโลก รวบรวมบทความทางการศึกษาในรอบ ปี พ.ศ.
2540-2541. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รุ่ง แก้วแดง. 2543. ปฏิวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: พินนาศ พรินต์ติ้ง.

โรงเรียนบ้านป่าก้อย. 2550. จดหมายเหตุโรงเรียนบ้านป่าก้อย. เชียงราย: โรงเรียนบ้านป่าก้อย.

ลัดดา พลวัฒน์. 2544. องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (รายงานการวิจัย). คณะกรรมการการวิจัยการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม.

_____. 2547. การพัฒนาระบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยบูรพา.

วิจิต นันทสุวรรณ. 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

วิวัฒน์ชัย อัดถากร. 2530. ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อพึ่งตนเอง. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.

วัชรภรณ์ อภิวัชรางกูร. 2546. รูปแบบการสร้างแรงจูงใจในการร่วมพัฒนาโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดห้วยหิ อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาการบริหารการศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัฒนา บันเทิงสุข. 2546. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านชากดัดบ่อ ตำบลระยอง. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยบูรพา.

ศิริกาจน์ โกสุมภ์. 2542. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สงวน โชติสุขรัตน์. 2521. **คนดีเมืองเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2542. **สังคมและวัฒนธรรมไทย: ลักษณะการเปลี่ยนแปลงและวิทยาการวิจัย**.
ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. 2541. **การกระจายอำนาจ**. รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (อัครา).

สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2551. **ประมวลสาระชุดวิชา การจัดการสถานศึกษา หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สุนทรী โคมิน และ สนิท สมักรการ. 2522. **ค่านิยมและระบบค่านิยมไทย: เครื่องมือในการสำรวจ**.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

เส็งี่ยม บำรุงพงษ์. 2553. **การพัฒนารูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ชุมชนของโรงเรียน
บ้านหนองจอก**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา,
มหาวิทยาลัยบูรพา.

สุรพล คำริห์กุล. 2545. **แผ่นดินล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สนธยา พลศรี. 2545. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร:
โอเดียนสโตร์.

สมเด็จพระนาคำรงราชานุภาพ. 2505. **ตำนานหนังสือพระราชพงสาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขา ภาคต้น**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2534. “จดหมายเหตุล้านนา: บันทึกประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2271-2397”
ใน **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับสาหนังสือ**.
เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2542. **วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน.

_____. 2544. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

_____. 2546. **พื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

สิปปนนท์ เกตุทัต. 2545. **จากอดีตและปัจจุบันสู่อนาคตของการปฏิรูปการศึกษาไทย: ผู้สังค
แห่งปัญญาและการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2542. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542**.
กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2539. **แผนวัฒนธรรมแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. 2542. **แนวคิดและนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ: พื้นฐาน
การปฏิรูปการศึกษาเพื่อประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

สุพล ดำริห์กุล. 2545. **แผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สุมน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และ ไพฑูรย์ สิ้นลรัตน์. 2541. **ปรัชญาสยาม: บทวิเคราะห์
ด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สนธยา พลศรี. 2545. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

_____. 2546. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2523. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. 2534. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2545. **ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนทรี พรหมเมศ. 2544. **ทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สม์ครการ. 2546. **การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา: แนวความคิดและวิธีการ**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมน อมรวิวัฒน์. 2542. **การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์**. โครงการกิตติมณี สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2542. **สังคมวิทยา: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมหวัง วิทยาปัญญานนท์. 2542. **การบริหารองค์กรแนวใหม่ (Online)**. <http://www.Thai:to/budmgh/budman/bm01/wisdom.>, 20 พฤษภาคม 2548.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. 2542. **แนวคิดและนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ: พื้นฐานการปฏิรูปการศึกษาเพื่อประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

เสรี พงศ์พิศ. 2542. **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร: หมู่บ้าน.

อกิน รพีพัฒน์. 2527. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย”. ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. (บรรณาธิการ). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. นครปฐม: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุขมหาวิทยาลัยมหิดล.

_____. 2547. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข.

อภิสิทธิ์ บุญยา. 2553. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อมรา พงศาพิชญ์. 2538. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อำนาจ บุญทวี. 2546. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านลำโรงอำเภอतालสุม จังหวัดอุบลราชธานี**. การศึกษาค้นคว้าอิสระการศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อนรรักษ์ ปัญญาภูวัฒน์. 2548. **การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

อรวรรณ หอมขจร. 2546. **สภาพการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนแกนนำ สังกัดกรมสามัญศึกษา**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรุณ เมธีวีวัฒน์. 2546. สภาพและความต้องการของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2527. “การศึกษาล้านนาโบราณ-สมัยใหม่ ล้านนากับการศึกษาสมัยใหม่”.
รวมบทความหนังสือที่ระลึก 60 ปี วิทยาลัยครูเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: นวก นก.

อริศรา เล็กสรรเสริญ. 2549. พฤติกรรมการบริหารที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จทางการบริหาร
สถานศึกษาที่ใช้โรงเรียนเป็นฐานของผู้บริหารสถานศึกษาชั้นพื้นฐานในประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อริยา เสวตามร์. 2542. “นักพัฒนากับบทบาทในการสร้างความหมายใหม่ของชุมชน”.
ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (บรรณาธิการ). เศรษฐศาสตร์การเมือง เอ็นจีโอ 2000.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัย บุญประเสริฐ. 2543. การศึกษาแนวทางการบริหารลากรจัดการศึกษาของสถานศึกษา
ในรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน. (รายงานวิจัย). กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

อุ้นดา นพคุณ. 2528. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา”.
ใน โอวาท สุทธานารักษ์. (บรรณาธิการ). การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน.
กรุงเทพมหานคร: องค์การแตร้ เค ซอม.

อ้อยใจ นามวงศ์. 2545. การรวมกลุ่มอาชีพสามล้อถีบ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขต
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาอาชีวศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Anthony, W. P. 1981. **Management Competencies and Incompetencies**. Philippines: Addison-Wesley Publishing.

Arnstein, S. R. 1969. "A Ladder of Citizen Participation". **JAIP**. 35 (4): 216-224.

Cohen, J. M. and N. T. Uphoff. 1977. **Rural development participation: Concept and meassurs for project design implementation and evaluation**. Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University.

_____. 1980. "Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity through Specificity". **World Development**. 8 (3): 223

Chester, B. 1983. **The Function of the Executive**. 28th ed. London: Harvard University Press, 1938.

Dougla, M. 1970. "Som Perspective on the Phenomenon of Participation". **Adult education Journal**. 20 (2): 88-98.

Dusseldorp, D. B. W. M. V. 1981. **Participation in Planned Development Influenced by Government of Developing Countries at Local Level in Rural Areas**. Essay in rural sociology (In honour of R.A.J. van Lier), Wageningen: Department of Rural Sociology of the tropics, Wageningen Agricultured University .

Edgar and Sedgwick. 1999. **Key Concepts in Cultural Theory**. London and New York: Rutledge.

Francis, J. B. 1965. **Educational Sociology**. New Jersey: Prentice Hall.

Galtung, J. 1996. **Peace by peaceful means: Peace and conflict, Development and Civilization**. Sage: London.

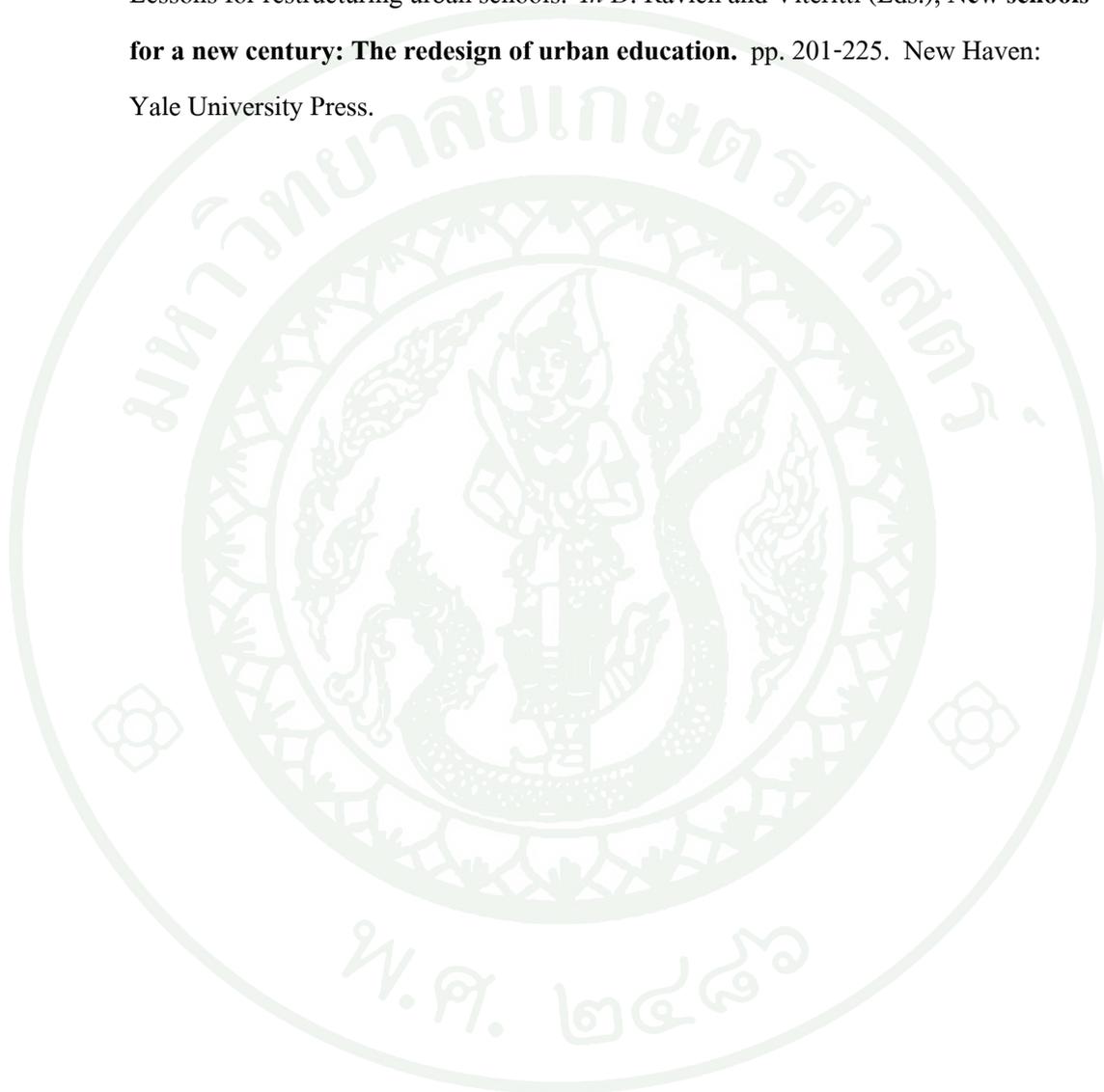
- Hebden and Shaw. 1977. **Pathways to participation**. New York: Wiley.
- Hoy, W. K. and C. G. Miskel. 1996. **Educational administration: Theory research and practice**. 5th ed.. New York: McGraw-Hill.
- Hüseyin, Y. 2011 . “Decentralization of Education and Strengthening the Participation of Parents in School Administration in Turkey: What Has Changed”. **Educational Sciences: Theory & Practice**. 11 (3): 1243-1251.
- Husserl, E. G. A.. 1970. **The crisis of European sciences and transcendental phenomenology**. Evanston: Northwestern University Press.
- Jensen, K. M.. 1989. **Strategies utilized by school superintendents in establishing participatory linkages with the district community**. Doctoral dissertation, University of Wisconsin-Madison.
- Kanter, R. M. 1994. Collaboration Advantage: The Art of Alliance. **Harvard Business Review**. (July-August 1994): 96-108.
- Kvale, S. 1996. **Interviews: An Introduction to Qualitative**. Research Interviewing. London: SAGE.
- Lawler, E. E. and W. P. Lyman. 1967. “ The Effect of Performance on Job Satisfaction”. **Industrial Relations**. 7: 22.
- Likert, R. 1997. **The human organization**. New York: McGraw-Hill.
- Lewis, M. 1937. “What Is a City?” from Architectural Record. In R. T. LeGates and F. Stout (ed.). 2000. **The City Reader**. 2nd ed. pp. 92-96. London and New York: Rutledge.

- Macionis J. J. 1993. **Sociology**. New York: Prentice Hall.
- Merriam, S. B. 1998. **Qualitative Research and Case Study Applications in Education**. San Francisco: Jossey-Bass.
- Marie, D. T. 2009. **A Case Study of Community Participation in Primary Education in Three Rural Village Schools in Ethiopia**. Dissertation, The George Washington University.
- Melinda, T., R. Fiona and H. Neil. 2010. "Understanding the factors that characterize school-community partnerships: The case of the Logan Healthy Schools Project". **Health Education**. 110 (6): 427-444.
- Oakley, P. 1984. **Approaches To Participation In Rural Development**. Geneva: International Office.
- Parsons, T. 1951. **The social system**. New York: The Free Press.
- Poplin, D. 1979. **Communities: A survey of theories and methods of research**. New York: The Free Press.
- Rokeach, M. 1973. **The nature of human values**. New York: Free Press.
- Robert, J. P. and P. P. Ann. 1987. **The Sociology of Education**. New Jersey: Prentice Hall.
- Sorokin, P. and C. Zimmerman. 1929. **Rural Sociology** (Online).
<http://www.huso.buu.ac.th/cai/xociology/225101/lesson12//EO%b8%.Eo.html>,
 October 5, 2010.

- Soonhee, K. 2002. "Participative Management and Job Satisfaction: Lessons for Management Leadership". **Public Administration Review**. 62 (2): 231-241.
- Strauss, A. and J. Corbin. 1990. **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory and Procedures and Technique**. Newbury Park: Sage Publication.
- Thomas, B. 2008. **Rural Schools and Communities: How Globalization Influences Rural School and Community Collaboration**. Dissertation, The Pennsylvania State University.
- UNICEF. 1982. **Community Participation: Current Issues and Lessons Learned**. Assignment Children, Vol. 2, No. 59/60.
- United Nations. 1981. **Popular Participation as Strategy for Program Community Level Action and Development**. New York: Department of International Economic and Social affair, United Nation.
- Uphoff. 1977. **Rural Development Participation**. Ithaca: Cornell University.
- Whang, I. J. 1981. **Management of rural change in Korea**. The Saemaul Undong. Seoul: Seoul National University Press.
- Wall and Lischeron. 1977. **Worker participation: A critique of the literature and some fresh evidence**. London and New York: McGraw-Hill.
- Williams, R. 1993. **The Virtual Community** (Online). <http://www.ucalgary.ca/~bakardji/community/definition.html>, December 5, 2007.

Winstanley, D. 1995. "When the pieces don't fit: A stakeholder power matrix to analyse public sector restructuring". **Public money and and management**. (April-June 1995): 19-26.

Wohlstetter, P. S. Mohrman and P. Pobertson. 1996. Successful school-based management: Lessons for restructuring urban schools. *In* D. Ravich and Viteritti (Eds.), **New schools for a new century: The redesign of urban education**. pp. 201-225. New Haven: Yale University Press.

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ-นามสกุล	นายธนเสกฐ์ สุภาภาศ
วัน เดือน ปี ที่เกิด	30 มกราคม 2521
สถานที่เกิด	จังหวัดเชียงราย
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2541 ศึกษาศาสตรบัณฑิต (เกษตรกรรม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2544 ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ประถมศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้อำนวยการสถานศึกษา ชำนาญการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านม่วงคำ ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
ทุนการศึกษาที่ได้รับ	1. ทุนช่วยสอน รายวิชา Human Resource Development in Education บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2549 2. ทุนช่วยสอน รายวิชา Educational Administrative Behavior บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2550 3. ทุนวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อการตีพิมพ์ ผลงานในวารสารวิชาการระดับชาติ/ นานาชาติ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์